STUDII ŞI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA

ISTORIA ROMÎNILOR

IX.

POVESTIRI, SCRISORI ŞI CRONICI

I. Cîteva scrisorî şi acte din Museul ardelean de la Cluj.

I. Cronica şederiî în Bender a luî Carol al XII-lea, Regele Suedieî, de Alexandru Amira.

III. Expedițiile româneştî din 1663-4 şi 1672-8,

cu prilejul descopeririî de scrisorî nouă din Museul ardelean de la Cluj.

IV. Încă două povestirî româneştî.

DE

N. IORGA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTÎ

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCȚIE

BUCUREŞTÎ

Stabilimentul grafic I. V. SOCECU, Strada Berzeî, 59

1905

STUDII ŞI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA ISTORIA ROMÎNILOR

IX

I.

CÎTEVA SCRISORI ŞI ACTE DIN MUSEUL ARDELEAN DE LA CLUJ.

Intr'o călătorie la Cluj, d. I. Bianu a găsit, în Biblioteca Museuluĭ Ardelean din acest oraş, încă un număr de scrisorĭ şi acte româneştĭ saŭ privitoare la istoria Romînilor[1]. Ca şĭ acelea pe care le-am tipărit, după originalele aflătoare în Arch. Statuluĭ din Budapesta, în volumul IV al acesteĭ colecţiĭ, ca şi altele pe care d. Hasdeŭ le-a dat după originalele ce se păstraŭ în Biblioteca Batthyáni din Alba-Iulia şi care astăzĭ nu se maĭ pot găsi acolo, ele făceaŭ parte din vechea Archivă a principilor Ardealuluĭ, care n'a fost bine conservată de noua stăpînire germană şi s'a împrăştiat deci în toate părţile. Ni maĭ păstrează oare viitorul norocul uneĭ astfel de descoperirĭ, se vor maĭ găsĭ prin vre-un colţ ardelean răvaşe de-ale Domnilor şi boierilor noştri către «Craiul», maĭ puternic, de peste munţĭ, cărţĭ pentru trecerea solilor purtînd pecetea mică, a Moldoveĭ saŭ a Ţeriĭ-Româneştĭ, orĭ chiar, ca în imprejurarea de faţă, rămăşiţe scrise ale scurteĭ stăpînirĭ în Ardeal a luĭ Mihaĭ Viteazul? O afirmaţie ar fi prea îndrăzneaţă, o tăgăduire ar putea fi dezminţită de o întîmplare prielnică.

Cînd se găsesc, astfel de scrise sînt prea însemnate ca să stea netipărite, în colecţia de fotografiĭ saŭ de còpiĭ ale uneĭ bibliotecĭ. Întrebuinţez decĭ frumoasele reproducerĭ fotografice pe care le are astăzĭ Academia după documentele acum descoperite, şi le înfăţişez, cu lămuririle de nevoie, cetitorilor cărora li plac faptele şi limba trecutuluĭ.

---

[1] Documentele slavone din această Bibliotecă, le-am analisat în notele la ediţia mea din Cronica luĭ Constantin Căpitanul (Bucureştĭ, 1902); v. p. 49 nota 4, p. 66 nota 3.

I.

O scrisoare a luĭ Mateĭ Basarab către Gheorghe Rákóczy I[iu], principele Ardealuluĭ, cu lămurirĭ asupra venirii în Domnie a luĭ Mateĭ.

În 1630-2 Mateĭ Basarab era pribeag în Ardel, un Agă muntean fugar, care uneltia împotriva Greculuĭ de pe tronul muntean, Leon-Vodă, şi pregătia astfel o nouă Domnie românească, — întăiŭ a unuĭ tovarăş de pribegie şi apoĭ a luĭ însuşĭ.

La 20 Octombre 1630, după calendariul vechiu, un strîngător de dărĭ vestia boieruluĭ de care atîrna că la 18 sara Aslan Vornicul, Gorgan Spătarul şi Mateĭ fost Agă «treceaŭ la munte» şi-şi făcuse tabăra lîngă trecătoarea jiiană a Carpaţilor, la Vîlcan. Încă de la 17 ale luniĭ, eĭ se adunaseră şi alcătuiseră oastea de fugarĭ, care nu putea fi lesne oprită în loc. Aceasta o văzură dregătoriĭ domneştĭ în ziua de 19: eĭ fură puşĭ pe fugă şi răsculaţiĭ trecură «plaiul» îndreptîndu-se spre Hateg [1].

Eĭ stătură cîtva timp şi în oastea luĭ Rákóczy, principele Ardealuluĭ, care se lupta pe atuncĭ cu Imperialiĭ, şi Cronica Ţeriĭ spune că Mateĭ i-a «făcut multă slujbă dreaptă cînd aŭ venit Neamţiĭ asupra luĭ la Tocaia» [2]. Un amănunţit povestitor ardelean din această vreme, Kraus, arată că pribegiĭ aŭ locuit maĭ mutlă vreme în Haţeg chiar, şi în Sighi-

[1] Cf. scrisoarea din *Studiĭ şi doc.*, IV, pp. 19-20 cu Cronica Ţeriĭ, în *Magazinul istoric*, IV, p. 311. Iscălitura luĭ Mateĭ în April precedent; *Studiĭ şi doc.*, V, p. 441, nº 13.

[2] *Magazin*, *l. c.*, p. 35. V. şi Engel, *Neuere Geschichte der Walachey*, I. p. 285.

șoara[1]. Găzduitorul și sprijinitorul lor era contele, «groful» David Zólyomi, înrudit cu familia princiară a Bethlenilor și el însușĭ concurent al luĭ Rákóczy pentru stăpînirea asupra Ardealuluĭ. Acest neam era, de alminterea, și în legăturĭ de înrudire cu Romîniĭ, căcĭ la 1622 Gavril Movilă, fost Domn al Țeriĭ-Româneștĭ, și el pribeag în Ardeal, luase pe Elisabeta Zólyomi de Albes, văduva luĭ Mihaĭ Imreffy[2].

În 1631 stăteaŭ astfel împreună, în acest sigur adăpost, Aslan, privit — fiindcă era nepotul luĭ Petru-Vodă Șchiopul — ca fruntașul fugarilor și viitorul lor Voevod, Gorgan, care nu era Mare-Spătar saŭ căpetenie a oștirilor țeriĭ, ci Spătar de a doua treaptă, Mateĭ și un număr de boierĭ maĭ micĭ, maĭ ales slujbașĭ de oaste, pe cari-ĭ vor fi cîștigat pentru fugă Mateĭ și Gorgan[3]. Eĭ n'aveaŭ alt gînd decît să se întoarcă înnarmațĭ, aducînd cu eĭ luptătorĭ ardelenĭ luațĭ în leafă, să «scoată pe Grecĭ și dușmaniĭ noștri cariĭ aŭ spart casele nostre» și să puie în locul aceluĭ Grec Leon — căruia poporul îĭ zicea Vodă Alion[4] — un «Domn de țară», din mijlocul lor. Neavînd banĭ, eĭ făgăduiră însemnata sumă de 2.000 galbenĭ ungureștĭ unuĭ «jupîn Cristeș», Paul Keresztessy, al căruĭ rost nu e cunoscut în alt chip, dacă el va izbuti să le «facă cale să meargem în țara noastră»[5].

Leon-Vodă nu era bucuros de războiŭ, nicĭ de tînguirĭ la Poartă, pe care, de o potrivă, i le pregătiaŭ aceștĭ dușmanĭ fără astîmpăr. El voi să stea la învoială cu dînșiĭ. De treĭ orĭ trimese solĭ la dînșiĭ, cu scrisorĭ de făgăduială și de asigurare; dar ele nu prinseră. În Maiu ajunseră la Brașov episcopul de Rîmnic, Teofil[6], și cel d'intăiŭ dintre boieriĭ rămașĭ

[1] Ed. în *Fontes rerum austriacarum, Scriptores*; I, p. 113. Cf. Cron. Țerii, *l. c.*, și Sîrbu, *Mateiŭ-Vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen*, Leipzig, 1899, p. 11.

[2] Iorga, *Documentele Bistrițeĭ*, I, p. XCIII.

[3] *Studiĭ și doc.*, IV, p. 103. În 1629, fiind Domn Alexandru Iliaș încă, Mare-Spătar era tot Mihu.

[4] Tocilescu, în *Analele Academieĭ Române*, VIII, p. 199.

[5] *Studiĭ și doc.*, IV, p. 103.

[6] Pentru care v. *Studiĭ și doc.*, V, p. 629.

în jurul luĭ Vodă: Hrizea Vornicul, un puternic boier, care se înnălţase maĭ ales prin sprijinul luĭ Radu Mihnea[1]. Vornicul muntean aducea cu dînsul şi un dar de caĭ — care nu era neobişnuit în legăturile de atuncĭ dintre Ţara-Românească şi Ardeal — pentru Rákóczy, care avea în mînile sale cheile de la tainiţa pribegilor. În dimineaţa zileĭ de 26 Iunie, Hrizea era înnapoĭ la Braşov, dar el nu putu da altă ştire decît tot cea veche, că pribegiĭ nu voiesc a se întoarce, cu nicĭ-un preţ[2].

Pe atuncĭ era obiceiul că marĭ hotărîrĭ politice se luaŭ la serbările casnice ale Domnuluĭ. In Iulie, Leon căsători pe sora sa cu Banul Boul, un Moldovean adus, de sigur, de către Radu Mihnea, care a stăpînit de maĭ multe orĭ în amîndouă ţerile: la $^{15}/_{25}$ ale luniĭ Sibiieniĭ trimeteaŭ la Bucureştĭ un om al lor, cu darurĭ[3]. Încă din această zi de 15 după calendariul vechiŭ, Domnul străin alcătuise un act prin care se dădea ţeriĭ asigurarea că, de acum înnainte, în boierie, în Biserică, în strîngerea dărilor, ea nu va maĭ avea să pătimească pe urma Grecilor, de cari se plîngeaŭ atîta fugariĭ. Sfetnicĭ, marĭ şi micĭ, din toată ţara fuseseră strînşĭ pentru a cunoaşte şi întări aceste măsurĭ. Ele nu fură pecetluite şi trimese, în multe còpiĭ, la toate stările şi în toate Ţinuturile, decît peste o săptămînă, la 23 st. v.[4].

La această dată, Hrizea se întorsese de mult, şi Leon voià, prin hotărîrea luĭ neaşteptată, să tragă toată dreptatea, iubirea şi credinţa de partea luĭ, aşteptîndu-se la o încăierare cu pribegiĭ neînduplecaţĭ. Totuşĭ, el nu încetă cu stăruinţile pe lîngă dînşiĭ. La 1-iŭ, la 31 Iulie întîlnim oamenĭ de-aĭ luĭ cari se întorc prin Braşov de la Curtea luĭ Rákóczy[5].

[1] V., pentru Hrizea, *Literatura şi arta romînă*, IV, pp. 401-2.

[2] Iorga, *Socotelile Braşovuluĭ*, la acest an (şi în *An. Ac. Rom.*, XXI,

[3] Iorga, *Socotelile Sibiiuluĭ* (şi în *An. Ac. Rom.* XXI).

[4] V. *Studiĭ şi doc.*, IV, pp. CLXIV-V. O formă a actuluĭ poartă data de «15 —» (= Iulie), cealaltă are data întreagă de «23 Iulie». — De fapt plecara din Divan cîţîva Grecĭ, ca Ianachi Vistierul şi Alexandri Postelnicul. Pe vremea fugiĭ boerilor era aproape cu totul alt Divan: Vlad se află ca Logofăt, Muşat Stolnic, Vasile ca Păharnic (doc. din 13 April 1630; colecţia Gr. P. Olănescu) Cf. *Studiĭ şi doc.*, V, p. 441.

[5] *Socotelile Braşovuluĭ.*

Pe calea Vîlcanuluĭ, el trimese pe acelaşĭ timp alţĭ oamenĭ domneştĭ cu vorbe de împăcare pe buze: Radul din Desa şi Stanciul din Deleaga, unul Logofăt, altul Postelnic, din rîndurile boierinaşilor. Îĭ întîmpină însă la Tîrgu-Jiiuluĭ avangarda, *străjile* vrăjmaşilor Domnuluĭ lor. În fruntea uneĭ micĭ oştirĭ venia Mateĭ pe valea îngustă a Jiiuluĭ, pe care Leon n'avuse grija să o păzească. Oştenii săĭ eraŭ culeşĭ din părţile Haţeguluĭ şi Huniedoareĭ, vechĭ Ţinuturĭ de Romînĭ războinicĭ, cari se vor fi lăsat ispitiţĭ fără greutate a purta războiŭ pentru un Domn romîn împotriva «Grecilor»[1]. Mihaĭ Spătarul din Coţofenĭ, pe care, ajungînd Domn, Mateĭ şi-l făcu boier din Sfat şi Stolnic[2], şi Păharnicul Barbu Brădescul, un Oltean, fiul luĭ Preda şi—dacă se ţine samă de aceste nume—poate o rudă a Brîncovenilor, dintre cari făcea parte şi Mateĭ, care era fiul Danciuluĭ din Brîncovenii Oltuluĭ[3]. Roşiĭ din Banat, sătenii scutiţĭ de bir cari luptaŭ în dulame roşiĭ, primiră cu bucurie pe năvălitorĭ şi-ĭ încunjurară, gata de luptă.

În Divanul cel noŭ al luĭ Leon se aflaŭ în August 1631, cînd porţile pribegieĭ se deschideaŭ pentru duşmaniĭ Grecilor, boierĭ cunoscuţĭ şi bogaţĭ. Lîngă Hrizea stătea Logofătul Papa Greceanu, din satul Grecĭ, fiul luĭ Preda şi al Floricăĭ luĭ Mihaĭ Viteazul, Vistierul Dumitraşco, începătorul neamuluĭ Dudeştilor, Stolnicul Gheorghe, Comisul Buzinca, Păharnicul Nedelco din Botenĭ, Postelnicul Dumitraşco, toţĭ boierĭ din neamurĭ maĭ puţin vestite, şi, în sfîrşit, Spătarul Mihu. Acesta din urmă era mîna dreaptă a Domnuluĭ: Romîn, dar ştiind greceşte, în care limbă era şi deprins să se iscălească, el îşĭ începuse cariera supt Radu Mihnea, care-l puse în fruntea oştiĭ ce trimese în Ungaria împotriva Imperialilor la 1623. Aicĭ el se dovedi «răŭ războinic», cu toată înnălţimea şi chipoşia sa de straşnic ostaş. Totuşĭ el fu păstrat şi de Radu şi de fiul acestuia, Alexandru Coconul, şi chiar de Domnul

[1] *Memoriile luĭ Kemény* (o traducere parţială românească a dat-o Neagoe Popea, Bucureştĭ, 1900; v. p. 25).
[2] V. *Studiĭ şi doc.*, V, p. 442, No. 15.
[3] *Studiĭ şi doc.*, V, p. 20, nota 2.

rival, Alexandru Iliaş, pe care-l înlocui apoĭ Leon. El se înfăţişa astfel ca marele om de oaste al Ţeriĭ-Româneştĭ[1].

Mihu porni deci cu străjile lui Leon împotriva boierilor răsculaţĭ, cari se coboriaŭ pe Olt; el ieşi să li taie vadul, dar fu învins la satul Ungurenĭ, în judeţul Romanaţĭ, aşa de tare, cît de abia scăpă şi el. Aflînd despre această înfrîngere, Leon îşĭ socoti Scaunul Domnesc în primejdie şi el adăposti la Giurgiu pe Doamnă-sa, Victoria[2], şi jupănesele boierilor. Apoĭ el ieşi înaintea pribegilor, cari veniau pe supt muscele, până la satul Prisicenii, zişi astăzĭ Prisiceniĭ-domneştĭ, în Ilfov, pe valea Sabaruluĭ. I se păru însă că n'ar avea nicĭ în acest loc sorţĭ de biruinţă, şi astfel tăbărî în margenea Bucureştilor, lîngă drumul cel mare de negoţ ce ducea la Dunăre, «din jos de mănăstirea luĭ Dan Vistierul»[3], adecă de Mărcuţa. Nicĭ aici însă nu se ciocniră oştile, ci mult maĭ sus, pe Dîmboviţa, supt dealul luĭ Mihaĭ-Vodă, «de-asupra viilor», zice Cronica Ţeriĭ, şi anume tocmaĭ pe acel loc din curtea bisericiĭ Slobozia, unde şi astăzĭ se înnalţă o frumoasă cruce de piatră prin care se povesteşte biruinţa lui Leon[4]. Locul era atuncĭ afară din Bucureştĭ: de o parte, stăpînia

[1] V. *Studiĭ şi doc.*, V, p. 438 şi urm. Cf. vol. IV, p. CL.

[2] V. ale mele *Inscripţiĭ din bisericile Românieĭ*, p. 97, mănăstirea Viforîta.

[3] Cronica Ţeriĭ are, din greşeală, «Pană Vistierul». Asupra ctitorieĭ luĭ Dan Vistierul la Mărcuţa, v. *Inscripţiile* mele, pp. 83-4, cap. Mărcuţa. Constantin Căpitanul explică greşit (p. 113: «care acum îĭ zic Sfînta Ecaterina». Faptul că greşeala a putut să se afle în Ludescu, compilatorul Croniciĭ Ţeriĭ, şi de aicĭ să treacă în Constantin Căpitanul, arată că cel d'intăiu a copiat numaĭ, pentru aceste împrejurărĭ, o cronică maĭ veche.

[4] Inscripţia, în *Socotelile Braşovuluĭ*, la acest an; reproducţie fototipica, în Ionnescu Gion, *Istoria Bucureştilor*, p. 63; cf. P. V. Năsturel, în *Noua Revistă Romînă*, n[1] de pe 1[iŭ] Maiu 1900.

În 1632 Leon-Vodă vorbeşte călătoruluĭ suedes Paul Strassburgh despre această luptă, arătînd cu mîna, la primblare, şi locul unde ea se petrecuse: «De subditorum perversitate et malitia pronisque ad seditionem animis graviter conquerebatur, et non ita pridem iusto a se praelio superatos rebellium praecipuos monebat, ea ipsa via qua progrediebamur, iuxta urbem Bukarest, locum pugnae, caesorum tumulos et erectas in victoriae signum cruces manu sua ostendens». V. Al. Szilágyi, *Georg Rákóczy I. im dreissigjährigen Kriege*, Budapesta, 1883, saŭ Cipariu, *Archivu*, I, p. 15.

mănăstirea luĭ Mihaĭ Viteazul, iar maĭ departe se vedea culmea împădurită pe care n'o împodobia încă zidirea Mitropolieĭ, pe cînd, și maĭ încolo, cetatea luĭ Sinan-Pașa, *palanga* din 1595, încunjura clădirea, de curînd înnoită, a mănăstiriĭ luĭ Radu-Vodă Mihnea[1].

Lupta se dădu într'o zi de Marțĭ, la 23 August 1631 după stilul vechiŭ, într'o caldă, toropitoare zi din toiul veriĭ. Domnul birui, cum nu se aștepta singur. Dușmaniĭ săĭ fugiră înnapoĭ către Olt, știind bine că nu vor întîmpina nicĭ-o piedecă în cale. Uniĭ dintre dînșiĭ rămaseră însă în mînile Domnuluĭ; Leon-Vodă nu cruță pe boierinașĭ, cari n'aveaŭ rude marĭ să stăruie, saŭ pe cutare boier prea tare apăsat de păcatele luĭ. Adam Banul, care se întîlnește cel din urmă în făgăduiala pribegilor către «jupînul Cresteș», îșĭ pierdu capul, ca și ginerele luĭ Mihaĭ Viteazul, Preda Greceanu, al căruĭ salaș de moșie era de tot aproape lîngă cîmpul de batae. Un Armaș trădător fu suit în țapă. Patruzecĭ de «Ungurĭ» merseră la Poartă ca să arăte Turcilor ce viteaz e beiul de la Bucureștĭ. Preda, fiul luĭ David din Brîncovenĭ, frate al luĭ Mateĭ, și Radu de la Desa, care, tot sfătuind pe pribegĭ, rămăsese în mijlocul lor, îșĭ răscumpărară cu banĭ mulțĭ viața[2].

Boul și Nedelcu se luaseră după fugarĭ. Aceștia eraŭ Mateĭ, Gorgan — Aslan Vornicul nu era decĭ printre eĭ —, Slugerul Dumitru Filișanul, Barbu Brădescu, Spătarul Mihaĭ și Slugerul Petru și, în sfîrșit, un Teodosie Spătarul, nepotul Spătaruluĭ Leca, însemnat boier de neam, care se adăusese la pribegĭ în timpul năvălirilor. Eĭ nu fură ajunșĭ până nu-ĭ cuprinse în negrele-ĭ zidurĭ dărăpănate Tismana, vechea mănăstire din veacul al XIV-lea, dreasă și împodobită de Radu Paisie. Treĭ zile fluturară steagurile și împroșcară sinețele în jurul Tismaneĭ, supt munte, prin cărările codrilor deșĭ. Dar nu se găsi mijlocul de a pătrunde de-asupra stînciĭ. Oameniĭ domneștĭ se întoarseră, prădînd fără milă țara Oltuluĭ, care primise bine și ajutase pe năvălitorĭ. Iar învinșiĭ de la Bu-

[1] V. *Studiĭ și doc.*, V. p. 704.
[2] Cronica Țeriĭ.

cureştĭ trecură plaiul Izvarneĭ, chiar lîngă Tismana, şi, netulburaţĭ de nimenĭ, ajunseră iarăşĭ în Ardeal [1]. O nouă ceată de slujitorĭ, avînd în fruntea sa pe Căpitanul Ghiorma, care fu Mare-Ban, supt Constantin-Vodă Şerban, urmaşul luĭ Mateĭ, nu-ĭ maĭ găsi în ţară. Boierul din Izvarna, Stoica, poate fiul luĭ Stoichiţă, luptătorul luĭ Mihaĭ Viteazul, li arătase calea mîntuiriĭ.

Acum Leon se putea odihni în Scaun. El nu uită să se plîngă în Ardeal pentru adăpostul şi voia de ieşire ce se dăduse luĭ Mateĭ şi Gorgan. Se pare chiar că plîngerĭ se făcură şi la Poartă, căcĭ Trimesul muntean ce sosi în Braşov la 22 Septembre era întovărăşit de «zece Turcĭ». Dar, pe lîngă aceasta, era vorba iarăşĭ de împăcarea pe care bietul biruitor o doria din toată inima [2].

În Februar 1632 Leon ridica o cruce de-asupra bolţiĭ ce cuprindea oasele celor căzuţĭ în lupta din August. Peste cîteva săptămînĭ, el arăta unuĭ călător străin acest semn de pomenire şi i se plîngea că Mateĭ e «începătorul acelor tulburărĭ» *(motuum illorum autor)*, adăugind că el a cumpărat cu «mulţĭ banĭ» sprijinul luĭ Rákóczy [3]. Pe atuncĭ, «Craiul» vecin nu maĭ contenia cu jalbele la Poartă împotriva vecinuluĭ muntean, care l pîrîse şi el la Turcĭ pentru îngăduirea faptelor războinice ale pribegilor [4].

O bucată de vreme, soliile încetează între Ţara-Românească şi Ardeal. Mateĭ sta în acest timp, după cît se pare, la Făgăraş. Aicĭ vine la el un popă din Nicopol, pe care el îl va face apoĭ episcop, Ignatie, prin care începuse a purta înţelegere cu Paşa cel noŭ de Silistra, Abaza, un om neastîmpărat, îndrăzneţ şi, fireşte, lacom [5]. Leon va fi ştiut şi aceasta. De unde pănă acum el se jeluise de peşcheşurile pe care Rákóczy le primia de la acel care-ĭ vîna Scaunul, acum

[1] Cronica Ţeriĭ. Cf. *Călătoriile patriarchuluĭ Macarie de Antiochia*, trad. d-reĭ Cioran, pp. 179-80. Pentru Izvarna, v. Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc*, T.-Jiŭ, 1904, pp. XLV, 128-9.

[2] *Socotelile Braşovuluĭ.*

[3] V. p. 3, nota.

[4] Sîrbu, *l. c.*, pp. 16-7.

[5] Cf. *Studiĭ şi doc.*, V, pp. 604, 629.

şi el se hotăreşte a întrebuinţa acelaşĭ mijloc, bun şi peste munţĭ ca şi peste Dunăre. De mult, de la Mihaĭ Viteazul încoace, li plăcea «Crailor» ardelenĭ să ceară tribut de la Domniĭ noştri, maĭ ales de la ceĭ din Ţara-Românească. În dieta din Maiŭ a Ardelenilor, el făgăduieşte luĭ Rákóczy a-ĭ plăti de acum înnainte suma de 5.000 de florinĭ pe an [1]. Soliĭ ce venise cu această veste eraŭ Mitropolitul Grigorie şi doĭ bătrînĭ boierĭ: Ivaşco Golescu, care fusese Vornicul luĭ Radu Şerban şi luĭ Gavril-Vodă Movilă, şi Gligorie Comisul luĭ Alexandru Iliaş [2].

Îndată se îngăduie dezbaterile pentru intrarea pribegilor, şi ele sînt sprijinite chiar de principe. Rákóczy va fi pus în vedere acestora să se supuie Domnuluĭ lor saŭ să-ĭ iasă din ţară. Oamenĭ ce stăteaŭ aproape de Mateĭ îl părăsiră decĭ. La 11 Maiŭ trecea prin Braşov un Trimes al «Craiuluĭ» cu nouăsprezece oamenĭ, în care trebuie să vedem nişte păzitorĭ de cinste, cari treceaŭ în Ţara-Românească pe cîţĭva boierĭ, şi anume pe «Filişanul şi Coţofeanul şi Brădescul şi Petru Slugiarul şi Barbul de la Poiană şi Ionaşco de la Gaia [din Dolj»; eĭ căpătară «judeţe», «plăşĭ» pentru strîns birul cu folos şi dregătoriĭ. Banul Boul părăsi îndată Bănia, lăsîndu-i-o luĭ Aslan, care de mult nu maĭ stătea alăturĭ cu vechiĭ săĭ prietenĭ. În Iulie, la început, se întorceaŭ de la Rákóczy «Vlădica» şi Ivaşco, aducînd acum siguranţa păciĭ şi buneĭ înţelegerĭ.

Dar la 21 st. v. ale aceleĭaşĭ lunĭ Schemni Ceauş, Aga de Scaun, vestitorul maziliilor, sosia în Bucureştĭ, aducînd ştirea Domnieĭ nouă a luĭ Radu-Vodă fiul luĭ Alexandru Iliaş, stăpînitorul Moldoveĭ. El aşeza o Căimăcămie, aĭ căreĭ membri nu-ĭ cunoaştem, gătia de drum pe Leon şi rămînea ca să aştepte pe Domnul copil, pe «coconul» Voevoduluĭ Alexandru. El află însă îndată că pribegiĭ gătesc o nouă năvălire. Se spunea, anume, că Teodosie va lua iarăşĭ vechiul drum al Jiiuluĭ, că Mateĭ va pătrunde, cu altă ceată, pe la Rucăr şi Dragoslave,

[1] Sîrbu, *o. c.*, p. 17.
[2] Cronica Ţeriĭ.

venind deci din Făgăraş prin Ţara-Bîrseĭ, şi că Gorgan, care ţinea pe sora luĭ Mateĭ, va alege calea, puţin obişnuită, a munţilor Buzăuluĭ, coborîndu-se pe la Teleajen. Boieriĭ ce ţineaŭ Scaunul se căinaŭ Braşovenilor, la 11 21 August, despre acest gînd de a se strica pacea şi asiguraŭ pe judele mariĭ cetăţi vecine că Aga de Scaun a şi chemat în juru-ĭ Turcĭ de la Dunăre şi Tatarĭ din Bugeac [1].

Luĭ Rákóczy-ĭ era tot una Leon-Vodă saŭ Radu-Vodă, numaĭ să plătească tributul, în suma hotărîtă saŭ chiar într'una maĭ mică. El scrise soluluĭ săŭ de pe lîngă Poartă să ceară oamenilor luĭ Alexandru Iliaş recunoaşterea acesteĭ îndatorirĭ şi îndeplinirea eĭ, căcĭ mazilia prinsese pe Leon înnainte de a fi dat baniĭ în privinţa cărora se învoise [2]. Aşteptînd răspunsul, el nu putu decît să primească bine pe soliĭ moldovenĭ cari sosiră la el, în cele d'intăiŭ zile ale luĭ Septembre, cu un Capugiŭ, pentru a-ĭ aduce vestea numiriĭ nouluĭ Domn muntean [3]. «Craiul» nu putea să ajute decĭ pe Mateĭ.

Acesta era însă asigurat de ajutorul luĭ Abaza şi al celorlalţĭ dregătorĭ turcĭ înţeleşĭ cu dînsul. Eĭ eraŭ să se prefacă a lua măsurile poruncite de la Constantinopol, lăsînd însă pe Mateĭ slobod să lupte şi să învingă, ba încă ajutîndu-l pe cale. Căpetenia pribegilor, care-şĭ aminti acum că străbunul săŭ Datco era un fiŭ din florĭ al luĭ Neagoe-Vodă şi că el Mateĭ se poate întitula decĭ «nepot al prea-bunuluĭ, răposatuluĭ, bătrînuluĭ Io Băsărab Voevod», îşĭ găti decĭ calul de războiu. Ca să nu întîmpine măcar duşmănie deschisă din partea luĭ Rákóczy, el îl asigură, cum se vede uşor printre rîndurĭ în scrisoarea acum descoperită, că-ĭ va răspunde acele cîteva miĭ de galbenĭ de care fusese vorba în vremea luĭ Leon.

Ca să înşele pe Alexandru Iliaş, el îĭ făgădui că va aduce în ţară pe toţĭ fugariĭ. Şiretul Grec se făcu a crede şi-ĭ ceru, luĭ şi tovarăşilor săĭ boieri, să nu vie de-a dreptul, ci să

[1] *Studiĭ şi doc.*, IV, pp. CLXVII, 104.
[2] Sîrbu, *o. c.*, p. 19.
[3] *Socotelile Braşovuluĭ.*

treacă întăiŭ pe la dînsul, şi, cînd Gorgan făcu aceasta, el fu ucis, ceia ce învaţă minte pe ceĭlalţı[1].

Alexandru chema pe boierĭ la 18 28 August, şi, încă la 2/12 ale luniĭ, Mateĭ plecă din Caransebeş, urmat de haiducii luĭ Bunea Voevodul, căruia i se zicea «Vaidabuna», luptător neatîrnat, care n'avea a face cu «Craiul». Boierĭ înţeleşĭ cu dînsul îl chemaseră prin «Drăguşin sluga luĭ». El fu primit cu cinste de Turciĭ de la hotar, şi beiul de la Orşova-ĭ ieşi înnainte cu poclon şi cu banĭ de împrumut pentru calea sa şi a miciĭ oştirĭ. De aicĭ el pătrunse în ţară pe un drum ce se arată amănunţit în Cronica Ţeriĭ, răzimată pe însemnărĭ din acest timp chiar. Urmâ tot una malul Dunăriĭ până la vărsarea Oltuluĭ, întîmpinat de boieriĭ şi locuitoriĭ Olteniеĭ sale iubite ca un adevărat Domn, cu drepturĭ din moşĭ şi strămoşĭ, Romîn fără pată şi fără amestec, scumpă mlădiţă de Basarab. La gura Oltuluĭ el trecu Dunărea şi intrâ tot domneşte în cuibul din Nicopole al luĭ Abaza. Acesta nu-ĭ putea da steagul de Domnie, sangeacul care stătea în mîna Împăratuluĭ său, dar el îĭ dădu «surĭarĭ, ca unuĭ Domn, şi Turcĭ, şi beşliĭ ajutoriŭ». Acum plecară cărţile care vestiră ţeriĭ că Domn e «Mateĭ Basarab Voevod», şi nu Radu.

La 17 27, Mateĭ trece Dunărea înnapoĭ, cu oastea. Peste treĭ zile el era stăpînul Bucureştilor, pe cînd Radu, care venia din Constantinopol, primind această ştire, nu maĭ veni pe la Giurgiu, ci luă drumul Obluciţeĭ saŭ Isacceĭ pentru a merge întăiŭ la părintele săŭ. Boieriĭ micĭ şi locuitoriĭ cetăţiĭ de Scaun ieşiseră cu bucurie înnaintea Domnuluĭ de ţară, pe cînd boierimea cea mare: bogatul Nicola Vistierul, un Grec, puternicul Hrizea, Dumitru Dudescul, Neagu Aga, care, după înfrîngerea luĭ Radu, se făcu însuşĭ candidat de Domnie şi, scriind, din Constantinopol, în Ardeal, împrumută banĭ dela «jupînul Cristeş»[2], Papa Greceanu, Nicola Catargiu trecură Milcovul la Alexandru Iliaş. Aşezîndu-se în tabără la Rîmna, rîuleţul de lîngă hotar, eĭ chemaŭ pe ţeranĭ la lefĭ pentru slujba

[1] Cf. Cronica Ţerii cu *Studiĭ şi doc.*, IV, p. 105, n° III.
[2] *Studiĭ şi documente*, IV, pp. 107-8.

Domnuluî numit de Împăratul, pe cînd Alexandru Iliaş îşî aduna Turciî, Tatariî, lefegiiî şi prieteniî munteni, gătindu-se încet de lupta grea şi plină de urmărî. Cînd Paşa de la Dunăre era însă împotriva luî, pregătirile nu puteaŭ să înnainteze tocmaî mult. Şi Abaza asigurase pe Mateî că el va veni de hac Moldovenilor.

Coţofeanul şi Radu din Desa Doljuluî, întorşî iarăşî la Mateî, porniră înnainte cu *străjile* şi goniră pe boieriî munteni de la graniţă. Încă de la 21 Septembre st. v. Mateî însuşî era la Buzăŭ, aşa încît el nu se opri la Bucureştî decît o clipă de odihnă. Alexandru se afla departe pe Siretiŭ, la satul Movila, unde se dăduse poate o luptă mare în veacul al XV-lea, care hotărî despre soarta Moldoveî. În zădar încercă el să momească pe credincioşiî luî Mateî. Acesta prinse pe ceî ce uneltiaŭ: Clucerul Calotă şi Vornicul Andreî şi, dînd cea d'intăiu dovadă a bunătăţiî aceleia ce era să-î cîştige pe toţî, îî iertă. Eî fură îngăduiţî chiar a se întoarce la tovarăşiî lor, cu «cărţî ca să se lase de ce s'aŭ apucat şi să vie cineşî la casa luî, cu pace». Apoî Mateî se întoarse liniştit în reşedinţa sa.

Acum însă Alexandru, Radu, Aga Scaunuluî, boieriî ceî marî înnaintaŭ. Oastea lor se opri la pîrăul rîpos al Colentineî, în acel loc modîlcos, lîngă mănăstirea Mărcuţa, care i se păruse şi luî Leon-Vodă, în 1631, bun pentru războiŭ. Mateî se afla cu aî luî — căcî nu voise să dea lupta aiurea decît aicî, în vederea Bucureştilor — la Dudeştî, în faţă. Străjile se loviră încă de Sîmbătă, 27 Octombre st. v.[1], cu izbîndă din partea luî Mateî. A doua zi se petrecu încăierarea hotărîtoare. «Voiniciî» Domnuluî de ţară, aî «Basarabuluî», aveaŭ în fruntea lor tot boierî tinerî, Tudose Spătarul, Gheorghe Spătarul, fiul luî «Lupu Logofătul», care poate fi Lupu Mehedinţeanul, căpetenia mişcăriî din 1618 împotriva Grecilor, Ivaşco Băleanul, rudă cu Udrea ostaşul luî Mihaî Viteazul, Barbu Brădescul; eî aveau supt poruncile lor pe călăraşiî ţeranî şi pe boierinaşiî Roşiî. Asupra dorobanţilor era Aga

[1] Cf. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 37, nota 4. La Buzăŭ Mateî dă o intărire luî Ivaşco Vel Vornic.

Oprea şi Lupul Buliga Căpitanul, care ajunse şi el Agă şi făcu lîngă Severin, locul său de obîrşie[1], frumosul schit Topolniţa[2]. În oastea luĭ Radu-Vodă, comanda o avea poate Hatmanul Moldoveĭ şi fruntaşiĭ munteni cari eraŭ Catargiu, Greceanu, Hrizea, Nicola Vistierul, Dudescu, Aga Vasilachi şi Spătarul Mihaĭ. Semnul de recunoaştere era din partea luĭ Mateĭ numele arhanghelului ostaş şi purtător de biruinţă Mihail, a căruĭ serbătoare se apropia, pe cînd aĭ luĭ Radu eraŭ uniţĭ prin numele mîrzaculuĭ tribuluĭ tătăresc Orac din Bugeac.

De fapt, aceştia aŭ căutat să răzbească maĭ mult prin Tătărime. Ea a fost însă răspinsă, în toate dăţile. Atuncĭ Radu fugi «cu mare spaimă şi cu capul gol», biet beizadea pe care tatăl saŭ nu cutezase să vie să-l sprijine, ca să nu se creadă că Moldova vrea să cucerească prin el Ţara-Românească. Toţĭ se împrăştiară fugind, dar pe pajiştea îngălbenită a cîmpuluĭ de toamnă rămîneaŭ, între multe trupurĭ, ale luĭ Nicola şi Greceanuluĭ. Mateĭ era Domn. Călătoriile sale la Rusciuc, la Constantinopol puteaŭ să-l asigure, să-l întărească, dar Domnia o căpătase el aicĭ, prin vitejia luĭ, culegînd pe cîmpia stropită cu sînge cuca luĭ Radu-Vodă fugarul. Vitejia şi credinţa Oltenilor dăduseră acestuĭ Oltean Scaunul străbunilor vitejĭ.

Scrisoarea ce urmează, a fost alcătuită de Mateĭ cu cîteva zile înnainte de luptă, şi în ea se răsfrînge o încredere fără trufie, pe care biruinţa era s'o dovedească îndreptăţită:

«Preacistitul şi de la Dumnezeŭ luminat, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domnu, Domnul Craiŭ ţărăĭ Ardealuluĭ şi dă spre o parte Domnu Ţărăĭ Ungureşte şi măngăitoru Săcuilor, al nostru părinte în totă vreamea, pohtim de la m[i]l[o]st[i]vul *(sic)* Dumnezeŭ zele lunge Măriiĭ Tale şi viiaţ[ă] cu mare bucurie, iar de la al Mării Tale mai mic şi plecat fečor, după putearea mea şi dup[ă] cuvăntul Mării Tale, sluji-voĭ Măriei Tale, spre

[1] *Studiĭ şi doc.*, V, p. 442, no 16.
[2] V. *Inscripţiile* citate.

aceasta, ca unuĭ părinte al mieŭ. Mulţimescu de tote care Măriia Ta nu cauţe nepriiatinilor noştri, că de tote înţeles-am pre rându. Dereptu aceaia facu ştire Mărie Tale: cu mila luĭ Dumnezeŭ şi cu tot[ă] voia Mărie Tale şi cu nevoinţa cinstitului Paş[ă], dă spre Înpărăţie n'avem nič-o zminteală, iar dă spre ceĭ înşălătore, dăstule ameastecă, nu cu vre un folos lor, ce ca nişte omeani care de în tote părţele zmintitu-se au. Ce avem nădeajde pre Dumnezeŭ să fie jos. Dereptu aceaia rog pre Măriia Ta să nu fiŭ uitatu de către cinstită faţ[ă] a Mărieĭ Tale, că eŭ săntŭ al Măriei Tale fečor cu trup, cu suflet, cu tot[ă] casa a mea, şi în tot ă viiaţa mea al Măriei Tale săntu. Şi se ar fi căzut ca să tremiţ Mării Tale un boiare dă cinste ca să aflu de bun[ă] viiaţa Mării Tale, iar să mă erţe Măriia Ta, că mi-e voe, căndu voĭ tremeate, să poţe cunoşte Măriia Ta şe omeniia nostră. Iar acù aflaverí Măriia Ta de ai Mării Tale credinčoşe, cum săntem şi noĭ, că unblă aceĭ nepriiatenĭ de fac atăta spaimă săracilor, numaĭ Dumnezeŭ să le plătească,—că aşa mearge la dinşiĭ. Dă i-aş treace şe pre în Mold[o]va, iar Paş[a] porănceaşte să-ĭ lasu, că le portă greja. Dereptu aceaia, cu mult[ă] nevoe ţeu voinicie,—că în tote zele să ceru să meargă. Alta, mă rog Măriei Tale oricănd se va întă[m]pla Măriei Tale a scrie la luminat[a Portă, să nu fiu uitat de către Măriia Ta, ce să nevoeşte cu scrisoarea şi dă spre Înpărăţie şe dă spre Abaza-Paşa şi de în toote părţele, că eŭ săntu al Mărie Tale. Cu cridinţă dumnezeiască scriu Mării Tale că, dup[ă] Dumnezeŭ, pre Măriia Ta amu nădeajdea, că de la mulţe fost-am mortu, iar de la Măriia Ta viu săntu. Deci în ce chip să poč fi dăspărţet dă cea dragostea dumnezeiască a Mărie Tale? Dereptu aceaia, fac ştirea Mărie Tale pentru aceĭ 2 boiarĭ bătrănĭ careĭ a fostu la Măriia Ta solĭ cu Vlădica: Ivaşco Vornicul şe Grigorie Com[ ]sul, că săntu pre lungă mine. Însă cu tot[ă] boiarimea ţărăĭ. Decĭ. aceştĭ boiarĭ voru să-şĭ cadă jupăneasele în laturĭ, la Braş[o]vu. Ce rog pre Măriia Ta să aibă scrisoarea de la Măriia Ta ca să nu aibă val, că aceştĭ boiarie nu săntu cu aceĭ înşălătorĭ mestecaţe, ci săntu aĭ noştri. Ci să fie cu ştirea Măriei Tale. Aceasta rog pre Măriia Ta. Dereptu aceaia fac ştire

Mării Tale, că aciia au eşit la Braşov neşte omeanĭ aĭ lu Mih[o], anume Iorga şe cu soţiia luĭ, cu banie dijmărie de în doo judeaţe, cu doo mie de galbene, şe alte pagube aŭ făcut aicea, dă trie mie dă galbinĭ, şi altul dă-l cheam[ă] Dula, — tot Grecĭ; iar aciia în Braşov iar aŭ fugit cu banie dijmărieĭ de Prahova. Şe să cauţe Măriia Ta că iaste acolea în Braşov un Grecu dă se fač[e] doftoru, anume Dimola, de multe amestecăturĭ fač[e], şi mulţe, să-ĭ vere căuta Măriia Ta, careĭ au spartu această blăstemat[ă] de ţară, că nu se ştie ce au măncat dă în ceastă sărac[ă] de ţară. Aceasta facu ştire Mării Tale, să-ĭ apucĭ, că ceĭ doĭ Grecĭ săntu aĭ lu Miho Spătarul, şi iaste şi Spătăreasa în Braş[o]vu. Dereptu aceai, să fie Măriia Ta ertătoru căce nu poč arăt[a] cinste Mării Tale. Iară, să va îngădui Dumnezeŭ, de toote va fi pre voia Mărie Tale. Dumnezeŭ să te bucure şe în viiaţă, şe dup[ă] viiaţ[ă]. Pis u gradu Bucureşte, msţa Oh. 17 dni, vleat 7141 [1632].

Maĭ mic şe plecat al Mării Tale fiĭ:

Io Mateĭ Voev[o]da.

[Adresa :] Cinstitu şi de la Dumnezeu luminat Domnu, Domnul cu m[i]la luĭ Dumnezeŭ Craiŭ ţ[ă]răĭ Ardealuluĭ şe Domnu dă spre o parte Ţărăĭ Ungureşte şi măngăitorul Săcuelor, al nostru părinte, Racoţi Gorghii, ѿ г҃н д[а]вати сѧ [de la Domnul, s'a dat].

Însemnare ungurească: «Olahos. Ianuar. 1633».

II.

O carte de trecere a luĭ Vasile Lupu pentru soliĭ ardelenĭ.

În Octombre 1638 se găsiau la Iașı doı solĭ aĭ principeluĭ ardelean Rákóczy, Toma Bassa și un altul care era să fie și el «Craiŭ», Acațiu Barcsai. Stăpînul lor li dăduse în mînă un proiect de tratat între dînsul și Vasile Lupu, scris la 29 ale luniĭ precedente. Eĭ trecură în Moldova de sigur pe calea Bistrițeĭ. La 26 Octombre, li se făcea jurămîntul de întărire a învoielii, din partea Domnuluĭ moldovean și a boierilor săĭ. Iar la 6 Novembre sosia la Brașov un «Barcsyai Sandor» întors din Moldova, care poate fi Acațiu. Îndată, un Căpitan Baltazar veni în Ardeal din partea luĭ Vasile-Vodă [1].

Pentru ca legăturile prin soliĭ necontenite să fie maĭ ușoare, Domnul moldovean dădu următoarea asigurare Trimeșilor viitorĭ, orĭ-care li-ar fi numele, aĭ «Craiuluĭ» cu care se unise:

«Io Vasilie Voevodŭ bjieiu mlstiiu g[os]p[oda]rŭ zemli moldavscoi. Dat-am cartea Domnieĭ Meale omenilor Mărieĭ Sal[e] Craiuluĭ de Ardeal cariĭ vor veni de la Măriia Sa cu treabe aicea la noĭ, fie boiarin saŭ poște, sau fiecine va fi, pre unde li să va prileji a veni pren țara noastrî, orĭ preu tărgurĭ, orĭ pren sate, să aibă a le da caĭ de olac, când le vor trebui, și viindu încoace și mărgăndu în colo; și, pre unde li să va prileji mas

[1] *Studiĭ și doc.*, IV, p. XC; *Socotelile Brașovuluĭ*, p. 86.

şi popas, să aibă a-ĭ griji de bucate şi de hrană de caĭ, de tot ce le va trebui, şi să n'aibî de nime nice un val, ce să înble cu pace. Într'altu chip să nu fie.

Ѿ Iacoѵ, vl. 7147 [1638], Oct. 18.

Io Vasile Voevoda.

[Pecete mare, peste hîrtie.]

III.

O scrisoare a pribegilor munteni din vremea lui Duca-Vodă.

La sfîrşitul anului 1673, după lupta de la Hotin, în care amîndoi Domnii romînî se arătară mai prielnici Polonilor decît Împăratului păgîn, Duca-Vodă fu numit Voevod muntean. Boierii duşmani Cantacuzinilor nădăjduiaŭ să vadă pe Grigore Ghica, un stăpîn după inima lor, întorcîndu-se în Scaun. Eĭ aflară întâiŭ cu neîncredere, apoi cu mirare şi groază despre schimbarea întîmplată. Mîntuirea o văzură într'o fugă în Ardeal, unde stăpînià Mihail Apaffy, şi la 27 Decembre doi oameni ai cetăţii Sibiiuluĭ duceaŭ la Bălgrad pe «boierii, munteni». Scrisori vin necontenit pentru dînşii, şi orăşenii aŭ de lucru cîteva săptămînĭ, până la sfîrşitul luĭ Ianuar 1674, cu aceşti oaspeţi pe cari nimeni nu-i chemase[1].

Fugarii, cari trecuseră pe la Piteşti şi pe la mănăstirea Argeşului pentru a nemeri pasul Turnului-Roşu, sînt numiţi de Cronica de familie a Cantacuzinilor[2]: Gherghe Băleanu, un bătrîn boier, foarte lacom de putere şi care se înfăţişa ca o căpetenie de partid, Hrizea Vistierul, şi el dintre Băleni, ginere al lui Gherghe, Neagoe Vornicul Secuianul, care fusese Clucer supt Grecul Radu Leon şi înnaintase la

[1] *Socotelile Sibiiului* (şi în *An. Ac. Rom.*, XXI), la anii 1673-4.

[2] *Magazinul istoric*, V, p. 13. Cf. Constantin Căpitanul, ed. Iorga, pp. 181-2.

Vornicie supt Antonie-Vodă, Domnul pus de Cantacuzineștĭ; la eĭ trebuie să adăugim, după cronica protivnică a luĭ Constantin Căpitanul ca și după scrisoarea ce se tipărește maĭ jos, pe Ivașco fiul luĭ Gherghe, pe Ilie Șătrarul, boierinaș care nu e cunoscut în alt chip, pe Pîrvu Fărcășanul, al căruĭ neam era să se înrudească apoĭ cu Cantacuziniĭ și să dea un scriitor țeriĭ, pe Vătavul Hrisoscul, un Grec, și pe cîțĭva din aceĭ boierĭ mehedințenĭ, cari totdeauna aŭ fost gata de pribegie și răscoală. Radu Banul Năsturel și Staico din Bucșanĭ nu merseră peste hotar, ci, răzgîndindu-se pe drum, se întoarseră pentru a-șĭ face supunerea luĭ Duca. Dar un vechiu stîlp al țeriĭ și un dușman neînduplecat al Cantacuzinilor, cari și dînșiĭ îl uriau de moarte, Stroe din Leurdenĭ, moștenitorul bogățieĭ Goleștilor, se adăposti și el supt aripile «Craiuĭ».

Duca-Vodă nu părtenia însă pe nimenĭ decît pe dînsul singur: luĭ îĭ trebuiaŭ banĭ, și decĭ toată țara, toțĭ boieriĭ trebuiaŭ să-ĭ stea în ființă. Cărțĭ de îndemn, de iertare, de asigurărĭ plecară și prin Ținuturĭ și peste graniță. Pe cînd el aducea înnapoĭ pe boieriĭ surgunițĭ tocmaĭ în Creta de pornirea răzbunătoare a luĭ Grigore Ghica — ceĭ maĭ mulțĭ dintre Cantacuzinĭ, cu bătrîna mamă Elina, fata luĭ Radu-Vodă Șerban —, Pîrvu fiul luĭ Drăghicĭ Cantacuzino, fratele maĭ mare care nu maĭ era în viață, merse în Ardeal să împace pe fugarĭ. Îl întovărășia pe acest tînăr boier, care venise din Constantinopol cu Duca, un alt tînăr dintre Cantacuzinĭ, vărul săŭ Constantin, fiul luĭ Papa Brîncoveanu și al Stancăĭ, sora luĭ Drăghicĭ. Încă de la 14 Ianuar eĭ se întorceaŭ la Brașov: decĭ, îndată după așezarea sa în Scaun, care se întîmplâ în ziua de Sf. Nicolae, Duca-ĭ trimesese la «Craiul» vecin cu vestea numiriĭ și cu tînguirĭ în privința adăpostiriĭ pribegilor.

Peste cîteva săptămînĭ, la 24 Februar, doĭ dintre pribegĭ, Neagu și Ilie, sosiaŭ în Brașov, dezbătînd cu Brîncoveanu, care se afla iarășĭ în cetatea de graniță, întrebarea întorsuluĭ. Și mama Brîncoveanuluĭ, Stanca, venise în Brașov, poate ca să adauge stăruințile și îmbunările eĭ. Se zice că

Braşovenii ar fi ajutat atît de mult pe Trimeşii domneşti, încît puseră la închisoare pe cei doi fugari. În Mart vine, pentru acelaşi scop, de sigur, Comisul Barbu Milescu. Ca urmare a tuturor acestor cereri către Apaffy, căruia i se aducea învinuirea că împiedecă buna orînduire a ţerii, principele Ardealului vorbi aspru oaspeţilor săi, zorindu-i să meargă îndărăt la vetrele lor. În Maiŭ ajungea la Braşov un «Raţ Gheorghe, slujitor al Domnului muntean». Scrisoarea de mai jos spune însă că prin «boiariul Mării Tale [lui Apaffy] Gheorghie diiac» s'aŭ adus fugarilor scrisori de la Duca-Vodă, în care nu li se făgăduia numai că nu vor avea să sufere nimic, ci că li se vor da şi despăgubiri pentru ceia ce li se luase până atunci, ca pedeapsă a înstrăinării.

Pribegii primiră deci să vie înapoi. Atunci însă ei aflară că Domnul urmează înainte cu căutarea şi însuşirea averilor lor. Ba încă el nu se opunea la aceasta.

Chiar de la început, din Ianuar, Stroe, călugăr răspopit, care se temea de Cantacuzini, dar nu mai avea nici-un gust să lupte împotriva lor pentru putere, venise să se închine lui Vodă. Foştii săi tovarăşi din Ardeal îi trimeteaŭ însă scrisori în care-şi arătaŭ gîndurile şi bănuielile, şi de sigur că în ele nu se vorbia cu prea multă evlavie de Măria Sa. Descoperindu-se lucrul şi găsindu-se, dacă nu scrisorile chiar, băţul găunos, «sfredelit» în care le ascunsese aducătorul, Stroe şi un alt ginere al lui Gherghe Băleanu, Căpitanul Radu Dudescu, fiul lui Dumitraşco Vistierul [1], fură puşi în temniţă, şi, pentru a se stoarce mărturisiri acestui din urmă, i se arse pieptul cu fier roşu.

Ştirea despre această prigonire tăiè pribegilor pofta de a se întoarce. Şi astfel ei lămuresc lui Apaffy cuvintele pentru care, călcînd învoiala, s'aŭ hotărît să rămîie în Ardeal, de unde ei nu plecară decît în 1675, după multe alte asigurări şi stăruinţe [2].

[1] Cf. *Studii şi doc.*, V, pp. 602-3.

[2] V. expunerea mai pe larg în unele privinţi şi arătarea izvoarelor în cartea mea *Despre Cantacuzini*, Bucureşti, 1902, p. CXIII şi urm.

Iată scrisoarea lor:

«Prea-lum[i]natuluï m[i]l[o]stivuluï şi creştinuluï Craï Mihail Apafi, den mila luï Dumnezeŭ Ardealuluï Craiŭ, părţilor Ţărăï Ungureştï Domnu şi Săcuilor şpan, ca m[i]l[o]stivuluï Craiŭ, cu plecăciun[e] ne închinăm Mării Tal[e].

Rugăm pre m[i]l[o]stivul şi puternecul Dumnezeu să pazească pre Măria Ta cu bun[ă] săn[ă]tate şi pač[e întru luminată Crăiia Mării Tal[e] în mulţï şi ferichţï anï. După ačasta, facem ştir[e Marie Tal[e] că noï, după mila Mărie Tal[e] cea crăiască, care aï avut Măria Ta către noï, făcănd Măria Ta pentru noï multe ostenele ca să putem merge în ţeară cu pač[e], şi noï eram odihniţ întru cărţil[e] Mărie Sal[e] Ducăï-Vod[ă] car[e] ne-aŭ trimis cu boiarul Mărie Tal[e] Gheorghie diiac, precum ştiï Măria Ta că am dat cuvănt şi înnaintea Mărie Tal[e] şi ne gătiiam den zi în zi, şi numaï ce era să venim la luminată faţa Mărie Tal[e] ca să mulţămim Mărie Tal[e şi să ne luom zioa bună, să mergem în ţeară. Iar, când fu să purcedem la Măria Ta ca să ne luom zioa bun[ă], noao ne veni cuvănt den ţeară cum Măria Sa Duca-Vod[ă] de căte ne-aŭ făgăduit la cuvănt nu ş'au stătut, că Măria Sa aŭ făg[ă]duit pentru bucatel[e] noastre, că ce au luat ne va da şi, ce nu ne-aŭ luat, nu ne va maï lua. Şi am trimis şi oamenii noştri înnainte la Măria Sa ca să ne grejască căte ceva pre la case. Iar Măria Sa, necum să ne dea ceva den ce ne-aŭ luat, ce încă şi ce aŭ maï fost neluat, încă au luat tot şi nimic n'au lăsat. Deč noï, acestea înţelegănd, am stătut dă ne-am mirat, în ce chip fač[e] Măria Sa acest lucru, dă nu-ş stă la cuvănt şi arată Măria Sa lucrul într'alt chip, nu precum au făg[ă]duit. Iar încă tot ne gătiiam să venim la Măria Ta să dăm ştire Mării Tal[e] dă acest lucru, şi atunce sosi şi boiarul Mării Tal[e] Gheorghie diiac cu porunca Mării Tal[e] către noï. Dup' aceia maï vărtos ne îndemnăm şi purcesem să venim la Măria Ta. Iar, cănd fu acum, să adevără că ar fi pus Măria Sa Duca-Vod[ă] pre Stroe Vornicul la opreală şi pre un gin[e]re al nostru l-aŭ pus la muncă de l-au arsu, aruncăndu-le năpaste mare, zicănd că am trimis noï cărţï pren taină la

dinșeĭ, și au zis că ne-au trimis și eĭ de acol[o] cărțĭ. De car[e] lucru noĭ de aĉastă năpast[e] foarte ne știm că săntem oamen[ĭ] direpțĭ și nu est[e] cum zic eĭ, nič să va afla să le fim trimis cărțĭ pren taină cu nescare meșteșugur[ĭ], saŭ eĭ să ne fie trimis într'acesta chip. Iar, de fat[ă], noĭ am trimis maĭ înnainte, cu boiarul Mării Tal[e] Gheorghie diiac și cu oameniĭ noștri. Cănd am scris la Domnu și la alțĭ boiarĭ, am scris și la Stroe Vornicul, iar alt nu știm nimic dă acel[e] năpăștĭ. Ci ne ru găm Mării Tal[e] să nu fie ceva îngreuiată inema Mării Tal[e] pentru acestea, ce zic eĭ și năpăstuescu; că noĭ cu capetel[e] noastre ne vom prind[e] înnaintea Mării Tal[e] cum, de vom fi scris noĭ ca acestea lucrurı acolò, saŭ să ne fie venit de aco[l][o], precum zic eĭ, nič cum nu se va afla acest lucru, ci numaĭ acest[e] lucrur[ĭ] sănt năpășt[ĭ] și meșt[e]șugur[ĭ], că, alt, tot ce am avut, ne-aŭ luat, numaı ce am rămas cu capetel[e]. Poate fi că pohtescu să ne ià și capetel[e], ci la măna Mării Tal[e] rămăne viața noastră, că eĭ cu acestea meșterșugur[ĭ] se-au apucat acum să ne sfărșască și viața. Ce, cum va luminà puternecul Dumnezeu curată inema Mării Tal[e]! Puternecul și mil[o]stivul Dumnezeŭ să păzească pre Măria Ta întru luminată Crăiia Mării Tal[e] cu bun[ă] săn[ă]-tat[e] și pač[e] în mulțĭ și ferică anĭ.

Plecaț și slug maĭ mič Măriei Tal[e]:

Gherghe Banul. Neagoe Săcuianul Vornicul. Ivașco Log[o]fet. Hriza Vistiar. Ilie Șătrar.

[O singură pecete mică, cu podoabe].

[Pe V°, data primiriĭ: «1674, 25 Maij», și o notiță ungurească despre cuprinsul scrisoriĭ.]

IV.

O carte de scutire a luĭ Mihaĭ Racoviță.

Petru Bánffy, de care se vorbește în porunca domnească ce urmează, ținea în Moldova turme pe care le păștea în văile noastre, cum făceaŭ pe atuncĭ atîția păstorĭ ardelenĭ, asigurațĭ prin vechĭ privilegiĭ moldoveneștĭ și muntene. Familia avea posesiunĭ prin părțile Bistrițeĭ Ardealuluĭ, și de aicĭ vine că, la 1692, un Grec care vînduse mărgăritare luĭ Gheorghe Bánffy îșĭ primește plata de la Sașiĭ bistrițenĭ [1].

Ion Mihaĭ Racovit[ă] Voevor̃a, bjiiu mlstiŭ gspdarŭ ziamli moldavscoĭ, scriem Domniia Mia la boiariĭ și la toțĭ slujitoriĭ cariĭ veț îmbla cu tot fealiul de slujbe a Domnieĭ Mial[e] la Țănutul — vî facem știre tuturor pentru bucatel[e] dumisal[e] giupănuluĭ luĭ Banfi Petiar și pentru păstori și iobagi cariĭ sant pre lăngă bucatele dumisal[e], de le grijăsc și le păstoresc: neme întru nemică val să nu le facă, ce să le dia forte bună pace; că cine s'ar ispiti maĭ mult val a le face peste cartia Domnieĭ Miale, bine să știe că de mare certare va fi de la Domniia Mia. Într'alt chip nu va fi. Ačasta scriem.

U Ias, l[t] 7216 [1707], Noe[m]v. 26.

Io Mihaĭ Răcovit[ă] Voevod.»

[Pecete mică cu boul; octogonală.]

---

[1] Iorga, *Documentele Bistrițeĭ*, II, pp. 84-5, nº CCCXXXI.

V.

Schimbarea episcopilor moldovenĭ de Mihaĭ Viteazul.

În 1600, cînd Mihaĭ Viteazul cuceri Moldova, în fruntea Bisericiĭ moldoveneştĭ stăteaŭ patru ierarchĭ — căcĭ Scaunul de Huşĭ fusese întemeiat de puţin timp, în 1598 saŭ 1599. Fratele acestuĭ Ieremia, Gheorghe, întors, prin Veneţia, din Tirol, unde întovărăşise pe Petru Şchiopul, era Mitropolit a doua oară; Agafton păstorià la Roman, la Rădăuţĭ se numise de curînd Teodosie Barbovschi, dascălul copiluluĭ Ştefan, fiul aceluĭ pribeag Petru Şchiopul, iar cel d'intăiŭ episcop de Huşĭ era Ioan. Nicĭ-unul din eĭ nu rămase pentru a întîmpina pe biruitor şi a-ĭ jura credinţă, ci tuspatru făcură parte din tristul alaiŭ de fugar al luĭ Ieremia, căutînd împreună cu dînsul un adăpost în Polonia [1].

Mihaĭ nu se sfii să iea măsurĭ împotriva acestor preoţĭ ce-l duşmăniau. Sfătuindu-se cu ceĭ d'imprejurul săŭ cari se pricepeaŭ în lucrurile bisericeştĭ, el chemă un sobor pentru a înlătura după toate formele canonice pe neascultatoriĭ cari nu voiaŭ să-ĭ recunoască drepturile cîştigate prin sabie. El intrase în noua cetate de Scaun a Moldoveĭ, în Iaşĭ, la 1[iu] Iunie st. n.; la 4 el trimetea din această reşedinţă poruncĭ către Ardelenĭ [2]. Şi la 10 ale luniĭ îl găsim tot acolo, — nu stînd degeaba şi bucurîndu-se de noroc, ci puind la cale împrejurările nouă ale cîrmuiriĭ [3]. Peste zece zile însă, el ajunsese pănă la Roman, pe drumul întorsuluĭ spre Ardeal, unde-l chemaŭ alte grijĭ [4].

[1] V. a mea *Istoria literaturiĭ religioase a Romînilor pănă la 1688*, Bucureştĭ, 1904.

[2-4] V. Hurmuzaki, XII, la aceste date. E de neînţeles actul luĭ Mihai, datat: Iaşĭ, 27 Iulie 7107 (1599), în *Arch. istorică*, I[1], p. 117. V. şi Bogdan, în *Prinos Sturdza*, Bucureştĭ, 1903, pp. 161-3.

El lăsase, după obiceiul muntean, ca «ispravnicĭ de Scaun» patru boierĭ: Hatmanul Udrea, care comandà în Suceava încă de la 24 Maiu 3 Iunie [1] şi care rămase şi maĭ departe acolo [2], Vistierul Androne (Andronic Cantacuzino), Sava Armaşul şi Spătarul Negre [3].

Dar încă de la [2]12 ale luniĭ, fiind decĭ Mihaĭ însuşĭ în Scaun, se hotărîse prin sobor noua stare bisericească a Moldoveĭ. Prelaţiĭ ce se adunară pentru aceasta sînt următoriĭ:

Nectarie de Ohrida era urmaşul unuĭ Atanasie, care călătorià cu doĭ anĭ în urmă, cerşind, prin Imperiu şi până în Spania tocmaĭ şi asigurînd pe cine voià să-l asculte că supuşiĭ creştinĭ aĭ Sultanuluĭ sînt gata de răscoală: inchisiţia închise la Milan, în 1599, pe călugărul grec, care era bănuit că ar avea înţelegere cu Luteraniĭ, şi vedem pe Atanasie tînguindu-se Împăratuluĭ din Praga, căruia-ĭ urează să ajunga pe «înnaltul tron al luĭ Constantin-cel-Mare».

Dionisie Ralì era fiul unuĭ coborîtor al mariĭ familiĭ bizanzantine cu acest nume care se căsătorise cu fata vestituluĭ Mihaĭ Cantacuzino Şaitanoglu, căpetenia Grecilor din Împărăţia turcească, supt Soliman-cel-Mare şi urmaşiĭ luĭ; o Ralì din Adrianopol era soţia luĭ Andronic, fiul aceluiaşĭ Şaitanoglu. Dionisie ajunsese archiepiscop al Tîrnoveĭ, dar nu şedea totdeauna în acest oraş, unde avea să sufere dese orĭ ameninţărĭ şi stoarcerĭ din partea dregătorilor împărăteştĭ. La 12 Mart 1597 el scria, dintr'un sat de lîngă Nicopol, luĭ Mihaĭ, îndemnîndu-l să lupte pentru scoaterea din robie a creştinilor de peste Dunăre. Maĭ stătu în mijlocul lor până în toamnă, dar, în Octombre, descoperindu-i-se uneltirile, el se ascunse şi trecu pe furiş în Ţara-Românească. Aicĭ el fu primit foarte bine

[1] *Doc. Bistriţeĭ*, I, pp. 4-5, nº VIII.

[2] La 7/17 Iulie пан Ѹдрѣ гетман и пъркалаб сѹчавскїи scrie castelanuluĭ de Lemberg, Stanislav Żolkiewski, cu ştirĭ despre hotare, despre «Draguş Capitan» şi «Domnul nostru Mihail Voevod». Data e: пис въ земли молдавстѣи, ѹ сочав., въ лѣт зри, юл. з. (original slavon inedit în Bibl. Fundaţieĭ Zamoyski la Varşovia; acte moldoveneştĭ, ms. 1790, fol. 41).

[3] Cronica Ţeriĭ.

și ajunse duhovnicul, întrebat și ascultat în toate, al Domnuluĭ. Cînd, peste cîteva lunĭ, sosiră în Tîrgoviște soliĭ imperialĭ carĭ încheiară un tratat cu Mihaĭ, el se afla lîngă acesta și făgăduia doctoruluĭ Pezzen și tovarășilor săĭ ceia ce pusese și în vederea Voevoduluĭ muntean: răscoala Bulgarilor, Sîrbilor, Grecilor. Cu Mihai împreună, el intră în Ardeal și se așeză la Bălgrad. Domnul trimete adesea rădvanul pentru a-l aduce la sfat, îl pune să facă slujba de cinste înaintea sa, îl poftește, de Bobotează, să-ĭ binecuvinteze oastea, și-l primește la cele maĭ tainice întîlnirĭ ale luĭ cu Trimeșiĭ din Praga. Aceștia aŭ multă încredere în el și nu uită să-l laude față de Împărat. Din partea luĭ, «archiepiscopul» scrie acestuia, dăruindu-ĭ vechĭ icoane de la Constantin-cel-Mare și arătîndu-șĭ desăvîrșita credință ce are fața de dînsul, și, din cînd în cînd, în convorbirile cu un Marini saŭ cu alt Ragusan ce schimbă vorbe între Praga și Bălgrad, el lasă să se vadă că ar fi un maĭ sigur și adevarat prieten decît furtunosul Mihaĭ, în care vedea un om cinstit, dar care nu se îndreaptă în multe după cuvîntul luĭ Dumnezeŭ [1].

Gherman, Mitropolitul Cesareiĭ luĭ Filip, un al treilea Grec, se găsia în Moldova de sigur numaĭ trecător, în cursul uneĭ călătoriĭ de strîngere a milelor pentru creștiniĭ răsăritenĭ și pentru șirețiĭ carĭ speculau nenorocirile lor. Mitropolitul Teofan era din Vodena, în Macedonia, decĭ și el Grec, într'un timp cînd în toată peninsula balcanică nu erau Vlădicĭ de alt neam.

Mihaĭ adusese cu dînsul pe Petronie episcop de Muncaciu, un Rutean, în locul căruia era să strămute apoĭ pe Sîrghie, egumenul mănăstiriĭ sale Tismana [2]. N'am putea ști însă de unde culese pe clericul de carte slavonă care iscălia «smeritul episcop Efrem din Habrul *(sic)*», dacă în textul grec el nu s'ar întîlni ca episcop al Hebronuluĭ, în Palestina (episcopatul nu e, de altfel, necunoscut. Din clerul moldovean se găsește

[1] V. Hurmuzaki, XII, tabla, la *Ralì* și *Contribuțiĭ la istoria Munteniеĭ (An. Ac. Rom.*, XVIII), p. 18.

[2] Iorga, *Sate și preoțĭ din Ardeal*, p. 41, p. 193 nota 1.

numaĭ un fost Mitropolit, al luĭ Aron-Vodă, căruia ĭ fusese și rudă — unchiu, spune legenda. Nicanor părăsi adăpostul săŭ din urmă de la Agapia, pentru ca să iea parte la judecarea și osînda urmașuluĭ său celuĭ de-al doilea, Gheorghe Movilă[1]. Sinodul găsi că episcopiĭ moldovenĭ, fugarĭ îndărătnicĭ, cari lăsaseră fără păstorĭ eparhiile lor, erau vrednicĭ de pedeapsa caterisiriĭ. Dar el nu li numi înlocuitoriĭ, ci lăsă această grijă luĭ Dionisie, pe care-l făcu vicariŭ al Mitropolieĭ Suceveĭ.

Urmează hotărîrea sobornicească însășĭ:

† Ἐπειδὴ φθόνῳ τε καὶ πονηρᾷ βουλῇ κινηθεὶς ὁ Ἱερεμίας Βοεβόδας κατὰ τὸν εὐσεβέστατον Μιχαὴλ Βοεβόδ, γνώμῃ καὶ Γεωργίου μ[ητ]ροπολίτου Μολδ[α]βίας καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπισκόπων: Ἀγαθῶνος Ῥομάνου καὶ Θεοδοσίου Ῥαντεουτζίου καὶ Ἰωάννου Χουσίου, συνομοσίαν καὶ ὁρκοτὴν ἑαυτῶν γνώμην καὶ βουλὴν ἐβεβαιώσαντο καὶ ἐκύρωσαν εἰς τὸ ἐξῶσαι καὶ παντελῶς διὰ πολέμου ἀφανῖσαι τὸν εὐσεβέστατον Μιχαὴλ Βοεβὸδ καὶ τὸν ἐκείνου θρόνον τε καὶ τόπον καί, ἁπλῶς εἰπεῖν, πᾶσαν τὴν ἐκείνου ἐπαρχίαν λαβεῖν, τῷ ἑαυτοῦ αὐταδέλφῳ Συμεὼν δοῦναι ἐπραγματεύετο. Ὁ δὲ παντοκράτωρ Θεός, ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἱλέῳ ὄμματι βλέψας καὶ νεύσας εἰς τὴν καρδίαν τοῦ εὐσεβοῦς, ζήλῳ κινηθείς, ἤγειρε πόλεμον κατὰ Ἱερεμίου Βοεβὸδ καὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἔξωσεν καὶ τοῦ τόπου ἐδίωξεν καί, ἁπλῶς εἰπεῖν, δικαίως τούτων ἐξωστράκισεν. Ὁ δὲ ῥηθεὶς μ[ητ]ροπολίτης Μολδ[α]βίας Γεώργιος καὶ οἱ σὺν αὐτὸν *(sic)* ἐπίσκοποι, ἄνευ τινὸς ἀνάγκης ἢ δυναστείας, ἀφόντες τὰς ἑαυτῶν ἐπαρχίας, φυγὰς ᾤχοντο, ἀκολουθήσαντες ἑκόντι τῷ ῥηθέντι Ἱερεμίᾳ Βοεβόδ. Ὁ δέ γε εὐσεβέστατος αὐθέντης Μιχαὴλ Βοεβόδ, φιλάνθρωπος ὢν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην φυλάττων, ἐμακροθύμησεν ἵνα οἱ ἀποστάντες τῶν ἰδίων θρόνων κακῶς εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐκκλησίας ἐπανελθῶσι καλῶς. Οὐ μόνον δὲ ἔμεινεν ἐπανελθεῖν οἱ ῥηθέντες ἀποστάται, ἀλλὰ καὶ τὸν πρωτοπαπᾶν Θεόδωρον ἔπεμψεν παρακαλῶν αὐτοὺς ἐπανελθεῖν, καὶ μὴ ἐν ἀλλοδαπῇ διατρίβειν· οἱ δή γε ἀποστάται οὐκ ἤκουσαν τὸ σύνολον ἐπιστραφῆναι καὶ ἐπανελθεῖν ἐν εἰρήνῃ

[1] V., *Studiĭ și doc.*, III, pp. 38-9 și p. 39 nota 1; *Ist. literaturiĭ religioase*, p. 124, nota 3.

εις τὰς ἑαυτῶν επ ρχίας καὶ τῶν ἐγχειρεισθεισῶν ποιμνίων ποιμαίνειν ὡς ἐτάχθησαν, κατὰ τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους κανόνας, ἀλλ' ἐκεῖ ὄντες, δηλαδὴ ἐν τῇ Λεχίᾳ, πάλιν πονηρὰ μελετῶ[ν]τες καὶ σκάνδαλα προξενοῦντες, οὐ παύονται, πόλεμον κινῆσαι βούλονται κατὰ τοῦ εὐσεβοῦς Μιχαὴλ Βοεβόδ, τοῦ θρόνου Μολδ[α]βίας ἐξῶσαι σπεύδουσι. Ὅθεν ὁ εὐσεβέστατος αὐθέντης Μιχαὴλ Βοεβόδας ὥρισε καὶ ἐπρόσταξεν ἡμᾶς τοὺς ἐνταῦθα καθευρεθέντας ἀρχιερεῖς εἰς τὸ χειροτονῆσαι ἄλλους ἐπισκόπους ἀντ' ἐκείνων, εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας. Ἡ ταπεινώτης ἡμῶν, παρόντος καὶ τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἁγίας Ἰουστινιανῆς, Ἀχρειδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας καὶ τῶν πανιερωτάτων μ[ητ]ροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων τοῦ τε Φιλίππου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης κὺρ Γερμάνου, καὶ τοῦ πανιερωτάτου μ[ητ]ροπολίτου Βοδενῶν, κὺρ Θεοφάνους, καὶ τοῦ πρῴην Μολδ[α]βίας κὺρ Νικάνωρος, καί, τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἔμπρον κὺρ Ἐφραήμ, τῶν ἐν ἁγίῳ πν[εύματ]ι ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, καί, ἱκανῶς διασκεψάμενοι συνοδικῶς, κοινῇ γνώμῃ ἐκρίναμεν: ἀδικόν ἐστι μένειν τὰς ἐκκλησίας ἀρχιερέων χωρὶς καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον ἀποίμαντον καὶ ἀπροστάτευτον. χωρὶς τινὸς ἐπιμελείας καὶ διορθώσεως μένειν καθ' ἑαυτό· ὅθεν καί, κατὰ τὴν θεῖαν φωνὴν τὴν λέγουσαν: ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὁ δὲ μισθωτὸς φάγει, ὅτι μισθωτός ἐστι, διὸ καὶ ἐπάγει, καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι περὶ τῶν προβάτων,ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸν ... *[rupt]* λέγοντος: κληρικοὺς συνομοσίαν ἢ φατρίαν ποιήσ[αντες] καθαιρείσθω· ἀλλὰ δὴ καὶ κατὰ τὸν τόμον τὸν γε ... *[rupt]* ἐπὶ τῆς βασιλείας κὺρ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, παρόντος καὶ τοῦ παναγιωτάτου π[ατ]ριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Ἀλεξίου, καὶ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ συνόδου, ἀναθεματίζων τοὺς ἐπιχειροῦντας ἀποστασίαν ἢ τυραννίδα κατὰ Βασιλέως ποιῆσαι, ἔχει δὲ κατὰ λέξιν οὕτως: τοῖς μέλλουσιν ἐπιβουλαῖς ἀπόγε τοῦ νῦν ἢ μοῦλτοις ἐπιχειρεῖν, ἀνάθημα· τοῖς συμβουλεύουσι καὶ τοῖς παρορμῶσι εἰς τὰ τοιαῦτα, ἀνάθημα· τοῖς συνεκστρατεύουσι τούτοις, ἀνάθημα. Τούτου χάριν ἀποφήναμεν συνοδικῶς εἰς τὸ εἶναι ἀπόβλητοι τῶν θρόνων αὐτῶν καὶ ἀναπολόγητοι, καὶ δεδώκαμεν ἄδειαν τῷ πανιερωτάτῳ μ[ητ]ροπολίτῃ τῆς ἁγιωτάτης μ[ητ]ροπόλεως Τυρνόβου κυροῦ Διον[υ]σίου ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Βουλγαρίας καὶ προέδρου τῆς ἁγιωτάτης μ[ητ]ροπόλεως Σουτζιάβας εἰς τὸ χειροτονῆσαι ἐπισκόπους

ἑτέρους εἰς τὰς ἐπισκοπὰς μετὰ ψήφων τῶν ἀρχιερέων, ὡς ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδωσις καὶ τάξις ἐπικρατεῖ. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον συνοδικὸν γράμμα καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι θείῳ κώδικι τῆς ἁγιωτάτης μ[ητ]ροπόλεως Σουτζιάβας καὶ πάσης Μολδ[α]βίας, ἐν ἔτει ,ζρη'τῳ, μηνὶ Ἰουνίῳ β'τῳ, τῆς ἐνισταμένης ις'της ἰνδικτίωνος.

† Νεκτάριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρότης *(sic)* Ἰουστινιάνης, Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας, Σερβίας καὶ τῶν λοιπῶν.

† Ταπεινὸς (?) καὶ ἐλέῳ Θεοῦ μητροπολίτης Τυρνόβου καὶ πρόεδρος Μωλτοβλαχίας Διονύσιος.

† Ταπεινὸς μ[ητ]ροπολίτης Καισαρείας τοῦ Φιλίππου, Γερμανός.

† Ταπεινὸς μ[ητ]ροπολίτης Βοδενῶν, Θεοφάνης.

† смѣреніи епскпь пет[р]ωніе мокачскьі.

† смѣреніи епскпь ефрем шт хабрѹл.

De oare ce Ieremia Voevod, mişcat fiind de pizmă şi de rea-voinţă împotriva prea-cucernicului Mihail Voevod, şi cu sfatul luï Gheorghe Mitropolitul Moldoveï şi al episcopilor de supt el, Agafion de Roman şi Teodosie de Rădăuţî şi Ioan de Huşî, aŭ întărit şi statornicit prin jurămînt gîndul şi planul lor de a goni şi de a nimici cu totul, prin războiŭ, pe prea-cucernicul Mihail Voevod şi Scaunul săŭ şi ţara şi, ca să vorbim lămurit, căuta să succească toată stăpînirea luï şi să o dea frăţine-săŭ, luï Simeon, iar atotputernicul Dumnezeŭ, care înfrînge pe ceï înţelepţî în şiretenia lor, privind cu ochiŭ priincios şi fiind cu bunăvoinţă spre inima celuï cucernic, mişcat de rîvnă, a stîrnit războiŭ asupra luï Ieremia Voevod şi l-a scos din Scaun şi l-a gonit din ţară şi, să zicem cu adevărat, pe dreptate l-a surgunit din ele. Ci Mitropolitul acela al Moldoveï Gheorghe şi episcopiï carî eraŭ cu el, fără nicï-o nevoie orï silă, părăsindu-şî eparhiile, aŭ fugit, urmînd de bună voia lor pe acel Ieremia Voevod. Iar prea-cucernicul Mihail Voevod, fiind iubitor de oamenï şi păzind pacea bisericească, a aşteptat cu mărinimie, ca episcopiï carî aŭ părăsit Scaunele lor împotriva cuvinţiï să se întoarcă. după cum cere cuviinţa, la Bisericile lor. Dar, nu numaï că a aşteptat să se întoarcă aceï neascultătorî, dar a trimes şi pe protopopul Teodor, rugîndu-ï a veni îndărăt şi a nu maï sta în străjnătate. Iar răzvrătiţiï n'aŭ ascultat nicï de cît să se întoarcă şi să vie în pace la eparhiile lor şi să păstorească turmele ce li s'aŭ încredinţat, precum aŭ fost aşezaţî după canoanele cele sfinte şi dumnezeieştî, ci, acolo fiind, adecăte în Ţara Leşească, n'aŭ încetat de a se gîndi iarăşî lucrurï rele şi de a pricinui scandelă, ci voiesc să ridice războiŭ împotriva cucernicului Mihail Voevod şi se sîrguiesc a-l scoate din Scaunul Moldoveï. Decï prea-cucernicul Domn Mihail Voevod a hotărît şi a orînduit ca noï arhiereiï ce ne

gasim aice, să hirotonisim alţĭ episcopĭ în locul acelora, la eparhiile lor. Smerenia Noastră, fiind de faţă şi prea-fericitul archiepiscop al Sfinteĭ Iustiniane, al Ohrideĭ şi a toată Bulgaria şi prea-sfinţiţiĭ Mitropoliţĭ şi prea-cinstiţĭ: al Chesareiĭ luĭ Filip, din Palestina, chir Gherman, şi prea-sfinţitul Mitropolit al Vodeneĭ, chir Teofan şi fostul Mitropolit al Moldoveĭ chir Nicanor şi prea-iubitorul de Dumnezeŭ episcop al Hebronuluĭ, chir Efraim, ceĭ întru Duhul Sfînt iubiţĭ fraţĭ şi împreuna-slujbaşĭ aĭ noştri, şi cercetînd destul, în sobor, într'o singură părere am socotit că este nedrept ca să ramînă bisericile fără de archiereĭ şi turma luĭ Dumnezeŭ făra păstor şi fără cîrmuitor, lipsită de orĭ-ce îngrijire şi îndreptare, de capul eĭ. Decĭ, după cuvîntul luĭ Dumnezeŭ care zice: «păstorul cel bun şi sufletul şi-l pune pentru oile sale, iar naimitul le mănînca, pentru că e năimit, pentru care le şi mînă; şi sufletul mi-l pun pentru oile mele». Şi iară pentru vorba ce zice: «pe clericiĭ ce fac uneltire sau înţelegere ascunsă între eĭ, să-ĭ scoţĭ din cler», dar şi după cartea ce spune, la Împăraţia luĭ Constantin Porfirogenetul, fiind de faţă şi prea-sfinţitul patriarch de Constantinopol chir Alexie şi prea-sfinţitul luĭ sinod, anatemisînd pe ceĭ ce se apucă de răscoală saŭ *silnicie impotriva* Împăratuluĭ (şi cuvînt de cuvînt stă aşa: «pe ceĭ ce se apucă de uneltirĭ sau răzvrătire de acum înnainte, pe aceia să-ĭ atingă anatema; pe ceĭ ce sfătuiesc şi pornesc la lucrurĭ ca acestea, anatema, pe ceĭ ce se luptă împreună cu eĭ, anatema»). Drept, aceia, mărturisim în sinod că eĭ sînt căzuţĭ din Scaunele lor şi neiertaţĭ, şi am dat voie prea-sfinţituluĭ Mitropolit al prea-sfinteĭ Mitropoliĭ a Tîrnoveĭ chir Dionisie, care e şi prea-cinstitul exarh a toată Bulgaria şi vechil al prea-sfinteĭ Mitropoliĭ a Suceveĭ, ca sa hirotonisească alţĭ episcopĭ la episcopiĭ, cu alegerea archiereilor, cum orînduieşte datina şi aşezămîntul Bisericiĭ. Decĭ, şi spre mărturia şi siguranţa acestuĭ lucru, s'a făcut şi scrisoarea noastrà sinodiceasca aceasta, şi s'a aşternut în cea de faţă dumnezeiască condică a Sfinteĭ Mitropoliĭ a Suceveĭ şi a toată Moldova, în anul 7108 [1600], luna Iunie în 2, fiind a 16ª indicţie

Nectarie, cu mila luĭ Dumnezeŭ archiepiscop al Întăiĭ Iustiniane, al Ohrideĭ şi a toată Bulgaria, Serbia şi celelalte.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Mitropolit de Tîrnova şi vechil al Moldovlachieĭ, Dionisie.

Smeritul Mitropolit al Chesareiĭ luĭ Filip, Gherman.
Smeritul Mitropolit al Vodeneĭ, Teofan.
Smeritul episcop Petronie de Muncaciŭ.
Smeritul episcop Efrem de Hebron.

Dionisie alese pe doĭ clericĭ, carĭ dispar apoĭ odată cu împrăştiarea strălucitoareĭ fantasme a stăpîniriĭ luĭ Mihaĭ. Eĭ fură puşĭ să jure credinţă luĭ Mihaĭ şi fiuluĭ săŭ Nicolae-Voda Petraşcu, pe care Moldoveniĭ îl cereaŭ Domn. Făgăduiala luĭ Filoteĭ episcop de Roman şi a luĭ Anastasie

episcop de Rădăuțĭ s'au păstrat. Nu tot așa a episcopuluĭ Hușilor, al căruĭ nume nu·l cunoaștem. Cît despre Mitropolie, ea rămase în sama luĭ Dionisie însușĭ.

Къ сим же подобает ми сѧ и прїемлѧ стыѫ и къселенскїя седмїѫ съборь ѩже на стража пракыим дѡгматѡх събравшѧ сѧ, испокѣдѹѫ запокѣданїа их; подобает же ми сѧ хранити пракилю и стыѫ запокѣди, елика по довѡлных крѣмена и лѣта къѡбразиша сѧ, късѧ ѹбѡ елика ѡни късприемлѣт, съкъспрїемлѣ, и ѡт елика ѡткращаѫт сѧ. съѡткращѫ сѧ, ещеж и къ цркѡкное мирь испокѣдѹѫ хранити, и никакоже съпрѡтивнншe мыслыти и ткорити къ ксего жикота; по послѣдованїи ѹбо семоу, покарѣѫ сѧ благовѣрнѡмѹ гднѹ Іѡ Михаилѹ кѡеводї и бгомкѣнчанномѹ снѹ его Іѡ Николае кѡекѡд и никогда же съпротикно, ни ѡслѹшанно бываті ми, нѫ ѡт късего срдца и ѡт късеѫ дѹшеѫ възлюбити их о късем жикотѣ моем; и еще къ сим же послѣдованнии и послѹшанїи еж къ прѣѡщенншмѹ гднѹ и кладка митрополитоу стѣи митрополїи бгѡмспасаемѹ града Соучакскаго и късеи земли Мѡлдавїи кѵр Диѡнисїоу, обѣщаѫ сѧ съ страхѡм бжїем и благостїѫ бжсткноѫ и истиным разоумѡм кърѫченное мнѣ стадо добрѣ пасткити, [и и]спракити ѡт късѣкого лѫкавсткїа, чста себе съблюсти късеѫ силоѫ скоеѫ; ещеж пакы сим съмотренїем еж ѡт Ба прїяхѡм, очищаѫ сѧ Симонока съгрѣшенїа еж ѡ мъздѣ, ѩко ни прѣжде рѫкоположенїи, нѫ ни по херотонїи, коеѫ либо хитростїѫ и непщеванїем обѣщах. Къ късѣм же послѣдованїи и послѹшанїи обѣщаѫ сѧ съ страхѡм бжїем, не творити ми ничтоже по нѫжди, ни ѡт црскаго и кнѣѕсткнаго страха, аще и съмрътїѫ прѣтѧт, нѫ ни по прїятїю мъзды ѡт кого либо, ни кромѣ кърѫченное ми кладчьстко къ тѹждих дрьзнѫти ѡ рѫкоположенїи, без покелѣнїа митрополитока, не тъчїа азъ не наемникь и без подател нѫ ниже къ мнѣ приобщеннїи таковїи, и аще не изколѣ снце некрьчевнѧ пасти стада Хва, лишень бѫдѫ сана скоего, ѩкѣ бо ѩко и сами тоуне прїяхѡм. Съписана ж[е] бышѧ си рѫкоѫ моеѫ Филѡѳеѹ млстїею бжїю ѵпоѱѵфїѹ стѣи ми епїскопїеи рѡманскои, в лтѡ ӡзри и ендїкта гі., мсца юн еї, на памѧт стго пророка амѡса, ѡца ісаїа пророка. Фїлоѳеѹ епскѡп Ром.

[Făgăduiala cealaltă se mîntuie astfel:]

Єъписана ж[є] бышѧ си рѫкоѫ моеѫ Анастасїє млстїю бжїю иноѱ҃ѵ҃фїѹ стѣи єпскпїи радѡвстѣи, в лѣтѡ ҂ѕри, и єндикта гі, мсца юнїє ді, на памѧт стгѡ апсла ioуда брата гнѣ. Анастасїє иноѱ҃ѵфїє писах рѫка моєѧ грѣшна.

Pe lîngă acestea sînt dator să primesc şi sfintele şi obşteştile şepte soboare, ce s'aŭ adunat pentru paza dreptelor dogme şi să mărturisesc poruncile lor; mi se cuvine să păzesc pravila şi sfintele poruncĭ, ce s'aŭ orînduit după multe vremĭ şi anĭ: toate cîte le-aŭ primit aceia, le primesc şi eŭ, şi de cîte s'aŭ lepădat, mă lepăd şi eŭ; şi maĭ mărturisesc că în biserică voiŭ păstra pacea şi nu voiŭ gîndi nicĭ voiŭ face împotrivă-ĭ, toată viaţa; în urma aceasta mă-supun credinciosuluĭ Domn Io Mihail Voevod şi celuĭ de Dumnezeŭ încoronatuluĭ fiŭ al săŭ Io Nicolae Voevod, cărora nu voiŭ fi nicĭ-odată nesupus şi neascultător, ci din toată inima şi din tot sufletul îi voiŭ iubi pe eĭ, în toată viaţa mea; şi pe lîngă acestea voiŭ urma şi voiŭ asculta de preasfinţitul domn şi stăpînitor Mitropolitul Sfinteĭ Mitropoliĭ, de Dumnezeŭ mîntuitul, al cetăţiĭ Suceveĭ şi al întregiĭ ţerĭ a Moldoveĭ, chir Dionisie; făgăduiesc cu frica luĭ Dumnezeu şi cu bunătate dumnezeiască şi dreaptă înţelegere turma încredinţată mie a o păstori bine şi a o feri de orĭ-ce răŭ, a mă ţinea curat din toată puterea mea; apoĭ prin supravegherea ce am primit-o de la Dumnezeŭ, mă curăţ de greşala luĭ Simon pentru mită, atît înnainte de punerea mînilor, cît şi după hirotonie, [ceia ce] fără vicleşug şi fără făţărnicie am făgăduit. Pe lîngă toată urmarea şi ascultarea, făgăduiesc cu frica luĭ Dumnezeŭ că nu voiŭ face nimic silit, nicĭ de frica Împăratuluĭ, nicĭ a Domnuluĭ, de m'ar ameninţa chiar cu moartea, dar nicĭ primind mită de la cineva; nicĭ, afară de stăpînirea încredinţată mie, nu voiu îndrăzni între străinĭ a pune mînile fără porunca Mitropolituluĭ; nu numaĭ că eŭ nu voiŭ lua plată saŭ dare, dar nicĭ ceĭ ce vor fi lîngă mine; şi, dacă nu voiŭ păstori aşa, fără mită, turma luĭ Hristos, să fiŭ lipsit de cinul mieu, căcĭ se va vedea că în zădar l-am primit.

S'aŭ scris acestea cu mîna mea, Filoteiŭ, din mila luĭ Dumnezeŭ episcop-ales al Sfinteĭ episcopiĭ a Romanuluĭ, în anul 7108 [1600] şi indictionul 13, luna luĭ Iunie 15 zile, în ziua pomeniriĭ Sf. prooroc Amos [şi] a părinteluĭ Isaia proorocul.

Filoteĭ, episcop de Roman.

Cealaltă declaraţie se încheie aşa:]

S'aŭ scris acestea cu mîna mea, Anastasie, cu mila luĭ Dumnezeŭ episcop-ales al Sfinteĭ episcopiĭ a Rădăuţuluĭ, în anul 7108 [1600] şi indicţia a 13-a, luna luĭ Iunie 19 zile, în ziua Sf. Apostol Iuda, fratele Domnuluĭ.

Anastasie, episcop-ales, am scris cu mîna mea păcătoasă[1].

Pînă la data de 27 Iulie Dionisie nu se prefăcuse încă din

[1] Textul e stabilit şi traducerea făcută de d. I. Bogdan.

archiepiscop tîrnovean în adevărat Mitropolit moldovenesc, ci ținea de o potrivă titlul său d'întăiu și cea de a doua dregătorie a sa ca πρόεδρος, locotenent. În această însușire el dă un act de despărțenie, singurul cunoscut în tot trecutul nostru. Din faptul că într'însul se spune luĭ Ioan episcopul de Hușĭ, cu toată cuviința: «prea-iubitorul de Dumnezeŭ», s'ar crede că acesta singur dintre vechiĭ episcopĭ se împăcase în sfîrșit cu cîrmuirea luĭ Mihaĭ. Dar dezbaterile asupra autenticităţiĭ unuĭ act dat de dînsul, dovedesc că el lipsia încă din țară. Actul e iscălit și de Mitropolitul Cesareiĭ, care rămăsese decĭ în Suceava stăpînită de Hatmanul Udrea, lîngă ocrotitorul său, Dionisie.

† сѫд и искꙋшеніє бголюбивых архіепскпь и єпскпѡв и прпдбных попѡв и дїакѡн.

† Προκαθημένης τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, παρόντος καὶ τοῦ πανιερωτάτου μ[ητ]ροπολίτου Καισαρίας τῆς Παλαιστήνης καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ῥομάνου, προσῆλθεν Γεώργιος γραμματικός, λέγων ὅτι, ἔχων γυναῖκα ὀνόματι Δραγούτζα, ἄνευ εἰδήσεως αὐτοῦ πορευθεὶς πρὸ καιροῦ εἰς τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Χουσίου, κὺρ Ἰω[ά]ν[νην], μετὰ μηχανῆς καὶ δόλου ἐδιεζεύχθη ἐξ αὐτοῦ· χρόνου δὲ παραδραμόντος, ἐπορεύθη καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν εἰρημένον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Χουσίου, καί, τὴν αἰτίαν εἰπών, ὡς μετὰ δόλου ἔλαβεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ Δραγούτζα γράμμα διαζεύξεως, ὁ δὲ θεοφιλέστατος κὺρ Ἰωάννης ἐπίσκοπος ἔδωσεν γράμμα ἀθωώσεως εἰς τὸ λαβεῖν αὖθις τὴν γυνὴ αὐτοῦ Δραγούτζα ὁ εἰρημένος Γεώργιος γραμματικός· καί, ταῦτα εἰπών, προέτεινε καὶ γράμμα τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τῆς ἠρημένης Δραγούτζας, Ὀνούφριος, ἔλεγεν ὅτι τὸ γράμμα ὅπερ λέγει ὁ Γεώργιος ὅτι ἀθωώθη παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου οὐκ ἔστι μετὰ εἰδήσεως τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου, ἀλλά τις μοναχὸς Ἠσαΐας ὀνόματι, λαβὼν παρὰ τοῦ εἰρημένου Γεωργίου μελήσσια τρία, πλάσας γράμμα ἐκ προσώπου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου, δέδωκεν αὐτῷ. Ἡ ταπεινότης δὲ ἡμῶν, ζητήσας μαρτυρίας εἴπερ οὕτως ἔχει τὸ ἀληθές, ὡς ὁ αὐτὸς Ὀνούφριος λέγει, προσέφερεν τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἀθανάσιον τὸν ἀρχιμανδρίτην καὶ καθηγούμενον τῆς σεβασμίας μονῆς Μπίστριτζας καὶ τὸν ὁσιώτατον ἱερομόναχον κὺρ Εὐτύχιον, ἄνδρας εὐλαβεῖς καὶ ὁσίους, οὓς ἀκριβῶς

ἐξετάσας ἡ ταπεινότης ἡμῶν, εὗρε καὶ αὐτοὺς μαρτυροῦντας, ὡς μετὰ δόλου ἔλαβεν ὁ Γεώργιος τὸ γράμμα παρὰ τοῦ εἰρημένου μοναχοῦ Ἠσαΐου. Ἡ ταπεινότης ἡμῶν, κατὰ τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν, δεδώκαμεν ἄδειαν τῇ γυναικί, ἵνα ὑπάρχῃ διαζευγμὸν ἀπὸ τοῦ πρῴην ἀνδρὸς αὐτῆς Γεωργίου κατὰ τὴν διάζευξιν ἣν ἐποίησεν ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Χουσίου κὺρ Ἰωάννης, καὶ αὐτὸς ὁ Γεώργιος ἀπὸ τὴν ποτὲ γυνὴ αὐτοῦ Δραγούτζα. Ὅθεν καὶ εἰς δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν βεβαιωτήριον γράμμα τῆς ἡμῶν ταπεινώτητος καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι θείῳ κώδικι τῆς ἁγιωτάτης μ[ητ]ροπόλεως Σουτζιάβας, ἐν ἔτει ͵ζρη'τῳ, μηνὶ Ἰουλίῳ κς'τῳ, ἰνδικτίωνος δεκάτης τρίτης.

† Ὁ Τυρνόβου καὶ πρόεδρος Μολδοβλαχίας Διωνύσιος.

† Ταπεινὸς μ[ητ]ροπολίτης Γερμανὸς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης [1],

προκαθημένης τῆς ἡμῶν ταπεινότητος ἐν τῷ ἱερῷ κρητηρίῳ παρὰ *(sic)*.

Judecata şi încercarea de Dumnezeŭ iubiţilor archiepiscopĭ şi episcopĭ şi cuvioşilor popĭ şi diaconĭ.

Stînd în Scaun Smerenia Noastră, fiind de faţă şi prea-sfinţitul Mitropolit al Chesareiĭ Palestineĭ şi prea-iubitorul de Dumnezeŭ episcop al Romanuluĭ, a venit Gheorghe grămăticul, spuind că, avînd el nevastă, anume pe Drăguţa, fără ştiinţa luĭ ducîndu-se ea maĭ înnainte la prea-iubitorul de Dumnezeŭ episcop de Huşĭ chir Ioan, cu meşteşug şi înşelăciune s'a despărţit de el. După cîtva timp, s'a dus şi el la acel prea-iubitor de Dumnezeŭ episcop de Huşĭ şi spuind pricina, cum că prin înşelăciune a luat nevasta luĭ, Drăguţa, carte de despărţenie, iar prea-iubitorul de Dumnezeŭ chir Ioan episcopul dădu carte de desfacere, ca să-şĭ iea înnapoĭ nevasta, pe Drăguţa, acel Gheorghe grămăticul, şi, spuind acestea, a întins şi cartea prea-iubitoruluĭ de Dumnezeŭ episcop. Iar fratele aceleĭ Drăguţa, Onofreĭ, a spus că acea carte ce spunea Gheorghe că s'a desfăcut de către prea-iubitorul de Dumnezeŭ episcop, nu e cu ştiinţa prea-iubitoruluĭ de Dumnezeŭ episcop, ci un călugăr anume Isaia, luînd de la acel Gheorghe treĭ stupĭ, plăsmuind scrisoarea ca din partea prea-iubitoruluĭ de Dumnezeŭ episcop, i-a dat-o. Decĭ Smerenia Noastră, căutînd mărturiĭ dacă este aşa cu adevărat precum spune Onofreĭ acela, a adus pe prea-cuviosul între ieromonahĭ Atanasie arhimandritul şi egumenul cinstiteĭ mănăstirĭ a Bistriţei şi pe prea-cuviosul ieromonah chir Eftihie, oamenĭ evlavioşĭ şi cuvioşĭ, pe cari cercetîndu-ĭ cu de-amănuntul Smerenia Noastră, i-a văzut şi pe eĭ mărturisind că prin înşelăciune a luat Gheorghe cartea de la acel călugăr Isaia. Smerenia Noastră, după această mărturie, am dat voie femeiĭ ca să-ĭ fie despărţenie de

[1] Jos, o socoteală făcută de *Rechen-Herren* din Cluj.

bărbatul eĭ cel de maĭ înnainte, Gheorghe, după așezămîntul ce a făcut prea-iubitorul de Dumnezeŭ episcop de Hușĭ, chir Ioan, și Gheorghe, din parte-ĭ, sa fie despărțit de soția luĭ de maĭ înnainte, Drăguța. Decĭ, pentru mărturie și siguranță, s'a facut și această scrisoare de adeverință a Smerenieĭ Noastre și s'a așternut în cea de fața dumnezeiască condică a prea-sfințiteĭ Mitropoliĭ a Suceveĭ, în anul 7108 [1600], luna luĭ Iulie 26, indicția a treisprezecea.

† Al Tîrnoveĭ și vechil al Moldavlahieĭ, Dionisie.

† Smeritul Mitropolit Gherman de Chesarea Palestineĭ, stînd împreuna cu Smerenia Noastră în sfîntul dicastiriu.

Cum se vede, a fost odată o Condică a Mitropolieĭ Suceveĭ, din care sînt rupte aceste foĭ. Unde vor fi celelalte? Se poate nădăjdui că le va aduce la lumină vre-o descoperire fericită?

II.

CRONICA ŞEDERIĬ IN BENDER A LUI CAROL AL XII-LEA, REGELE SUEDIEI, DE ALEXANDRU AMIRA.

I.

Cronica lui Carol al XII-lea de Alexandru Amira.

În altă carte[1] am vorbit despre Alexandru Amira saŭ Amiras, Compilator şi întregitor al uneĭ Cronicĭ a Moldoveĭ, scrise în româneşte şi în greceşte, cînd Scaunul acesteĭ ţerĭ îl ţinea agerul şi luminatul Grigore Mateĭ Ghica, el se născuse undeva în Grecia, prin părţĭ supuse Veneţienilor saŭ cercetate de negustorĭ apusenĭ, în care decĭ se înţelegea şi se vorbia chiar limba italiană. Levantinul italo-grec veni prin părţile noastre poate pe la Hanul Tatarilor. Cînd Carol al XII-lea se adăposti lîngă Bender, Amira se tocmi la dînsul «secretariŭ de cancelarie» pentru tălmăcirea scrisorilor greceştĭ şi orientale, de care veniaŭ destule în adăpostul leuluĭ suedes învins. El avea aicĭ ca tovarăşĭ pe alţĭ Grecĭ ca dînsul, între alţiĭ pe Afenduli, care represinta la această curte pribeagă pe vicleanul Domn Brîncoveanu. Amira va fi fost un tălmăcitor dibaciŭ, dar poate o slugă necredincioasă; cel puţin, maĭ tîrziŭ, Nicolae Mavrocordat dădu în vileag că «secretariul» stătea în înţelegere cu Hanul şi cu alţiĭ cari eraŭ doritorĭ de ştirĭ despre Craiul de la Bender. Dar el nu fu silit nicĭ-odată să plece de acolo, unde stătu pănă în 1714.

Cel d'intăiŭ Domn moldovean care-l întrebuinţă, fu Mihaĭ Racoviţă; de la acesta primi el caftanul, foarte sărăcăcios de altfel, de Mare-Uşer, dregătorie pe care o avea la 1716, adecă îndată după trecerea în Ţara-Românească a luĭ Nicolae-Vodă. Era întrebuinţat maĭ ales pentru dezbaterĭ cu Tatariĭ, printre cari avea cunoştinţe şi a căror fire nu-ĭ era

[1] *Istoria literaturiĭ romîne în sec. al XVIII-lea*, vol. I.

străină. Era, la întîmplare, și călăuz al solilor creștini ce nemeriaŭ prin Moldova, Căminar încă supt Racoviță, el ajunse Sluger-Mare al urmașului acestuia, Grigore Ghica, pe lîngă care făcu aceiași slujbă. De la dînsul primi el sarcina, foarte anevoioasă, și pe care n'o îndeplini fără pricepere, de a strînge la un loc, într'o singură povestire pe scurt, știrile despre trecutul Moldovei și de a înnădi povestirea întîmplărilor la care, de la 1716 înnainte, fu însuși martur de căpetenie.

Tot Amira e acela care, luîndu-și titlul de «canțileariŭ», învățat la Bender încă, traduse din italienește în grecește o «Viață a lui Petru-cel-Mare». Această carte: *Vita di Pietro il Grande,* apărută în Veneția la 1735, are de autor pe Italianul Catiforo, care întrebuință o parte din bogatul material gazetăresc ce se afla cu privire la biruitorul lui Carol al XII[lea]. Cartea se răspîndi și în Răsărit, și un exemplar din ea, purtînd însemnarea «ex libris domini P[rincipis] S[ancti] R[omani] I[mperii] Basaraba de Branco[van]», se află astăzi în Biblioteca brîncovenească dăruită vechii biserici din cetatea Brașovului. Un boier muntean o traduse după tipăritura din 1737, în romănește, la 1749.

El a scris însă și o «Istorie autentică a lui Carol al XII[ea] în timpul șederii sale în Turcia». Lucrarea se înfățișează în italienește în manuscriptul 969 de la Biblioteca Archivelor din Viena[1], singurul cunoscut. Dar Amira nu e acela care i-a dat forma ce o avem astăzi, ci un Italian necunoscut a prefăcut în limba sa, fără să schimbe nimic («ricavatta esattamente»), un manuscript («ragguaglio») pe care-l trimesese fostul funcționar de cancelarie al regelui suedes, fostul său «prim-interpret», cum spune titlul.

Cărticica nu era necunoscută învățaților suedesi, dar o ediție nu se dăduse pănă acum. Cea de față poate folosi deci și istoriei literaturii romănești și cercetărilor cu privire la regele eroic al Suediei.

---

[1] 92 pp. in 8⁰ mic și 4 albe; legătura contemporană.

Autentica istoria di Carlo XII, Rè di Suezia, nel tempo della sua dimora in Turchia, la quale durò per cinque anni e tre mesi; ricavatta esattamente dal ragguaglio fattone dal sig. d'Amira, che lo hà servito in tutto il suddetto tempo, per suo primo interpetre.

Pietro 1mo, detto il grande, Zaro di Moscovia, 1702 alleato colla Danimarca e col rè di Pollonia Augusto II^{do}, mosse la guerra al rè di Svezia Carlo XII, in età di 16 anni, per riprendere certi Stati, li quali dagli antecessori di questo furono tolti agli Russi.

Il rè di Svezia vinse subito gli Danesi, e gli obbligò a pace avvantaggiosa.

Di là andò a Narva, città russa, confinante, e vinse questi, dandogli una furiosa battaglia.

Si portò in Pollonia. Fatta la partita per lui, andò in Sassonia, e fece al rè Augusto abdicare la corona: tornato in Pollonia, fù eletto Stanislav Lescinski per rè. Gli Russi, sentendo ciò, fecero frattanto scorrerie in Pollonia, e Stanislao dava parte alla Porta Ottomana dell' avvenimento suo al trono, per ajuto e valore del rè di Svezia; ed il Gran-Signore mandò persona in Pollonia, per informarsi delle cose, perchè le azioni gli piacquero, che fece il rè di Svezia. Mandò dunque per ordine della Porta il Passà di Bender un Aga, a complimentare il rè nuovo, e nell'istesso tempo gli diede una lettera pe 'l rè di Svezia[1].

[1] Il Pascià di Bender era in quel tempo Iussuf. V. la Cronica di Moldavia di I. Neculce, în Kogălniceanu, *Cronicele Romăniet*, II, Bucureștĭ, 1872, p. 286. In verità, la Porta prese soltanto le sue misure per esser informata di quel che occorreva in Polonia, e incaricò il principe di Moldavia, allora Mihaĭ Racoviță, a raccoglier le novelle. V. la relazione dell'ambasciatore di

Il rè di Svezia, corrispondendo, contrasse amicizia stretta col Gran-Sultano Ahmed terzo. Il rè entrò in Ucraina russa; ed il generale o' hatman russo, deto Masepa, con tutto l'esercito di Zaporova[1] di 50 m. uomini, prese il partito con lui, contra il Zaro suo padrone. [E] li Cosaki zaporovani è un' ordine di milizia de' stessi Cosaki in Ucraina, detto Zaporova.

Il Hatman russo non potè fornire abbastanza dei viveri e quartieri, di maniera che gli Svezesi soffrirono molto: morivano gli uomini e crepavano gli cavalli.

Vedendo questo cattivo stato i Cosaki, fuggirono più della metà al Zaro, loro padrone, spiegandoli il loro stato. Frattanto il rè di Svezia dimandò ajuto dal Bassà di Bender e dal Chan de' Tartari[2]; questi lo persuasero di mandare prima un' inviato alla Porta Ottomana [1709[3]], per trattare la pace; ma non gli diedero ajuto; nè mandarono ministro dal rè di Svezia, come desiderava.

Frattanto la primavera venne, ed i Russi avanzavano verso la Ucraina: [lo Zaro diede, verso la fine di giugno[4], battaglia al rè di Svezia a Pultava, la vinse, ed il rè, che fù ferito nel piede, abbandonò la sua infanteria, la quale dovette rendersi ai Russi a discrezione, e, di notte, con 6.000 cavalli incirca, fuggì verso Ozacow[5], per ritirarsi in Turchia.

Olanda a Costantinopoli, Collyer; 5 ottobre 1704: «Middelerwylen bespeurt men dat dit Hoff het oogh op den tweespalt in Polen hat, ende den prins van Moldavien geordonneert heeft by continuatie te adviseeren wat in die quartieren sal comen voor te vallen». Il nome dell' inviato di Stanislao, che prese nondimeno la via di Moldavia per andar a Costantinopoli, non mi è conosciuto: le cronache non lo danno, e perciò dev' esser stato un semplice agente.

[1] I Casachi Zaporovi (da за порог) sono quei delle cataratte del Dniepr. Prima sottoposti alla Polonia, passarono poi sotto il dominio dei Moscoviti. Ucraina significa «borderland», terra dove si riscontrano confini di Stati diversi.

[2] Il Chano dei Tartari di Crimea era, dal 22 decembre 1707, Devlet-Ghirai (Hammer, *Gesch. des osmanischen Reiches,* edizione di Pesth, 1836, IV, p. 692).

[3] Annotazione dell'autore, sul margine del foglio.

[4] Al 27 giugno (8 luglio) 1709.

[5] Oczakow (Ozù dei Turchi, Vozia dei Rumeni), grande città al punto dove'l Dniepr sbocca nel Mar Nero. Il Pascià di Oczakow aveva un' autorità superiore a quella dei capi turchi vicini a lui e poteva esser considerato come'l guardiano del limite orientale dell' Imperio. Ma già cominciava a attribuirsi

Il Bassà di Ozacow, il quale ignorava tutta la corrispondenza del rè colla Porta, non volle darli barche per farlo passare il fiume, volendo darne prima aviso al Bassà Iussuf di Bender. Il rè si vidde forzato di mandare 3.000 de' suoi per combattere il corpo russo il quale l'inseguitò, per guadagnar tempo: frattanto il rè, co' suoi, passò il fiume, prendendo per forza le barche, ed il Hatmano russo Mazepa non lo abbandonò mai. Di quei 3.000 uomini non ritornorno quasi nissuno, ed Iusuf-Bassa di Bender, sapendo alla fine la venuta del rè, gli mandò il suo Kapigilar-Chekayassi[1] incontro, con tende ed ogni bisogno.

Il rè venne a Bender nel mese di luglio: il Bassà gli diede visita, ed il Chano di Crimea gli scrisse lettere di complimento e d'informazione di quello si deve trattare[2].

questa situazione al Pascià di Bender, suo vicino. Lui era'l Seraskier o generalissimo nel 1709.

[1] «Il luogotenente degli uscieri»; per un Pascià, il suo maestro di ceremonie.

[2] La novella della battaglia di Pultava arrivo a Costantinopoli per un corriere del principe di Moldavia, il 18 di luglio (corrispondenza olandese di Costantinopoli già citata). Secondo'l cronista moldavo N. Costin (Kogălniceanu, *o. c.*, II, p. 68; K. diede anche un compendio francese, *inesattissimo*, delle pagine nelle croniche moldave che riguardano la storia generale dell'Europa: *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan*, Jassy, 1845, in 8°), i primi uffiziali dell'esercito suedese arrivorno a Iassy, capitale della Moldavia, il giorno di $^{12}/_{23}$ agosto. — Nella primavera di quello stesso anno era passato per la Moldavia un residente del rè Carlo. Il principe Rakóczy, pretendente al dominio della Transilvania, scrive, al 12 di marzo, da Muncaciŭ (Munkács), a uno certo Herbaix: «Ledit residens [du roy de Suède] m'a proposé de lui favoriser son passage pour joindre l'armée des Suedois par la Moldavie, de luy donner une lettre au Chan de Tartarie». Al 7 aprile Rakóczy aggiunge che l'agente hà risoluto di attendere l'arrivo di Désalleurs, ambasciatore francese a Costantinopoli (ms. 309 della Bibl. del Archivio imperiale di Viena, f° 23 V°, 76). — A Vienna s'intese prima, in settembre, che «il rè di Suezia, havendo ottenuto dal Saraschiere di Vallachia di poter mandare alcuni de' suoi a Stockolm, uscì anch'esso travestito da Bender, per fuggirsene, mà, stato riconosciuto, dovè ritrocedere» (relazione di Vienna, 14 settembre 1709; Bibbl. dello Stato a Napoli, ms. G. 22, fol. 329 V°). — Al 29 settembre, il bailo veneto non sapeva niente del ricovero di Carlo XII (Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Romînilor*, — edizione dell' Academia Rumena —, IX, parte I, p. 444, n° DCXIII).

Il rè mando con una lettera ancora, in data 13 luglio, da Ozacow, il sig[re] Negebaur, di nazione tedesco, al Gran-Signore, per consigliarlo di fare la guerra contra li Russi, ed allontanarlo dalla Pollonia, acciocchè il rè Augusto non torni al trono, e diventasse così potente,—offerendoli nello stesso tempo la sua assistenza[1].

La Porta chiamò il Chano della Crimea per consultarsi con lui se si dovesse muover guerra contra il Russo, o se si dovesse, con scorta ottomana, rimandare il rè di Svezia nel suo regno[2].

Il Chano Dewletkerai ne dà avviso al rè della sua avvenuta, e si scusa, nel mese d'ottobre 1709, di non poterlo vedere istesso, per la fretta che la Porta gli faceva: li mandasse però il suo figlio[3].

L'inviato svezese Negebaur arrivò fin tanto a Costantinopoli, nel mese di agosto; il quale dalla Porta fù trattato, secondo il costume, con taino[4] e guardie, alloggiato in Pera. Ei dava le visite ai ministri esteri, ed eglino glie le restituivano. Erano allora a Pera i ministri: l'ambasciadore di Francia, marchese di Feriol; d'Inghilterra, Cavagliere Sutton; d'Olanda, conte Giacomo Colier; di Venezia, Alovise Mocenigo; dell' imperator de Romani, residente Michele de Tallman[5].

Ebbe il sig[re] Martino Negebaur l'audienza co' soliti onori,

[1] Verso'l fine di novembre era già a Costantinopoli 'l Neigebauer e presentava un ragguaglio al Gran-Visire, insieme coll' ambasciatore di Francia (Hurmuzaki, *Supplemento* I, vol. I, p. 372). Si credeva in Valacchia ch'il rè sarà invitato a partire per mare o per la Polonia (Smolensk) (*ibid.*, IX, parte I, p. 445, n° DCXIV). Neigebaur visitò verso'l 15 di novembre i ministri stranieri a Costantinopoli (*ibid.*, n° DCXV). Fù ricevuto dal Sultano appena verso'l 15 di decembre, essendo dragomano'l giovine Giovanni Maurocordato, fratello del nuovo principe di Moldavia (corrispondenza olandese di Costantinopoli già citata). Cf. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, Bucureşti, 1902, p. XLI.

[2] V. la nota precedente.

[3] Certamente Amira era stato traslatore di quella lettera del Chano, di cui sà la data precisa.

[4] Il *taino* sono i viveri attribuiti giornalmente per la Porta ad un ospite o anche ostaggio e prigione di Stato.

[5] L'elenco è esatto. V. anche la nota precedente.

dal Veziar Ali-Bassà[1]; mà gli fù rifiutata l'audienza del Gran-Sultano, non avendo carattere, nè d'inviato, nè d'ambasciatore: mà quello d'inviato fugli subito concesso dal rè, e poi ebbe l'audienza dal Gran-Signore.

Il Gran-Veziro rispose per avanzo al rè, con cortesia, dicendoli che l'amicizia sua eragli gratissima, ed alla Porta, mandandoli un changiar[2] con diamanti ed un cavallo riccamente addobbato.

In ordine poi al Gran-Signore, rispose alle lettere del rè, doppochè Negebaur ebbe presentate le credenziali d'inviato, assicurando il rè di voler compiacere, entrando in amicizia seco lui.

Il Veziro scrisse al suo primo ministro, Cancelliere Müllern, coll' istessa cortesia, e ssì dice che, tanto egli, quanto il Gran-Signore, nelle lettere, che, per fare le capitolazioni ad normam degli altri monarchi, si abbia dato plenipotenza al Pascià di Bender, essendo vicino al rè, per finirle più presto.

In questa occasione si mandò colli kapidgi-bascì[3], chè portò le lettera dal canto del Gran-Signore, per il rè, 25 cavalli, frà li quali uno era riccamente addobbato, e 10.000 zecchini turchi, per il rè; ed il Veziro gli mandò 5 cavalli, uno frà questi addobbato. Frattanto, nè si diceva di voler far la guerra, nè di non volerla fare, contra i Russi. Sentendo il rè Augusto di Pollonia la disgrazia del rè di Svezia, ritornò in Pollonia, benchè promettesse al rè di Svezia di non ritornarci più, e Stanislao si rifugiò in Svezia, e stava alle sue spese alloggiato. Nel palazzo [*sic:* Il Palatino] di Chiovin Potoski, che era del partito di Stanislao, passò per la Transilvania con 4 a 5 m. Pollacchi appresso il rè di Svezia a Bender[4].

[1] Il Gran-Vesir era Alì-Pascià di Ciorlì (3 maggio 1706 - 15 giugno 1710). Hammer, tavole dei funzionarî turchi; *l. c.*

[2] Sciabola ricurva, in usaggio dai Turchi.

[3] Capi degli uscieri del Sultano.

[4] Giuseppe Potocki, Pálatino di Chiev, passo per Iassy, andando a Bender, soltanto nel mese di aprile 1710 (Iorga, *Studiĭ şi documente*, I-II, Bucureştĭ, 1901, p. 69). Forse anco, dopo «palazzo» è una lacuna. Cf. il raconto esteso di N. Costin, in Kogălniceanu, pp. 76-8. L'ambasciatore olandese scrive sù questo

La Porta ci mandò un' Aga per trattare il quotidiano sostentamento del rè e di tutte le sue truppe dipendenti da lui, il di cui numero ascendeva a 1.300 Svedesi, 4.000 Cosacki, e 4.000 Pollachi: allora Ragozi era in guerra ancora contra li Tedeschi, e perciò poterono i Pollacchi passare per la Transilvania.

Alla Porta si fecero conferenze col Negebaur, mà non si promise di fare la guerra ai Russi, anzi li Russi spesero tanto denaro alla Porta, che la loro pace solennemente fù confermata per 30 anni [1]; nulladimeno il rè di Svezia Carlo XII mise l'istessso Potoski alla Porta, per continuare le dimostrazioni della necessità di far la guerra ai Russi, che di già rilevò [1710] il generale Poniatowski, in nome del rè Stanislao; e ci arrivò il Potoski li 12 giugno 1710 [2].

Il rè di Svezia, oltre li 1.300 uomini svedesi, che aveva seco tenuto, mandò, subito al suo arrivo a Bender, 700 altri svedesi soldati in Moldavia, li quali i Russi presero, facendoli prigionieri di guerra; li Turchi pure dissimularono [3].

soggetto il seguente, al 30 maggio: «De prins van Moldavien dit Hoff heeft bekent gemaakt dat den Pa'atyn van Kiovia met ontrent dry duysent poolsche soldaten uyt Hungarien in de proventie gecomen is, om met meerhoogstgedagte Syne Koninclycke Majesteyt van Sweden te conjungeeren» in questo punto, al 7 di aprile, arriva a Costantinopoli l'inviato del rè Augusto, «Ponkowski, starost Swaroszecki»). Sù Bonkoski, v. Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 380, n° DLXIX.

[1] Nel mese di decembre 1709, inviato moscovita essendo Tolstoi (Hammer, ed. citata, IV, pp. 102-3). — Al 20 di gennaio, l'agente olandese di Smirna credeva che un esercito svedese era venuto in Moldavia per liberar il rè: «Ook wert gedivulgeert dat 12.000 Sweeden in Moldavien soude wesen aangekomen, en gedestineert syn om [Syn] Majesteyt te komen afhalen; dat men egter oordeelt confirmatie vereyst».

[2] L'ambasciatore olandese fissa 'l 24 di giugno per l'arrivo di Potoski a Costantinopoli: «Den 24 dito quam hier in Pera met een kleyn gevolgt uyt Bender te arriveeren den Palatyn van Kiovia» (relazioni del 24 luglio). — Il principe di Valacchia avea ricevuto l'ordine dalla Porta di lasciarlo passare con un seguito di soltanto cinquanta cavalli (Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 380, n° DLXIX). — Poniatowski era già a Constantinopoli col mese di febbraio (*ibid.*, p. 375, n° DLIX). — Il dato di 12 giugno da Amira pruova che da lui s'impiega il stilo vecchio (12=23).

[3] Amira parla dell' incorsione dei Russi, che occisero nelle parti di

Successe frattanto una disputa per li schiavi svedesi, i quali dall' ambasciador russo Tolstoi fuggirono all' inviato svedese: il Supremo-Veziro favorì il Russo; sopra di che il rè di Svezia si sdegnò, e rifiutò d'accettare il cavalli del Veziro, li quali col Capidgì-Bassì in questo frattempo giusto arrivarono in Bender; fece scrivere un memoriale in turco al Gran-Signore, lo mandò col suo dragomano, Giovanni-Battista Savari, a Costantinopoli; il quale lo presentò al Gran-Signore, restando alla moschea. Il Gran-Veziro Ciorli-Alì-Pascià fù deposto, ed il Chiuperli-Numan-Pascià fù Veziro [1].

Il rè regalò al Capidgì-Bascì No. 6.000 ungheri, ed alla sua gente 3.000 zecchini turchi, per li cavalli di Gran-Signore.

Frattanto morì a Bender l'arcivescovo del regno di Svezia el il Hattmano Mazeppa; il rè dichiarò per Chatmano il Cancelliere del Mazeppa, Filippo Orlik, il quale co' suoi Cosaki si mise in protezione del Kano di Crimea, per capitolazione [2];

Cernăuţi (oggi Czernowitz, nella Bucovina) qualche centinai di Svedesi e Cosacchi che volevano passar negli Stati del rè di Polonia; per punizione di aver lasciato commettersi questo eccesso, Racoviţă fù cambiato, ed il suo posto di principe fù dato a Niccolò Maurocordato. V. le croniche moldave e le relazioni venete e francesi in Hurmuzaki, *ll. cc.*—Una lettera di Rákóczy (f° 129; 21 ottobre) contiene questo passo sull'affare di Cernăuţi: «En arrivant ici, j'ai eu une nouvelle de Moldavie, laquelle effectivement elle m'avoit surpris. Clement vous le dira, et je crois que c'est une affaire passée à l'insçüe du Czar: elle poura cependent avoire des suittes». V. anche'l seguente rapporto olandese di Smirna: «Den gewesene Waivoda of prins van Moldavien Michael Cantacuseno *(sic)* genaamt is tot Constantinopolen, onder pretest dat corrispondentie met de Moscoviters soude hebben onderhouden, met syn vrouw en gantse familie, met alle syne bedienden, door een Capugi-Bassi opgebragt en gesamentlyk in de Seven Toorens gevangen gelet geworden; synde daaronder ook een Griek die met de jongste dogter van den heer Mavrocordati (wiens oudste soon in dat prinsdom is gesuccedeert) is getrowt; sullende den tyt leeren hoe het verder daarmede sal aflopen».

[1] L'insuccesso delle negoziazioni con Carlo XII caggionarono al 15 di giugno la deposizione di Alì, il di cui successore fù Numan-Köprili, fin' ora governatore di Negroponte (Hammer, IV, p. 104). Cf. Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol I, p. 383, n° DLXXIV; N. Costin, p. 79; I. Neculce, p. 298.

[2] N. Costin dà la data della morte di Mazzepa: $^{18}/_{29}$ marzo (p. 69). Fù sepolto nella chiesa del villaggio di Varniţa, e poi nel monastero di San-

ed avantichè il rè sapesse la violenza fatta dal Veziro al Negepaur per il schiavo, mandò alla Porta un suo commissario, Thomas Func, per dimandare ad imprestito dal Sultano $\frac{m.}{400}$ piastre; il Veziro non ci dava risposta categorica, perchè era disgustato col Negebaur, e per lo spazio di tre mesi non conferì con lui, mà bensì col Ponjatowski. Sentendo però il Veziro che il rè si sia lagnato contra di lui appresso il Sultano, accusandolo, frà gli altri punti, di esser parziale dei Russi, suoi nemici, avrebbe forse acconsentito al danaro, il quale Allessandro Amira sollecitava[1] per riconciliarsi col rè; mà lui fù deposto, e messo in suo luogo il sopradetto Numan-Bassà.

Il nuovo Veziro era negli interessi del rè, faceva imprestare il denaro e rivocare la pace fatta co Russi, dichiarando loro la guerra. Il nuovo Veziro ordinò al Reis-Effendi[2], di sentire l'inviato di Svezia, il quale si ci portò li 10 giugno col Ponjatowski, ed i due loro segretarî. Si parlava là delle cose russe, pollacche e svezesi, ed allora la Porta prometteva di far passare il rè di Svezia con $\frac{m.}{40}$ soldati.

Lì 12 giugno Potoski arrivò a Costantinopoli, e li 14 conferì col nuovo Vezire tre ore, dell' istessa materia come sopra; alli 19, il generale Poniatowski conferì di nuovo col Reis-Effendi; il discorso concerneva di ciò che la Porta non credesse ad un certo Boncowski, il quale dal Rè Augusto fù mandato alla Porta, e d'impedire nell' istesso tempo la venuta d'un inviato, detto Ribinski, che il rè Augusto mandava alla Porta; nel qual punto non riuscirono.

Agli 6 d'agosto, deposto fù questo Veziro, e chiamato in suo luogo Baltagi-Mehmed-Pascià. Sinchè questo venisse, Soliman-Pascià, Giorgiano, che aveva una nipote del Gran-Signore per moglie, fù messo Caimecam[3]. Questi non decideva di nulla

Giorgio a Galaţĭ, dove i Turchi profanarono, nel 1711, la sua sepoltura. Il *pisar* Orlik fù eletto Hattman nel giorno di 11/25 aprile (*ibid.*, p. 76).

[1] Dunque Amira andò a Costantinopoli con Funk, di cui fù interprete.

[2] Ministro dela Porta incaricato cogli Affari Esteri.

[3] Hammer crede che Numan sia stato cambiato col già Vesiro Baltagì, poi governatore di Aleppo, il 7 di agosto (tavole già citate).

nelle cose del mondo, benchè tutti li ministri esteri ci fecero ricorso; si aspettava in tutto al nuovo Veziro. Frattanto, vedendo Tolstoi, ministro russo, che Potoschi e Poniatowschi appreso Numan-Bassa trovavano ingresso, e venivano favoriti il rè di Svezia e Stanislao, e volendo servire al Zar, suo padrone, per fas et nefas, cercò d'avvelenare tutti due i Pollachi. L'istromento era un chirurgo italiano, che seco aveva il Palatino, [e] un servo vallaco, nominato Giorgio, che parlava bene il pollacco, ed il quale gli faceva il caffè. Il chirurgo non volendo far l'operazione in persona, dava commissione al suo servitore di persuadere il Vallaco di mettere nella tazza di caffè, di quel condimento, promettendoli danaro. Il Vallaco diceva di volerlo fare, mà scoprì il segreto al suo padrone, il quale gli disse che dovesse dire al servitore del chirurgo di dover venire allora quando farà il caffè, non sapendo egli la quantità necessaria di metterci. Astuto anche questo, non ci consentì, ma gli disse di non poter' egli stesso venire all' ora necessaria, mà che manderà un' altro servitore, pure vallaco. Giorgio riferì tutto, ed il Palatino si contentò che venisse il servidor vallaco; mà prese differenti persone di Pera, le quali dovettero nella cucina nasconderssi, per attestare il fatto, acciocchè non potesse essere negato. Il general Poniatowski pure, ed il cappellano gesuito Zalenski, si misero in un armario, per la fissura del quale potevano vedere il malfatto. Il servitore viene, e mise nella tazza, la quale si empì col caffè, alcune cose di una mistura nera, la quale seco portava in una caraffina. Subito accorsero i servitori del Palatino, presero quel miserabile, lo resero agli gianizzeri del Negebaur [1], essendovi presente anco il suo dragomano. Il dragomano Amira col segretario del Palatino, Benoe [2], furono mandati alla

[1] Per onore e per custodia della persona, la Porta dava un numero di gianizzeri agli ambasciatori e agenti esteri.

[2] Il vero nome di questo personaggio è Benoît. Il suo figlio fù ambasciatore di Prussia a Varsovia. V. *Documente Callimachi* già citati, II, p. 666 e Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria Romînilor*, I, Bucureştĭ 1895, pp. 380, 388; II, 1896, pp. 89, 91.

Porta per chiedere giustizia e gastigo. Comparvero tutti al Reis Effendi, il quale gli mandò dal Chiehaja [1], a cui fù esposto tutto, e consegnata la tazza col veleno. Il Suleiman-Pascià-Caimecam fece chiamare il Hechim-Pascì [2], il quale lo trovò veleno; il servitore fù condannato alla galera, perchè non lo negò, mà diceva che il chirurgo lo mandò a far tale ufficio, ed il chirurgo si nascose.

All' ambasciator Tolstoi, il Muftì [3] non volle dare altra pena, poichè si preparava la carcere per lui, dovendosi in breve dichiarar la guerra.

Il rè Augusto ebbe parimente li suoi agenti alla Porta; il baron Golz [4] ed il detto Spiegel, ed, il rè Augusto parimente avendo intenzione di mandare come ambasciatore solenne il Palatino di Mazovia, il signore Chomentowski, scrisse lettere per chieder licenza al Seraskiero di Bender Iusuf-Bassà et al Veziro: queste mandò ad un uomo suo, che arrivò a Bender, ed il Bassà voleva prender le lettere per mandarle a Constantinopoli; l'uomo vole però portarle istesso, e perciò l'incarcerò, avendo già dal passato Veziro Numan-Bassà instruzioni di riconoscere Stanislao per legittimo rè.

Li 16 settembre, Baltaggi-Mehmed-Veziro venne a Costantinopoli [5]; pochi giorni doppo, si dichiarò la guerra ai Russi, riconoscendo Stanislao per rè di Pollonia, ed, avendo allon-

[1] Luogotenente del Vesiro.

[2] Il Caimacam esercitava le funzioni del Gran-Vesiro absente. L'Hechim-Basci è 'l medico-capo del Sultano.

[3] In casi straordinarî si domandava l'avviso legale di questo «gran-prete» dell' Imperio.

[4] Citeremo nel seguito relazioni di questo ministro. Era a Andrinopoli anche nel 1713. Il ms. 3552 dell' Archivio Reale di Dresda porta questo titolo: «Des General-Major Freyherrn von Goltz Negotiation bey der Pforte, etc., anno 1714-5», 2 volumi (il primo porta'l titolo: «Des General-Major Freyherrns von Goltz Verschickung nach Constantinopel, auch andere türckische und tartarische Sachen; anno 1712-13»). Lettere di Goltz anche nel mio libro: *Documente privitoare la Constantin-Vodă Brîncoveanu*, Bucureștĭ, 1901.

[5] Questo dato non era conosciuto fin' ora. V. Hammer, IV, p. 107.

tanato i Russi e stabilito Stanislao in Pollonia, face passare il rè di Svezia per la Pollonia [1].

Il Tolstoi fù incarcerato; l'inviato svedese assicurò il Veziro che il suo rè anderebbe di tal maniera nel suo regno; ed il Gran-Veziro chiamò il Palatino Potoski, dicendoli che portasse la nuova al rè di Svezia per la guerra dichiarata ai Russi [2] ed egli entrasse ancora in Pollonia per saccheggiare li Russi, e si dirigesse secondo gli ordini avesse già il Cham di Crimea; e gli diede ${}^{\text{m.}}_{10}$ piastre pe'l suo ritorno, et una lettera pe'l rè di Svezia, con darli parte del avanzamento al Vezirato e della sua gran vigilanza pe' suoi affari.

Furono subito dalla Porta emanati gli editti o firmani a tutti li Pascià, per essere la primavera pronti alla guerra, e ciò alla fine di ottobre [3]. Il Chano dei Tartari ritornò parimente da Costantinopoli, con ordine di saccheggiare frattanto, sino alla pianura, il paese russo et essere d'accordo col rè di Svezia. Nel mese di gennaro [1711], il Chano istesso venne a Bender, all' udienza del rè di Svezia: vi assistirono li grandi de' Tartari, col Palatino, e tutti per discorrere sopra le congiunture ed operazioni.

Il rè diede un inviato suo, chiamato Lagerberg, con 10 uomini, ed il dragomano Giovanni-Battista Savari, al Chano, assieme, per la spedizione in Russia, per osservar tutto ed esserli di consiglio, e per ricevere li Svedesi, li quali potrebbero esser presi.

Concluse il rè col Chano di mandare in Pollonia molti

[1] Si vuol dire che l'intenzione era di ristabilir Stanislao e di rimandar il re di Svezia per la Polonia, ridiventata alleata sua. Il Chano de' Tartari consigliò la guerra al 9 novembre; al 18 si tenne 'l gran consiglio. Il Muftì dichiarò la guerra inevitabile (Hammer, IV, pp. 107-8; Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 389, nº DLXXXV). L'ambasciatore olandese credeva che 'l rè avesse promesso ai Turchi la restituzione di Kamieniec al Dniester: «By all' het welke my ook wert verzeekert dat den Koning van Sweeden sich soo wel als den Palatin van Kiovia verbonden soude hebben, de sterkte Caminiec met een gedeelte van Podolien den G.-Heer te doen restitueeren» (relazione del 26 novembre).

[2] Lo stesso si dice nella relazione francese stampata in Hurmuzaki, *l. c.*, p. 389, nº DLXXXIV.

[3] Deve leggersi: novembre.

editti sigillati da lui Chano, facendo intimare l'intenzione della Porta, che dovessero tutti sottomettersi a Stanislao; ed il rè fece un regalo al Chano, di una scjabola e canger, ricca di diamanti, et un cavallo; ed altri due cavalli diede a'due principali Mirsa[1], che dovevano intraprendere l'istessa operazione.

L'istesso giorno, il Chano partì, ed, il giorno seguente, il Potoski et Orlik[2], coi loro esserciti, essendo il disegno di attaccare li Russi da quattro parti; cioè dalla parte della Crimea, dalla parte d'Ucrania, dalla parte della Pomerania, con esercito svedese, che il rè diceva che stava per trasportarsi colà da Stockholm, e dalla parte di Bender, coll'esercito. Uno dei mirza di Crimea, della famiglia di Scirin, chiamato Giaum-Beyg[3], ebbe a Bender ed in quelle parti permissione dalla Porta d'invigilare ai diritti dei Tartari, e voleva andare col suo corpo separatamente nella Piccola Ucrania, per saccheggiare il paese. Avendo il rè di Svezia conosciuto il suo umore, scrisse al Chano di ordinarli di non fare del male agli Cosaki che erano sudditi del Chattmano Orlik. La lettera mandò col suo ajutante-generale Arfidsohn[4]: il Sultano tartaro scrisse al rè, che ordini al beig tartaro di Bender di consultarsi con lui in tutto.

Il Potoski si lamento appresso il Bassà di Bender che i Tartari non seguitassero il suo ordine, che depredavano troppo il paese, cioè inquietavano i Cosaki zaporoviensi, sudditi di Orlik, e trattassero male i Pollacchi, i quali già si sottomisero.

[1] I mirza tatari erano i principi, i feudatarî, che avevano autorità sopra un' intiero tribo o sopra un numero di villagî. V. la descrizione dei costumi tartari che hò dato nel mio libro: *Studiĭ istorice asupra Chilieĭ și Cetățiĭ-Albe*, Bucureștĭ, 1900, p. 243 e seg.

[2] Un Scirin-beg comanda nel 1658 le truppe tartare mandate in Moldavia per combatterci un pretendente (Cronaca di Miron Costin, in Kogălniceanu, I, pp. 358-9).

[3] Giaun-beg è ben cunosciuto. Nel corso della guerra trà Turchi, Imperiali, Moscoviti e Veneziani, egli aveva occupato certi territorî di quà del Dniester. Poco dopo questi avvenimenti, Giaun si ritrova come beg in Bender e Oczakow (*Studiĭ istorice* già citate, pp. 242, 246).

[4] Arvidson. V. Teodoro Westrin, in *Historisk Tidskrift*, 1900, p. 22, nota 1.

Il Potoski si avanzò in Pollonia, e li Russi si ritirarono giù nel paese, abbandonando li piccoli forti.

Il rè di Svezia era in corrispondenza col Chano, e gli diede avviso di tutto, ed il Chano, verso la primavera, non avendo ponti per passare li fiumi, come per ordinario è il loro uso, se ne ritornò alla sua residenza, e ragguagliò al rè tutto quello si passò nella sua spedizione[1]; si riferisce però la più parte alla relazione dell' inviato svedese che con lui stava, il signor colonnello Lagerperg, in data 11 aprile 1711. Consisteva la relazione, che tutto andava bene[2].

Alla primavera, li 11 di marzo[3], il Gran-Veziro partì col suo esercito verso Bender: prima per abboccarsi col rè, e poi cercare l'armata russa, lasciando per Caimecam Celebi-Mehmed-Bassà: fece partire la flotta navale al Mar Nero[4], e mandò un Bascià di tre code per terra al Mar Nero, per assistere alla flotta; ed il rè di Svezia mandò pure al Mar Nero, per ostare col Bascià, un suo generale, detto Koll, con alcuni uomini, ed il dragomano Simone Savari, Fiammingo. Il rè di Svezia diede carica in Bremen a Negebaur, lo face partire di

[1] Il Chano aveva preso e saccheggiato la contrada di Harcov, ma non pote impadronirsi di Bialocircov (v. il ragguaglio, molto circostanziato, che ne dà N. Costin in Kogălniceanu, II, pp. 90-1). Cf. I. Neculce, *ibid.*, p. 304. — L'ambasciatore olandese riferisce nel mese di gennaio il rumore che i Russi avessero saccheggiato i magazzini di viveri nella Moldavia: «Daarby bespeurt men dat dese hoge ministers seer bekommert schynen te wesen voor een ontydigen inval der Moscoviters in Moldavien en Wallachien ende de ruinae van de magazynen aldaar opgerigt, gemerct die landschappen, sonder genougsame guarnigionen voorsien, byna open leggen (want in den selve geene vaste steeden zyn); nu alle de revieren daarontrent door het ongemeent winter-saisoen (dat jegenwoordig regneert) vast bevroren zyn» (relazione del 19 gennaio).— In una «copia translaat van een brief door een domesticq van Haar Ho. Mo: Ambassadeur te Constantinopolen, uyt Jas in Moldavien gesckreven», senza dato (annessa alla relazione di 15 aprile), si dice che'l Palatino di Chiev, col figliolo del Chano, non fosse partito verso la Polonia, mà nella direzione di Raškov (al Dniester): perchè è accompagnato dai Tartari, i suoi amici abborriscono di riunirsi con lui.

[2] Traduttore della relazione fù, senza dubbio, il nostro Amira.

[3] Secondo Hammer, sarebbe stato 'l 8 di aprile st. n.; dunque 'l 28 di marzo (IV, p. 111).

[4] La flotta sarebbe partita, secondo Hammer, il 14 marzo *(ibid.)*.

Costantinopoli alla sua nuova carica, per via di Smirna e per Olanda[1]. In luogo suo rimandò il prima fù commissario per il danaro, il colonnello Func, come inviato[2].

L'accompagnorono sei nobili, frà quali eravi un conte Brielki ed un conte Posse; il seguito consisteva in 45 persone.

Scrisse con questo Func lettere al Gran-Signore, al Veziro, al Muftì, il quale ringraziò di aver dato il buon consiglio di far guerra contra li Russi[3]. Func trovò il Veziro in Adrianopoli, ebbe udienza, et andò a Costantinopoli. Poniatowski restò col Veziro, per attendere agli affari del rè di Svezia e di Stanislao. Ebbe Func a Costantinopoli entrata publica et udienza dal Gran-Signore.

Il rè Augusto s'insinuò apresso il Bassà di Bender, acciocchè egli gli procurasse dalla Porta la licenza di far passare un suo ministro a Costantinopoli, il quale già era arrivato a Leopoli; e, trovando resistenza, mandò un portator di lettere per altra strada a Costantinopoli. Il Bascià di Bender[4] scrisse sopra questo affare più volte al Veziro, dimandandoli ragione principalmente del di sopra mentovato uomo del rè

[1] Il 17 marzo, Neigebaur era ancora a Costantinopoli. In una relazione di questo giorno (ms. 3625 dell' Archivio Reale di Dresda, fo 326), un corrispondente di Pera del rè Augusto scrive che 'l suo capo-interprete avesse letto dal Reis-Effendi un memoriale di Neigebaur, in cui si denunziava un'alleanza che fosse conchiusa doppo l'affare di Pultava trà il Zaro ed Augusto. I due sovrani avevano «eine Of- und Defensiv-Alliance gemachet..., um, in Fall die Ottomanische Pforte den König von Schweden protegiren möchte, dieselbe sodann gesambter Hand auzugreiffen, mit Beding dass König Augustus Czaarl. Maytt. alle pohlnische Gräntz-Vestungen verpfänden und einräumen solten (wie dann würcklich geschehen) um mit Einwilligung und Zuthun derer in denen benachbarten Landschafften wohnhafftigen Christen (ohne Moldau und Wallachey zu nennen), bey erster Gelegenheit, dieses Reich anzufallen» : il Zaro otterrebbe, in iscambio, l'Ucraina), con tutte le sue dipendenze.

[2] Toma Funck diede alla Porta un'obbligazione per 800 borse imprestate in nome del suo rè, il 13 giugno 1710 (Westrin, *l. c.*, p. 4).

[3] Era Pascimacgizadè-Effendi (dal agosto 1710 al 12 febbraio 1712). Hammer, elenchi dei dignitari ottomani.

[4] Dal mese di novembre era un Carà-Mehmed (Iusuf essendo stato mandato, per disgrazia, a Trebisonda); Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 389, nº DLXXXIV.

Augusto, il quale dal suo antecessore Iusuf-Pascià fù messo in prigione. Il Veziro rispose alla fine che il prigione bisognava lasciarlo, fino a tanto che non avesse consegnate le lettere, come prometteva, e poi rimandarlo d'onde veniva, rifiutando con circostanze la venuta d'un suo inviato. Del tenore di qual lettera dava copia il Seraschiero di Bender al rè Carlo]; il quale ne fece molte copie, e le mandava in Pollonia. Nella quale stava espresso, che Augusto avesse per trattato disimpegnatosi e giurato al rè di Svezia di non volere più pretendere la Corona di Pollonia, mà abdicarla, come lo hà fatto, a Altrandstadt[1], e promesso di stare ritirato in Sassonia: donque non si potesse riconoscere.

Il Seraskiero, rilasciando l'uomo della carcere, scrisse, secondo la lettera del Veziro, un'altra al Gran-Generale Castellan di Cracovia, il signore Sienawski, il quale era del partito d'Augusto, sollecitando la liberazione del suo uomo, rimandandogli l'uomo [2].

[1] Il trattato del 24 settembre 1706.

[2] A questo Castellano mando anche'l nuovo principe di Moldavia (dal mese di novembre), Dimitrie Cantemir, un' ambasciatore, il ben noto *boier* Ştefan Luca, capitano di Cernăuţĭ. Seguono i suoi credenziali, conservati in copia nel ms. 3625 dell' Archivio Reale di Dresda, fo 401 :

«Instructio a Celsissimo Principe Terrarum Moldaviae, domino Demetrio Cantemir, Magnifico domino Stephano Lucka, Capitaneo Czernicoviensi *(sic)*, ablegato ad Celsissimum dominum Adamum Nicolaum de Granow Sieniawski, Castellanum Cracoviensem, supremum exercituum Regni ducem, data Iassiis, 24 Aprilis s. v., anno Domini 1711.

1. Post datas responsorias ab Illustrissimo et Excellentissimo domino Mechmet-Bassa Seraskierio ad literas Celsissimi Domini Castellani Cracoviensis supervenit a Praefulgida Porta resolutio Celsissimo Principi Terrarum Moldaviae, ut ex Bojariis suis aliquem ad praedictum Celsissimum dominum Adamum Nicolaum de Granow Sieniawski et Castellanum Cracoviensem, Supremum Exercituum Regni Ducem, cum plenaria plenipotentia in agendis stabiliendisque negotiis dependentibus a Celsissimo Domino Cracoviensi emittat.

2. Ut non a pauco tempore Celsissimus Dominus Castellanus Cracoviensis speciali Praefulgidae Portae gaudebat amicitia, etiam in futurum illa non privabitur, solummodo suam, data congrua occasione, Praefulgidae Portae exhibeat.

3. Confirmatio conclusae Carlovicij almae pacis hucusque expectabatur ab indubitato Celsissimi Domini Castellani Cracoviensis erga Praefulgidam Portam

Il rè Augusto però sollecitava sempre apresso il Bassà di Bender per far passare il suo inviato; il Gran-Veziro Mehmed-Passà Baltagì però glielo difendeva all'ultimo segno.

Frattanto, gli Cosaki, con il loro Chatmano Orlik, mandarono ambasciatori al Chano di Crimea e quelli primati[1], per fare con loro un'allianza in tal maniera come l'avevano quando il loro Chatmano era Himil, o sia Himilenski[2]: il

affectu, cum qua Serenissima Respublica Polona unum et idem sentit; tum im posterum inde sequitur illesa eiusdem almae pacis, tum ex parte Praefulgidae Portae, tum ex parte Serenissimae Reipublicae Polonae conservatio, et propterea non solum Serenissimo Hano caeterisque dignitariis ab Excelso Imperio Ottomanico regimini suo nonnullas provincias concreditas habentibus, sed etiam Celsissimo Principi Terrarum Moldaviae serio iniunctum ut articulos praedictae almae pacis inviolatos sacrosancte conservent.

4. Praefulgida Porta magna admiratione ducitur qua de causa Serenissima Respublica Polona post legitimam liberis vocibus electionem Serenissimi regis Stanislai, quae cum totius Serenissimae Reipublicae Polonae facta fuerat a Serenissimo et [*legge:* assensu] a suo proposito resiluit; quod si factum est inconsentiente Serenissima Republica, incredibile est, siquidem Serenissimam Rempublicam Polonam in sua libertate tale quid passam fuisse, et maxime in tam gravi materia suam mutasse sententiam, nunquam compertum est; si autem factum est consentiente Serenissima Republica, quae est evidens causa iuste factam fuisse detronizationem praedicti Serenissimi regis Stanislai.

5. Illustrissimus Dominus Rybinski, senator ms: venator] Regni, si est ordinatus a tota Serenissima Republica plenipotentiarius Legatus ad confirmanda pacta Carlovicij conclusa, potest admitti ad Praefulgidam Portam, sed in hoc termino secundaria expectanda est a Celsissimo Principe Terrarum Moldaviae informatio.

6. Si autem Serenissimus rex Stanislaus in throno suo qualicunque modo se stabilierit, Praefulgida Porta tum Celsissimos, Illustrissimos dominos Senatores, tum equestris ordinis nobiles, de integritate honorum fortunarumque suarum certos reddit; si autem, vel ex senatorio, vel ex equestri ordine in hoc puncto aliqu[i]d dubium habuerint, commissum Celsissimo Principi Terrarum Moldaviae ut hoc propositum Praefulgidae Portae iuramento suo corroboret.

7. Ad supra specificata puncta si non datur cathegorica resolutio, et ineund Serenissima Respublica Polona consilia cum contrariis Praefulgidae Portae, inde orietur ratio disrumpendorum articulorum almae pacis Carlovicij conclusae, qui hucusque ex parte Praefulgidae Portae debite conservabantur.

Cetera oretenus proponenda dexteritati et prudentiae Magnifici Domini Ablegati commendantur.»—Ripetendosi per errore la data, si scrive: 23, invece di 24 di aprile.

[1] Cioè *mirsa*.

[2] Il celebre Bogdan, figlio di Hmil, o Hmilinski, del secolo XVII o. V. sù

Chano con gli altri accettarono il partito, e concesse ai Cosaki simili capitolazioni, le quali mandò con gli ambasciatori al Chatmano Orlik, ed una lettera separata a lui, di amicizia. Le capitolazioni consisterono come segue:

1mo. Che non si dovesse fare a loro e loro famiglie verun danno, sotto verun pretesto.

2do. Che loro, i Zaporoviani, abbiano la libera elezione del loro Chatmano, e che possino anco deponerlo.

3do. Nessuno debba mescolarsi di comandare ai loro ufficiali.

4to. Scrivendo il Chano all' Orlik, si serva delle titolazioni come a Himilenski.

5to. Che possino liberamente possedere li loro capitali, case, poderi e saline.

6to. La loro religione sia libera.

7mo. Il commercio libero, non pagando più dazj, di quei di prima.

8mo. Sieno loro intieramente liberi, ed amici degli amici de' Tartari e nemici ai loro nemici. Cioè allianza defensiva et offensiva.

9mo. In tempo di necessità, obligati a soccorrere la Crimea.

10mo. Finita questa guerra, l'amicizia continui sempre[1].

Queste capitolazioni si notificarono; et Orlik col suo esercito andò dal Veziro, che era in marcia. Il Veziro approvò tutto, e diede se[r]rata a Orlik, prendendoli in protezione. Orlik mandò gente a Costantinopoli, al patriarca greco, per sottomettersi anco alla sua Chiesa[2].

Tolstoi, avantichè il Veziro partisse, volle proporre trattati di pace col rè di Svezia, avendo il Zaro cercato di evitare questa guerra, promettendo al rè la Livonia, eccettuato Petersburg. S'indirizzò a Poniatowski, perchè Negebaur era

lui Engel, *Geschichte der Kosaken* e la sua biografia (in russo), di Costomarov. Cf. anco i miei *Studiĭ şi documente*, IV.

[1] Quest' atto importantissimo non si conosceva fin' ora (cf. Engel, *o. c.*, e Hammer, *Geschichte der Krim*). Amira aveva avuto l'originale tartaro nelle sue mani.

[2] Fin' ora, dal tempo di Doroscenco (Dorošenko) in là, i Casachi erano sottomessi al patriarca ed al sinodo moscovita.

troppo appassionato contro i Russi. Poniatowski ricevette, in venti giorni, plenipotenza dal rè, e la cosa fù anche raccomandata a Dessalleurs, nuovo ambasciatore di Francia[1]. Convennero questi tre ministri nella cassa di Luca Barca, residente raguseo: siccome però il rè di Svezia nè voleva abbandonare Stanislao, nè cedere niente di quello il Zaro gli prese, e, sapendo dall'altro parte che la Porta deve presto dichiarar la guerra, così nulla si fece; e tutto ciò accadde avanti l'incarceramento del Tolstoi. Doppochè questo già era nella carcere, scrisse il Zaro al Gran-Signore, per vedere se sia possibile di accomodare le cose senza guerra, mà invano. Imperocchè il Zaro impugnava l'imperatore Giuseppe e la regina Anna d'Inghilterra e d'Olanda, per mediatori, a fare la pace col rè di Svezia, et andò a Bender, incaricato da tutte le tre Potenze, un certo Giefer, o sia Schefer[2], mà il rè rispose che senza la Porta, la quale si è interessata per lui, e stà attualmente il Gran-Veziro in marcia contro li Russi, non possa intraprendere niente, e che bisognava dunque aspettare la fine della campagna. Gefer restò pure da lui; il quale, da Inghilterra, nel cui servizio stava, passò a Vienna, per prendere instruzzioni, e di là si portò per il Danubio ad Ismail, per rendersi a Bender.

[1] Désalleurs era arrivato alla Porta nel 1710, pel Marmaros e la Moldavia. V. N. Costin. in Kogălniceanu, II, p. 76; Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, pp. 376, 379, 384. Iusuf-Pascià di Bender scriveva già al 10 di gennaio che l'ambasciatore voleva venir a Costantinopoli per Iassy e Bender. V. la relazione olandese del 28 febbraio, che segue: «Tenselven dage [10 Ianuarii] hadde den Seraskeer Iusuf-Pascia vuyt Bender dit Hoff bekent gemaakt dat des Heer de Alleurs, nieu gecoren ambassadeur van Vranckryk by dit Hoff, hem uyt Mongatz soude hebben geschreven van intentie te wesen om syn wegh over Moldavien ende wyders over Bender te nemen, met versouk dat op syne passagie de gerequireerde ordres mogten werden gestelt. Op welk aanschryven, den Vesier geordonneert heeft, opgemelten heer Ambassadeur na de waardigheyt van syn caracter te doen ontfangen, ende volgens gebruyk van wagens en paarden, met de noodige escortes voorsien, herwaarts aen te doen geleyden; ter plaatse nieuwe speculatien heeft veroorsaakt».

[2] Jefferyes. V. Westrin, nella *Historisk Tidkrift*, anno 1900, pp. 9-10.

Fù mandato questo, perchè parlava svedese, per esser nato di padre nazionale[1].

Il rè frattanto creò Func suo inviato, per rappresentare tuttò ciò al Gran-Signore; il quale lodava molto la risposta del rè data al Giefer; e promise di non fare la pace senza di lui, e di continuarla con lui, se fosse di bisogno: il rè se ne rallegrò molto sopra questa risoluzione del Gran-Signore. L'intenzione del Gran-Veziro era, come già si disse, di passare coll'esercito a Bender, abbocarsi col rè prima. E dimandò il rè dal Veziro 30 m. Albanesi, e di quelle truppe di Grecia, per poter lui, in corpo unite le truppe, andare in Russia a combattere. Il Vezire non glie lo accordò, e questo fece dissapore frà loro.

Il Principe di Moldavia, Cantimir, frattanto [2], ed ancora, doppo, quel di Vallachia, Brancovani [3], ribellarono in favore

[1] Negoziazioni segrete affatto sconosciute.

[2] È'l celebre orientalista ed autore della *Storia dell' Impeıo ottomano*. V. sopra di lui la mia *Istoria literaturiĭ romîne în secolul al XVIII-lea*, I, Bucureştĭ, 1901. Sopra la sua nominazione, in novembre 1710, v. Hurmuzaki, *ll. cc.* Aggiungo che l'ambasciatore olandese rende conto in questi termini della sua elezione, nel *P. S.* della relazione del 26 di quel mese: «Ik hebbe door hast vergeten te noteeren dat de Heer Nicolaas Maurocordato onversiens van het prinsdom Moldavien gepriveert, en dat de jongste soon van een voorgaande, Cantelmiro genaamt, op recomandatie van den Tartar-Ghan. gister in syn plaatse is aangestelt geworden, met ordre om eersdaags van hier te vertrecken en possess te gaan nemen van dat prinsdom». Così dice anche una lettera di Pera, del 26 (Archivio Reale di Dresda, ms. 3625, f° 30 V°): «In den Eil habe zu melden vergessen dass Nicolao Mauro-Cordato unversehens des Fürstenthums von der Moldau entsetzet und dass des vorgehenden sein jüngster Sohn, Cantel Miro, auf des Tartar-Chams Recommandation, an dessen Stelle kommen». Cf. anche, f° 39 V°, la lettera di Sutton (6 novembre st. v.). Da Smirna si scrive poi, il decembre 1710, dal residente degli Stati: «Den Heer Nicolaas Mavrocordati, die prins van Moldavien was, is middewylen van syne bedieninge afgeset ende de jonge Cantamier, Dimitrasko geanamt, in syne plaatse, op versouk van den Tartar-Chan, hem in het prinsdom van Moldavien gesuccedert; dat een sware slag voor de familie van Mavrocordati is». — Al 29 novembre st. v. Maurocordato era ancora in Iassy (Hurmuzaki, vol. IX, parte I, p. 451). Dimitrie Cantemir ci arrivò il $^{10}/_{21}$ (N. Costin, p. 89).

[3] Constantin Brîncoveanu non conchiuse nissun trattato coi Russi, come fece Cantemir (v. Neculce, în Kogălniceanu, II. pp. 306-7; Ghenadie Petrescu, Di-

del Russo, contro de'Turchi, ed il Zaro entrò in Moldavia[1]. Il

mitrie A. Sturdza, Dimitrie C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria Renașterei Românieĭ*, I, Bucureștĭ, 1888, pp. 15-8), ma ebbe, nondimeno, corrispondenza col Zaro, dopo la battaglia di Pultava: il contenuto delle lettere scambiate si seppe a Costantinopoli per il mezzo di Talaba, l'inviato di Rákóczy (Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, pp. 391-2).

[1] Al $^{3}/_{14}$ giugno. Cantemir fece la sua dichiarazione; il brigadiere russo Cropotov era già venuto fino a Iassy con tre mila cavalli, arrivandoci il 30 maggio/10 giugno; al $^{5}/_{16}$ di giugno era al Pruth anche'l feld-maresciallo Boris Sceremetev, e Cantemir venne nel campo russo 'l giorno seguente (Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 314-5). — Una lettera del 22 aprile, arrivata al Gran-Generale della Corona polacca, Sieniawski, da Moldavia («von der wallachischen Grentze»), sapeva soltanto, dopo notizie date da Cantemir, che Brîncoveanu aveva ricevuto ordini dai Turchi di non incommodar i Pollacchi di Carlo XII: «Es hatt auch die Pforte dem wallachischen Hospodar bey Lebenstraffe anbefohlen, die Pohlen im Geringsten nicht zu beleydigen, und er fordert mich [wen?] zur Conference zu sich; welches ohne Ew. Excell. Vorweisen nicht thun mag» (Archivio Reale di Dresda, ms. 3625, f° 397). Al 10 maggio, di Jaworow, il conte di Denhoff mandava notizia che i Moscoviti si approssimavano della frontiera moldava. «Le Car est determiné d'agir offensivement contre les Turques, et pour cet effect il a donné ordre que son armée soit pour le quinse du mois present assemblé au delà de Braclavie, vers les frontieres de Valachie» (*ibid.*, f° 438). Il comte Sieniawki stesso scrisse a un suo corrispondente da Lemberg, il 27 giugno 1711 (ms. citato dell' Archivio Reale di Dresda, f° 522-3): «L'armée va se mettre en marche de ces quartiers pour se rendre avec le plus de diligence qu'elle luy sera possible au lieu du rendes-vous. Monsieur le Palatin de Mazovie, etc. Les Hospodars de Moldavie et de Valachie sohaitent de traiter avec Sa Majesté, en se reservant la qualite de Palatin et que gentilshommes soient traités comme nous autres; pour ce sujet, il seroit necessaire que Monsieur le Palatin de Mazovie fut chargé d'un plein-pouvoir de la part de Sa Majesté, pour traiter avec ces Messieurs.

Voicy des nouvelles des progrès de Sa Majesté Czarienne. Les lettres du camp des Valacques à Czerneteszkow, du 30-e de may du vieux stile, marquent que, selon les ordres de la Porthe, le Hospodar y étoit campé sans sçavoir combien de tems il y resteroit et de quel coté il marcheroit...

Le Brigadier Crapotow s'étant rendu à Jacy avec trois mil chevaux, le Hospodar de Moldavie est venu le joindre avec toute son armée. Sa Majesté Czarienne luy a fait donner 30 m. écus pour lever cinq mil hommes; le dit Hospodar, fort de 20.000 m. *(sic)* chevaux et 30 mil zerborn *(sic!)*, doit se joindre incessament au Feldt-Mareschal Scheremetow, qui étoit campé a Ceçora le 14-e de juin. Apres cette jonction, il doit passer le pont et aller au pont du Danube.

Les Moscovites se sont emparés de tous les magazins de la Moldavie et

Bassà di Bender volle che il rè, per ogni sicurezza[1], si ritirasse nel castello di Bender, ovvero all'armata; mà non volle. Solamente il Bassà fece fare dai giannizzeri una fossa intorno del suo campo, serrandolo con una porta di legno.

Frattanto il Veziro arrivò, gli 8 giugno 1711, a Saccia, ov'era il gran ponte sul Danubio[2]. e ne dava parte al rè di

de la Valachie destinés pour la subsistance des Turcs et des Tartarres.» — V. lettere di Brîncoveanu et di Constantin Cantacuzino, suo zin, in *Documente Brîncoveanu*, pp. 85-7. — La rebellione di Cantemir si seppe a Costantinopoli per corrieri del Veziro, che se ne stava ancora a Isacce, dove si passava'l Danubio, — il 30 giugno. V. la relazione olandese del 5 luglio: «Int laeste van den voors. maent, zy hier diversche couriers van den Vezier uyt Isakzi (aen dese hant van den Danauw gelegen) ingelopen, met tydinge dat den prins van Moldavie, door 4 a 5.000 Moscovites [di Cropotov, da lui stesso chiamati] overvallen, omcingelt, zich met vrouw, kinderen en gantsche gevolgh als crygsgevangen overgegeven soude hebben; en nu gesuspecteert wert dat een geconcerteert werk snude syn geweest. Waarop Jannachio Maurocordati [fratello minore di Niccolò], Dragoman vant Hof, op recomandatie van den Vezier, in dat prinsdom is gessuccedeert. Welkers Boyaren of Baronnen, met meest alle d'ingesetenen, middelerwylen de provencie verlaten hebbende, ten deelen na Wallachien, Transilvanien en elders zyn gevlugt; soo dat den Vezier groote moeyte zal incontreeren om het leger in dat geruineerte landschap met levensmiddelen, voeragie en andere behoeftigheden te maincteneren: derhalven weet men nog niet wanneer Zyn Hoogheyt den Danauw steet te passeeren». — In quel frattempo, il Zaro arrivò a Iassy il 23 giugno 4 luglio, sabbato, e vi stette sei giorni (cf. N. Costin, in Kogălniceanu, II, pp. 101-3; *Acte și fragmente*, I, p. 313 e seg.).

[1] I Turchi e Polacchi di Potocki avevano attacato 'l castello di Soroca sul Dniester, al N. di Bender (v. i miei *Acte și fragmente*, I, p. 314), il 25 maggio st. v.

[2] Saccea è il nome rumeno di Issacce. V. il rapporto olandese seguente, del 28 luglio: «Den 11 deses, is den Vezier met het ottomannische leger van voor den Danauw opgebrooken, na dat van den moscovischen Generael Ceremet gemarcheert, die zich aen de revier de Prut geretrancheert hout. Men is nu genougsam verzeckert da Dimitrasco Cantelmiro, gewesen Prins van Moldavien (die zich kegtevoort by opgemelten Heer Generael bevint), den Grooten-Heer verraden, en niet alleen meest alle de provisie van die provencie aen den vyand heeft ontdect, maer selfs doende soude wesen, tegens dit Ryk volk te werven». Poi, nel P. S., si trova la menzione della battaglia, di cui venne nuova a Costantinopoli pel Mar Nero. — L'agente di Smirna ne parla nella sua relazione del 17 agosto. — Lo stesso dà una «copie d'une lettre escritte de Bender le 11-e d'aoust 1711», che contiene, trà altre cose, quel

Svezia, invitandolo di portarsi al campo, per poter deliberare sopra l'intrapresa contro il nemico, ed anco sopra la pace, secondo le congiunture. E si regolò un ceremoniale di entrare per una tenda nell' istesso tempo per due porte, e mando Poniatowski colla lettera: li ministri del rè erano contrarî, primà che il rè andasse da un ministro, [poi] che il rè si trovasse appresso un'armata, e non combattere egli stesso. Sicchè, doppo molti consiglî fatti con tutti, il rè non andò, mà rimandò il Poniatowski, con tutti li capi d'esercito avuti con lui, li Pollacchi, Cosaki, ecc., che assistessero colle loro truppe alla battaglia. Il Veziro si sdegnò contra la renitenza del rè, di non essere venuto, e diventò suo nemico: ed il rè, per essere il Zaro nella Moldavia, non pote ndo] più mandare le sue lettere per la via di Moldavia, si serviva della strada di Belgrado, per Vienna, in Svezia. Tanto fedele era il principe di Moldavia, co' suoi principali del paese, al Zaro, altrettanto maligno era quel di Vallachia, il quale sotto mano corrispondeva col Veziro, e tradì il Zaro[1].

che segue: «Les Russes, sans provisions et avec une grande mortalité dans leur camp, mal servis par les Moldaves, qui leurs en avoient promis en abondance, et que toute la Moldavie et la plus grand partie de la Valaqnie se declareroient pour eux, etc., mais, soit que tout cela ait manqué par la crainte de l'approche de l'armée turque, qu'ils croyoient moins nombreuse, soit par leur fautte, ou pour n'en avoir pas eu le temps, l'effect fut très inferieur aux promesses, en tous égards». — Più interessante ancora è la «copie d'une lettre escritte par Mr. Hans Tyllenshiepp, capitaine des gardes de S. M. le roy de Svede à Bender, le 30 juillet, 10 d'aoust 1711, adressé à Mr. le baron de Hochepied, consul d'Hollande à Smirne»; la colpa del insuccesso vi si attribuisce al Vesiro, «sans experience, sans courage et sans connoissances des intérets de son maitre, et peut-etre épouvanté du premier feu des Moscovites (comme on l'en accuse)».

Anche 'l cronista valacco Greceanu dice che nella battaglia i Russi entravano «con energia» («încremeniţĭ»), mentre che i Turchi erano intimoriti. Ma la deficienza dei viveri portò la decisione. Secondo lo stesso, i cavalli dei Russi «si mangiavano le code e le come» («îşĭ mînca coadele şi coamele). La lettera di Lemberg ultimamente citata dice che i soldati si nutrivano di pan di corteccia d'alberi. Al 21 agosto, anchè l'ambasciatore olandese scrive che nel campo russo, durante la battaglia, morivano mille uomini al giorno, per la pestilenza.

[1] Brncoveanu aspettò l'evento nel suo campo di Urlaţĭ. Il 4 luglio st. v.

Le cose andavano alla battaglia di Bruth, e Schafirov[1] fù mandato dal Zaro al campo, per fare la pace, la quale si fece in due ore di tempo, al vantaggio de'Turchi, senza però che il rè di Svezia sia stato compreso. Poniatowski, presente, pregava di inchiudere il rè; mà il Veziro, non sapendo le

il principe ci stava ancora al 31, era tornato a Tîrgoviște, una della sue Capitali (*Documente Brîncoveanu*, p. 87 e seg.). Era partito dalla sua residenza, con voce che andava a Bender, il $^{6}/_{17}$ maggio; la prima sua fermata fù a Gherghița, d'onde andò a Urlațĭ (Albeștĭ), per manco di erba (cronaca valacca di Greceanu, parte inedita, ms. dell' Academia Rumena). Secondo la stessa cronica il giorno di ritorno fù il 28 giugno (9 luglio).

[1] Il cancelliere moscovita Šafirov. La battaglia di Stălineștĭ, presso a Fălciiŭ, sul fiume Prut, è del $^{8}/_{19}$-$^{11}/_{22}$ luglio. Descrizione in Neculce e N. Costin, Kogălniceanu, II. Sulla pace, la mia *Istoria literaturiĭ romîne*, I, p. 521 e seg.—L'ambasciatore olandese dà prima la notizia del passaggio dei Turchi (30 giugno st. v. 11 luglio st. n.). V. nota precedente.— Il corrispondente del rè Augusto Johann-Adolf von Lors, scrive al suo patrone, col dato «im Feldlager an der Prut, 2 Meilen von Jassi», 9 luglio st. n. (Archivio Reale di Dresda, ms. 3625, f° 19): «Gestern, als den 8ten, wurde, unter Losung der Stücke und einer Salve von der Mousqueterie, ein Dankgebeht wegen der vor 2 Jahr befochtenen Victorie von Pultava gehalten, bey welchem sich der Hospodar von der Wallachey, Kontomir, einfande. Und nachmahlen geben Ihr Cz. Mt. ein splendides Festiv. Von dem Fürst von Moldau seind gleichfalss 2 Emissarii bey Ir Cz. Mt. angelanget, davon der eine Comte Contumisani [Toma Cantacuseno Het. man von den Moldauern von dem Lande; der andre aber von dem dasigen Hospodar [Giorgio Castriota] anhergesandt worden: mit welchen die Ministri fleissig in Conference seyn, und verhoffet man hiesiges Ohrts, es werde auch dieser Fürst dem Exempel des wallachischen folgen und Ir. Cz. Mt. Protection annehmen, welches umb so viel verträglicher wäre, weile selber zum wenigsten eine Macht von 20 a 25m Mann auf die Beine bringen kann». — Cf. le lagnanze contenute in questo ragguaglio del Spiegelski al rè Augusto (Lemberg, 26 luglio): «Le Car fait fort malle qu'il traite les Valak comme des sujet et le Hospodar lui-mesme resoy autant d'honneur comme les autres; il l'oblige q'il lui fournice de vivre, chevaux et autre necessité, et maime les Moscovits ce logent densa residance... Le Grand-Prince de Moldavie [=Valachie; Brîncoveanu] restera tontjour neutre et, pour que le Grand-Turc lui accorde la neutralité, il lui a envoié plus de 100 m moutons et bea[u]coup d'argent; donque il a reçu la declaration à sa volontez, et c'est retiré entre Moldavie et Transilvanie» (ms. 3625, f° 655 V°).

L'agente di Smirna scrive soltanto, al 20 luglio: «Men heeft van Constantinopolen advis ontfangen als dat den onlangs aangestelden prins van Moldavien. genaamt Dimitrasco Cantimir, met vrouw en kinderen mitsgaders de

miserie e necessità del Zaro[1], conchiuse la pace col solo patto di permettere al rè il libero transito, per la Pollonia, in Svezia; ove, al contrario, il rè dimandava li suoi Stati presi. Rinfacciò Poniatowski che il Gran-Signore promise di non fare la pace che unitamente col rè; ed il Veziro si scusò di non saperne cos' alcuna di ciò[2].

La battaglia di Pruth seguì ai 10 luglio, e la pace fù conclusa li 12 dell' istesso mese, l'anno 1711. Per tale trattato di pace, acquistò la Porta Assoff e quei castelli sopra il Mar Nero; li Zaporoviani e quei Cosaki, la libertà, e non doveva più frapponersi negli affari della Pollonia; che niuno ministro russo per ordinario risedesse alla Porta; per li mercanti, il traffico, e la restituzione dei Turchi prigionieri; il libero passaggio al rè di Svezia, e che non si molestassero li suoi sudditi, nè quei della Porta Ottomana; obbligossi il

meeste Bojaaren van die provintie, by de Moscoviters souden wesen overgelopen; het welke aan dit Hoof groote consternatie heeft veroorsaakt, om dat men selfs bedugt is den Prins van Wallachien dat exempel ook wel mogte komen naartevolgen, altoos het is wel aparend dat dit vlugten het misvertrouwen der Turken van de standvastigheyd der christene griekse onderdanen van dit land, die daardoer meer en meer verclagt sullen werden, sal doen vermeerderen.

Den Grooten-Heer heer heeft pro interim in desselfs plaatse tot Prins van Moldavien aangestelt de heer Iannatie Maurocordatie, die eerste dragoman van de Porta was, synde de jongste broeder van den laast afgesetten prins, van die naam, die sig als nog vervolgt [v. più in là] tot Constantinopolen verholen houd; welk avancement men aansied als de totale ruine van die familie».

[1] V. p. 68, nota 2.

[2] L'ambasciatore olandese ci fà sapere che la nuova della vittoria e del trattato venne a Costantinopoli il 3 agosto nella matina, per Osman-Aga, Chehaia del Vezir, arrivato dal campo. Si affermava che 'l Zaro dovesse esser ricondotto da due Pascià. L'ambasciatore aggiunge 'l racconto del successo dei Moscoviti a Brăila, sul Danubio, ch'è stato reso inutile per la pace: «Ik heb hier boven vergeeten te notéeren dat, korte daegen voor het begin van het voors: gevegt, 10 a 12 duysent Moscoviter, nae Ibrail aen den Donauw geleegen gedetacheert, de voors: plaets met wynig teegenstant vermeestert, geplundert en groote quantityt turxe inwoonders, benevens twee Pasciaas en diversche officieren en onderhoorige militie van't guarnisoen, gevangen met heer terugbrengende, alle deselve, beneevens den bekomen buyt, nae het treffen van het voors: accord, of expres bevel van den Czar, immediatelyk los gelaaten en gerestituuert syn geworden».

Veziro di pregare il Sultano a perdonare al Zaro tutti li malfatti; che il Zaro col suo esercito dovesse ritornarsene al suo regno, senza di arrecar verun danno a' Turchi, nè a' Tartari; che li due ostaggi Scafirow e Schermetow, doppo ratificata questa pace, possino liberamente ritornare in patria («datum in Castris ottomanicis apud traiectum Hussi[1], 12 Iulij 1711»).

Poniatowski diede subito parte al rè che il Veziro, per essere stati corrotti col denaro del Zaro li suoi ministri, voleva far la pace senza includere il rè. Il rè montò a cavallo, e, verso la sera del 12 luglio, arrivò al campo de' Tartari, dimandando al Chano la ragione. Ed ei gli rispose che travagliava per il suo interesse, mà il Veziro non l'ascoltava. Il rè subito si portò del Veziro, il quale, avvisato, si mosse dal padiglione sino all' uscio del medesimo per ricevere il rè. Il Chano de'Tartari sopraggiunse ancora, e tutti a tre s'assentorono.

Il Veziro si scusò, con dire di non aver potuto rifiutare, secondo le loro leggi, la pace al Russo; e, dimandando il rè truppe per obbligare anco il Zaro ad una pace con lui, le rifiutò, dicendo che ancora questo era contro le loro leggi, non potendo più rivocare li patti stabiliti. Il rè se ne andò tutto in collera, senza neppure dire addio, dicendo che si lagnerà dal Gran-Signore, e ritornò dal Chano, di dove montò un' altra volta a cavallo, per tornarsene a Bender. Lasciò però il sig. Fabricio, ministro del duca di Holstein[2], là, perchè desse ordine alla sua cavalleria (la quale avea ordinato di seguirlo, credendo di trovare il Chano, e fare ancor'esso la pace) di ritornarsene ancora a Bender[3].

Il rè di Svezia scrisse al Gran-Signore, lagnandosi contra il Vezire, ed il Vezire, al contrario, dava ragguaglio al Sul-

[1] Huşĭ, città presso al Prut, al S. di Stănileştĭ. Il Sceremetev ostaggio era Michele Boris, figlio del feldmaresciallo.

[2] Federico-Ernest von Fabrice è l'autore delle «Anecdotes du séjour du roi de Suède à Bender», stampate a Hamburg, nel 1760.

[3] Lo stesso racconto, con qualche fioritura, alla fine del quinto libro del *Charles XII* di Voltaire (secondo lettera del Poniatowski stesso).

tano della vittoria e pace. Mandò il suo Chehaya ed altri per portare le nuove, dicendo ancora che il rè era contento. Il Sultano, in luogo di rimunerarli, gli fece arrestare nelle case loro, sino all' avviso del rè. Il Veziro frattanto sollecitò fortemente la partenza del rè, ed anco dimandò ministri suoi, per trattare la pace con li plenipotenziarî russi, giacchè voleva farla. Il rè, sotto varj pretesti, ricusò d'andar subito, e scrisse una lettera, a 7 agosto, al Veziro, in risposta, e diceva, frà le altre, che li suoi affari gli avrebbe trattati il suo inviato a Costantinopoli [1]. In quanto poi, che gli domandava gli plenipotenziarî, si crede che il Gran-Signore gli abbia ordinato, sopra il primo avviso della pace fatta colli Russi, che procurasse ancora quella del rè coi Russi. Il Veziro, sdegnato di tale risposta, ordinò al Pascià di Bender di obbligare il rè, ancor per forza, a partire, ed, acciocchè non potesse più scrivere al Gran-Signore, mandò un Ciaus a dimandare in arresto, per un debito finto, il suo segretario delle lingue orientali, sig. Alessandro Amira, e mandarglielo al campo; lo che fù eseguito con finezza. Trè giorni stiete Amira al campo del Veziro, senza vederlo; frattanto, il Pascià di Bender persuase il rè di partire; lo chè però ricusò. Vedendo questo il Veziro, ordinò di tagliarli il suo taino, acciocchè avesse egli mandate le provvisioni per lui ai luoghi pe' quali il rè, ritornando, doveva passare; ed al Gran-Signore scrisse il Veziro la renitenza del rè, e che si scusasse di non avere altra persona, per trattare gli affari, che il Func a Costantinopoli, il quale dovesse perciò mandarsi al campo [2]. Lo che fece il Gran-Signore. Arrivato Func dal Veziro, conferì con lui, e poi fù mandato il Func dal rè, per ragguagliarlo del conferito col Veziro. Frattanto il Gran-Signore a Costantinopoli fece decapitare il Chehaja e lo scrivano, per aver rapportato falsamente, e non agito retto, nè in favore del rè, suo amico, pe'l cui interesse erasi fatta la guerra [3].

[1] Amira traslatò in lingua turca questa missiva del rè.

[2] Il rè dava nuove instruzioni al Funck il 14 settembre (Westrin, p. 9, nota 1. L'agente scrive una lettera al 4 agosto (i miei *Acte şi fragmente*, I, p. 323).

[3] Mentre questo accadeva, il Vesiro si ritirava lentamente verso 'l Danubio.

Func prese plenipotenza dal rè, andò e venne qualche volta; mà nulla si fece, perchè il rè voleva che i Russi riconoscessero Stanislao, gli rendessero tutti gli Stati presili, ed i Russi non volevano abbandonare il loro alleato Augusto e volevano ritenere Livonia e Finia. Onde il Veziro rimandò alla Porta il Func, dandone ragguaglio al Sultano, ed al re di Svezia scrisse lettera di partire, ordinando al Bassà di Bender di non somministrare più niente, poichè le truppe per accompagnarlo erano pronte ed i viveri pel suo sostentamento fossero già mandati a Zozora, scala del fiume Pruth in Moldavia[1].

Non ricevendo più niente il rè, fece, egli ed i suoi grandi, molti debiti dai particolari, a credito del rè[2]; mà non volle partire, ad onta di tutte le minacce. Anzi, quando li Bassà furono mandati per forzarlo alla partenza, egli si spiegò, che piuttosto là vorrebbe combattere, e perder la vita, che non avere sicurezza bastante di truppe, le quali dovevano accompagnarlo per la Pollonia; poichè in segreto egli aveva saputo

Secondo la relazione olandese del 18 settembre, basata sopra lettere del campo turco, in dato del 29 agosto, egli sarebbe stato in un luoco distante sei ore dal Danubio: «Den Vezier damaels nog ontrent ses uren verd aen de noord zyde van den Danauw in Moldavia gecampeert en de Czaar van Moscovien by de sterckte Caminiec in Podolien». La relazione del 12 ottobre lo dice arrivato a Renï (Tomarova), sul Danubio, ove aspetta che'l Zaro adempisca le sue promissioni: «Den Vezier is... met het ottomanische leger voor Tomorowa, aen de noord zyden van den Danauw gelegen, komen camperen, alwa Syn Hoogheyt soo lange stael te verstoeven tot dat het tractaat van vreeden, met Zyn Czaarsche Majesteyt gemaakt, in alle syne deelen geexecuteert off, ter contrary, volcomentlyck afgebrocken staet te werden». Arrivato in Andrinopoli, egli perdette la sua alta situazione al 20 novembre, essendo relegato a Mitilene, dove morì poco doppo (Hammer, IV, p. 115).

[1] Țuțora, al S. di Iassy, trà 'l Pruth e la riviera Jijia; celebre pella battaglia trà Polacchi e Turchi nel 1620. Il principi di Moldavia ci stendevano spesso le loro tende in tempi di pericolo o di pestilenza.

[2] V. l'articolo di Teodoro Westrin: *Anteckningar om Karl XII: s orientali ka Kreditorer*, nella *Historisk Tidskrift*, 1900, p. 9 seg. Il rè domandava allora alla Porta un nuovo imprestito di 1.200 borse. Il *tain* fù ripreso soltanto nel mese di marzo 1712 (*ibid.*, p. 10). A Bender non governava ancora'l nuovo Seraskier, Ismail. Un'altro dei tre Pascià, è quel di Salonico (Voltaire, *Charles XII*, libro sesto).

da quel Bassà che era destinato di accompagnarlo, che aveva ordine di non portarlo che sino ai confini della Pollonia. Venendo adunque il Bassà, come dissi, egli mise in ordine il suo esercito, e così diede a loro udienza. Vedendo loro questo, diedero parte al Veziro, e questi al Gran-Signore, il quale permise che potesse il rè svernare a Bender, e forse nell'inverno trattare coi ministri russi, e, dall'altra parte, si potesse lasciar venire il ministro pollacco, che veniva dal canto del rè Augusto,—contro di ciò che il rè di Svezia protestava. Quest'ambasciatore pollacco era chiamato Chomentowski, Voivoda di Mazovia, ed arrivò nell'autumno, alloggiando a Fener[1].

Il Gran-Veziro partì dal campo con l'esercito, scrivendo l'ultima lettera al rè, offerendoli il taino, come prima, dal Gran-Signore, e da conto suo gli mandò 10 m. piastre, per

[1] Quartiere di Costantinopoli e culla dei celebri Fanarioti. Sù Chomentowski, v. anche sopra. Axintie, il cronista del secondo regno di Mavrocordato, parla (Kogălniceanu, II, pp. 139-40) del suo passaggio per Iassy, il giorno di 8 19 ottobre 1711. — In questo mentre c'erano persone che aspettavano di veder Carlo ritornando verso 'l suo paese lontano. Così scrive, da Lemberg, il 8 ottobre, il Spiegelski: «Donque, si le roy de Suede passera par cette endroit [l'Ungheria], indubitablement Vostre Majesté [il rè Augusto] atendra den peu des revolutions extraordinaires. Le Miecznik de Moldavie, en passans par là, a bien observé le dessein des Hongroy» (ms. citato di Dresda, f° 662 V°). Lo stesso scriveva al 2 di ottobre, parlando al rè del Toma Cantacuzeno, aiutore valacco dei Russi, che aveva dovuto fuggire, come anco 'l Moldavo Cantemir: «Le 30 septembre, il est arrivé ici le proche parent du prince de Moldavie, nommé Thomas Catacuzinus, lequel a rendus de bon services à Brahilow au generalle Rhenne: ce pauvre prince a esté persecuté par les Tartars et Moldaviens, qui cherchent le moiens de l'atraper, mais il estet sur ce garde; il a passé par la Moldavie et aprez par la Transilvanie pour Venise; et il part demein pour trouver le generalle Rhenne, et à son retour Sa Maiesté Carienne; mais, comme il m'a fait l'honneur de loger avec mo, il m'a ditte qu'il desiret de ce presenter deven Vostre Maiesté; c'est pourquoi, den quelques jours, nous esperons de partire; où ie me fairé l'honneur, en me prosternens à ses pieds, de l'amener avec moy; il a avec soy un corriers nommé Liberius Collotij, qui portet des lettre de Sa Maiesté le prince Carienne *(sic)*, pour Sa Maiesté Cariene, mais, comme il se sont trouvé en chemin, il reviendront ensemble chez S. M. Carienne». V., sù Toma, anche *Documente Brîncoveanu*, p. 51.

mano del Bassà di Bender, e fece scusa delle irritazioni che seco lui aveva avute.

Il rè rifiutò e l'uno e l'altro, e spese del suo tesoro per tre mesi in circa. Il Veziro Baltagì alla fine fù deposto, al principio di novembre [1], et anco il Bassà di Bender. L'Aga de' giannizzeri, Jusuf, si fece Veziro, e dal nuovo Bassà di Bender accettò poi il rè il taino, ma non le 10 m. piastre.

Gli amici del rè erano il Chano de'Tartari, il Kislar-Aga [2], Muftì e Basch-Imrahor [3], ed altri; dei ministri cristiani, Dessalleurs; et il rè pure seco aveva uno inviato francese, chiamato le brigadier monsieur de Fierville, per consiglio. Alessandro Amira fù anche liberato, per ordine della Porta, ad istanza del rè, e venne a Bender li 8 novembre [1711].

Il Func frattanto, ritornato a Costantinopoli, stese una memoria al Caimacam, per esser resa al Gran-Signore, la quale consisteva in lamenti contra il Veziro ed insinuazione di ricominciare la guerra; facendo nell'istesso tempo un' alleanza perpetua, offensiva e deffensiva.

In questo mentre, la Porta ed il Chano de'Tartari mandarono alla Repubblica di Pollonia persone per comunicare a quella la pace fatta coi Russi, e per invigilare nell' istesso tempo agli andamenti dei Pollacchi, per le fazioni. Il rè di Svezia mandò parimente, coll'inteligenza del Chano, un suo fido officiale, nobile, di nome Tornsold, per assistere al suo uomo, con insinuarli gli aderenti d'Augusto, per farli tornare al partito di Stanislao, e per minacce, ed altre strade. Il governatore russo d'Assoff faceva qualche difficoltà, con differenti pretesti, per evacuare Assoff: si rinfacciò quello ai ostaggi russi, che il nuovo Veziro, coll'armata, da Adrianopoli condusse a Costantinopoli. Si stipulò che nel termin di tre mesi sarà evacuato intieramente, e senza di che si farebbe di nuovo la guerra ai Russi [4]. Questa risoluzione fù communi-

[1] V. disopra, p. 68, nota 3.

[2] Che aveva 'l comando del quartiere delle donne nel Seraglio. Era allora 'l potente Usun-Sulıman, che ebbe questo posto dal 1704 al 1713 (Hammer, IV, p. 702).

[3] Detto anche Böiuc-Imbrohor, il Cavallerizzo-Grande.

[4] Il governatore di Azov era Apraxin, zio del Zaro (Neculce, in Kogăl-

cata al rè di Svezia, il quale se ne consolò assai, ed il nuovo Bassà di Bender, Ismail, anco prometteva di obbligar la Porta di fare di nuovo la guerra. L'affare andò sino a là, che il Gran-Signore mandò nuovi ordini a tutti li Pascià di constituirsi di nuovo colle loro truppe alla primavera in Adrianopoli, cioè ai 21 del mese di marzo 1712, ed il Gran-Signore col ministero si portò in Adrianopoli. Oltre che nel consegnare tardavano li Russi, fù anco la ragione, che il Zaro promise di evacuare la Pollonia e di non più entrarci, sotto alcun pretesto, colle sue truppe: egli passò però con quelle per la Pollonia in Pomerania, per assediare Strahlsund col rè Augusto e [quello di Danimarca; qual piazza, arrivandovi a tempo

niceanu, II, p. 336). Secondo Hurmuzaki (*Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, IV, Bucureştĭ, 1885, p. 75), si sarebbe arrivato a una dichiarazione di guerra, doppo la quale si conchiuse la convenzione del 16 aprile 1712. Cf. Hammer, IV, p. 116. — Sulla situazione nel principio dell' anno 1712 contiene sicure notizie, poco conosciute, una lettera del Moldavo Turculeţ, ch'era diventato colonello dei Pollacchi del rè Augusto e aveva preso parte essenziale all' incursione dei Russi a Cernăuţĭ, nel 1709 (N. Costin, in Kogălniceanu, II, p. 69). Il titolo è 'l seguente: «Copie d'une lettre de Monsieur le colonel Holnik (*sic:* Stolnik) Turcul, écrit en polonois à S. E. M^r le castellan de Cracovie, Grand-General de la Couronne; datée à Tuczap, le 17e janvier 1712» (ms. 3625 dell' Archivio Reale di Dresda, f° 60 V^o). Si parla prima di una vertenza trà 'l Chano ed il Vesiro, che dà colpa ale orde incapabili di quello di aver saccheggiato la Valacchia (Moldavia), di cui il Chano, al contrario, fa responsabile 'l Vesiro stesso. Poi si prosegue con queste nuove: «Le dit Ham s'est rendu de la Porte dans un lieu eloigné de Sakczi à une lieüe et demie, de l'autre côté du Danube, où il passera ce mois les fêtes de Beiran, apres lesquelles il passera le Danube à Smailowo et ira à Kiszla [Cĭşla], où son fils et sa Cour l'attendent, et l'on dit que le General et le Tresorie r] de Valachie doivent aller à sa rencontre pour luy faire present des chevaux, de carosses, trente bourses remplies d'écus, etc., et d'autres choses de valeur... Les Tartares de Budziak ne font point de preparatifs pour quelque expedition, le pais étant desert par les ravages qu'on faits les armées, à cause que presque tous les habitans de tout sexe et condition s'en est retiré pour changer leur demeure et la fixer dans la Valachie de l'autre coté du Pruth, païs qui est appelé parmi eux *Kielan*, tres-fertile en pâturages ... Le Hospodar de Valachie [Nicolas Maurocordato] a fait prier le Ham de faire entrer en garnison à Jass des Tartares de Budziak, pour veiller à sa sureté, et de monter la garde conjointement avec les Valachiens, mais qu'ils soient payez en Boudziak et qu'ils en tirent leur munition de guerre et de bouche».

soccorso francese, non presero[1]. Il Gran-Veziro, arrivando, trattò con gli ostagi russi, li quali sottomano furono favoriti dall'Imperatore dei Romani, dalla Inghiltterra ed Olanda; ed il rè di Svezia, con Stanislao, da Francia.

Sentendo ciò, li Russi temevano, ed eseguirono il trattato, e, per mediazione d'Inghilterra ed Olanda, fecero con gli ostagî un'altra pace, assicurando il libero passaggio al rè di Svezia. Il Sultano istesso la notificò da Adrianopoli, nel mese di aprile[2] 1712, al rè, credendo di avere bastantemente fatto per il rè. Gli dice di partire, e che non soffrirà niente, e che gli manderà denaro, e tutto il bisognevole, e che le disposizioni della sua partenza e passagio per Pollonia, abbia raccomandate al Chano della Crimea et ad Ismail-Bassà di Bender. La lettera fù portata da un deposto Ciaus-Bascì[3] al re, il quale lo ricevette come ministro, pubblicamente, e lo regalò, nell'udienza, di una pelliccia di zibellino[4].

Il rè, agli 18 giugno 1712, rispose al Sultano, rimandando il ministro turco, dicendo che non apettava altro che l'esercito turco, già da tanto tempo promessoli, per ritornarsene al suo regno, per la Pollonia; dimandò una somma di denaro [e d i l consiglio, cosa aveva d'osservare con quest'ultima pace fatta[5]; prega di non accettare l'ambasciatore del rè Au-

[1] Neculce, che fuggì in Rusia dopo gli avvenimenti di 1711, nei quali ebbe una parte notevole, descrive come segue l'itinerario della Czar: Movilău (Mogilew) al Dniester, Kamieniec (v. disopra, p. 58, nota 3), Varsovia (3-4 giorni di riposo), Riga, Pietroburgo, dove passa l'inverno. Poi fà menzione della lunga campagna in Finlanda, intorno la città d'Abo (Kogălniceanu, pp. 333, 336).

[2] V. disopra, p. 71, nota 4. Il Šeremetev se ne stava a Chiev anche nel mese di maggio. Il ms. 3552 I dell'Archivio Reale di Dresda dà (f° 56) la «Copia eines Berichts aus Lemberg, den 4ten May 1712, von meinen griechischen Correspondenten, welcher aller Briefe so von Feld-Marschall Szermet, aus Kyow, kommen, expediret». Vi si parla anche del' esule valacco Toma Cantacuzeno. V. *Documente Brîncoveanu*, p. 51.

[3] Capo dei ciausci, che erano impiegati per commissioni della Corte.

[4] Le lettera al rè è pubblicata in traduzione da Voltaire, *Charles XII*, libro sesto.

[5] Al 23 giugno il rè dava una ricevuta per 1200 borse che 'l Sultano aveva promesso di mandarli quando 'l rè sarà pronto pel ritorno. Ma fino al mese di settembre non arrivò 'l danaro aspettato a Bender (Westrin, *l. c.*, p. 10). Nondimeno, il bailo consegna, al 30 giugno, che la metà di questa somma

gusto, e di obbligare per i trattati il Zaro di far sortire le sue truppe dalla Pollonia; rinfacciò più cose, ch'egli diceva, e non sperava d'esser'escluso dai trattati con i Russi, ecc.

In questo mentre, si sentiva già la venuta dell'ambasciatore del rè Augusto, ed il Veziro Iusuff-Bassà Giurgi [1] favoriva l'affare, et era nemico del rè, come anco nemmeno scrisse, secondo il costume, al rè quando il Sultano istesso mando il deposto Ciaus-Bassà con la sudetta sua lettera.

Li ministri turchi amici del rè consigliarono il Sultano di non lasciare partire ancora il rè, venendo l'ambasciatore di Augusto,—che forse si potrebbe trovare qualche mezzo termine co' Russi, per li suoi affari, o un ripiego per il suo rittorno in patria più facile. Fù dunque al rè permesso di svernare ancora a Bender, o piuttosto a Varnizza[2], villaggio mezza ora lontano di Bender, dove alloggiava il rè sempre, e furono contrammandati tanti eserciti, li quali dovevano accompagnarlo, quanto ancora gli altri requisiti per il viaggio. Sapendosi a Bender la venuta dell' ambasciatore d'Augusto, li magnati pollacchi, che erano del rè di Svezia, giudicarono a proposito di mandare alla Porta ancor loro un' agente, e scelsero il fratello del Casimiro Crispin Chattamano-Picciolo di Lituania, per prevenire l'altro. Andò presto in Adrianopoli, fece molte riprotestazioni, che Augusto non era rè, che l'ambasciatore di Augusto non dovesse essere ascoltato, che gli Russi, contro li trattati, si trovavano continuamente ancora nella Pollonia, e tutto quello che poteva guastare l'affare del rè Augusto.

In questo mentre, fuggì dal rè un capitano con 50 uomini, dell' esercito cosako; il quale fece ricercare; e, sapendo che molti Svedesi fuggivano dai Russi e si ritiravano in Turchia, dinominò il capitano Sciader, come commissario, per cer-

fosse già spedita al commissario Ahmed-Aga di Bender e che l'altra metà doveva esser somministrata dai due principi rumeni, nel conto del loro tributo (Hurmuzaki, IX, parte I, p. 493, n° DCLV).

[1] Giurgì, cioè Giorgiano.

[2] Varniţa. Si chiama così perchè vi si trovavano le fosse d'onde si estraeva la calcina, detta in rumeno *var*, per la fortezza di Bender.

carli e portarli da lui. Gli diede lettere di raccomandazione ai Bassà d'Assoff, di Jeni-Kala [1], ed al Sultano tartaro di Nogaci[2] e quelle parti, e con danaro abbastanza.

Li tre principali ufficî nella Crimea, doppo il Chano, sono: il Kalga-Sultan [3], Nurredin et Or-Beg, li quali cambiano i loro ufficî alle volte, e si fanno Chani col tempo; essendo di famiglia regia di Genghiz, dell'India [4], la quale regnava avantichè venisse Tamerlano.

Le principali quattro famiglie nobili di quella Tartaria sono: li Schirrin, Mansur-Ogli, Baron e Siginit [5], e questi possono aver moglie della famiglia reale; gli altri Mirza di Nogai non possono maritarsi con Sultane, mà da altro Mirza prendono moglie.

Li Sultani di Tartaria non prendono per moglie figlie dei Mirza, mà bensì dalli beig di Circassia, li quali più nobili sono; per altro, un Mirza non prende mai moglie fuori del suo rango, o suddito, detto Kara-Tatar [6], poichè conservano un' antichissima nobilità.

Un' altro rango in Tartaria è di Capi-Kuli, od uomini di Corte, e taluni possono diventare Veziro del Kan. Defterdari [7], paggi, cavallerizzi [8], etc. Tali cariche li Sultani e Mirza non accettano. Tutti questi sono la maggior parte della Circassia, e figli di beig. Il Chan hà un' ordine di milizia che si chiama Seimen, o carabinieri: il capo sopra i cento, si dice boluk-baschi [9]; hanno questi però il soldo dal Gran-Signore, e non

[1] Ieni-Kale, cioè Città-Nuova, all' itmo di Kertsch.

[2] I Nogai formavano uno dei tribi tartari.

[3] Luogotenente del Chano.

[4] Discendenti del celebre Ginghis-Chano mongolo.

[5] Cf. Peysonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, 2 vol. in 8⁰, Paris, 1787.

[6] Tartaro *Nero*, cioè volgare.

[7] Tesorieri, «maestri della Ragione».

[8] *Peik* e *Imbrohor*, in turco-tataro,

[9] Capo di schiera. Anche i Valacchi avevano avuto nel secolo XVII⁰ i loro *seimen*. Cf. anche Lazăr Şaineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, II, *Vocabularul*, Bucureştĭ, 1900, pp. 105-6.

dal Chano. In tempo di guerra non si battono, mà solamente sono destinati per difendere la persona del Chano.

Le madri del regnante Chano dei Tartari ordinariamente tengono gran credito.

Li Tartari della Bessarabia, detti Bugiac [1], sono del Piccolo-Nogai venuti ad abitare, da 100 anni, lì, per tenere in freno li Moldavi, li quali all' antiquo solevano ribellare più volte contra la Porta [2]. Quelle sono varie nobili famiglie, come Or-Mehmed, Orag-Ogli, Dokus-Ogli, Azamet-Ogli [3], Mamai, Naiman [4], Alì-Ogli, ecc. Questi Mirza alle volte ricevono in moglie figlie di Sultani tartari di Crimea, mà non quelle di sangue reale, mà quelle che nascono da schiave.

Li consiglî in Tartaria, sono dal Chano sino all' ultimo Tartaro; trattano famigliarmente, sedendo, e fumano tabacco in presenza del Chano, mà, per rispetto, scuoprono la testa. Mangiano carne di cavallo mezzocotta; non si servono d'argenteria, nè buoni alloggi; mà hanno bestiame e schiavi; non studio, mà bon giudizio; non hanno armi da fuoco, mà lance et aste; si vestono di pelle, e non si lavano mai.

Li Turcomani sono quelli, che lì Tartari chiamano Cumuc [5] e li turchi Lesghi et abitano vicino alla Media antica, verso il Mar Caspio, e sono ancora specie di Tartari.

La Porta, avendo fatta la seconda volta la pace coi Russi, diede commissione al Chano dei Tartari di persuadere il rè di Svezia per la partenza, e si fece tutto pronto per quella: il rè, dall'altra parte, conferiva col Chano, perchè persuadesse la Porta che facesse la guerra contro li Russi ed il rè Au-

[1] In quel tempo il nome di Bessarabia non si estendeva che sulla regione del Basso-Danubio.

[2] E ben vero che nel principio del suolo XVII[0] rimasero stabiliti quì i Tartari che venivano fin'ora soltanto per difender le città turche della Bessarabia o per preparare un' invasione nella Moldavia e Valacchia. V. i miei spesso citati *Studiì istorice asupra Chilieĭ şi Cetăţiĭ-Albe*, p. 216 e seg.

[3] Cioè *figlioli* di Orac, Azamet ecc.

[4] Probabilmente Naima. Mamai è un antico nome tartaro, reso celebre da un capo del secolo XIV[0].

[5] Un beg de' Cumuc è menzionato nel secolo XIV[0] (v. le mie *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I, Paris, 1899, p. 24).

gusto, per ristaurare il rè Stanislao; l'ambasciatore del rè Augusto esclamava anco alla Porta, dicendo che la Porta non dovesse rompere la pace di Carloviz [1], facendo essa la guerra a la Pollonia; ed altre ragioni adduceva.

Il Chan però scrisse una risposta al Sultano, consigliandoli la guerra, e di rimandare per la Pollonia il rè di Svezia, ancora nell' inverno, accompagnato da truppe turche, le quali potessero, in caso di bisogno, resistere ai nemici; e che si mandasse per danaro ad imprestito al rè, poichè le 200 [2] borse non bastavano al rè per pagare le truppe ed i suoi debiti contratti a Bender [3].

Il Sultano, alla fine, risolse la terza volta di far la guerra ai Russi; mise nelle Sette Torri li due ostagi russi, Schafirov e Scheremetov, e mandò al rè più denaro,—che la somma imprestata al rè faceva in tutto $\overset{m.}{100}$ reali[5], e scrisse una lettera di tenore, che dovesse partire coll' essercito per la

[1] Ultima pace conchiusa dai Turchi coi Polacchi, nel 1698-9.

[2] Forse 1200. V. disopra, p. 73, nota 5.

[3] In questo tempo i Turchi cominciarono anche negoziazioni formali col rè Augusto. Al 20 settembre 1712 si tenne a Lemberg una conferenza trà gli emissarî turchi e tartari, Ahmed-beg e Seferszaha-beg, ed i Polacchi. I Turchi fecero osservare che «auch ietzund ist ein Universal zu dem walachischen Hospodar [Maurocordato] herausgekommen dass alle welche von euren Gränzen hier einfallen, nach Bender gechen sollen». In questo stesso ms. 3552 dell' Archivio Reale di Dresda (il passo citato sul f° 143 V°) si contengono notizie sull'espulzione di Polonia della fazione suezzese e le conferenze turco-polacche per la città di Hotin al Dniestr. Ci si coglie anche questa nuova (f° 213; senza dato;=1713): «Dans ce moment en reçoit avis du Grand-General que le Tartar-Han et le Hospodar de Vallaquie ont livré plus de 100 Polonois du parti contraire, au commandant de Snyatin et de la S. Trinité *(sic)*. Ils ont promis de livrer le reste aussi et de vivre en bonne intelligence avec S. M. et la Republique de Pologne». Al f° 48 V°, in un estratto di Costantinopoli, 25 aprile st. v., si contiene che «le Bassa aussi bien que le prince de Moldavie doivent désavouer l'irruption du Palatin de Kiewe». Quest'incursione, proggettata, pare che non arrivasse mai.

[4] Di fatto, nel novembre si mandò al rè la somma di mille borse soltanto. Lui domandava almeno altre mille per poter pagar i suoi debiti locali e far il viaggio che intendeva, con un esercito di 10.000 uomini (Westrin, *l. c.*, pp. 10-2). La lettera del Sultano che accompagna le borse, nel libro sesto di Voltaire.

Pollonia al suo paese, per agire contra li Russi, e che lui avesse dichiarato la guerra a loro alla fine di novembre 1712 [1].

Il rè non era troppo contento di questa lettera, perchè credeva che questa guerra doveva farsi, essendo lui ancora in Turchia, per obbligare il Zaro, facendo una pace, di restituirli i suoi paesi, e poi fare lui con la Porta una stretta allianza. Scrisse perciò al Sultano, in risposta, che da Bender partirà, mà nell' istesso tempo insinuò al suo inviato alla Corte Ottomana et all' ambasciator di Francia, che travagliassero che il rè non partisse avantichè la guerra non fosse principiata e finita, poichè temeva che non fosse stato per farlo partire solamente, e si riportava al suo inviato, attendendo l'unica risposta ancora.

Il rè, doppo aver ricevuto il danaro del Gran-Signore, pagò a Bender tutti li suoi debiti; mà il danaro non era sufficiente. Onde il rè dimando altre 100 borse dal Chano e Passà di Bender; quelli lo scrissero a Sultano, più tosto forse di legittimarsi, e per sollecitare, dicendo che avesse ricevuto tutto il denaro primo, e poi non partisse il rè, come promise. Il Gran-Signore si mise alla fine in collera, e non diede risposta sopra questo punto, mà mandò li regali al Chano, che si accostumano quando si fà guerra, come fù dichiarata contro li Russi, e premeva la partenza del rè. Notificò al Chano che li ministri russi, frà li quali era ancora il vecchio Spiegel, aveva fatti mettere in carcere, e quelli del rè Augusto avea fatti detenere in Adrianopoli.

Eravi, coll'ambasciatore di Augusto, anco il general Goltz, detenuto in Adrianopoli, il quale primo, già per via di Vienna,

[1] Al 11 novembre, dopo novelle dal Chano che'l Zaro non voleva osservar la pace, fù congedato 'l Vesiro, il di cui successore fù Abasa-Soliman, già schiavo del Kizlar-Aga e, qualche tempo, Caimacam del deposto. Al 19 fù dichiarata la guerra ai Russi: anche i loro due ambasciatori dovettero entrare nella prigione di Stato. Al 18 l'ambasciatore olandese scriveva che i principi rumeni avevano anch' essi ricevuto l'ordine di prepararsi per la guerra: «Gelyckmede dat de princen van Moldavien en Wallachien jnsgelycx geordonneert soude wessen, haer ook tot den velttogt gereet te maken». In decembre

venne alla Porta [1]. Il Gran-Signore scrisse egualmente una lettera al rè, quasi dell'istesso tenore: il Chano però, ed il Passà di Bender, vedendo che il rè non aveva troppo gusto di partire, lo scrissero al Gran-Signore, pregandolo di scrivere un' altra lettera al rè, per ammonirlo di partire. Lo che fece il Sultano, scrivendo, dachè tutto erasi pronto e disposto per la sua partenza, non volesse più trattenersi a Bender; uguagliando il tenore dell' istessa lettera a quella del Chano de' Tartari e del Bassà di Bender.

Il rè ci rispose subito d'esser pronto per partire, subitochè l'esercito comparisse; e lo prega ancora di mille borse di piastre ad imprestito [2]; ed il Cancelliere del rè, Müller[n], scrisse nell' istesso tempo al Gran-Veziro, Iussuf-Bassà [3], pregandolo

il Sultano piantò le sue tende a Andrinopoli. Cf. Hammer, IV, pp. 116-7 e Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 75.

[1] V. disopra, p. 52, nota 4. A questi ordini si riferisce anche la seguente relazione del Wackerbarth e Vesnich; Vienna, 4 marzo (ms. 3269 dell' Archivio Reale di Dresda, f° 26 V°): «Auch bereits [Porta], durch verschiedene Abgeschickte, expresse und scharffe Ordres denen beyden Fürsten in der Wallachey undt Moldau aufferleget, ohne eintzigen Verzug alle Requisita zu den Brücken-Bau (deren eine zu Obluziz, die andere gegen der Wallachey über die Donau, wo solche fast eben vmb diese Jahres Zeit in anno 1711 gestanden) anzuschaffen und an bestimbte Orte zu bringen.

2. Den Tribut an Geld auff das Schleunigste abzulegen.

3. Den Fluss Pruth zu besserer Bequemligkeit der Navigation und folglich Fortbringung aller Kriegs-Nothwendigkeiten räumen und saubern zu lassen.

4. Viele tausend Wagen bey Landen zu schaffen.

5. Eine ungemeine und fast unerschwingliche Quantität Gedraydes zu liefern.

6. Viele Eissgrubben an den Pruth verfertigen und solche mit Eyse anzufüllen, und dann zu allen diesen in beyden Fürstenthümern die Anstalten gemacht werden sollen.» Anche nel ms. 3629, f° 398, si notano, in una lettera del 3 febbraio 1713, questi comandamenti per una prossima guerra: «Frà tanto furono dalla Porta conseguentemente spediti doi Agà al prencipe di Vallachia, il primo con comandamento di allestire tre mille carri e sufficienti legni per nuovi ponti da farsi sul Danubio, e poi anche di nettare il fiume Prutt per renderlo più commodo al trasporto degl' alttrezzi; il secondo, per riscuoter e partar il solito annuale tributo del paese al Bassa di Bender [*dunque per il rè di Svezia*], — e questo senza indugio di tempo».

[2] V. disopra, p. 77, nota 2.

[3] Dunque prima del 11 novembre, quando fù deposto Iussuf?

di non affrettare tanto la partenza del rè, e di cooperare che il Sultano imprestasse le mille borse ancora.

Il rè volle fare al Chano della Crimea un regalo in danaro, benchè non accettò, mà li fece dire che, quando lui avesse di bisogno, sarebbe ei pronto di prestarli una somma, purchè non la dimandi dal Sultano, poichè non l'avrebbe avuto, e che si preparasse di partir subito, poichè senza di quello le sue cose potrebbero andar male. Il Cancelliere ringraziò il Chano della buona ammonizione, e che infallibilmente partirebbero, mà, pe'l denaro, che già avevano scritto al Sultano, e speravano di averlo.

Vedendo però prima gli alleati, cioè li Russi e'l partito del rè Augusto e la Danimarca, che la Porta favoriva, almeno esteriormente, il rè di Svezia, mandò il rè di Prussia, verso la fine di settembre 1712, un' inviato suo, detto Eosandel[1], di nazione svedese, al rè di Svezia, per offerirli la pace con gli alleati, od almeno col rè Augusto, a buone condizioni. Il rè rifiutò tutto, rimandando l'inviato prusso nel mese di decembre 1712. In questo mentre arrivò infausta nuova, che il suo generale Steenberk[2], col suo esercito di $\frac{m.}{20}$ Svedesi, era costretto di capitolare coi Danesi in Pomerania, dovendo consegnare tutte le armi, ritornare a diritura in Svezia e di pagare $\frac{m.}{250}$ pezzi d'argento.

L'inviato Func frattanto consegnò al Veziro Soliman-Bassà la lettera del rè per il Sultano, e quella del Cancelliere per lui, Veziro. Vedendo il Sultano il contenuto, si sdegnò; non rispose, mà fece dire al Func che scrivesse al suo padrone, che dovesse partire instantemente. Ed al Chano e Bassà di Bender venivano nuovi ordini di far partire il rè in ogni maniera, un giorno più dell' altro; lui, Sultano, si vedeva deluso, poichè il Chano ed il Bassà assicurarono che, avendo il rè la somma intiera di mille dugento borse, partirebbe subito, contento, nel suo paese, non dimandando altro denaro.

Il Chano, col Bassà, impegnorono tutte le loro forze per

[1] Cf. Fabrice, p. 140. Arrivò il 17 settembre.

[2] Stenbock.

impegnare *(sic)* il rè di nominare il giorno della sua partenza; ed il rè non lo fece mai. Dunque alla fine scrissero loro contro del rè, al Sultano, dicendo che gli abbia ingannati, col dire che sarebbe subito partito, se avesse avuta la prefata somma di danaro, e che ora trovava sempre dei pretesti, etc. Sentendo questo il Gran-Signore, fece disponere le cose, che il rè partisse per mare in Francia e di là nel suo paese: lo che già gli fù proposto l'anno 1710, mà, questo. avendolo ricusato allora, lo ricusò anco questa volta, benchè fossero fatte tutte le disposizioni dalla Porta per questo.

Il Chano ed il Bassà rappresentarono al Sultano che il rè non voleva andare per mare in Francia, nè per terra, per Pollonia, nel suo regno; mà voleva stare a Bender.

Il Gran-Signore mandò a loro un' ordine di sforzare il rè alla partenza, se con le buone non vuole. Il Bassà istesso si portò appresso il rè, e volle persuaderlo di partir per Salonicco, in Francia. Il rè si mise in collera, e si spiegò di non voler partire; il Bassà gli disse che aveva ordine di levarlo per forza! Il rè gli disse di sortire subito dalla sua presenza; il Bassà se ne andò da Varnizza a Bender in collera, e subito mandò fuori a Varnizza di levare tutte le guardie et altri Turchi onorarî del rè; fece sortire del villaggio tutti li villani, mercanti, vivandieri, etc. Il giorno seguente, stando li Svedesi tutti soli, mandò una compagnia di cavallieri leggieri del presidio del castello di Bender, per cingere tutte le case del rè e de' suoi, non permettendo accesso a veruno. Tagliò il taino, e si diede a bloccare, sperando di obbligare il rè all partenza. Il rè però mandò qualche 50 de' suoi uomini, che si fecero luogo, presero acqua e provvisioni. Finite quelle, ruppero tutte le case da loro fabbricate, guastarono la stalla, ove erano 30 cavalli turchi, ed abbruciarono tutti quei legni, e, come non si dava nè orzo, nè altra cosa per i cavalli, fece a colpi di spada uccidere nell' aperta campagna tutti quei cavalli[1].

Il rè poi nella propria sua casa si fortificò con palizzate,

[1] Questa circostanza è data anche dal Voltaire.

fece, quei giorni, in cui si trovava così assediato, provvigione, di notte tempo, di piombo, polvere, etc , e stette pronto per combattere [1].

Il Pascià lasciò cavare fuor del campo del rè tutti li signori pollachi, gl'inviati d'Inghilterra, Gieferi[2], di Francia, monsieur le brigadier Fierville,—quello di Holstein, Fabricio, non vi era presente,—tutti li dragomani, e si lasciò soli i Svedesi assediati. Il solo Amira andava fuori, colla licenza del Pascià, per fare al Chano et al Bassà qualche traduzione d'una lettera, la quale al rè fù mandato da loro. Li signori grandi polachi, come il Palatino di Chiovia Potoski, il principe Viznowiski, il maresciallo Tarlo, il conte Crispino, Chatmano-Minore della Lituania, spaventati di tal procedere, abbandonorono le loro case, e si ritirarono di notte appresso il rè, per vedere la fine di questo.

Avvisato il Bassà di ciò, mandò alle loro case, levarono tutte le robe, armi, cavalli, servi e serve, e gli fece alcuni schiavi ed, altri, maomettani, facendoli circoncidere. Fecero poi un consiglio, e si concluse di mandare un 'uomo a questi Pollacchi, di farli invitare a fuggire et andare nelle loro case, ove si renderebbe il tutto. Ciò facendo, li Polacchi ricusorono per allora, mà, il giorno seguente, si offrirono di sortire, purchè il Chano gli desse qualche sicurtà, e perciò fù mandato da lui Giovanni Sapia [3], Pollacco, il quale si fingeva partitante del rè Stanislao, mà era internamente creatura del rè Augusto. Il rè sempre più si fortificava, e risolse piuttosto di morire combattendo, che di rendersi vivo. Alla fine però scrisse una lettera al Chano, ed al Bassà, di tal tenore, che si maravigliava che, doppo tanti onori fattili, si voleva scacciare come un' animale, contra tutte le leggi, che, non avendo il bisogno, non partirebbe, e piuttosto soffrirebbe ogn' insulto

[1] Amira lascia quì da parte la resoluzione presa dal Sultano 'l 1° febbraio 1712, che pare non abbia conosciuta, e la sentenza del nuovo Muftì, Ebezadè, che si dovesse attacare 'l campo di Varniţa (Hammer, IV, p. 117).

[2] Jefferyes, fedele amico del rè. V. Westrin, *l. c.*, p. 10.

[3] Sapieha, starosta di Bobruisk. V. Westrin, *Axel Sparres brief till Konung Karl XII*, nello stesso numero della *Historisk Tidskrift*, p, 59, nota 6.

da loro, che essere reso nelle mani de' suoi nemici, e che si dia tempo di potere scrivere al suo esercito, il quale per il Baltico è arrivato in Pomerania, etc. Il Chano dimandava li Pollacchi, i quali del suo Defterdar furono condotti a Bender, col consenso del rè; prima però, il Chano diede loro uno scritto, per sicurtà, che non voleva renderli al rè Augusto. Poche robe però hanno riprese, perchè il Chehayà mangiò molto, e poca gente resi furono, scusandosi che si erano fatti Turchi.

Il rè frattanto mandò un'altra volta dicendo che voleva vedere il Chaddi-Scerif[1], se quel procedere sia per ordine del Gran-Signore. Fù riferito questo al Gran-Signore, il quale in cinque giorni mandò il suo Gran-Cavallerizzo, che era il quarto espresso che il Gran-Signore mandato aveva per sollecitare la partenza, insieme col Chaddi-Scerif. Il Bassà col Chano non lo mostrarono subito, mà sollecitavano, con bella maniera, la partenza del rè: Gieferi e Fabricio, — Fierville era già partito per un certo affare a Costantinopoli — sono andati all'Imrochor[2], e proposero la loro mediazione di far fare la pace et amicizia frà il rè ed il Chano de' Tartari. Fù accettato, purchè il rè parti, doppo 7 giorni d'assedio, li 19 gennaro 1713.

L'Imrochor, col Ciaus-Bassà, andarono dal primo ministro del rè, il cancelliere Müllern; proposero l'accomodamento del rè col Chano. Il Müllern acconsentì. Li Turchi dimandarono, cosa il rè abbia risoluto intorno alla sua partenza. Disse Müllern, che diceva di voler partire, come lo scrisse in due sue lettere a Costantinopoli, mà che avesse di bisogno d'altre mille borse per provvedersi di tutto. Adesso però diceva di non voler partire, per tre ragioni: 1ma, che, avendolo assediato per via de' Tartari, e levatoli i viveri, e scacciati li suoi officiali dalle loro stanze, e rapito li Tartari e Libcani[3] le loro

[1] Ordine personale del Sultano: *hatiscerif*. Questo ordine arrivò da Costantinopoli il 10 febbraio (Cronaca moldava del secondo regno di Maurocordato, pel secretario Axintie; Kogălniceanu II, p. 148).

[2] Lo stesso cavallerizzo.

[3] Anche i Lipcani erano Tartari; erano stabiliti presso alla fortezza di Hotin sul Dniester. V. anche la spiegazione che dà, poco doppo, l'Amira stesso.

facoltà (Libcani sono Tartari di Pollonia, che servono ai Turchi nei castelli-frontieri, come Bender e Chottino), e già si era reso difficile il partire, e ci vuol molti giorni di tempo, per rimettere le cose predette, cavalli ed altre robe, etc.; 2do. Il Chano de' Tartari ed Ismail-Bassà, che furono destinati per la sua comitiva, avendolo trattato di tal maniera, gli sono sospetti e non si fida più a loro; 3zo. Il rè non avendo danaro sufficiente per partire, se la Porta li dasse l[eoni] 500.000 mille, pezze, vorebbe però partire; se no, deve provvedersi da altra parte, purchè lo lasci star lì, — che non dimanderebbe nè danaro, nè viveri, nè esercito; perchè aspettava il proprio, che venisse in Pollonia per accompagnarlo.

Vedendo la poca disposizione di partire, cavorono li Turchi il Chatti-Scerif, e dissero che, giachè il rè l'avesse dimandato, dovrebbe consegnarglielo. Questo conteneva che, a vedere del Chaddi-Scerif, doveva partire, essendo tutto pronto; che non si darebbe altri ordini. Frattanto il Chan rapportava al Gran-Signore la conferenza col Müller[n]: addirato il Sultano, mandò un'altro Capiggì-Bassà, con l'estremo ordine contro il rè, dicendo che il Chano et il Bassà debbano consegnare il rè al Mustafa-Bascià, per portarlo a Salonicco, se non volesse rendersi, di combatterlo ed assicurarsi della sua persona, e portarlo appresso di lui. E quest'ordine fù datto a tutto il presidio di Bender: Aga dei giannizzeri, il Kadi[1], e tutti. Questo fù letto publicamente, e furono consegnate polvere, balle e tutto, per combattere il giorno seguente, che fù alli 30 gennaro 1713.

In questo frattempo dell'assedio del rè di Svezia, venne il rè Stanislao, partito da Svezia, passato per Vienna e Bucaresti, a Jassi, all'incognito, vestito alla tedesca, in guisa d'officiale svedese, per abbocarsi col rè. Mà gli dispiacque molto di saperlo in tale stato, il quale gli fù descritto da un capitano svedese Briand, che con un corpo di soldati ed officiali era in Jassi, ed allora sotto guardia, per aspettare la fine degli affari del rè[2]. Il principe di Moldavia, Niccolò Maurocor-

[1] L'Aga è 'l capo de' gianizzeri; il cadì, giudice della città.

[2] Dal 1712 in là si hanno molte lettere svedesi del de Briant nel vol. IX,

dato, figlio del fù dragomano della Porta, Alessandro Maurocordato [1], mise Stanislao con gli altri, come creduto uffiziale svedese, parimente, sotto le guardie; mà, temendo Stanislao che non gli succedesse qualche affare sinistro, si è

parte I della collezione Hurmuzaki. Al 2 febbraio era anche libero, poi fù arrestato senza che gli si prendessero le armi, nella sua propria casa; al 23 era libero di andar dove voleva (*ibid.*, pp. 503-4). La misura fù scusata per aversi trovate lettere nelle quali i aderenti e sudditi di Carlo XII che si trovavano in Moldavia erano invitati a difendersi contro ogni tentativo che fosse fatto per allontanargli (Cronica del secondo regno di Niccolò Maurocordato, in Kogălniceanu, II, pp. 143-4).

[1] Niccolò era figlio maggiore nato del Dragomano (v. le due publicazioni di Émile Legrand intitolate: *Généalogie des Maurocordato de Constantinople*). Era già stato una volta principe di Moldavia (v. disopra, p. 61, nota 2). Doppo la sua deposizione fù incarcerato a Costantinopoli in seguito alle denunziazioni di Cantemir, suo successore, nonchè di Carlo XII, che lo considerava come suo nemico. Il residente olandese di Smirna dà notizia al 24 giugno 1711 che si erano richieste da Niccolò non meno di 800 borse che avrebbe ingiustamente prese ai contribuabili moldavi e, non potendo ristituirle, si era riffugito dall' ambasciatore francese.

«Met byvouginge dat van den heer Mavrocordati, die laast prins van Moldavien is geweest, 800 beursen werden gevordert, die de invoenders van dat prinsdom klagtig syn gevallen dat van haar by extorsie soude hebben afgenomen en die sy goed hebben gevonden aan den Grooten-Heer te veroveren, tot vervang van de onkosten van desen oorlogh. Om welke redenen, den voorn: heer Mavrocordati, die sig verholen houd, te souken en in handen te krygen, die men versekert dat sig int Hof van den heer Desalleurs, francen ambassadeur tot Constantinopolen, soude hebben geretireert en aldaar bewaard werden, soo dat als dit Hof daareens agter soude mogen komen ofte lugt van krygen, dien Minister sig ligtelyk aan de violente resentimenten van dit Hof soude konnen exponeeren».

Di fatto Niccolò fù poi messo in prigionia (v. la cronaca, citata, di Axintie, pp. 126-7), mà non vi stette che tredici giorni. Poi fù liberato e nominato principe nel posto di Cantemir, che aveva tradito l'Impero. L'ambasciatore olandese di Costantinopoli scrive'l 12 ottobre 1711:

«De heer Nicolas Mavrocordati, gewesen Waivoda van Moldavien is (naer 13 dagen gevangen geseten te hebben, weegens een gepretendeert Bairams-Present), op de verklaringe van zyn broeder, dat niet bequaam was die provintie te konnen gouverneeren, den 6 deses, onder het geeven van de generale paga aen de militie, door den Grote Heer uyt zyn gevankennisse geroepen, wederom publicq tot de bestieringe van dat prinsdom herstelt geworden; welke herstellinge hem ruym hondert duysent leeuwend. sal komen te kosten».

scoperto al principe; il quale allora andò a renderli visita, e trattarlo come conveniva, avendo avuta conoscenza col suo padre Lescinski, il qualle prima era grand' ambasciatore pollacco alla Porta. Diede avviso pronto alla Porta, et al Chano, e ad Ismail-Bassà[1]. Il Chano voleva farlo portare a Città-Alba (Bialogrod), situata sul Mar-Nero, più di 40 giorni da Jassi lontana; e l'intenzione era di farlo ammazzare, e prendergli tutto il suo, e dire poi al Sultano che sia morto. Il Principe non lo consegnò però alla gente del Chano e d'Ismail-Bassà, anzi mandò il proprio suo fratello; mà si scusò, dicendo che avesse dato avviso al Sultano, e potrebbe succedere, che lo dimandasse da lui[2].

[1] La notizia dell' arrivo di uffiziali svedesi di distinzione fù data al Principe da un suo *boier*, Mihalachi Roset. Questo si trovava nel distretto di Bacău, in un villaggio del suo figlio Stefano, non in quello di Baraţĭ (cf. *Studiĭ şi doc.*, I-II, pp. 151-3), mà in Mărgineni (Neculce, in Kogălniceanu, II, p. 344), quando ci arrivò una truppa di Svedesi, che minacciavano di metter fuoco alla casa del signore (cf. il mio libro *Inscripţiĭ din bisericile Româniel*, p. 27). Manolachi gli messe in ferri, per risposta. Tre uffiziali che vennero doppo, non domandavano di più che esser rimandati in Transilvania d'onde erano venuti nascostamente (per via di Kronstadt; Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 427, no DCXXVI). Anche questi furono portati a Iassy, dal principe. Maurocordato sapeva dai giornali che Stanislao aveva lasciato 'l suo soggiorno in Olsazia, e poi aveva ricevuto notizia dal Chano che 'l principe veniva a Bender. Il rè di Polonia volse prima passare come un colonello Lorenzo Burs, mà poi dovette riconoscere la sua alta qualità. Alloggiò in Iassy, nel monasterio dei Tre Santi (Treĭ-Ierarchĭ). Di fatto 'l principe scrisse alla Porta, come anco al Vesiro, al Chano ed al Pascià di Bender (Cronica di Axintie, in Kogălniceanu, II, p. 148).

[2] Ismail-Bassà aveva mandato 'l suo fratello, il Capugì-Basci Ahmed-Aga per informarsi sui uffiziali svedesi che si trovavano in Iassy; loro dichiararono però appartener ad altre nazionalità (Axintie, p. 151). Maurocordato rifiutò di dar il rè Stanislao agli emissarî del Pascià e del Chano, che volevano portarlo a Akkerman (Cetatea-Albă, Bielogrod). Ma, dopo esser stato richiesto di andar a Bender, Stanislao dovette partire, il 18 febbraio (1 marzo) (*ibid.*, p. 153). Gli si diede il ricovero forzato di Akkerman (Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 426, n° DCXXIII). — L'ambasciatore olandese credeva che 'l rè fosse portato invece a Chilia, porto della Bessarabia, sul Danubio: «Den gewoorden Stanislaus door den prins van Moldavien achterhaeld en, volgens de seekerste advysen, tot nader ordre von den Grooten Heer, int casteel van Killi, aen de mond van den Donau gelegen, vast geset soude wesen» (relazione del 8 marzo).—Von Goltz scriveva con piacere grandissimo

Per tornare ai primi affari, il Chano, col Bascià, doppo avere l'ultim'ordine del Sultano, mandarono con l'interpetri del rè alcuni uomini loro[1], li 30 gennaro, facendoli dire che, se voleva marciare verso il suo paese, sarebbe ancora a tempo, se no, dovesse rendersi al castello per andare là ove la volontà del Sultano sia.

Il rè non dava riposta, mà risolse di morire piuttosto che di muoversi.

il 29 del stesso mese di marzo (ms. 3278 dell' Archivio Reale di Dresda, f° 153), da Andrinopoli: «Le destin a amené icy le chef des rebelles du roy notre maître et de la Republique, pour subir le même sort [che Carlo XII], avec ses adherents. Il est arretté à Jassy, par le Hospodar de Moldavie, et gardé, à l'heure qu'il est, comme les autres rebelles de Pologne».—Nella «Continuatio relationis actorum suetico-orientalium» (*ibid.*, ms. 3550: «des Cammer-Junckers und Envoyé Extraordinaire von Loss Negotiation am Czaar. Hof, 1714», f° 91) si contiene 'l seguente sul arresto di Stanislao: «rex autem Stanislaus cum suis primariis adhaerentibus Polonis Jassini incarceratus in fortalit[i]um Ankermond dictum, Kiowski vero Capitaneus, cum aliquibus suorum, Brailam deductus». Ci si trovano anche due lettere di Bucarest colle notizie conosciute su quest' avvenimento. — Pei Polacchi che furono perseguitat e presi, v. i documenti che si danno nell' *Appendice*.—Vedasi anche' l rapporto di Costantinopoli del 14 marzo 1713 (ms. 3629 dell' Archivio Reale di Dresda, f° 56 V°): «Ce prince [Stanislao] a eté arreté et confiné à Jassy en meme tems environs que les quartiers du roy de Suede furent attaqués Il a eté pris depuis, des mains du Hospodar, par un officier de la Porte».—L'ambasciatore francese lo sapeva una settimana prima (Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol I, p. 426).

Rafaelle, conte di Leszno e Radzina, Leszczyński, Palatino di Lentschitz, andò a Costantinopoli, come ambasciatore solenne del rè Augusto II, in 1699, quando Niccolò, figlio del dragomano della Porta, viveva in quella città. V. un'estratto della sua istruzione nei miei *Acte şi fragmente*, I, pp. 306-7. Passò per Iassy al 14 febbraio dell'anno 1700, con il suo seguito di 500 uomini; «mà, al ritorno», dice'l cronista moldavo, N. Costin, «fù meno fiero che all'andata» (Kogălniceanu, II, p. 43). Rafaelle aveva sposato la figlia del celebre Hetmano Jablonowski, che aveva avuto anche lui relazioni spesse colla Moldavia. Il cronista Neculce fù quello che ebbe la cura dell'alloggiamento e dei viveri dell' ambasciatore; anche lui trova che Rafaelle era troppo stretto in quel che concerne'l ceremoniale (Kogălniceanu, II, pp. 265-6). La cronaca di Axintie fà anch' essa menzione che Niccolò conosceva 'l vecchio Lesczyński «da Costantinopoli, quando fece l'ambasciata» (*ibid.*, p. 147).

[1] Erano il Sălam-Agasi del Pascià e 'l Mirza tataro Sefer-Sciah (Axintie, p. 148). Il dato è secondo 'l calendario orientale.

Adunque li 31 gennaro, alle 10 ore della mattina, uscirono, con tutta la guarnigione, Tartari e giannizzeri, verso la casa del rè. E piovette un poco, e l'arco celeste si mostrava sopra la sua casa. Si avvicinarono a Varniza, e cingevano la casa del rè. Dirimpetto alla casa si piantò una gran tenda, nella quale il Chan, Ismail-Bassà, Mustafa-Bassà Imrachor, li Capiggì-Bascì, e tutti quelli sollicitatori per la partenza, si misero, ed innanzi la strada indirizzarono 12 cannoni e 2 mortari portati da Bender. Il rè, veduto ciò, mandò alla tenda il baron Grothusn[1], per dimandare da sua parte la ragione di queste maraviglie.

Gli risposero che il rè già quattro anni stava nel dominio ottomano, per ingannare detto imperio, e non hà anco intenzione di partire. Il Sultano non vuol più soffrire che resti nel paese; onde, se il rè vuole l'amicizia del Sultano, che esca e vada nel suo paese. Grothusn dimandò se fosse possibile di partire in quel momento; il Bassà rispose che l'ordine era così e che in questo punto succeda: il rè esca, e vada con loro a Bender, prenda le case che vuole, ò il suo proprio, che è un palazzo regio, e resti tanto, sino a chè possa partire. Grothusn tornò a riferire al rè il tutto; ritornò in mezza ora, e disse che il rè domandava quartiere, e che se gli lasci tempo di potere alestirsi; mà non vollero sentirlo. Grothusn replicò: perchè non ascoltano le preghiere? La legge de'Turchi diceva che a chi s'umilia, e dice aman, o quartiere, o misericordia, non gli si fà ingiuria; e loro perchè voglino batterle? Il gran Sultano non le avesse scritto, che sia il rè sccaciato del paese, nè il ministro svedese alla Porta[2] ne faceva menzione.

Il Chano. che sperava che l'inviato fosse già messo in arresto, disse che l'inviato non gli avrebbe mai scritto; ed il Pascià disse: «questi non lo credono ancora»! Ordinò alla sua gente di mettersi a cavallo, e si tirorono 27 cannonate

1 Cristiano-Alberto Grotthuss, luogotenente di drabanti (Westrin, *Axel Sparres Bref*, *l. c.*, p. 78 nota 2).

2 Funck.

verso la casa del rè, ed agli giannizzeri fù ordinato di dar fuoco; mà lo ricusarono, dicendo che non poteva esser'ordine del Gran-Signore, non avendo gli Svedesi commesso niente che fosse contrario all'Impero, anzi furono di grande utile. Temendo il Bassà d'una ribellione contra se stesso, diede il firmano al Kadi di Bender, il quale a cavallo si mise trà giannizzeri, che erano in numero di tre mila arringati per combattere, e lo lesse publicamente. Questi però dissero che fosse un firmano finto; il Bassà fece dire a' loro doi capi che, non volendo combattere, vadino a Bender. Lo che fecero, con bandiere spiegate, e musica, prendendo seco li 12 cannoni[1].

Questo succedette doppo pranzo alle 4 ore. E, la sera, tornato anco il Chano, col Bassà ed altri, a Bender, chiamarono a se il Giannizzar-Aga, Kadi, Topcì-Bascì, Gebeggir-Bascì, Jerli-Kurlì-Agasi, li due colonneli di cavalleria, che sono il Sol-Kol e Sagh-Kol Agalari, ed altri capi della guarnigione[2], si consigliarono, e concludettero di mandare all'indimani li capi de' giannizzeri al rè, e persuaderlo di rendersi nelle mani dell'Ordine dei giannizzeri, ove niente avesse da temere, giacchè non vollero combatter contro di lui; e l'ordine del Gran-Signore pure dovesse esser'eseguito, e sperando che con queste assicuranze ed esortazioni si renderebbe il rè, che, se poi volesse combattere, allora facilmente gli giannizzeri si ridurrebbero a combattere. Si mandò adunque 30 dei capi delle compagnie dei giannizzeri, li quali al rè promisero di non renderlo, nè al Chano, nè al Bassà, mà di portarlo eglino al Gran-Signore. Il rè non ascoltava, perchè credeva di esser reso ai suoi nemici pollacchi, cioè al rè

[1] È appunto quello che racconta 'l Axintie (Kogălniceanu, II, pp. 148-9). Secondo lui, i Svedesi erano in numero di 700. I gianizzeri avrebbero risposto «che non levarebbero l'armi contra coloro che non le levano contra di loro», e sarebbero partiti verso Bender schiamazzando: *Allah, Allah!* Da Voltaire, che hà avuto nondimeno un' ottima informazione, si mescola sempre il difetto di precisione e 'l desiderio di presentar scene compiute.

[2] Il Topcì-Basci è 'l maestro dell' artiglieria, il Gebegì-Basci il capo dei corrazzieri (Şaineanu, *Influenţa orientală, Vocabularul*, II, p. 55), l'Ierlì-Culì-Agasi aveva sotto i suoi ordini i gianizzeri *indigeni* (cf. *ibid.*, p. 69). Anche' l Axintie mentova «la cavalleria che si chiama Sačkol e Solkul» (p. 153).

Augusto. Ritornati, mescolarono alcuni segni e, per impegnare gli giannizzeri, quei capi gridavano, dicendo che il rè gli abbia affrontati, non credendo alle loro parole, e che era vergogna di trattare gente barbara così [1]. E di tal maniera gli giannizzeri, piccati d'onore, andarono a Varnizza il dì primo febbraro sti[lo] vec[chio] a combattere, alle ore dieci della mattina. Si misero un tiro di schioppo lontano della casa del rè, il quale, colla maggior parte della sua gente, per esser Domenica, era in chiesa, sentendo la predica. Cominciarono a tirare dei schioppi sopra li Svedesi, ed anco le cannonate e bombe; gli altri Svedesi, che erano fuori della casa, furono presi e portati a Bender [2]. Alla fine si lasciò la chiesa, e si venne all'armi. Il rè fece da eroe, e si combattette dalle 10 della mattina sino alle 6 ore pomeridiane, cioè a dire le 24 italiane [3]. Il cancelliere [4] colla segreteria si diedero subito prigioni; alla fine, anco il rè fù preso vivo, per esser così l'ordine, ed era ferito nelle mani [5]. Prendendoli la spada, la por-

[1] La «gente barbara», secondo la maniera di pensare dei Turchi, sono i Svedesi. Secondo Axintie (Kogălniceanu, II, p. 149), i gianizzeri si sarebbero scusati prima che quei che avevano rifiutato di obedire 'l giorno precedente, fossero stati soltanto le reclute, *iamac*, e non i veterani. I capi che andarono dal rè furono i uffiziali, *ciorbagì* (colonelli) e *odabasci* (capitani). Voltaire pretende che 'l rè, per fargli uscire, avesse minacciato di fargli tagliare le barbe, ciò che per l'Orientale è peggio di un schiaffo. Una tale rozzezza inverso questi bravi ed amichevoli soldati non si potrebbe spiegare. Rimane stabilito sù queste due autorità (Axintie rende senza dubbio il rapporto dell' agente moldavo a Bender) che Carlo rifiutò soltanto di prestar fede anche alle assicurazioni dei gianizzeri. Ma v. anche Fabrice, p. 201.

[2] Da Axintie non si parla niente dei soldati di fuori, mentre che Voltaire non dimentica i trecento Svedesi che, circondati in un movimento subito, dai gianizzeri, furono costretti di rendersi in un' attimo.

[3] Che cominciano colle ore 6 di mattina. V. Goethe, *Italiänische Reise*, nel principio.

[4] Müllern.

[5] Axintie, molto più circostanziato, parla, come l'informatori di Voltaire, dell' invasione dei Turchi per le finestre, della chiusura di Carlo XII in una salla interiore, dell' incendio che fù messo al palazzo di Varnița, dell' ultimo attacco che fece 'l rè contra li Turchi di fuori. Mentre che Voltaire fà menzione di una ferita all' orecchio, il cronista moldavo scrive anch' esso: «ed un Turco lo ferì un pochettino al mano.., e lo sgraffiò un Turco presso

tarono alla tenda, dove era il Chano, ed il Bassà. Tutti gli altri furono prigioni: si spogliò tutti, e molti restarono colla camicia sola. Il rè, con 15 persone, che combattettero sino all'ultimo, fù alla fine portato a Bender, al Pascià, il quale liberò dalle mani dei giannizzeri li generali, o persone più principali, e gli consegnò al rè [1].

Molti Svedesi si riscattarono da per loro, con danaro, subito, ed in tre giorni venne l'ordine del Gran-Signore, che fossero messi in libertà tutti gli Svedesi. In questo fiero combattimento[2] furono uccisi 150 Turchi, e non restarono che 15 Svedesi [3], disponendosi tutto per portare il rè in Adrianopoli, appresso il Gran-Signore. Partì da Bender in una carrozza turca a quattro cavalli, in compagnia del sig. Grothus; il cancelliere Müller, col segretario di Stato Feif in un'altro carro, e sino a 60 cavalieri ed officiali a cavallo prese seco, e Mustafà-Bassà lo accompagnò sino ad Adrianopoli [4].

Ismail-Pascià, a cavallo, con pochi domestici, accompagnò il rè fuori di Bender, e si licenziò: poi l'Imrochor, col Ciaus-Bascì, andarono con Mustafa-Bascià, mà nel cammino si separarono et andarono avanti per informare il Sultano del seguito.

Arrivato in Adrianopoli il rè, fù alloggiato a Demirdesch[5];

al naso, con una lancia» (Kogălniceanu, II, pp. 149-50). Il rè sarebbe stato riconosciuto soltanto pel grido di un generale, quando lo vidde cadere.

[1] Secondo 'l diritto di guerra musulmano, i prigionieri erano adesso schiavi di quei che gli avevano catturato. Per ciò 'l Pascià dovette riscattarli: prima, il medico, il cancelliere e 'l Grotthuss, poi altri trenta (Axintie, p. 150).

[2] Il Briant, capitano svedese di Jassy, gli dà soltanto il titolo di «tumulto» (Hurmuzaki, IX, parte I, p. 505, nº DLXV). Gli storici svedesi impiegano' l nome scherzevole di «kalabalyk» *(remue-ménage)* (Westrin, *Anteckningar*, *l. c.*, p. 8), che gli fù dato dai Turchi. Un cronista moldavo dice: «gioaca» (giuoco).

[3] Cf. anche Axintie (p. 150): «non perirono nemmeno dieci uomini».

[4] Axintie, p. 150: «e feceno uscir il rè, ed era avviluppato in una tela, che non si vedeva, nè la testa, nè i piedi, e sei uomini lo levarono come un morto, e così che non si vedevano che le tele, e poi nient 'altro, ed entrò anche 'l Grotthuss nella carrozza con esso lui». Axintie descrive' l corteggio intiero. Mustafà-Pascià era' l Ciaus-Bascì che era venuto coll' Imbrohor, portando il hatti-sceriff

[5] Demirtasci, *Pietra di ferro*. V. Hammer, IV, p. 117. Il castello si trovava non lungi da Andrinopoli.

col rè erano persone di qualità, il cancelliere e tutti li segretarî, baron Grothusn, conte Byelki, conte Cassi, general Kol, general Daldorff, general Duvald, maresciallo Düben, alcuni sacerdoti, colonelli ed altri ufficiali, tutta la cucina, molti ajutanti e drabanti, tre interpetri, Marco, Giovanni-Battista Savari e Simone Savari. Alessandro Amira, primo-interpetre, restò in Bender, appresso il generale Sparre, e per servire poi al rè Stanislao [1]. Ismail-Bassà ricevette nuov' ordine di liberare tutti li Svedesi; lo che fù eseguito, quattro giorni doppo la partenza del rè da Bender.

Il rè lasciò, come procuratore dei Svedesi restati addietro, il generale Sparre, ed il generale Zulich[2]; il Pascià diede a loro in tutto 911 quartieri, e taino n°. 10 bovi vivi, e 50 cantari di biscotto, e 30 oche di sale: venne ordine dal Sultano, doppo qualche giorni, di dare a tutti li Svedesi restati a Bender il bisognevolle [3]. Sparre presentò al Pascià, sopra la sua dimanda, una lista di 1.023 persone, e di ciò che il rè a tutti gli officiali ogni giorno dava. Parendo al Bascià la somma troppo grande, dimandò nuov'ordine dalla Porta, e non gli diede più che il sopra specificato.

In questo mentre, il Principe di Moldavia ricevette ordine dalla Porta di mandare il rè Stanislao a Bender, ed al Bassà di Bender fù scritto di alloggiarlo e trattarlo bene. Il Pascià mandò un'uomo a prenderlo, ed in ogni pompa lo spedì al Principe, ed arrivò a Bender li 18 di febbraro [4].

Fece ingresso pubblico, ed, oltre de' disposizioni turche, il generale Sparre e tutti gli officiali svedesi uscirono per accompagnarlo nella sua casa, destinatali nel castello.

Da notarsi è, che il rè di Svezia mai non andò dal Chano,

[1] Le persone nominate da Amira sono: Grotthuss, Casten Feif, Bielke, Kol, Daldorff, Duwald, Düben. Le lettere che indirizzò al rè, da Bender, ove rimase, Axel Sparre, sono state pubblicate dal signor T. Westrin, nella *Historisk Tidskrift*, anno 1900, p. 57 seg.

[2] Gustavo Zülich. V. Westrin, *l. c.*, p. 59.

[3] Sù questo punto del tain, v. la seconda lettera di Sparre, *ibid.*

[4] Sull' arrivo di Stanislao a Bender v. disopra, p. 86, nota 1, e Axintie, pp. 153-4. Fù ricevuto con tutta la solennità che si poteva.

o dal Pascià per conferire, mà bensì eglino andavano a trovarlo: con Stanislao si osservò, che, quando vollero parlarli, destinavano un luogo fuori della città, o sotto qualche tenda, et uscivano a cavallo ed, incontrandosi, discorrevano mediante l'interpetre; scavalcavano poi, uno dall'una e l'altro dall'altra parte, ed, entrati per diverse maniere, conferivano insieme.

Doppo tre giorni dell' arrivo del rè, chiamò il Pascià con buona amicizia li ssignori pollacchi, che erano Kiowski, Wisnowski, marescial Tarlo e Crispino, interrogandoli cosa era il loro disegno, e distraendoli di seguitare Stanislao; loro però non acconsentirono. Mandò poi un' officiale a Stanislao, per farlo dimandare le sue proposizioni; il quale mandò li seguenti articoli al Chano ed al Bascià:

Primo. Che la causa della sua venuta sia di consigliarsi col rè di Svezia, come liberarsi dalla tirannia de'Moscoviti e liberare da loro e dal rè Augusto la Pollonia.

Secondo. Come la Porta si era dichiarata più volte di voler finire questa negozio, e, non avendo riconosciuto Augusto, mà lui, per rè di Pollonia, così sperava che la Porta agisse secondo la sua intenzione.

3^{zo}. Essendo lui il rè legittimo, sperava che accetterebbe gli suoi inviati, e non quei d'Augusto.

4to. Quando degli affari della Pollonia si vuol parlare e conferire, si parli çon lui, e non con gli ssignori pollacchi, che a lui sono sottoposti. Talchè il Chano col Bassà mandarono li suoi punti al Gran-Signore, procurandone la risposta. I Chano però disse che l'intenzione era che tutti li Pollacchi ritornassero in Pollonia, ed eleggessero un rè, e quello che da loro sarà eletto, la Porta pure lo riconoscerebbe per tale; e così si abbia anco per il Hatmano della Corona.

L'ambasciatore di Francia, Monsieur Dessalleurs, avendo sentito il seguito col rè di Svezia a Bender e la sua marcia verso Adrianopoli, si portò anco lui da Constantinopoli in Adrianopoli, dove la Corte si trovava, dimandò udienza dal Veziro, al quale protestò che, quanto si farà di bene o di male al rè, il suo principale, rè di Francia, lo prenderebbe

a se stesso fatto. Questo si espose al Gran-Signore, il quale ordinò che Dessalleurs in termine di tre giorni dovesse partire di là e rendersi a Costantinopoli; e che lui, Gran-Signore, sapeva già cosa dovesse fare. L'ambasciatore conferì prima col rè ed i suoi ministri, e partì per Costantinopoli, lasciando il suo primo dragomano, monsieur Brù [1], presso la Corte.

Doppo l'arrivo di Stanislao, gli Pollacchi fecero differenti intrighi; mà ben presto, et quidem li 11 marzo, arrivò il Bujuk-Imrohor [2] appresso il Chano, per portarlo in esilio, e fù anco deposto Ismail-Bassà, perchè il Gran-Sultano si era pentito di aver fatto trattare il rè di Svezia così malamente, sopra i loro cattivi rapporti. Fù prima portato il Chano ad Adrianopoli, di là in Rhodis, luogo ordinario d'esilio di questi Chani; ed Ismail-Bassà fù esiliato a Sinopi [3].

In questo mentre che Stanislao era a Bender, gli Pollacchi fecero differenti passi. Succedette, che Sapia era spione del rè Augusto, mà finto del partito di Stanislao: soffrì persecuzioni e carcere, mà trovò il modo di ritornare in Pollonia, salvando la vita [4].

[1] Benjamin Brue.

[2] V. disopra, p. 91, nota 4.

[3] Secondo l'Axintie, l'ordine del Sultano al Chano sarebbe stato portato da un Capigì Basci soltanto. Non gli si notificò la deposizione, essendo stato semplicemente chiamato alla Porta. Partì da Căușanĭ e fù indirizzato verso 'l suo soggiorno d'esiglio avanti di esser arrivato ad Andrinopoli, residenza del Sultano. Suo fratello Kaplan divenne Chano (Kogălniceanu, II, p. 154). Ismail-Pascià fù deposto poco doppo, ed, essendo sospettato di essersi appropriato settanta borse destinate al rè, perse poi anche la testa (*ibid.*, pp. 154-5). Fino dal 11 marzo sapeva 'l Sparre a Bender che 'l Chano è chiamato alla Porta (Westrin, *l. c.*, p. 68), poi al 29 marzo lui dice che lo stesso è deposto (*ibid.*, p. 76). Al 31 marzo il Pascià aveva già ricevuto indicazioni che doveva esser portato ad Azov (*ibid.*, p. 77); al 5 maggio Sparre si felicitava di aver visto 'l castigo di Ismail, che stava per andar a Sinope, essendo già arrivato 'l suo successore Abdì (*ibid.*, pp. 80-1). Hammer fissa 'l dato di 29 marzo per la deposizione officiale del Chano (IV, p. 118).

[4] Sapieha fù preso sotto la garanzia del Chano; il di cui figlio lo portò a Căușanĭ in Bessarabia, dicendo che vuol metterlo in prigione nella Crimea, —ciò che Sparre non credeva, per raggione (Westrin, *l. c.*, pp. 74 5). Era già

Il Gran-Veziro Soleiman-Pascià fece al rè di Svezia un regalo di due cavalli e 2.000 zechini; il rè l'accettò, e distribuì il denaro frà li ssignori generali ed i suoi officiali, li quali ne avevano di bisogno.

Essendosi adunque pentita la Porta di ciò che aveva fatto al rè di Svezia, cercava di contentarlo in qualche maniera. Onde gli amici del rè erano d'avviso di non mandarlo per mare, in Francia, mà per la Pollonia, e, per effettuarlo, sarebbe unico espediente il non ascoltare Chommentowski, ambasciatore d'Augusto (il quale aveva accesso privato, e trattava gli affari del suo padrone), mà, disapprovando il rè Augusto, e riconoscendo Stanislao per rè legittimo, condurlo in Pollonia, e stabilirlo, e con questa occasione potrà il rè di Svezia passare per la Pollonia ai suoi Stati. Eravi poi l'altro partito, che diceva: se questo si farà, ed il rè di Svezia entrerà in Pollonia, e farà venire il suo esercito colà, insieme con Stanislao, proseguiranno la guerra contro li Russi, entreranno questi di nuovo in Pollonia, e forse obbligheranno la Porta ad una guerra lunga ed inutile, non avendo li Turchi che pretendere dai Pollacchi, e forse l'Imperatore de' Romani ajuterà la Pollonia, come suo collegato (benchè allora era impedito colla guerra di Francia), e così si attirerà una guerra dispendiosa la Porta, contra il suo volere; dicendosi che anco il ministro Cesareo protestava contro questo.

La Porta rilasciò gli ostaggì, messi in carcere nelle Sette Torri, facendoli portare in Adrianopoli, volendo accomodare le cose colle buone[1], doppochè fù deposto il Veziro Soleiman,

in custodia dei Tartari 'l 17 marzo (*ibid.*, p. 71): loro l'avevano richiesto una settimana prima (*ibid.*, p. 68). Anche prima 'l Chano aveva comunicazione col traditore (*ibid.*, p. 65). Sapieha era stato preso mentre fuggiva verso Orheiŭ, lui ch' era stato fin poco comandante dei Polacchi di Stanislao (*ibid.*, p. 62).

[1] Al 22 settembre 1713, il residente imperiale Fleischman dà ragguaglio al suo governo della liberazione degli ostaggî moscoviti, mandati insieme col nuovo ambasciatore Bestušev, mà senza lettere al Zaro od audienza di congedo pell'ambasciatore (Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 76). La pace era stata riconfermata, per 25 anni, nel mese de luglio (Hammer, IV, p. 119). Cf. Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, V, pp. 449-51.

e messo in suo luogo il Capitan-Bassà Ibrahim[1], e si fece radunare un gran Consiglio: il Muftì diede il suo fetwa[2] come siegue: che la legge di Maometto comandava che dovessero li musulmani ricondurre ai loro paesi quei che ricorrevano a' loro paesi, a spese proprie; e, se si trattasse anco fare la guerra, per evitare la guerra con li vicini, a quelli che osteranno al loro passaggio, farla, e ricondurli a salvamento. Dunque, col rè Stanislao essendo la Porta nell' istesso caso, si procurerà colle buone di persuadere li Pollachi ad accettarlo come legittimo rè, ricoverato alla Porta; se poi li Pollachi non lo faranno, allora dà la legge che per forza se li riconduca, e si obblighi ad accettarlo[3].

Piacendo questo discorso del Muftì a tutto il Consiglio, si diede subito ordine al nuovo Chano di metterlo in esecuzione, facendo portare Stanislao, con molti Pascià e truppe, da Bender agli confini di Pollonia; e il Gran-Vezire ricevette ordine di communicare questo risultato al rè di Svezia. Onde il Veziro fece disporre tende grandi vicino a Demirtesch, dove il rè alloggiava, e ci andarono il Chano, il Veziro, e Reis-Effendi. Mandò il Veziro il dragomano della Porta[4], con Ventura, che era dragomano dell' Arsenale, al rè, per farlo invitare alla conferenza, nella quale se gli communicarà la risoluzione presa per il modo che presero della sua partenza, per la Pollonia, con restaurare Stanislao.

[1] Al 2 aprile. Ibrahim Molah era stato barcaiuolo *(caicgì)*, poi Capudan-Pascià; in qual posto li succedette Soliman, il Vesiro disgraziato (Hammer, IV, p. 118; Zinkeisen, V, p. 448; Fabrice, pp. 239, 245). V. anche Axintie, in Kogălniceanu, II, p. 155. L'amministrazione di Ibrahim non durò che tre settimane; essendo accusato di aver voluto avvelenare il genero del Sultano, fù condannato a morte, il 27 aprile (sorgenti citate).

[2] Opinione legale, con forza esecutoria, in casi, anche politici, non provveduti nel Coran.

[3] Il Muftì nemico di Carlo XII, Ebezadè, aveva avuto per successore, il 4 maggio, un' Atallah-Mohammed, che ebbe questa dignità soltanto fino al 9 luglio (poi fù nominato l'imam Mahmud). V. Hammer, IV, p. 698.

[4] Aveva ripreso questo posto Ianachi, fratello minore di Niccolò Maurocordato (v. Epaminonda Stamatiadi, Βιογραφίαι τῶν Ἑλλήνων μεγάλων διερμηνέων — anche trad. rumena, da C. Erbiceanu, Bucureştĭ, 1898 —, Atene, 1865).

Questi due dragomani andarono, secondo l'uso, prima dal cancelliere Müller[n], il quale gl' introdusse dal rè, che un poco indisposto si trovava dalle fatiche sofferte. Gli ascoltò, e ricevette l'invito, sapendo però, alla sua dimanda, che il Gran-Signore, era venuto all' incognito, vi si trovasse. Si scusò di andarci, per essere debole dal viaggio, e di più già sapevano che cosa gli fù fatta in Bender, essendo stato spogliato di tutti quei ornamenti regj, non avendo nè meno li suoi officiali cosa necessaria alla comparsa; onde, se volevano venire da lui, sarebbero ben ricevuti; per altro, tutto quello che il Sultano avesse trovato proprio per lui, l'accettasse, e sia contento che, sia per Pollonia, od altra parte, purchè sia sicuro il passaggio[1].

Sentendo li ministri turchi la risposta, viddero che il rè non voleva venire: partirono subito, e le tende furono levate. Alcuni giorni dopo, il Veziro fù ammazato, senzachè si sapesse la ragione[2] ed Alì-Bascià gli succedette, che era nemico de' Cristiani, e non favorì prima, essendo Caimecam, negli affari del rè die Svezia. Avendo però già trovato stabilito questo consiglio, e' l'eseguì per allora, per ordine del gran Sultano, e spedì tutti gli ordini necessarî per le truppe, etc.

Fece pure la terza volta la pace, sopra il fondamento di quella di Bruth, coi Moscoviti, li 16[3] giugno 1713, e furono spediti tre Russi, per portarne la nuova al Zaro: passarono questi li 22 detto per Bender, a Kiovia; li 29 detto, arrivò pure a Bender il Chapigilar-Chehayassi

[1] Axintie conosce queste negoziazioni. Lui pretende che 'l rè abbia rifiutato di venir innanzi ad altri che 'l Sultano stesso, avvendo promesso soltanto di mandar suoi uffiziali (Kogălniceanu, II, pp. 156-7).

[2] Pella cagione di sua morte, v. disopra, p. 96, nota 1.

[3] V. anche disopra. I due atti della pace hanno i dati di 5 giugno *(sic)* e 3 luglio (Hurmuzaki, *Fragmente,* IV, p. 75, nota d). Hammer *(l. c.)* scrive: 24 giugno. L'Amira mostra che si deve ammettere 'l 16 27 di questo mese. Che lui abbia ragione, pruova la menzione seguente, che gli emissarî che portavano 'l trattato passarono per Bender, dove l'Amira era restato, il giorno di 22 giugno / 3 luglio. Anche l' Axintie, che parla del consiglio tenuto alla Porta, lo fissa al 15 26 giugno, e poi aggiunge che si fece la pace (Kogălniceanu, II, p. 159). — Cf. Zinkeisen, V, pp. 450-1.

del Veziro[1], all' Abdi-Bascià, con l'ordine di essere Seraskier sopra tutto l'esercito necessario a questa spedizione[2]. Venne anco l'ordine di fabbricare Chotin (Cozim), castello nel territorio di Moldavia, nei confini di Pollonia, sopra il Nistro[3]. Vi erano altri quattro Bascià, destinati a quest' affare, Topal-Iusuf Bascià, Sircke-Osman-Bassà, Makdulogli-Ali-Bassà, Cerkesi-Ahmed-Bascià, ed altri dell' Asia, con i loro eserciti, ed altri eserciti furono destinati da altri luoghi della Grecia, e Silistria,—che tutti potevano essere 40.000 e più, oltre li Tartari, che erano altrettanti. Radunare dovevansi al fiume Bruth, e perciò tutti li necessarî viveri ed altro era disposto. Il Chano partì per questo li 18 giugno da Adrianopoli, ed arrivò ai 4 luglio a Bender[4]. Avevano ancora 8.000 giannizieri e 3.000 milizie del Cairo.

Il secondo giorno dell' arrivo del Chano a Bender, communicò per il suo Vezire a Stanislao tutto ciò si è trattato ed anco la pace della Porta co' Russi, la quale consisteva, che il Zaro non si mescolasse nelle cose di Pollonia e della Piccola-Ucraina, che ritirasse il suo esercito dalla Pollonia, e lasciassero passare il rè di Svezia per la Pollonia; che, circa la sua persona, essendo riconosciuto dalla Porta per legitimo, Abdì-Pascià lo deve ricondurre per la Pollonia, e per lui sarebbero date 150 borse, 15 tende, cavalli e tutto il bisognevole, e ad ognuno dei magnati di Pollonia 10 borse. Il Chano stesso si vorebbe abboccarsi con lui, e sì fece

[1] Cioè 'l «luogotenente della Porta del Vesiro».

[2] L'Axintie mette questo arrivo un giorno più tardi (*l. c.*).

[3] L'ordine per questo venne in Valachia, dove si domandò la comparigione del principe con 10.000 uomini, carri e proviggioni abondenti, al 26 maggio (6 giugno). V. *Documente Brîncoveanu*, pp. 92-3.

[4] Il Chano ottenne l'habito d'honore il 15/26 giugno, a Andrinopoli (Axintie, in Kogălniceanu, II. p. 159). Egli promise a Stanislao di aiutarlo, se i Scerini lo volessero (*ibid.*). Il Pascià di Bender dimandò a Şeremetov di far chel Zaro non impedisca l' espedizione; il suo emissario era a Chiev dal feldmaresciallo il 22 giugno st. v., mà non ottenne risposta favorevole (Neculce, in Kogălniceanu, II, pp. 345-6). Niccolò Maurocordato uscì da Iassy il 22 luglio appena (Axintie, *ibid.*, pp. 159-60). Brîncoveanu pagò per esser lasciato tranquillo. V. *Documente Brîncoveanu, l. c.*

che alla campagna s'incontrassero, per discendere poi assieme ed entrare in una tenda. Ciò seguì, e Stanislao disse al Chano che, avendo la Porta raccomandati gli suoi interessi a lui Chano, desiderebbe Stanislao sapere il come. E si compl[ac]esse alla Porta d'impegnarsi per lui, ovvero se fosse costretto di cercare altri impegni? Il Chano gli rispose quel che la Porta hà risoluto, e che sia intenzionata di ristabilirlo al trono; che ne hà egli la direzione, e dipendeva da lui Stanislao di disporre li cuori de' Pollacchi, e servire alla Porta. Stanislao si spiegò che egli e la Pollonia erano sempre ben' inclinati alla Porta, e ch' egli non era amico dei Tedeschi, ciò che è da temersi quando Augusto conservase il trono: si unirebbe con i Tedeschi. Il Chano gli disse di pensare come attirarsi gli magnati di Pollonia che non sono del suo partito. Alla partenza, il Chano lo regalò di un cavallo, ed un altro al Potocki[1]. Fra questo tempo il rè Augusto mandò al Chano due ufficiali, uno nato Francese, che parlava in turco e persiano, di nome monsieur Lamar [2], e l'altro, un Pollacco, come inviato, per felicitarlo al Chanato, ed all' Abdì-Pascià, per essere stato fatto Seraskiero, pregandolo d'interporsi, che potesse fare la pace col rè di Svezia. Avendo però avuti il Chano ordini in contrario, non gli diede allora speranza sopra questo.

La Porta avendo preso impegno per Stanislao, diede ordine che il Chano radunasse li Mirza ed officiali tartari, per consultare cosa ella poteva disporre con l'ambasciatore della Repubblica, Chomentowski: rimandarlo al rè Augusto, ovvero a Stanislao? Chi potesse di loro trattenerlo da se, sinochè sarebbe introdotto nel regno? Il Chano lo communicò a Stanislao, il quale rispose che terrebbe consiglio co' ssignori pollachi, e manderebbe la risposta, mà che crederebb' egli di non rimandarlo al rè Augusto, nè ritenerlo ala Porta, mà di mandarlo a lui. Nel consiglio del Chano çoi Mirza, si era dell'istesso sentimento, per le seguenti ragioni: 1ma. Mandan-

[1] Voevoda di Chiev, adesso di nuovo comandante dei Polacchi di Bender.
[2] Una lettera di lui (10 giugno 1713) all' Appendice.

dolo al rè Augusto, potrebbe dire mile bugie agli Pollacchi, che, credendole i Pollacchi, potrebbe questo impedire che gli Pollacchi prendessero il partito di Stanislao: 2do Lasciandolo alla Porta, e venendo Stanislao con l'esercito turco ai confini di Pollonia, potrebbero li partitanti di Augusto dire, che egli teneva il suo ambasciatore alla Porta, il quale scrivesse loro tutt' altro. Mà, vedendo li Pollacchi rimesso l'ambasciatore nelle mani di Stanislao, vedrebbero che per Augusto non sia altra speranza più, e dovrebbe a tutta forza ritirarsi nella Sassonia. Questo risultato comunicò il Chano a Stanislao, e ne diede anco parte alla Porta. Stanislao ne era molta sadisfatto; e, due giorni doppo, il Chano, da parte sua, dava ammonizioni a Stanislao sopra ciò che dovesse disponere, per esser più presto accettato dai Pollacchi; e consisteva nel seguente: che, come li dissidij della Pollonia sino ad ora erano nati e nudriti per le cariche date ad uno, a l'altro con parzialità, così sarebbe il consiglio del Chano e de Mirza, che Stanislao dovesse cambiarli e dare ai malcontenti ciò a cui il rè Augusto aveva date le cariche importanti, e gli stabilisse in quelle, poichè si tratta di rimetterlo amichevolmente nel regno; e questa sarebbe una maniera dolce, che poi col tempo egli potrebbe fare ciò che volesse. Il rè ne fece la proposizione a quei che seco aveva, li quali se ne contentarono, e scrissero tutti insieme, ed anco il rè Stanislao solo, lettere al Chatmano Sialawski [1], dichiarando li primi di aver cedute le loro cariche a tutti quelli, che le possiedono, ed il rè, parimente, le confermava, purchè prendino il suo partito di accettarlo senza contrastare, e senza far guerra. Ed il Channo scrisse un' altra lettera a lui, consigliandolo di accettare la proposizione. Sialuski, che era agli confini, al capo dell' esercito pollacco, per osservare gli andamenti dei Turchi, rispose a tutti, che accettava l'offerta, e, subitochè Stanislao venisse ai confini, il suo esercito l'accetterebbe; del quale erano molto contenti. Due giorni doppo il ritorno di questi espressi,

[1] Sieniawski? V. nel seguito.

il Chano mandò a Stanislao ed a' ssignori pollacchi le tende, cavalli, argini; ed Abdì-Bascià, il promesso denaro. Si tenne un' altra conferenza del tenore poco appresso della prima, frà il Chano e Stanislao; e si appuntò il giorno della partenza, cioè agli 25 di luglio.

Ismail-Bassà scrisse, allora quando il rè di Svezia fù battutto a Bender e mandato in Adrianopoli per essere mandato a Salonicco, al rè Augusto una lettera, ragguagliandolo di tutto il passato, per farsi del merito appresso di lui. Sino a che la risposta tornasse, fù egli deposto, e fù quella rimessa ad Abdì-Bascià Seraskiero, il quale la mandò alla Porta. Consisteva in espressioni di amicizia: dichiarazioni, che la lega contratta coi Russi non fosse che pro tempore, sinchè la guerra col rè di Svezia fosse terminata; che abbia mandato il suo grande ambasciatore alla Porta per dichiarare che perpetuamente voleva osservare la pace di Carlovitz, e che, per mettere il paese più presto in quiete, perdonava a tutti li Pollacchi che si trovavano in Turchia ed altrove.

Arrivato poi il tempo stabilito per partire verso li confini di Pollonia, il Seraskiero partì li 24, il Chano li 25 e Stanislao li 26 di luglio, ed in sei giorni si arrivò a Zagaranza, che è una riviera del fiume Bruth [1].

Il Chano scrisse un' altra volta al Chatmano; il rè Stanislao mandò manifesti nel paese, per esortar li grandi a venire a' confini per riceverlo; ed al Luvomierski, Voivoda di Russia [2], scrisse parimente dell' istesso tenore, consigliandoli tutti di abbracciare l'occasione, essendo la Porta in così buona disposizione.

Non passarono tre giorni, che arrivò, ai 5 agosto stilo vecchio, un Capidgì-Bascì a Zagaranzo, con un firmano del Sultano, il quale si è pentito dell' intropresa e comandava che debbano il Chano ed il Seraskiero rimandare Stanislao onorevolmente a Bender, lasciare l'intrapresa, ed Abdì-Bascià coll'

[1] Zagarancea, al di là del Pruth, presso che in faccia ad Iassy.

[2] Lubomirski. Di questa corrispondenza del Stanislao col Voevoda di Russia e col generale di Kamieniek parla anche Neculce, accennando le misure che Augusto prese contra questi uffiziali (Kogălniceanu, II, p. 346). Il Voevoda era Iablonowski (Hurmuzaki, vol. IX, parte I, p. 518).

esercito e gli altri Bascià vadino a Chotino, per fabbricarlo, facendo fosse e balloardi, e munirlo di cannoni e munizioni che prima non aveva [1]. Chotino è castello fabbricato dagli Genovesi nel secolo duodecimo, sopra il Nistro, all' antica, quando non v'era polvere ed altre armi da fuoco [2]. Il che fecero, togliendo quel castello, con il distretto appartenenteli, dalla possesione legitima dei Moldavi, mettendo presidio turco, e lo fecero città-frontiera, per tenere in briglia i Moldavi, che ribellarono con il principe Cantimir, come si disse; e per aver notizia della Pollonia ed altre parti.

Il Chano si portò alla tenda del Seraskiero, per communicarsi sopra il firmano, e fecero chiamare Stanislao, il quale andò, e si lesse pubblicamente il firmano, sopra il contenuto di cui erano tutti tre sorpresissimi: il Chano solam[ente] consolò Stanislao, dicendo che l'inverno prossimo la Porta prenderebbe bene a cuore il suo interesse. Lo rimandarono a Bender con 700 spachi [3], ed un colonnello. Ci arrivò agli 8 agosto: il Bassà di Bender sortì dal castello a rincontrarlo, e con otto tiri di cannone fù salutato, e fù alloggiato nel castello in buona casa, benchè Stanislao volesse piuttosto accampare sotto le sue tende, per paura della peste, che nel castello regnava. E fù salutato di nuovo dalla città con spari di cannoni [4]. Il Capidgì-Bascì partì ben regalato, et, avendo la Porta abbandonato l'impresa, mandarono il rè di Svezia

[1] Di fatto, l'intenzione di fortificar Hotin, che apparteneva ancora ai Moldavi, era ben cunosciuta fin dal principio (v. *Documente Brîncoveanu*, p. 92 e seg.), mà si credeva prima che l'espedizione anderebbe più oltre; altrimente non si sarebbe riunito un così potente esercito e non si sarebbe fatto venire Stanislao.

[2] Hotin esisteva già nel secolo XIV°, mà i Genovesi non ci stettero mai. Da qualche tempo gli si attribuivano però, come si faceva nella Crimea dei Tartari (Ginivis-Calesi = città genovese; v. i miei *Studiĭ istorice asupra Chilieĭ și Cetăţiĭ-Albe*, p. 39), ogni costruzione antica e di forza poco ordinaria.

[3] Soldati a cavallo, proprietarî di feudi militari.

[4] Secondo Axintie (Kogălniceanu, II, p. 160), Stanislao avesse ritardato di partire e ci fosse stato costretto, facendosi cadere le tende del suo piccolo esercito. Il Sparre faceva sembiante di credere che 'l ritorno di Stanislao fosse ordinato per incontrarsi con Carlo sul Danubio (Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 429).

a Dimotica, per svernare, che è sei ore lontana da Adrianopoli, ed altre volte appartenne ai Genovesi [1]; dandogli speranza che in quel seguente inverno si consiglierebbero meglio per le sue cose.

La causa di avere abbandonata l'intrapresa, si credeva fosse, che Poniatowski ed i Russi, avendo sentito tante milizie portare Stanislao ai confini della Pollonia, abbino speso gran somma di danaro, per frastornarlo, e gli ambasciatori d'Inghilterra e di Olanda, col Residente Cesareo Fleischmann, hanno insinuato alla Porta che il Zaro un'altro volta sarebbe obbligato di entrare coll'esercito in Pollonia, e l'Imperatore dovrebbe infallibilmente prendere impegno per sostenere la Pollonia, sua alleata, etc; che dunque la Porta si attirerebbe una guerra forte addosso, — benchè si giudicasse li Russi deboli e l'Imperatore impegnato in guerra coi Francesi. Il Veziro Alì-Pascià [2] diede il consiglio al suo padrone, dicendo che, in luogo di ristaurare Stanislao ed il rè di Svezia, ed attirarsi una guerra coi Russi e l'Imperatore, bisognerebbe meglio far le spese di riacquistare la Morea ed altre piazze perdute nell'ultima guerra: lo che fece un'anno e mezzo dopo.

Col ritorno de[l] Capiggì-Bascì, mandò Stanislao uno Svedese officiale, Tornsold, al rè di Svezia, ed un Pollacco al suo ministro, sigore Crispin [3], con un memoriale di porgerlo allo Porta, contenente tre punti: 1mo. Che dalla Svezia egli sia venuto per esser utile alla Porta, avendo ella dichiarato allora la guerra ai Russi; e l'intento suo non era di esser causa di confusione alla Porta. 2do. Se la Porta giudica che l'essere lui rè di Pollonia le sia utile, che gli ajuti. 3^{zo}. Se non, lo lasci partire, mentre di propria libertà era venuto, e non sia d'onore alla Porta che se gli faccia tanta ingiuria non volendo sostenere gli suoi affari.

[1] V. la nota riguardante Hotin; p. 102, nota 2.

[2] Gin-Alì-Pascià, genero del Sultano, fù prima Caimacamo, e poi Vesiro, avendo qualche anni un potere discrezionario.

[3] Crispin, starosta di Bobrousk: era in Bender nel 1713 (Axintie, in Kogălniceanu, II, p. 145). L'inviato Tornschild è mentovato anche dal Fabrice, pp. 276, 296.

Dal governatore di Bender fù frattanto divertito di ogni maniera Stanislao, et agli 13 agosto lo trattò nel suo palazzo; mà Stanislao mangiò solo co' suoi alla turca.

Doppo di ciò ebbero un consiglio, nel quale Stanislao dimostrava il suo dritto alla Corona ed il danno per la Repubblica, et anco per i circonvicinj, quando Augusto dovesse restare rè in Pollonia, collegato coi Russi.

Alla fine, si risolse che si doveva levare Stanislao da Bender, e condurlo con l'armata ed a pensare al modo, come guadagnare gli Pollacchi aderenti ad Augusto. Sopra di ciò, Stanislao fece il progetto che il Gran-Signore dia udienza pubblica al suo inviato alla Porta, rimandi da lui l'ambasciatore Chomentowski, ovvero in Pollonia, con la nuova che la Porta non riconosceva altro rè che Stanislao; che il Chano gli consegni parimente gli due inviati di Augusto, mandatigli ultimamente; che il Chano mandasse una sua persona a Sienawski Chatmano, per persuaderlo che si renda del partito di Stanislao col suo esercito; che il Chano mandasse manifesti alla Pollonia, perchè gli ssignori di Pollonia e gli eserciti riconoschino Stanislao, e, chi sarà contrario, sarà da lui stesso punito, quando verrà a ricondurre il rè di Svezia per la Pollonia, coll'esercito turco[1].

Frà tanto il rè di Svezia andò a Dimotica, e la Porta licenziò anco il suo inviato Poniatowski, per rendersi parimente a Dimotica. Il Gran-Signore istesso andò a Costantinopoli, per passare ivi l'inverno, e l'ambasciatore di Francia Dessalleurs fece gli affari svedesi, e si fù consultato tutto l'inverno come rimandare il rè di Svezia e Stanislao in patria, contenti. Dessalleurs corrispondeva col rè di Svezia sempre; e Stanislao cercava di partire un' ora prima, mà la Porta non glielo concedeva. In questo mentre, il generale svedese Liven[2]

[1] In questo tempo, dal fine di agosto st. v. fino al giorno di S. Demetrio del calendario orientale, si lavorava alla fortificazione di Hotin (Axintie, in Kogălniceanu, II, pp, 160-1 e *Documente Brîncoveanu, l. c.*, nonchè *Studii istorice*, p. 246).

[2] Liewen. Ritornò da Costantinopoli a Demotica il 25 marzo 1714 (Fabrice, pp. 297-8).

veniva di Svezia, portando al rè una buona somma di denarò ed una lista di 25 navi pronte per sortire, senza le piccole.

Il Chan de' Tartari scrisse al rè di Svezia una lettera del tenore che il rè Augusto gli abbia scritto e pregatollo di frapporsi per far concluder la pace frà lui et il rè di Svezia, che desidererebbe che Augusto mandasse plenipotenziarij al congresso di Brunswik. Dimandò il Chano risposta, per poter darla ad Augusto[1].

I rè di Svezia fece consiglio co' suoi ministri, e communicò il tutto a Stanislao; e, doppo aver' avuta sua risposta in Bender, rispedì il Mirza con risposta sua, li 7 gennaro 1714, al Chano, del tenore, che il luogo di Brunswik, per lo congresso, sia sospetto; che il Chano dovesse proporre ad Augusto di mandar lì i suoi plenipotenziarij, od al rè di Svezia, ovvero ad un luogo vicino agli confini turchi; che non si debba, prima di esser fatta la pace, forzare li Pollacchi che sono appresso di lui, di andare appresso il rè Augusto, ed in questa pace travagliar lui in favore dei Cosacchi, i quali da tanto tempo gli aderivano. Coll' istesso Mirza scrisse il Chano una lettera di complimento al generale Poniatowski, la quale conteneva che aveva piacere della ricordanza sua, che non mancava d'appoggiare la sua proposizione, fatta al rè di Svezia, e che gliela raccomandava.

Il Chano scrisse al Gran-Veziro sopra gli affari dei Pollacchi raccommandatili dal rè di Svezia, che non fossero mandati al rè Augusto avanti della pace; mà questo poco se ne curava. Si dibattè quell' inverno a chi conoscere per rè di Pollonia; alla fine, Alì-Passà Veziro risolse di far confermare la pace coi Russi; si rimandò gli ostaggi, e venne dal Zaro un' inviato in fretta, colla ratificazione[2]; li quali furono

[1] Hyltéen, l'agente svedese in Valacchia, parla, nella sua relazione del 12 novembre, delle richieste fatte da' Turchi e Tartari al rè Augusto perchè si riconcilî con Stanislao, gli aderenti di questo, i Casachi dell' Orlik e Carlo XII e della risposta fatta per Augusto (Hurmuzaki, vol. IX, parte I, p. 516).

[2] Axintie (Kogălniceanu, II, p. 161) fà menzione dell' arrivo di un ambasciatore moscovita a Andrinopoli il 31 agosto (11 settembre). Ma in aprile si

ammessi all' udienza del Gran-Signore, rispeditti colle lettere usitate d'amicizia. Chomentowski poi fù riconosciuto, li regali del rè Augusto accettati, ed ammesso all' udienza, riconoscendo il rè Augusto, per rè di Pollonia, e l'ambasciatore Chomentowski rimandato con tutto l'onore. L'ambasciator di Francia dovette insinuar tutto questo, e dire, dalla parte della Porta, che il loro interesse richiedeva questo per allora.

Pe'l ritorno del rè di Svezia, sarebbe cura sua di scegliere il modo e la via: la Porta ne farebbe la spesa. Il rè elesse la strada della Transilvania e Germania per ritornare alla patria [1]. Mà, siccome voleva salvare Stanislao, il rè voleva assegnarli qualche luogo nel suo regno, che fosse sicuro, ed era Dupont [2], facendolo accompagnare per Vienna sino là all' incognito, dal Poniatowski, nel mese di maggio 1714; il quale ritornò a Demotica [3]. E gli ssignori pollacchi, avendo avuto perdono, mà termine di tornarci, sono andati tutti nella Pollonia, nel mese di luglio; e la Porta depose il principe di Vallachia Brancovani, e ci mise Cantacuzeno, suo emulo, privandone il primo di tutto il suo bene [4].

parlò di nuovo della fortificazione di Hotin e di Brăila. V. il rapporto olandese del 7: «Onderentusschen syn van hier nieuwe ordres na alle de proventien van Romellia en eenige van Natolia afgegaen, met bevel vân d'eene helft der militie na Cochin, ende d'andere helft na Ibrail, aen den Nyster en Danauw gelegen, te doen marscheeren, om de fortificatie van d'eerst genoemde plaets tot perfectie te doen brengen ende d'andere op nieeuws te helpen fortificeeren».

[1] Si mandò prima l'asscurazione dalla parte degli Imperiali. V. Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, pp. 71-2.

[2] Legge: Deux-Ponts, Zweibrücken. V. il sesto libro del Voltaire.

[3] Stanislao venne a Iassy, fù ben ricevuto dal Maurocordato e, attraversando le Moldavia, andò in Transilvania per quel cammino stesso ch'era venuto (Axintie, in Kogălniceanu, II, p. 165). Sul viaggio di Poniatowski, Fabrice, p. 303.

[4] Sù questa deposizione (aprile 1714) e la nominazione di Stefano Cantacuzino, v. i *Documente Brîncoveanu*, poi «le Memorie dell' Accademia Rumena», vol. XXI della seconda serie, sezione storica, pp. 299-301 e le relazioni genovesi che seguono (originali all' Archivio di Stato di Genova, busta Costantinopoli, 5: rapporti dell' ambasciatore Giovo). Maggio: «Il prencipe di Vallachia, Constantino Brancovano, hà ultimamente avuta, doppo tanti anni di governo, la disgrazia di esser arrestado ne' suoi Stati stessi d'ordine del Gran-

Il rè di Svezia, vedendo le cose finite così, volle mandare un' inviato alla Porta per dimandar congedo dal Gran-Signore; lo che ottenne per mezzo dell' ambasciatore di Francia. Dinominò il Grothusn, con numeroso seguito: partì alla fine di giugno 1714 da Dimotica. Scrisse al Gran-Signore et al Veziro del tenore: che avea preso la risoluzione della sua partenza per la Transilvania e Germania, dimandava i passaporti, e si rimetteva al dire del suo inviato, sopra tutto il necessario; ringraziavalo di tutti gli onori ricevuti, protestando di esser sempre grande amico del Sultano, li 15 giugno, etc. Scrisse parimente lettere di complimento a Muftì ed Aga dei giannizzeri. Ebbe udienza pubblica dal Gran-Signore,

Signore, che assieme co' figlî lo fà quì condurre, dove già aveva fatti carcerare, non solo i di lui parenti, mà anche tutti quelli che l'attinevano in forma di serviggio. Viene suposto che ciò sia a fine di spogliarlo delle richezze escendenti, per quel che se dice a circa 20[m] borse, mà, se salva la vita, non farà pocho, perchè la detta somma a quest' uso forma un grave reato. L'è successo nel principato un boiard' Cantacuzeno, suo nipote, che però si crede eletto a sol fine per assicurarsi del zio, e conseguentemente sarà di pocha durata.» — 8 giugno: «Continua il deposto prencipe di Vallachia a rimanersi carcerato nelle Sette Torri, e da una ben infelice priggione li vien dato soltanto di respiro quanto basti a cavarle di bocca ogni secreto, particolarmente intorno alle di lui richezze, in buona portion delle quali arrivorno la settimana scorsa, dal già suo principato, sette carri ripieni d'oro cuniato.»—3 settembre: «Il dì 26 caduto, inaspetatamente succedè che, disceso di buon mattina il Gran-Signore al Ciosco dil mare del suo Seraglio maggiore, fecesi, dalle contigue carceri del Bostangì-Bassà, condurre inanzi il già famoso Prencipe di Vallachia Constantino Brancovano, co' di lui figlî e generi, ed un suo ministro, e, ricercato chi di loro fosse il più giovine, fece in regola di minorettà troncare a tutti la testa, quale, posta frà gambe de' corpi supini, volse che fossero frà la polvere della terra esposti fuor della porta maggiore del stesso suo Seraglio, dove in gran spettacolo furono comunemente amirati, già che il terrore non permise il compiangere così miseramente estinta una famiglia di prencipi, che non aveva chi proporcionatamente l'uguagliasse nelle richezze, chè era da compiangersi. Il caso se l'è reso maggiormente [miserando] doppo esser stati gettati al mare i cadaveri e fatte schiave le figlie e nuore del prencipe, non senza esser minaciate continuamente ancor esse della morte, per ridurle al maometismo; che constatamente rifiutano.»—30 settembre: «Il nuovo prencipe di Vallachia hà spedito per la festività del Bairam un suo fratello [Răducanu] alla Porta, col regalo di duecento borse: questo m'ofre il sicuro ricapito della presente, che per fine serve a supplicare», etc.

e dal Supremo-Veziro, e, siccome li suoi ambasciatori ebbero 30 piastre di taino, così egli commise di dimandare in prestito per lui mille borse; mà non le ottenne, — onde fù obbligato il rè di prendere sino a $\frac{m.}{10}$ piastre a cambio, dai mercanti francesi ed inghilesi [1]. All' inviato si diede udienza di congedo, regalandoli 3.000 piastre, come pure si diede 1000 ungheri a Poniatowski nel principio. All' udienza di congedo, che segli diede all' Ingirli-Kiosk, fece il Gran-Signore tirare fuori della carcere del Bostangì-Bascì il deposto principe di Vallachia, Constantino Brancovani, con tre figliuoli et un genero, ed, alla presenza dell' inviato, gli fece decapitar tutti e gittare li corpi nel mare, e questo forse per dar genio al rè, perchè detto principe era amico grande dei Russi.

Per li debiti del rè, si accordò che alcuni mercanti greci, armeni ed ebrei ed alcuni del corpo dei giannizzeri andassero col rè in Svezia, per avere il danaro.

L'inviato fù spedito, ed arrivò li 2 di settembre a Dimotica: le risposte sopra le lettere consegnate erano piene di complimenti, e che pe 'l suo viaggio sarà tutto disposto. Le disposizioni della partenza furono fatte a spese dei Turchi, e si consegnò 320 cavalli, 75 carrozze, e quell' official turco, che fù mandato a Dimotica per fare tutte le disposizioni ed aspettare sino che il rè fosse partito, gli portò per parte del Gran-Signore No. 12 bellissimi cavalli equipaggiati, una scjabola con gioie, una grande e bella tenda, e N° 15 altre per il seguito, ed alcuni 1000 zecchini. Volle il rè, sotto pretesto del debito danaro alla Porta istessa, lasciare un residente alla Porta, mà non fù accettato; poi promise di mandare, al ritorno suo alla patria, un inviato, che portasse il denaro seco alla Porta [2].

[1] Sulle ultime domande di danaro del rè, v. Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 72; Westrin, *Anteckningar*, pp. 18-9. Il danaro fù trovato da Grotthuss da Francesi ed Inglesi (i due Cook) il 7 di agosto *(ibid.)*. Di fatto potè vedere il Poniatowski il miserando fine della famiglia di quel Brîncoveanu che avea scacciato Hytléen dalla sua Capitale (Hurmuzaki, vol. IX, parte I, p. 530; *Suppl.* I, vol. I, p. 430, n° DCXXXII). Sull' ambasciata di Grotthuss, v. Fabrice, p. 324, nota.

[2] Hammer (IV, p. 119) dà cifre molto diverse. Il capo turco del corteggio,

Partì li 22 di settembre stil vecchio dell' anno 1714 il rè da Dimotica[1]. Morirono differenti ssignori svedesi nel tempo del soggiorno a Demirdes e Dimotica: frà questi erano l'inviato Func, il colonello Duvald, il segretario Hugual, il camarlingo Elistierna, etc.

Dal camino scrisse il rè ed al Chano per dargli addio, raccomandandoli l'esercito zaporoviense, e, sentendo in Bender la mossa del rè, per ritornare in Svezia, si mise anco il generale Sparre in viaggio, per ritornasene co' suoi[2].

A Pitesti in Vallachia[3] restò il rè 15 giorni per aspettare il corriere da Vienna, con li passaporti e permissione di poter passare li Stati dell' Imperatore; il quale gli mandò li passaporti necessari e N°. $\frac{m}{50}$ fiorini, come onorario delle spese di viaggio.

Il rè, che non voleva partire pubblicamente, andò con altri sei suoi officiali all' incognito, co' suoi proprî cavalli, al primo luogo nella Transilvania, dov' era la Posta, e ritornò così, per Vienna, a Strahlsund (Stransund), nella Pomerania, facendo tutte buone disposizioni frà suoi, che 'n partite seguitavanlo[4].

chiamato, secondo l'usanza, *mehmendar,* era 'l Capudgì-Basci Mustafà-Aga (Hurmuzaki, *Fragmente,* IV, p. 73). V. anche Fabrice, p. 337, nota 1.

[1] La data sarebbe, nel stilo nuovo: 3 ottobre. Hammer e Zinkeisen ammettono 'l primo e, dopo di loro, Hurmuzaki *(l. c.)*. Anche l'ambasciatore francese dice che 'l rè partì al primo di ottobre (Hurmuzaki, *Suppl.* I, vol. I, p. 431, n° DCXXXIII). Mà la data di 20 settembre st. v. si truova nel articolo *Anteckningar* del s. Westrin (p. 20). Di fatto il *primo* era stato fissato, mà 'l rè arrivò al campo 'l 2, e partì 'l 3. V. Fabrice, *l. c.*

[2] Il rè diede a Sparre l'ordine di partire, soltanto 'l giorno di $^{14}/_{25}$ (Westrin, *l. c.,* p. 19).

[3] Il rè venne per Giurgiu e Bucarest, mentre 'l Principe di Valacchia si trovava a Tîrgovişte, che non visitò. Piteştĭ, oggi capo-luogo del distretto de Argeş, era allora un piccolo borgo.

[4] Carlo arrivò a Piteştĭ il $^{8}/_{19}$ ottobre; quì venne 'l Sparre, il $^{16}/_{27}$, il soggiorno del rè essendo di sedici giorni, che servirono in parte per regolar i conti (Westrin, *l. c.,* p. 20). Il suo piccolo esercito si componeva di 1168 uomini (con 1625 cavalli) (Hurmuzaki, *Fragmente,* IV, p. 74), che furono distribuiti in cinque truppe da partire una sola per giorno. Al 5 novembre (Westrin, p. 22; *Acte şi fragmente,* I, p. 100), partì il primo distaccamento verso Cîneni e la Torre-Rossa della frontiera transilvana. Nella notte del 8-9,

Prese la sera prima licenza dai due Chapidgì-Bascì che l'accompagnavano, rimettendo loro lettere pe'l Gran-Signore e pe'l Supremo Veziro, venuti questi di Costantinopoli, che gli avevano consegnate lettere.

Con un viaggio di 14 giorni arrivò il rè a Strahlsund di notte tempo, ove la sentinella non volle aprire, sino si dicesse che il rè era in persona frà questi officiali. Il generale del castello accorse; benvenutò il rè, e lo condusse alla sua abitazione. Mà, trovando sulla scala una stanza dei servitori, ci entrò, e restò là, non volendo entrare in belle stanze: ivi ricevette tutto il mondo. Di là, doppo essere stato batuto dal rè di Prussia, andò a Carlsohn[1]: ivi trovò tutti quei Turchi creditori, ed altre nazioni, che seco condusse, agli quali assegnò un ordinario sussidio, sinochè saranno pagati; e poi, fatto un' armata considerabile, attacò la Norvegia, assediando Friderichstat[2], dove anco fù ucciso nell' assedio.

Vivente lui, pagò la più parte dei creditori, e, doppo la sua morte, la Camera pagò il resto a quelli, non restando altro debito che quello che doveva alla Porta istessa. Morto il rè, Stanislao andò in Francia, e 'l generale Poniatowski in Pollonia, alla chiamata del rè Augusto, ed Orlik ritornò per la Pollonia a Chotin, accompagnato d'una lettera alla Porta, del nuovo rè di Svezia.

partì segretamente Carlo con Rosen e Düring, in «un habit brun et une perruque de meme couleur», sotto 'l nome di Peter Frisk (sorgenti citate). Al 13, il comandante della Transilvania, Stainville, rendeva conto dell' accoglio onorevole ch'era stato fatto al rè (Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 74, nota a). «9-15 Nov.», scrive una cronica di Kronstadt (Brașov), «gehen die Schweden mit ihren König Karl XII durch Burzenland nach ihrem Vaterland zu. Den Officieren predigt Herr Paulus Neidel in hochteutscher Sprache am 11. November . . . Die Ausgaben als die Schweden in Burzenland gewesen, haben sich belaufen auf rh. f. 1648, Kr. 50» (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV, Brassó, 1903, pp. 12-5). «E andò segretamente con cavalli di posta fino nel suo paese, e nissuno seppe che si truova 'l rè trà quei Svedesi che andavano per poste», dice Radu Popescu, il capo dei tre *boierĭ* valacchi che ebbero carica delle vie e dei viveri durante 'l viaggio (*Magazinul istoricu pentru Dacia*, IV, Bucureștĭ, 1847, p. 34).

[1] Carelskroon.

[2] Frederikshall.

Fù poi ad Orlik ordinato di andare a Salonicco, e dimorare ivi, e da quella dogana gli fù somministrato qualche taino di alcune piastre il giorno.

Il rè, doppo l'arrivo nella sua patria, scrisse lettera alla Porta, d'avviso del suo felice ritorno e buona salute; mà sperava la Porta che manderebbe un' inviato.

L'anno 1726, mandò la Porta uno Aga, Korbagì[1]-Mustafà-Aga detto, alla regina di Svezia, come sorella del defunto rè, con lettere del Sultano e del Veziro di quel tempo, del tenore: che, nel suo soggiorno nell'Imperio ottomano, avesse al rè imprestato 2.000 borse, ed altre due mila cento cinquanta quattro borse si erano spese per lui. In Svezia l'Aga ebbe la riposta, promettendo di pagare la detta somma frà breve, e di mandare un' inviato alla Porta, dalla parte del rè.

Sultan Mahmed, nipote del defunto sultano Ahmed, mandò, l'anno 1732, ai 26 di ottobre, un suo inviato, Said-Mehmed-Effendi, in Svezia, per amicizia: anunciavali il suo avenimento al trono, e dimandavali il denaro[2]. Ritornò questi l'anno 1733, nell' agosto[3], colle risposte, mà non denaro; si raccomandò però questo debito, per mezzo delli due ssignori inviati straordinarj, baron Höpken et Carlsohn[4], li quali circa l'anno 1735 sono venuti alla Porta, per risiedere continuamente, e stabilirono questi, l'anno 1739, un trattato di alleanza e di commercio colla Porta Ottomana.

---

[1] Ciorbagì.

[2] Arrivò a Stockolm in aprile 1733 (Westrin, *l. c.*, p. 48).

[3] Partì in luglio (*ibid.*, p. 51).

[4] Deve legersi: 1734. I agenti si chiamavano Carlo-Federico di Höpken e Eduardo Carlson (*ibid.*, p. 52). Cf. i miei *Documente Callimachi*, II, p. 615 seg.

II.

APPENDICE

I.

Translat d'une lettre ecrite de Zwaniec, le 1-er février 1713.

Le Hospodar de Vallachie, qui a pris en dernier lieu parti du Czar[1], a battu les Hordes à platte couture, et il a delivré tous les prisonniers qu'ils avoient faits depuis quelques années.

[Segnato: Stankiewicz.]

II.

Translat d'une autre lettre écrite d'un Grec à un Capitain polonois.

Nos Vallaques battent, emprisonnent et delogent par tout les gens du Palatin de Kyovie, et cela par ordre du Sultan: ils se retirent vers Czerniejovice[2]. Dieu sçait qu'ils n'y seront attrapés aussi: on les mene tous à Jassy. Ils sont bien tristes; nous esperont en Dieu qu'ils periront tous. Je vous manderois plus, mais les portes ne sont pas sures.

III.

De Leopold, le 5e fevr. 1713.

J'ai fait partir une poste extraordinaire, ayant reçu la nouvelle, qui se confirme par deux endroits, que le Grand-

[1] Dimitrie Cantemir. È una falsa novella: il profugo non combattè mai i Tartari.

[2] Cernăuţĭ (Czernowitz odierno).

Seigneur a envoyé un Aga avec deux mille Moldaviens, en Vallachie, et le Ham aussi a envoyé un certain Murza avec quelques mille Tartares, pour amasser les gens du Palatin de Kyovie, leur rendés-vous étant à Czerniecowiez. En même tems, leurs signifier la volonté du Grand-Seigneur, enfin qu'ils décampent, pour aller dans leur pays, c'est-à-dire en Pologne, et, en cas qu'ils n'y voulussent pas aller, de les mêner du côté de Bender, avec ordre de vivre à leurs propres dépens; de plus, défense à qui que ce soit de faire une irruption dans les frontieres de Pologne, pour ne pas donner aucun sujet à la guerre. Il y a quelques compagnies de ces gens qui se sont retirés à Szoiawz[1], ne voulant aller à Matoni *(sic)*....

IV.

De Lemberg, le 2 fevr. 1713.

Il nous est venû des nouvelles certaines de Sniatin, qu'un ordre exprès de la Porte Ottomane êtoit donné pour le Hospodar de Wallachie, de chasser incessament les gens de Mr. le Palatin de Kyovie de ce pays-là, avec tous les adherens suedois. C'est pourquoi les Vallaques, s'estant assemblé, executent les ordres donnés, chassent et prennent prisonniers les mêmes gens. On ne sait pas aussi, ce qu'il est devenu le Roi de Suede à Bender. On mande de Constantinople que le Palatin de Kyovie doit être pris à Jassi par les janissaires, et mené prisonnier à Constantinople. On dit la meme chose de Mr. Urbanowski et Oulan[2]...

A ce moment que je dois expedier la presente, je viens de Mr. Straznieck de la Couronne, le quel m'a chargé de vous faire savoir qu'un ordre positiv du Grand-Sultan êtait arrivé pour le Hospodar des Vallaches de faire masser

[1] Suceava (Suczawa odierna), già Capitale della Moldavia.

[2] Sù Cristofono Urbanowicz, ufficiale di Carlo XII, v. Westrin, *Axel Sparres Bref, l. c.*, p. 67. Partì da Bender verso Demotica nel mese di marzo 1713 *(ibid.)*. Il polcovnic Ulan è mentovato nell' Axintie, p. 145.

de ce pays-là tous les adherans sans exception; ce qui se verifie, puisqu'on a deja enlevés quatre compagnies de Mr. le Palatin de Kyovie, et meme un regiment des dites compagnies cherchent la protection aupres de Mr. Strasnieck; ce qu'il lui a refusé.

V.

Extrait d'une lettre de Lemberg, du 3 fevrier 1713.

Je ne tarde gueres de vous faire part de si bonnes nouvelles, que nous venons d'apprendre. Il est arrivé ici de Constantinople deux hommes, et encore, après, le troisieme, d'un certain seigneur, qui rapportent tous les trois les mêmes avis, que le Grand-Sultan avoit donné des ordres pour le Hospodar de Vallachie et celui de Moultan[1] qu'en cas que tous les Polonois du parti contraire ne voudroient sortir de bon gré de ce pays-là, de les y contraindre par force. Comme, en effet, les Vallaches ont enlevé trois compagnies de Mr. le Palatin de Kyovie, du côté de Niemen; suivant les avis d'Adrianople, etc.

VI.

De Kamieniec, le 8-me fevrier 1713.

Il arriva hier cy le Capitaine Krutukowskj, leqvel est parti de Bender le second de ce mois, étant relaché, par le Han, de la captivité dans laquelle il a resté chez le Palatin de Kyovie. Le Capitaine Wrzeszcz a amené 10 hommes, lesquels venoient de Bender, pour aller en Volhynie: ils asseurent tous unanimement que, la province de Vallachie ayant porté ses plaintes devant la Porthe des agravations que les gens du Palatin de Kyovie faisoient, la Porthe a envoyé un ordre qu'on chassat les Suedois et les gens du dit Palatin, de

[1] *Vallachia* è per i Polacchi la Moldavia, *Multania*, il principato vicino, che da Occidentali è chiamato «Valachia» (in rumeno: *Ţara-Romănească*, mà i Moldavi dicono: *Muntenia).*

Bender; ce que le Han avec le prince de Vallachie vont mettre aussitôt en execution. Sur quoy les gens du parti con traire, ayant été averti, se sont retirez à Czerniejowiec, au nombre de deux mille hommes. Le general de Vallaches et les autres officiers du Hospodar ont avec eux des gens appellez Halaraszow[1], de Tartares et des janissaires du Han, de plus des Parzalabow[2], avec la populace; lesquels vont marcher au premier ordre,—ce que le gouverneur de Kochim a fait signifier, qu'il a ordre d'envoyer devant un exprès, pour faire sçavoir aux gens du parti contraire la volonté du Grand-Seigneur, et, en cas de refus, de venir aux effets par les armes de chasser les gens du Palatin de Kyovie, les quels se fortifient à Czerniejowiec avec des murailles de bois et avec des cheveaux de frise. Nonobstant tout cela, ils n'y pourront pas tenir longtems, car ils en desertent tous les jours de ce côté-cy du Dniester. Avant-hier il arriva un marchand venant de Szocawy[3], lequel, en passant par Brochony le 4-me du présent, à quelques milles de Cierniejowiec, a veu le General de Vallaches avec le Serder [Serdar], lesquels n'avoient pas plus de 200 de Halaraszow et 200 Tartares avec les janissaires, lesquels ont fait prisonniers dans Campolong[4] 60 hommes du Palatin de Kyovie et à Szocaw 90 fantassins des differents Regiments; lesqvels sont tombez en partage aux Tartares. On a envoyé les cavalliers à Jassy. Les Vallaqves qui ont servi depuis long tems en Pologne et au Roy de Suede ont eu l'amnistie; les nouveaux recrutes, par rapport qu'ils se sont engagez contre l'ordre du Hospodar, doivent être tous pendus, comme on en a deja executé quelques-uns....

[1] *Călăraşĭ*, soldati di cavalleria moldava; più tardi s'impiegavano soltanto al servizio di posta con Costantinopoli: «Călăraşĭ de Ţarigrad».

[2] *Pîrcălabĭ*, capi delle cittadelle moldave. Anche' l governatore di Hotin, di cui si parla più in là, era un *pîrcălab*. Era in quel tempo Toader Calmăşul, padre di Ion Callimachi, principe di Moldavia nel seguito. V. i miei *Documente Callimachi*, vol. I, pp. XXIII-IV.

[3] Suceava.

[4] Nell' odierna Bucovina; Cîmpulung.

VII.

Pierre Lamar a...; Kamieniec, 10 giugno 1713.

Communica novelle mandate al General-Maggiore Barsche dal principe di Moldavia, par un Capitaine valaque de bouche».

VIII.

Sconosciuto a «Monsieur d'Elorme, Conseiller des ambassades et resident de S. M. le Roy de Pologne... à Londres»; «de Varsovie ce 19e juillet 1713».

[Il Gran-Generale della Corona manda per le sue ultime lettere] que de la part de la Porte on avoit fait entendre au prince Wisnowieckj, au Smigelski et aux autres Polonois qui sont avec eux, qu'ils se devoient en aller et quitter tout à fait le païs ottoman, ou, s'ils y vouloient rester, qu'ils s'éloignassent des frontières de la Pologne et se retirassent au-delà du Pruth, où l'on leur assigneroit des terres pour s'y habituer en sujets de la Porte, et pour en payer le tribut[1]...

IX.

Relazione di un «Kundschaffter» di Moldavia; «Weissenburg» (Akkerman), 9 febbraio 1713.

...So seynd auch darauff in die gantze Moldau, und die übrige [Schweden] auffzusuchen, Partheyen ausgelauffen, und, da eben einige vest an denen 7-bürg. Gräntzen in dem Orth Okna, wegen Beförderung schwed: Correspondenzen [cf. Hurmuzaki, vol. IX, parte I, anno 1712] gestanden, seynd auch diese nacher Jassy gebunden geführet worden. Der Kiowskische Anhang würde aber noch übler, ja sogar völlig ausgezogener tractirt....

(Ms. 3629 dell' Archivio di Dresda, f° 13.)

[1] Ms. 3552 dell' Archivio Reale di Dresda, f° 193, 193 V°, 194, 194 V°, 195-5 V°, 198, 213, 295-5 V°, 338.

X.

Estratto di lettera della Transylvania, delli 14 febru: 1713.

.... Come pure scrissero [i Turchi] all' prencipe di Moldavia di scacciar via tutt' i Polachi o Cosachi dependenti del rè di Svezia, che si trovavano nelli suoi Stati; il che seguì con tyrannia inaudita, spogliandogli, altri amazzando e mandando i Svezzesi, che si trovavano collà, ligati a Bender....

(Ibid., f° 32; altre notizie, nella lettera di Valacchia, 6 febbraio, ed in altra, del 18; f° 42.)

XI

La conference des Envoés turc et tartare [Varsovia, 18 ottobre 1713].

Le Palatin de Podolie. Nous sommes bien faché de ce que Mess. les Envoyez ont pris la peine de venir chez nous, les armées ottomanes étant encore sur les frontieres pour fortifier Chocim, ce qui est contre le traité.

Le Murza. On fortifie Chocim puisque le Hospodar de Vallaquie autrefois avoit fait le rebelle, et s'étoit joint aux Moscovites.

On repond: La Porte pourroit bien chatier le Hospodar sans fortifier Chocim, car c'est contre le traité, par lequel il est garanti expressement qu'aucun Turc n'y doit pas demeurer et que la garnison n'y doit être composée que des Wallaques.

Les Envoyez. Ce ne sont pas nos affaires: il faut expostuler pour cela avec la Porte.

La Murza prie le Castellan de Cracovie de luy donner un passeport pour un de ses gens, qu'il veut renvoyer au Han.

Le Castellan de Cracovie le luy accorde, luy disant: puisque vous depechez un expres au Han, ecrivez-luy et priez-le, de la part des Grands-Generaux et des Senateurs que vous voyez présents, qu'il fasse retourner les armées assemblez sur les frontieres, sans attendre vôtre retour, puisque le

chateau de Chocim pourra étre fortifié par le Hospodar de Vallaquie et celuy de Moldavie.

Les Envoyez. Le Han ne peut pas faire retourner les armées sans ordre de la Porte.

On les demande: Pourquoy n'a-t-on pas fortifié Chocim autrefois, du tems de la guerre?

Les Envoyez. On le fortifie à cette heure par la crainte qu'on a d'une rebellion du Hospodar et pour qu'on l'empeche de se joindre de nouveau aux Moscovites, mais, pour vous, vous n'aurez aucun dommage par là.

Le Castellan de Cracovie. Je ne puis pas croire que c'est à cause des Moscovites que vous fortifiez Chocim, car ils sont bien loin de là, mais peut-etre que vous ne vous fiez pas à nous.

Les Envoyez. Nous n'avons point d'autre raison de fortifier Chocim, que celle que j'ay deja dit. A cette heure, nous vous prions de nous envoyer au plutot auprès du Roy, puisque nos armées ne remueront pas de Chocim avant que nous n'y soyons pas de retour[1].

(Ibid., f° 155.)

[1] Axintie racconta minutamente l'espulsione de Polacchi alleati di Carlo XII. Il Pascià di Bender aveva invitato 'l principe di Moldavia di condur lui stesso le truppe a cui fù confidato questa missione. Maurocordato ne incaricò i *boierĭ* Antioh Jora, Ioan Balș, Gheorghe Păharnicul e Iamandi Jıgnicerul, che ricevettero i capi dei Seimenĭ e Catane, nonchè i Serbi della guardia ed i Călărașĭ. La nuova fù ben ricevuta dal paese: le campane delle chiese suonarono. I Polacchi si trovavano a Cîmpulung, Bălțăteștĭ, Neamț, Piatra: il comando sopra loro l'aveva 'l Strasznik Zacziwojski a Cernăuțĭ. Il Hatman stesso, Ioan Buhuș, fù mandato contra di loro. Un uffiziale svedese venne fino a Botoșanĭ per dimandar la razione di questa guerra che si faceva agli aderenti del rè. Gli si communicò l'ordine di partire, mà i Polacchi rifiutarono di muoversi senza istruzioni di Bender. Mà i Moldavi assoldati tradirono, poi i Lipcani tatari; i scarsi Polacchi furono facilmente scacciati. I cavallieri, «dragoni polachi in abito svedese», furono soli mandati a Iassy: erano settanta, con un seguito di 150 soldati di fanteria (v. Kogălniceanu, II, pp. 142-5). A Prigorenĭ, podere del cronista Neculce, i Svedesi si difesero sparando i fucili *(ibid.,* p. 343: cronaca del Neculce).

Rapporti olandesi sulle vicende di Carlo XII.

XII.

Lettera annessa a quella di Danzig, 1° ottobre 1710. — Haersolte agli Stati.

Relatie van den spion die den 5 September 1710 uyt Bender is gekommen, ses dagen sigh aldaar heeft opgehouden.

[Trovò a Bender 40.000 uomini con sette Pascià, poi il numero è diminuito fino a 8.000, senza sapersi dov' è andato il rimanente. Gli spaì ed altre truppe partono nella notte; «'t overschot van dit volk soude de winterquartieren by Bender houden en haar befalinge uyt Moldavien hebben». La guarniggione di Bender la compongono 7.000 gianizzeri. Il Chano è andato in Crimea. Il Palatino di Chiev non si trova nella città.

Secondo una lettera del 29 agosto (senza luogo), al Castellano di Cracovia, il Chano sarebbe partito al 12, avendo ricevuto un' ordine del Sultano.]

XIII.

Danzig, 27 maggio 1711. — Haersolte agli Stati.

.... Ik hebbe den brief gesien van den Keyserlichen Minister, den 12ᵉ deser uyt Jawarow geschreven, meldende dat den Czaar den 11ᵉ vastelyk geresolveert hadde met syne armée in de Wallachye en Moldavien te marscheren, op de zeekere persuasie, dat, sodraa syne armée aldaar sal staan, sigh de Hospodars voòr hem sullen verklaren om van de slavernye der Turcken bevryt te zyn, maar veels van de Czaarsche Generals waren van een anden sentiment en oordeelden beeter te zyn sigh achter d'eene of andre riviere te setten, als sigh so verr in een Landt te geeven, daar de retraitte in cas van noot difficil konde valken ....

XIV.

Lemberg, 12 agosto. — Haersolte agli Stati.

....Immiddels is de prins Kurackin in drie en twintig dagen uyt den Hage over Breslau den 8e des avonts hier aangekomen, en also ik geduirende syn verblyf alhier met hem hebbe geconverseert, en, my ook de eere habbende gedaen met my te eeten, is hy des maandags, den 10e, 's morgens, van de resolutie, die hy genomen hadde S. Cz. Mt. tot Sorocka of Raskow te gaan vinden, verandert, en heeft de post genomen op Polonna en Volhynien, werwartz my seyde dat S. Cz. Mt. sigh stont te beegeven, om aldaar syne vrouw gemalinne te gaan vinden en velegt van daar sig naa Kiow soude begeven, sonder dat ik van hem hebbe konnen verneemen of hy door een brief van't Hoff, of door imant anders dese narigt van S. Cz. Mt. intentie hadde bekomen. Hy is dien selven namiddagh om drie uiren vertrocken... Naar ik hebbe gistren avont laat door de derde handt van jemant des Czaars saaken hier doende vernomen, dat de prins een vergeeflyke reyse soude doen, dewyl S. Cz. Mt. seekerlyk in korte tyt tot Jaworow of Jaroslaw soude zyn, van welke laaste plaats ook met de brieven van gistren naricht is gekomen dat alle de vaartuigen op de Weissel wierden by den andren gebragt, en dat tot dienst van S. Mst. persoon vyf groote kaanen tot Jaroslaw, voors:e met manschap van de twee hondert Moscoviters, aldaar gearriveert, beset bleven, konnende met die vaartuigen langs de riviere de Sau in de Weissel komen. [Sembra intenzionato di rifar in Polonia il suo esercito indebolito per la mancanza delle proviggioni e del foraggio.]

XV.

Varsovia, 5 agosto 1713. — Lo stesso agli stessi.

....As ik my over den inhout van dese brief nader by de Cancelier sogt te informeren, so syde my dat van elders brieven waeren van inhout dat Stanislaus door den Han

en syne adherenten aen de Turcken offereert een jaerlycks tribut van driemael hondert duysent r:daelders, Camieniec ende Ukraine, onder conditie dat Stanislaus op den poolschen throon door den Turck soude werden gebragt en by provisie met een goede escorte tot Kotscin op de poolsche grensen was gebragt, en nog van meerder Turcken gevolgt stoudt te worden, apparentlyck om te sien of sy van de wettigen Coning niet deselve conditien, en veeligt nog meerder, souden afpersen, om in deese oneenigheden haer profyt soecken....

XVI.

Dresda, 16 gennaio 1715. — Le stesso agli stessi.

....Van de turcksche grensen wierdt geschreven dat alles aldaer in rust was, dat men te Chocim aen te fortificatien continueerde te wercken en dat in Bender onder de Turcken een kranckhyt was ingeslopen, aen welcke weeckelycks hondert en vyftig menschen stierven....

III.

EXPEDIŢIILE ROMÂNEŞTĬ DIN 1663-4 ŞI 1672-8, CU PRILEJUL DESCOPERIRIĬ DE SCRISORĬ NOUĂ DIN MUSEUL ARDELEAN DE LA CLUJ.

Nu prevedeam, încheind întăiul capitol din această carte, că așa de curînd vor ieși la iveală alte acte românești din același Museŭ Ardelean al Clujuluĭ, care ni maĭ păstrează poate — acum zic aceasta cu maĭ multă încredere — și alte surprinderĭ tot așa de plăcute.

Data aceasta, avem treĭ scrisorĭ, al căror text, întovărășit de analisa cuvenită, urmează.

Am întrebuințat prilejul tipăririĭ lor pentru a povesti maĭ amănunțit decît am făcut pănă acum aiurea expedițiile de după Mateĭ Basarab și Vasile Lupu, în care Romîniĭ luară parte ca ajutătorĭ aĭ stăpînilor lor păgînĭ.

I.

Expedițiile din 1663-4 și o scrisoare cu privire la cea d'intăiŭ.

Cea d'intăiŭ scrisoare e un răvaș așternut din fuga condeiuluĭ pe un petec de hîrtie. Scrisoarea e decĭ măruntică și urîtă.

Cinstită Crăiasă Țărăĭ Ungureștĭ. M[i]lostivul Dumnădzăŭ să trimită Mării Tale multă pace și sănătate Mării Tale. Alta, facem știre Mării Tale că ne'ŭ furat în iastă nopte doĭsprădzece boĭ omeni den satele Mării Tale. Pohtim pre Mărie Ta să daĭ Mărie Ta învățătură omenilor Mării Tale cari-s maĭ mar[ĭ] peste satele Mării Tale, să ne dè boi, să nu rămăia carele aice, că Mărie Ta știĭ că merge Mărie Sa Domnu nostru în traba cinstituluĭ Împărat, carele iaste s[tă]-păn șe țărăĭ Mării Tale, iar, de nu vor întorce boi, noĭ vom trimite de vor lua unde vor găsi, să nu rămăie carăle aice; să șteĭ Mărie Ta că aŭ grăit cu noĭ Șărban birău cum noĭ nu vom avè nice o pagubă, iară în iastă nopte ne'ŭ furat atățe boĭ; care lucru nič Mărie Sa Craiul încă nu-ĭ va plăcè acestu lucru. Alta, iar facem știre Mărie Tal[e] că aŭ mărsu un săman cu 7 cărăuș în orașul Mării Tal[e] șe n'aŭ maĭ venit. Pohtim pre Mărie Ta să învețe Mărie Ta să trimită omenĭ să cunoscă Mărie Sa Domnu nostru cum Mărie Sa Craiul iaste adevărat slugă cinstituluĭ Înpărat șe bun frate Domnu nostru. Să fiĭ Mărie Ta cu multă sănătate de la Dumnădzăŭ adevărat.

† Maĭ mic priiatenul Mării Tale Husain Căpitanul de Siimen[ĭ], carele este maĭ mare pre tabără, pohtim pre Mărie Ta.

La cinstita Crăiasă Ţărăĭ Ungureaştĭ, cu multu cinste să s[ă] dè la Mărie Sa.»

[Pecetea ruptă.]

Cel ce scrie se iscăleşte «Husain Căpitanul de Siimenĭ». El se afla într'o «tabără», pe care o comandà. Această «tabără» mergea împreună cu Domnul, care se afla însă în mijlocul alteĭ «tabere» maĭ marĭ, împotriva unor duşmanĭ aĭ Turcilor, în Ungaria. Oamenii dintr'un sat ardelean furaseră în timpul nopţiĭ nişte boĭ. Căpitanul îĭ cere înnapoĭ de la «Crăiasa Ţărăĭ Ungureştĭ» — nu a Ardealuluĭ —, care stătea într'un oraş vecin, şi i se aminteşte că soţul eĭ, Craiul, «iaste adevărat slugă cinstituluĭ Împărat şi bun frate Domnu nostru».

Aceste ştirĭ cuprinse în răvaş ne pot ajuta să-l datăm, — căcĭ Husain, care nu ştia că scrie pentru posteritate, a lăsat la o parte această grijă.

Domnĭ muntenĭ aŭ venit în Ardeal, în cursul secoluluĭ al XVII-lea — căcĭ scrisul nu e nicĭ maĭ noŭ, nicĭ maĭ vechiŭ —, numaĭ în următoarele împrejurărĭ:

Radu Şerban a năvălit de două orĭ. Dar ca duşman, şi în numele Împăratuluĭ creştin. În Septembre 1613 veni în Ardeal Radu Mihnea, ca unealtă a Turcilor, ce e dreptul, dar iarăşĭ ca duşman al celuĭ ce stăpînià atuncĭ ţara, Gavril Bathory. Ca Domn, Mateĭ Basarab n'a călcat nicĭ-odată în pămîntul romănesc de peste munţĭ. În 1658 e expediţia luĭ Mihnea-cel-Răŭ, care vine însă pentru ca să ajute scoaterea din stăpînire a luĭ Rákóczy al II-lea şi înlocuirea luĭ cu Barcsai; decĭ iarăşĭ e o năvălire duşmană. Apoĭ bietul Barcsai nu s'a numit nicĭ-odată Craiŭ ungurescʼ[1].

După toate acestea, în 1663 şi 1664 Grigore Ghica, Domn muntean, trece hotarul munţilor pentru ca să ajute la războiul Turcilor cu Imperialiĭ. Atuncĭ avea puterea în Ardeal Mihaĭ Apaffy, care e intitulat Craiŭ de Domniĭ şi boieriĭ noştri. Pe acest timp era şi o «Crăiasă», şi Doamna luĭ Ghica,

[1] Cf. *Socotelile Braşovuluĭ* (extras din *Analele Academieĭ Romîne*, XXI), la aceştĭ anĭ.

Maria, care întovărăşia pe soţul eĭ in 1663, viind măcar până în tabăra de la Zărneştĭ, scrie din acest loc, la 17 Iulie, acesteĭ Crăiese[1]. Principesa ardeleană venise la Braşov cu soţul eĭ în Novembre al anuluĭ 1662[2].

Cronica săsească, din care luăm această ştire, cuprinde, la data de 16 Iulie 1663, o alta, cu care putem pune în legătură scrisoarea Căpitanuluĭ de Seimenĭ. Trecînd spre Zărneştĭ, carele luĭ Grigore-Vodă aŭ fost prădate: «Carele de povară ce se aflaŭ în coadă aŭ fost atacate de hoţĭ în pădure, şi de la unele din ele s'aŭ luat şi boiĭ şi provisiile»[3]. Apaffy însuşĭ era în lagărul de la Orăştie, de unde plecă, dar fără Domniĭ noştri, cari-ĭ luaseră înnainte, la 24 Septembre[4]. În lipsa luĭ, grija cîrmuiriĭ fusese lăsată Crăieseĭ, care stătea poate în cetatea Făgăraşuluĭ.

Se pare chiar că avem răspunsul la plîngerea pentru furtul boilor. Anume Socotelile Cohalmuluĭ, localitate care stătea în drumul luĭ Ghica, pomenesc «boiĭ ce s'aŭ trimes de Scaunul nostru Domnuluĭ muntean»[5].

Asupra acestor lupte dintre Imperialĭ şi Turcĭ, în care se amestecară şi Domniĭ noştri, e bine să se dea aicĭ unele ştirĭ complementare, cuprinse în documente apusene, până acum nepublicate:

După 15 Decembre, data acredităriĭ sale, Leopold-Wilhelm conte de Königsegg, Trimes austriac, arată Electoruluĭ de Bavaria ce urmărĭ rele pot ieşi pentru toată lumea răsăriteană din luarea, în toamna trecută, a cetăţiĭ Oradea-Mare de către Turcĭ, cari răpuseseră de curînd pe Rákóczy al II-lea:

«Und der Türckh durch solche, wan ihme sein Vorhaben nit unverlangt underbrochen, und dern Possess also pacifice gestattet werden solte, die seines Orths lengst gewünschte

[1] *Török-Magyarkori Állam-Okmanytár*, IV, pp. 100-1.
[2] *Chronik v. Daniel Nekesch-Schuller*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Braşov, 1903, p. 274.
[3] *Ibid.*, p. 278.
[4] *Ibid.*, pp. 278-9. Cf. şi *Studiĭ şi doc.*, IV, pp. CCCXIII şi 250-1. Cf. şi Lăpĕdatu, în *Conv. literare* pe anul 1901.
[5] *Studiĭ şi doc.*, IV, p. 250, nota 1.

Gelegenheit numehr an der Handt haben wurde, nicht allein ieztermeltes Fürstenthumb Sibenbürgen, sondern auch die daran stossende ansehentliche Länder, die Wallachey und Moltaw (welche biss hero iederzeit dahin getrachtet wie sie sich des schwähren türckischen Jochs entledigen und in vorigen freyen Standt sezen köndten), vollendts gar under seinen Dominat zu bringen und dieselbe dergestalt zu fassen und zu spörren, das ihnen kein Hoffnung sich der schwären Dienstbarkeit zu befreyen ubrig bleiben, ihme dem Erbfeindt aber unverwöhret sein wurde, seinem Belieben nach, gegen Ober-Ungarn, Pohln, folgendts in Nieder-Ungarn und Ihrer Kayl. May. übrige Erbländer, Mähren und Schlesien, einzubrechen, von danen sich weiter in die viscera Imperij Romani, wie vorzeiten von den Hünnen und andern barbarischen Völckern, eben auss diesen Landen geschehen, zu ergiessen, sondern auch aus denen europeischen Provinzen allein, wan man den calculum von dem Schwarzen Mör oder Ponto Euxino an, zwischen dem Dohnawstromb und Carpatischen Gebürg biss zu dem eusseristen Ober-Ungarischen Gränizen, mit Einrechnung dieser mächtiger und grosser Landtschafften der Moltaw, Wallachey und Siebenbürgen ziehen will, solche Kräfften überkommen wurde, das er auch seiner asiatischen Macht (zu deren Herausbringung seine Vorfahren in der Zeit grosse Mühe, Uncosten und die beste Sommerszeit anwenden müssen) weiter nit bedärften, sondern auss diesen europeischen Provinzien bastant genueg sein wirdt, nit nur die Kayl. Erblandt und die Cron Pohlen, sondern auch das Römische Reich und einen ieden benachbarten Fürsten durch vnderschiedliche wohl versehene exercitus immerfort zu infestiren, und mit unausgesezter Continuirung des Kriegs, so lang und dergestalt abzuwarten, bis er einen nach dem andern volgents gar debellirt, und endlich seiner tyranischen Beherschung underwürffig gemacht haben[1].»

[1] München, *Staatsarchiv*, K. bl. 60/7, f° 4 V°. Altă copie, f° 10-10 V°; alta. 81-1 V° şi 105-5 V°, 115-5 V°.

Într'un raport din Cleve («signatum Cleve, den 1j. Februarii 1661») se spune că alt Trimes imperial, Claudiu, conte de Collalto, a cerut ajutor Electoruluĭ de Brandenburg, arătînd, între altele: «weilen der Turck, alss ein Erbfeind der algemeinen Christenheit, sich unlengst der Vestung Varadin bemächtiget, damit Siebenbürgen, Moldau und Wallachey abgeschnitten»[1].

La 13 şi 25 Februar, Gottlieb, conte de Windischgrätz, arată aceleaşĭ lucrurĭ (în numele Împăratuluĭ) ducilor de Braunschweig şi Lüneburg, şi eĭ răspund astfel, la 5 Mart următor:

«Wann dessen [des Türken] Vorhaben, nicht unverlangt underbrochen werden solte, nicht nur Siebenburgen, die Wallachey und Moldaw, sondern auch die Kayserl. Erbländer undt folgentliche dass Heil. Reich, nebest andern benachbarten Königreichen, die grosseste Gefahr darob zu befirchten hetten»[2].

La 8 April acum, Maximilian-Heinrich, electorul de Coonia, arată celuĭ de Bavaria că:

«Es scheinet zwarn, dass Ire Kayl^e^. Maytt. die Gefahr nun erst zu apprehendiren anfangen, indeme der Türck nit allein die Asiatische Völcker an sich gezogen, sondern auch die Tartaren, Wallachen und Moldawer aufgebotten und damit würcklich in Anzug begriffen sein solle»[3].

Sentimentul general în Statele împărăteştĭ era pentru un războiŭ de mîntuire a Ardealuluĭ, şi astfel Împăratul se hotărî în sfîrşit să ajute pe Kemény, urmaşul politiceĭ celor doĭ Rákóczy, care se luptà, pe viaţă şi pe moarte, cu Turciĭ. Montecuculi căpătă comanda unuĭ corp de observaţie: el sili pe Turcĭ să se retragă de la Hust. Unit cu Kemény, el înnaintează la Satumare. Iarăşĭ Turciĭ se retrag, pănă la

[1] *Ibid.*, K. schw. 43/19.
[2] *Ibid.*, K. bl. 60/7, f° 125.
[3] *Ibid.*, K. schw. 43/20.

Mureş-Vaşarheiŭ. Dar nicĭ Imperialiĭ nu se putură ţinea lîngă Cluj, ţara fiind contra lor, căcĭ Turciĭ o ameninţaseră cu cele maĭ grozave pedepse[1].

În Ianuar următor (1662), Apaffy învingea şi ucidea pe Kemény lîngă Mediaş. Toate silinţile ministruluĭ imperial, Portia, de a înnoi pacea cu Turciĭ rămîneaŭ zădarnice. Imperialiĭ păstrează totuşĭ Clujul.

În 1663 Vizirul însuşĭ veni la Buda, bătu pe Imperialĭ şi, asediind Neuhäusel la 14 August, îl lua la 24 Septembre, prin predare[2].

O scrisoare din Viena (23 Iunie), după ştirĭ sigure de la 13, arată că Vizirul e la Belgrad, cu 10.000 de spahiĭ şi ienicerĭ, pe lîngă cari vor maĭ veni 50.000 şi se vor uni cu eĭ oameniĭ luĭ Alì-Paşa din Ungaria şi Turciĭ de la graniţă. Decĭ «saranno oltre 100m, non compu[ta]ti li Vallachi, Moldavi e Tartari». Cea d'intăiŭ veste a prădăciunilor moldotatare, prematură însă, venise[3].

Tocmaĭ această socoteală o face şi Königsegg într'o scrisoare din 25 Iulie către Electorul de Bavaria[4]. Mersul corpuluĭ de oaste romănesc l-am zugrăvit în *Studiĭ şi doc.*, IV, şi în *Despre Cantacuzinĭ,* p. LXXIII şi urm. La 3 Novembre totul se mîntuise, şi din Viena se scria că nu maĭ e nicĭ-o frică, de oare ce Vizirul a dat drumul auxiliarilor[5]. De Crăciun Domniĭ noştri fură acasă.

În cartea luĭ Girolamo Brusoni («Le campagne dell' Ungheria degl' anni 1663 e 1664, raccolte e descritte da...; in Venetia, MDCLXV»), după ce se socot Moldoveniĭ şi Mun-

[1] Astfel, raportul olandes din Constantinopol, 16 Mart 1661, după ce arată că Turciĭ aŭ iernat în Ardeal, adauge: «cuius incolis non ita pridem hinc fuit denunciatum omnes sine discrimine sexus et aetatis esse extirpandos si denuo se moverent».

[2] Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches,* IV, p. 900 şi urm.

[3] München, *Hof- und Staatsbibliothek,* ms. 192, f° 148.

[4] *Ibid., Staatsarchiv,* K. bl. 60/7, f° 45.

[5] Ms. citat din Bibl. din München, f° 198.

teniĭ, la un loc, ca formînd o oaste de 12.000 de oamenĭ, se expune astfel partea românească din acest războiŭ.

După trecerea Dunăriĭ se fac treĭ corpurĭ: cel d'întăiŭ e format din «Tatarĭ şi Moldovenĭ», care «prese attraverso delle montagne, sotto la guida altresì di alcuni traditori, la strada della Moravia», făcînd prădăciunĭ şi uciderĭ straşnice, care, fără îndoială, trebuie să se atribuie maĭ ales Tatarilor.

Într'o «Tuerkisch-hung.-mold.-wall. Chronica» din acest timp, se dă amănunţit călătoria militară a Romînilor astfel (p. 678):

«Unter solchem Verlauff machten sich die bissher in Sibenbuergen gestandene Tartarn, Moldauer und Wallachen allgemach weiter herauff, und sonderlich giengen dess tartarischen Chams Sohn und der Waywod auss der Wallachey mit den ihrigen, unter 163 Standarten, voran, unnd kamen, den 2. 12 dieses [August], bey Debrezen zu liegen; deren Marsch 6 Stunden aneinander waehrte. Den folgenden Tages, nahmen sie ihren Weg gegen Zolnock zu. Der Moldauische Weywoda gieng mit in 5.000 Mann starck ihnen nach, unnd lag den 6. 16. dieses zu Nacht eine kleine Meile von Zeckheyd, von dannen er seinen Weg gleichfalls nach Debrezen zurichtete. Er hatte bey sich 600 mit langen Roehren, die Uebrigen fuehrten theils Saebel ohne Pfeile, theils Pfeile ohne Saebel. Diejenige, so sie gesehen, koenten nicht genugsam beschreiben, was fuer schlechte und abgemattete Pferde sie haetten, und waeren auch sie selbst mit schlechtem Gewehr versehen...

Den 3. 13. [Augusti] langten die beyde, als der junge Tartar-Cham und der Woywod auss der Wallachey, zwo Meilen von Clausenburg an, und marschirten den folgenden Morgen früh gemeldte Vestung vorbey; die Breite ihres Marsches war 200 Schritt, und ritten alle dick aneinander. Das Laeger aber, nachdem man es recognoscirt hatte, erstreckte sich auff anderhalb Meil Wegs. Erstgedachter Fuerst auss der Wallachey redte selbst, auff 2 Stunden lang, mit dem Herren Graffen Barzza, als Commendanten in der Vestung:

was aber ihr Gespraech gewesen, ward in geheim gehalten. So viel dess Fuersten Cantzler und Secretarius erzehlte, solten der Tartarn bey 12.000 seyn, aber der halbe Theil nicht Pfeile, viel keine Saebel, noch einiges Gewehr haben, doch waere keiner unter ihnen, der nicht auffs Wenigste 5 Pferde mit sich fuehrte. Der Wallachen Anzahl koente man eigentlich nicht wissen. Vier Tage hernach kam auch der Waeywod auss der Moldau mit den Seinigen daher, und gieng den Andern nach. Sonst konte man zu dieser Zeit an hiesigem Orte ums Gelt alles gar woll und um einen billichen Preiss haben, und galt das Feldmass Wein 6 Kreutzer.

In solchem ihrem Zuge giengen sie immerfort biss sie, den 16. 26. dieses, im Laeger vor Neuhaeusel ankamen, da sie daherumb erschroecklich tyrannisirten, alles lebendiges menschlichen Geschlechtes, ausser den jungen Weibs-Bildern, biss in 24 Jahr ihres Alters, welche sie behielten, niedersaebeln, und alle Flecken und Doerffer biss an die Berg-Staette einaescherten; welches Unglueck auch die Vorstaette bey dem Freystaettlein mit betraff[1].»

Astfel încît mersul acesteĭ campaniĭ se poate reconstitui foarte bine:

La 2 Iulie (nu 20), Grigore Ghica pleacă din capitala sa[2].

[1] Cf. lista armateĭ turceştĭ de 'naintea Neuhäuseluluĭ (p. 693):

«Der Fuerst auss der Wallachey, mit 6.000. Der Fuerst auss der Moldau, mit 4.000.»

Şi apoĭ, p. 695:

«Die Moldauer und Wallachen seyn eben auch schlechte Leut, wie die Tartarn, und etlicher Massen beschossen, doch auch zimlich schlecht. Sonsten, als sie ankommen, haben sie ihre Fahnen, darinnen das Crucifix war, zu den Fuessen dess Gross-Veziers geneigt, und mit Gut und Blut, ihm zu dienen, zugesagt. Unter der Moldauern, wie nicht weniger auch unter den Wallachen, seyn tausend zu Fuss, mit langen Roehren wol bewehrt...

Mittlerweilen haten die zu Zathmar um diese Zeit etliche Tage nacheinander staets Laermen, sintemahlen die Wallachen, Moldauer und theils Tartarn mit der vornehmsten Beut und vielen gefangenen Christen bey Debrezen vorbey und nach Hauss giengen, jedoch aber machten diese in Siebenbuergen nicht die wenigste Ungelegenheit, sondern zehrten alle fuer ihr eigenes Geld» (p. 703).

[2] Cronica Ţeriĭ, p. 360.

El trece prin pasul Buzăuluĭ, după cronica luĭ Samuil Grondski.

La 16, e lîngă Braşov. La 17, la Zărneştĭ. La 20 a ajuns la Făgăraş, la 22-4, trecerea Oltuluĭ la Porumbac. Dabija, cu Moldoveniĭ, vine prin Preaşmăr, unde sosise trecînd pasurile din Secuime ale Carpaţilor: la 21 Dabija e şi el în preajma Braşovuluĭ. Abia la 24 Iulie plecare din Orăştie[1]. Calea e pe lîngă Cluj, pe unde Grigore-Vodă trece la 4 August st. n.[2]. La 2/12 August, Domnul muntean e la Debreţin. Grigore-Vodă merge înnainte spre Solnoc, la 3/13. Dabija urmează: e în ziua de 6/16 la Podul-Secuiuluĭ, lîngă Debreţin[3]. În cale, aĭ noştri pradă până la Satu-Mare. La 28, eĭ sînt în tabără la Neuhäusel (Ujvár).

Oastea românească, alcătuită din ţeranĭ, şi nu din falnicĭ soldaţĭ cu plată, e judecată foarte răŭ. Moldoveniĭ, se spune, aŭ suliţĭ, săbiĭ, săgeţĭ şi călăresc pe caĭ foarte proştĭ[4]. Munteniĭ eraŭ împărţiţĭ în 33 de cete, fiecare trebuind să cuprindă 100 de oamenĭ, aveaŭ steguleţe roşiĭ şi albe la suliţe şi purtaŭ, ceĭ maĭ mulţĭ din eĭ, opincĭ; în urma acestora veniaŭ o mie de puşcaşĭ călărĭ şi altă mie pe jos; comandanţiĭ eraŭ boierĭ, şi ostaşiĭ mergeaŭ la luptă în sunetul tobelor. Domnul era încunjurat de Sfatul săŭ, în număr de cincĭsprezece oamenĭ; cîte 200 de oştenĭ mergeaŭ înnainte şi în urma luĭ, «Turcĭ saŭ creştinĭ amestecaţĭ»: aceştia eraŭ Seimeniĭ. Tabulhanaua, musica turcească, îĭ cînta în marşurĭ. Moldoveniĭ vor fi avut cam aceiaşĭ înfăţişare: de-asupra unora şi a celorlalţĭ fluturaŭ prapure, întocmaĭ ca acelea din bisericĭ, cu Sf. Gheorghe, Maica Domnuluĭ şi Buna Vestire[5].

Din tabără Munteniĭ sînt trimeşĭ, cu cumnatul Viziruluĭ, Riblelì-Paşa de Damasc, la rîul Waag, afluent al Dunăriĭ, împotriva Imperialilor. Îndată sosi vestea că aceştia aŭ fost

[1] *Studiĭ şi doc.*, IV, p. 250 n. 1; maĭ sus, p. 131.
[2] *Acte şi fragmente*, I, pp. 265-6.
[3] V. şi *Acte şi fragm.*, I, p. 266, no 2.
[4] *Ibid.*
[5] *Acte şi fragmente*, I, p. 252 şi urm.

bătuţĭ, prinzîndu-se Montecuculi şi Palatinul Ungarieĭ şi că însuşĭ Împăratul vrea să fugă din Capitala sa. De fapt, fuseseră răspinşĭ numaĭ dincolo de Waag o mie de dragonĭ croaţĭ. Oştile creştine se retrăseseră spre Pressburg; Ribleli rămase la asediul cetăţiĭ Freistädtl, iar Romîniĭ şi Tatariĭ prădară pănă la Brünn, în Moravia. Apoĭ cu toţiĭ se întorc la Neuhäusel. În acest timp Moldoveniĭ păziră lagărul Tatarilor. Apoĭ cu toţiĭ fac treabă de salahorĭ.

Pentru asediu, Ghica-Vodă, cu ceĭ 6.000 aĭ săĭ, e pus de spre Komorn, iar Dabija de spre Neutra. Cetatea Neuhäusel fu luată — cum s'a maĭ spus — în ziua de 24 Septembre.

La 6 Decembre st. n. Domniĭ, în calea de întoarcere, se aflau la Cohalm, în Ardeal[1]. De Sf. Nicolae, eĭ se odihniaŭ — după Cronica ţeriĭ — în reşedinţile lor.

În 1664, iarăşĭ Domniĭ noştri merseră în Ungaria, dar, pe cînd Montecuculi ţinea în loc pe Vizir, Grigore Ghica, împreună cu Paşa de la Buda şi cel noŭ din Neuhäusel, cercă să iea cetatea Lewenz (Leva). Urmarea fu straşnica înfrîngere de la Sf. Benedict, în ziua de 19 Iulie st. n., din partea generaluluĭ imperial de Souches.

La 30 Mart, un raport citat de Brusoni socoate oastea turcească din Adrianopol la 94.000, apoĭ 60.000 la Belgrad şi la hotare; cu Tatariĭ şi Romîniĭ, «destinati a militare nell' Ungheria Superiore», vor fi 150.000 (pp. 76-7).

La 2 April se întăreşte ştirea «că un grosso di Vallachi, Moldavi e Tartari» va operà între Pressburg şi Viena; pentru care lucru guvernatorul din Pressburg a pus să se taie copaciĭ şi via din jurul oraşuluĭ (p. 77).

Din Graz se anunţă, la 24 Iunie, că, Imperialiĭ luînd Lewenz, Vizirul trimete pentru a relua cetatea pe Tatarĭ şi Romînĭ (p. 102). Încă de la 14 Iunie se ştia la Linz că s'a luat Lewenz cu loviturĭ de bombe şi că vin aĭ noştri prin Ardeal[2].

Eĭ veniră din Neuhäusel, după Brusoni (p. 106). Toată

[1] *Studiĭ şi doc.*, IV, p. 250.
[2] Ms. 192, f° 270.

oastea avea 25.000 de oamenĭ. Souches și Heisler atacă după amiazi. Răspinșĭ de două orĭ, eĭ rup aripa stîngă a dușmanilor, cari pierd de toțĭ 6.000 de oamenĭ. Vestea de bucurie ce sosi întăiŭ la Constantinopol, se prefăcu răpede într'una de durere [1].

Se știe că una din urmărĭ fu pierderea tronuluĭ muntean de către Ghica.

Campania din 1664 are decĭ următorul mers:

În primăvară Domniĭ noștri primesc ordinul de a merge în Ungaria. Eĭ pleacă în Maiŭ încă. Ghica iea calea pe la Orșova, fiindcă socotelile brașovene nu-ĭ pomenesc drumul. La 20 ale luniĭ, el se afla în conacul de la «Cușmir» [2]

Cetățile ocupate pănă acum în Ardeal de Imperialĭ, Clujul și Podul-Secuiuluĭ, fusese predate, în iarnă, de garnisonele lor neplătite [3]. În Maiŭ, Souches iea însă Neutra. Silințile ostașilor creștinĭ nu izbutesc aiurea.

Nu se poate ști data cînd Romîniĭ ajunseră la Buda. De aicĭ li se porunci a merge, cu Pașa de acolo, cu acel de Erlau și de Neuhäusel, asupra cetățiĭ Lewenz. Souches vine din Freystädtl și-ĭ bate, cum am zis, la 9/19 Iulie. Și data aceasta, Romîniĭ trădaseră. Dar lupta lor n'a fost rea. Constantin Căpitanul, cronicar muntean, spune că Domnul săŭ «pe o roată de Nemțĭ o aŭ stricat de tot..., și boiarĭ mulțĭ aŭ perit, și slujitorĭ de ceĭlanțĭ», prinșĭ cu toțiĭ în tina cea mare a cîmpuluĭ de luptă. Cronica moldovenească a luĭ Nicolae Costin numără printre morțĭ pe Comisul Constantin Vărzarul, Serdarul Ivașco și Comisul Pavel Bucium.

Vizirul însușĭ fu învins la S.-Gotthard, în ziua de 1[iu] August st. n. El se retrase pănă la Alba-Regală, și peste cîteva săptămînĭ se afla retificarea păciĭ de la Vasvár, încheiată zece zile după biruință. Fără a trece pe la Vizir, ceĭ doĭ Domnĭ porniaŭ cătră casă, urmînd calea pe care veniseră. Totușĭ, maĭ bine sfătuit, Dabija se întoarse înnapoĭ pentru a se înfățișa, la

[1] Rapoartele italiene din acelașĭ ms. și din Brusoni, și cele olandese.
[2] Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 154, nota 1.
[3] Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, IV, p. 924.

Belgrad, comandantuluĭ suprem. În Decembre, el se afla aicĭ [1]. Din potrivă, Ghica merse tot înnainte spre ţara sa. La 24 Octombre el se afla în Scaun: Tatariĭ, întorşĭ din războiŭ, îĭ pradă ţara [2]. La 2 Novembre st. n., Doamna Maria trece munţiĭ în Ardeal [3]. Ghica însuşĭ fugi prin Moldova în Imperiu. Încă la 13/23 Novembre venise la Bucureştĭ Aga de Scaun cu vestea că este un Domn noŭ [4].

---

[1] *Studiĭ şi doc.*, IV, pp. 258-9.

[2] Nekesch-Schuller, în *Quellen*, IV, p. 289.

[3] *Ibid.*, p. 200.

[4] *Socotelile Braşovuluĭ*, p. 105. Cf. şi Neculce, pp. 195-4; Analele luĭ Ioan Bethlen, *Historia rerum transylvanicarum ab a. MDCLXII ad a. MDCLXXIII, auctore I. Bethlenio*, ed. Horányi, Viena, 1782-3; I.

II.

Campaniile împotriva Polonilor.

A. Cea din 1672.

În curînd Chiupruliiĭ, conducătoriĭ Împărățieĭ turceștĭ pe această vreme, începură războiul cu Poloniĭ, care trebuia să ajute și el la dezmorțirea Statuluĭ Sultanilor.

Încă din Septembre 1671, se ceruse Domnilor noștri să ajute pe Cazacul Doroșenco [1]. Acesta se făcuse stăpîn pe toate semințiile neamuluĭ săŭ, dar avea să se teamă de Polonĭ, suzeraniĭ de odinioară aĭ Cazacilor: decĭ el se supuse Turcilor, cerînd de la dînșiĭ o numire cu tuiŭ și steag întocmaĭ ca a Domnilor noștri [2]. Pe cînd se zvonia că dușmaniĭ luĭ Doroșenco, Hanenco și fostul Hatman Sîrcu (Sierko), unindu-se, aŭ năvălit, prădînd, în raiaua turcească de lîngă

[1] Grabowski, *Ojczyste wspominki*, II, p. 144: scrisoare din Camenița, 11 Septembre 1671.

[2] Hammer, *Gesch. des osm. Reiches*, III, p. 655; Engel, *Gesch. der Kosaken*. ncă din Decembre 1668, de alminterea, venise la Poartă solĭ cazacĭ («Ruthenorum Cosaacorumque»), Luca «Busquewitus și Grigore «Bilogruda», cerînd aceste semne de înfeodare («signa bellica»), puind și șeĭsprezece condițiĭ, între care a șesea cuprinde ca nicĭ Romîniĭ să nu se amestece în afacerile religioase ale Căzăcimiĭ: «in 6to. Valachorum Moldavensium, Turcarum ac Tartarorum auxiliarii in ipsorum regionibus, ecclesias et monasteria expilare, prae latis et monachis damna vel vim inferre non audeant» (anexă la raportul, din Constantinopol, al ambasadoruluĭ olandes Colyer, 30 Decembre 1668). — Un alt raport olandes, din 1iŭ Iulie 1669, vorbește despre atacarea Ținuturilor tătăreștĭ de către Cazacĭ. — În sfîrșit, un al treilea, din 25 Iulie 1671, vestește sosirea în acest oraș, la 5 Iunie, a soluluĭ polon Casimir Wisocki.

Cetatea-Albă, Grigore, fratele luĭ Doroşenco, mergea să ceară ajutor de la Paşa din Silistra. Acesta dădu, în Septembre, asigurarea că Domniĭ romînĭ vor alerga în ajutorul luĭ, şi anume că, «zilele acestea» chiar, Ghica se va duce la Raşcov, iar Duca la Mohilăŭ, păzind astfel din două puncte cursul Nistruluĭ [1]. Încercarea acestuĭ din urmă de a scăpa de o astfel de povară nu izbuti: la 15 Septembre se aştepta sosirea Muntenilor [2]. Dar toate zvonurile rămaseră zădarnice.

În 1672 se începu astfel, rege fiind peste Nistru Mihail Wisznowiecki, după mamă coborîtor al Movileştilor, expediţia care trebuia să deie Turcilor Cameniţa. Domniĭ noştri fură chemaţĭ şi eĭ în ajutorul stăpînilor. În luptele ce se dădură la apa de hotar, se văd războindu-se şi Romîniĭ. Eĭ eraŭ «8.000 saŭ aproape», ţineaŭ dealurile ca străjĭ, în două cete călărĭ, Moldoveniĭ îmbrăcaţĭ în postav roşu, iar Munteniĭ în taftă braşovenească galbenă [3]. Podul de la Isaccea, pe care trecu Sultanul, era făcut de dînşiĭ. La 10 Iulie toată tabăra, şi Împăratul şi Ienicer-Aga, care venise deosebit, se aflaŭ la Ţuţora.

Astfel un vînt războinic bătea iarăşĭ asupra ţerilor noastre, şi uniĭ din boieriĭ lor se bucuraŭ de dînsul. Cronica luĭ Constantin Căpitanul nu uită să zugrăvească oastea luĭ Ghica, acum iarăşĭ Domn la Muntenĭ: «Aŭ poruncit luĭ Gligorie-Vodă de aŭ mers şi el cu oştile luĭ, care străngăndu-şĭ den toate breslile: călăraşĭ, dorobanţĭ, roşăĭ, visterniceĭ, spătăreĭ, postelniceĭ, stolniceĭ, vorniceĭ, păhărniceĭ, le-aŭ făcut steagurĭ şi li-aŭ dat tuturor suliţe văruite şi cu prapore fealiurĭ-fealiurĭ, fieştecare după breasla lor, şi aŭ făcut oaste frumoasă, atăte căt, mergănd şi făcănd halaĭ înnaintia Împăratuluĭ, s'aŭ mirat şi Împăratul şi toţĭ Turciĭ de oştĭ ce avea Grigore-Vodă frumoase» [4].

Această campanie din 1672 se înfăţişează astfel după foarte bunele rapoarte, inedite, ale ambasadoruluĭ olandes.

[1] Colecţia Bartoszewicz, III, pp. 299, 331.

[2] Grabowski, *Ojczyste wspominki*, I (1854), p. 144.

[3] *Acte şi fragmente*, I, pp. 82-3: memoriile secretaruluĭ frances La Croix.

[4] Cronica luĭ Constantin Căpitanul.

La 8 Mart, din ordinul Sultanuluĭ, Trimesul polon e dus la Adrianopol, cu şese ceauşĭ şi zece ienicerĭ, împreună cu toată suita sa, costul călătorieĭ plătindu-se de Curte. Cînd primul-dragoman olandes merge la Marele-Vizir, acesta-ĭ spune că stimează numaĭ pe Englesĭ şi Olandesĭ şi că a dat soluluĭ polon un buzdugan [1] ca să-l predea regeluĭ, cu adaus că Vizirul va veni să i-l iea din mînĭ [2], ceia ce însemna că Sultanul însuşĭ va conduce expediţia [3].

Îndată se fac gătirile de războiŭ pentru ieşirea Sultanuluĭ la Adrianopol în corturĭ, «care trebuie să fie foarte multe». Capudanul va fi «locotenent-general al lagăruluĭ [4]».

Ieşirea împărătească se făcu la 30 April [5]. Plecarea însă zăbovi până la 5 Iunie [6].

În acest timp, Moldoveniĭ, cari ţineaŭ cu creştinătatea, nu uitară să trimeată nişte delegaţĭ la dieta din Varşovia, în înţelegere cu Hanenco, pentru a-şĭ arăta dorinţa de a fi scăpaţĭ din ghiarele Turcilor. Lucrul se făcu însă fireşte fără ştirea luĭ Duca [7]. Trimeşiĭ eraŭ de sigur dintre pribegĭ, şi căpeteniile acestora, Durac şi Hîncul, carĭ urziseră în 1671 o răscoală împotriva Domnuluĭ [8], pătrund în ţară, în părţile Cernăuţilor şi Hotinuluĭ, maĭ ales pentru a culege ştirĭ, pe cînd o ceată de Polonĭ, care n'avu noroc, trecu Nistrul, prinzînd vite pentru tabără în Iunie [9]. Moldoveniĭ luĭ Duca răspunseră prădînd şi eĭ oraşul Pampol, peste Nistru [10].

La Constantinopol, până în Iulie încă, eraŭ ambasadorĭ

[1] «Een tappoes, dat is een wapencnodts.»

[2] «Dat den Grooten-Vezier hem dieselffs soude comen uyt de handen rucken.»

[3] «Waeruyt men vest besluyt dat den oorloch van hier tegens Polen aengesien is; also het een gebruyck is van de turcks Kaisers, dat, als wanneer sy ymant den oorloch willen aendoen, aen deselve eerst een tappoes offte wapencnods toe senden.»

[4] Jurnal olandes din 10 April.

[5] Hammer, III, p. 659.

[6] *Ibid.*

[7] Hurmuzaki, IX[1], p. 265; April.

[8] Iorga, *Doc. romăneştĭ din Arch. Bistriţeĭ*, II, p. XXV.

[9] *Ibid.*, *Supl.* I[1], pp. 257-8.

[10] *Ibid.*, pp. 259-60.

străinĭ carĭ nu ştiaŭ bine dacă «planul e împotriva Ungarieĭ, Ardealuluĭ saŭ Polonieĭ», şi nu credeaŭ pe deplin cînd lumea oficială turcească declara că ţinta uriaşeĭ expediţiĭ e Cameniţa. Totuşĭ bănuielile se prefăcură în siguranţă cînd Sultanul trecu Dunărea în ziua de 6 Iulie st. n. [1]. Drumul, foarte bine îngrijit cu zaherea, dar pustiŭ de locuitorĭ, fu străbătut răpede. Ieniceriĭ eraŭ la Ţuţora, din jos de Iaşĭ, la 9/19 ale luniĭ, şi a patra zi Ieşeniĭ se învredniciaŭ să vadă şi pe «Împăratul», sosit încă de la 10/20 [2]. El călca pe «bucăţĭ de atlazurĭ şi de tăfţĭ»; Domnul, care-ĭ închină scumpe darurĭ, îl rugă să-ĭ vadă noua ctitorie: Cetăţuia. În Iaşĭ, chiar, nefiind moscheie, hogea strigă la rugăciune din turnul Sf. Nicolae cel Domnesc, biserica Curţiĭ. Dar Turciĭ nu se aşezară în oraş, ci stătură şi maĭ departe în tabăra lor de la Ţuţora [3].

După o odihnă de opt zile, Turcimea plecă la 18/28 spre Hotin [4]. La 5, întăia ceată trecea Nistrul pe podul ce nu fusese făcut destul de bine de acest Duca — pentru aceasta el fu mazilit — şi se lua cetăţuia Zwaniec [5]. Lucrul poduluĭ urmă, şi Sultanul trecu şi el la 15 [6]. Cameniţa avu şi ea rîndul eĭ: asediul, început la 18 August, se sfîrşi cu predarea cetăţiĭ la 30 [7].

Încă de la 9 Septembre, Domniĭ noştri, Ştefan Petriceicu şi Ghica, eraŭ orînduiţĭ să meargă, împreună cu Hanul, cu Paşiĭ de Anatolia şi de Bosnia, pentru a prăda Polonia până la Lemberg [8]. Cu cîteva zile înnainte Poloniĭ de la Jaworow

[1] Cf. raportul olandes din 4 Iulie şi acel din 25: «Den 6 dito is den Grooten Heer met syn gantsche armaed den Donauw gepasseert, ende treckt recht op Camieniec aen». Tot atuncĭ se vorbia despre o pretinsă înfrîngere a şepte Paşĭ în Podolia.

[2] Cronica luĭ Nic. Costin, p. 8.

[3] Neculce, pp. 198-9.

[4] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 260, n° CCCLXXXV.

[5] *Ibid.*, n° CCCLXXXVI.

[6] Hammer, III, pp. 661-2.

[7] Hammer, III, pp. 662-3. Vestea luăreĭ Cameniţeĭ sosi însă la Constantinopol pe la 13 Septembre, cînd Bostangi-Başa o făcea cunoscut ambasadorilor străinĭ (raport olandes din 13 ale luĭ Octombre): la 13-6 ard focurile de bucurie pentru aceasta.

[8] *Ibid.*

nu ştiaŭ de acest gînd, şi credeaŭ numaĭ că Duca a fost tăiat la Nistru[1].

Năvălirea nu izbuti decît în parte. Fără îndoială că Tatariĭ, căzînd asupra unei ţerĭ răŭ apărate, se întoarseră cu o mulţime de robĭ, dar atîţia alţiĭ, din pleanul biruitorilor, fură căpătaţĭ înnapoĭ de creştinĭ. Pe cînd Sultanul înnainta de la Hussiatyn spre Jaslowiec şi Buczacz, Tatariĭ se desfăcură către Przemysl şi Sambor. Împotriva lor se coborî acum Marele-Mareşal al Coroaneĭ, Sobieski, care era menit să înlocuiască peste puţin timp un rege netrebnic. El văzu lucind lîngă Komarno, pe la 10 Octombre, focurile tabereĭ unuĭ Sultan tătăresc ce avea supt ascultarea luĭ pănă la 10.000 de păgînĭ din Crîm şi de creştinĭ moldovenĭ. Din mijlocul mulţimiĭ războinicilor prădalnicĭ se ridicaŭ în umedul întunerec al nopţiĭ de toamnă, pe marele şes jefuit fără cruţare, «urletele atîtor miĭ de suflete creştine duse în prea-aspra robie a necredincioşilor». Sobieski-şĭ cercă norocul, de şi avea la îndămînă numaĭ trupe cu totul neînsemnate. Tătărimea ghiftuită şi bucuroasă fu oprită în cale şi apoĭ aruncată pe drumul Przemysluluĭ, scoţîndu-se din mînile eĭ o mulţime mare de robĭ: nobilĭ, preoţĭ, femeĭ, Polonĭ catolicĭ saŭ Rutenĭ de lege răsăriteană. Pe acel timp, alţĭ Tatarĭ prădaŭ în jurul Lemberguluĭ, pe care-l încunjuraseră puterĭ marĭ, supt Caplan-Paşa, Hanul şi Doroşenco, — cele treĭ căpeteniĭ adecă. De şi cîte o ceată răzleaţă fu lovită cu izbîndă şi aicĭ, locuitoriĭ îngroziţĭ aĭ Lemberguluĭ nu putură scăpa decît plătind un preţ de răscumpărare în suma de 80.000 de scuzĭ. Trecerea Mareşaluluĭ peste Nistru maĭ sus de Hotin nu avu nicĭ-o urmare însemnată[2].

Negocierĭ de pace începuseră de mult încă. Poloniĭ eraŭ chiar din 1671 în bună înţelegere cu o parte dintre Moldovenĭ, aceĭ cari se ridicaseră făţiş împotriva luĭ Duca în toamna

[1] Grabowski, II, pp. 335-6.

[2] Corespondenţa agenţilor francesĭ în Polonia; còpiĭ în Bibl. Ac. Rom. Domniĭ noştri ar fi fost înţeleşĭ cu locuitoriĭ din Lemberg (Engel, *o. c.*, p. 257).

acelui an [1]. Dar chiar uniĭ din dregătoriĭ domneştĭ strecuraŭ peste Nistru asigurărĭ şi oferte, care eraŭ primite cu neîncrederea cuvenită. Astfel, în Februar 1672, oaste de a luĭ Duca, supt porunca luĭ Ştefan Hîjdăŭ, pîrcălab al Hotinuluĭ, încunjura cetatea, în care se adăpostiseră nişte prietenĭ aĭ luĭ Durac şi Hîncul, anume Grigoraşco Hăbăşescul, Prodan, şi chiar doĭ fraţĭ aĭ luĭ Hîjdăŭ. Un Trimes al luĭ Ştefan veni la stegarul de Czernikow, Mysliszewski, aflător în Cameniţa vecină, ca să-ĭ ceară să îndemne pe Mareşal a veni pentru scăparea Moldoveĭ de supt jugul luĭ Duca şi unirea eĭ, ca din vechĭ, cu Polonia [2]. Pe atuncĭ Durac, pe care mulţĭ din

[1] *Doc. Bistriţeĭ*, II, p. XXV.

[2] «Copie de lettre écrite par Monsieur Myslissewski, de Kaminietz en Podolie, à M. le gouverneur de Grabowietz, le 11 février 1672.

Je reçus hier une lettre écrite de Chotim, par le sieur Étiene Hizdew, Grand-Capitaine de Valachie et burgrave de Chotim, écrite, dis-je, dans la même ville (car Habasseskul, Prodan et deux frères dudit Hizdew y demeurent comme assiégés au château, de sorte que ceux-ci ne le veulent pas laisser entrer là-dedans, ni lui les en descendre, mais il me semble qu'ils s'entendent bien ensemble), par laquelle il me prie très ardemment, ce qu'il avoit deja fait par deux fois, de le venir trouver à Braha sur le Dniester, pour tenir une conférence avec lui, de quelques affaires de conséquence; où je me suis trouvé aujourd'hui, et, lorsque je lui voulois parler des paysans de Monsieur le fils du Palatin de Rawa enlevés en Valachie, il ne m'a laissé d'en parler, mais, m'ayant conjuré de tenir le secret pour ne le reveler pas à personne, qu'il lui vouloit dire au nom de Hencul et des autres seigneurs de ce pays-là demeurant à Jassi, ville capitale, me le dit, à savoir qu'ils prient par moi Mgr. le Grand-Marechal de pouvoir avoir du secours contre leur ennemi Duque, de l'armée de la Couronne, pour leur argent,—se déclarant de vouloir soumettre leur pays à la Couronne, comme s' ils en relevoient autrefois, et d'aller avec leurs gens de guerre contre chaque son ennemi, selon l'ordre de S. M. ou de Mgr. le Grand-Maréchal. En suite de quoi, je tachois de bien pénétrer son intention, connoissant la foi grecque lubrique, mais il s'est mis à genoux, et, ayant fait la croix, a juré qu'il le souhaitoit sincerement. A quoi lui ayant dit: «Je vous connois de longtemps. D'où vient cela que Monsieur Hencul ne traite pas d'une matière si délicate par quelque autre? Ou qu'il n'envoye pas à mon dit seigneur quelqu'un, comme le sieur Habasseskul avoit envoyé nouvellement son secrétaire»? Il m'a répondu: «Ne vous en étonnez pas, car ils n'ont pas voulu confier ce secret à personne qu'à moi. Et, pour ce qu'ils n'ont pas écrit, ni dépêché quelque envoyé vers Mgr. le Grand-Maréchal, la raison en étoit qu'il y a des mésintelligences entre nous, un se défiant de

Polonia îl priviaŭ ca pe adevăratul Domn al Moldoveĭ, cu voia țeriĭ, stătea la Rașcov, chiar lîngă Nistru, și era sprijinit în tot chipul de căpeteniile căzăceștĭ credincioase față de Regat, Sîrcu și Hanenco [1].

Acum în Octombre, cu cîteva săptămînĭ după numirea sa, Petriceicu trimese și el un mijlocitor la Mareșalul polon, pe un Sulimowski, Polon așezat în Moldova, ca să aducă pe creștinĭ maĭ lesne la o pace, care nu putea fi decît ruinătoare; solul moldovenesc îșĭ arătă teama că, fără aceasta, Vizirul va ierna în Camenița, iar Sultanul însușĭ în Iașĭ [2].

La această dată însă, era acuma o pace, pe care o impusese Hanul la Buczacz: ea dădea Turcilor Podolia, prețul de răscumpărare al Lembergului și un dar de 220.000 de galbenĭ, dacă nu chiar un tribut; Ucraina rămînea a Cazacilor răsculațĭ, supușĭ aĭ Turcilor, iar Tatariĭ îșĭ păstraŭ poclonul obișnuit de multă vreme (18 Septembre). Numaĭ peste o lună *telaliĭ* sau crainiciĭ strigară pacea în lagărul împărătesc.

Încă din 29 Septembre, dragomanul Porțiĭ arăta, fără a vorbi de această pace, că acum n'a maĭ rămas nimic de făcut și că oștile se vor întoarce, de bună samă, după vre-o zececinsprezece zile [3]. La 21 ale luĭ Octombre, începea în adevăr

l'autre, joint que nous craignons qu'on n'intercepte l'envoyé ou les lettres. Mais je vous prie de vouloir faire savoir telle notre résolution à Monseigneur le Grand-Maréchal, voir à toute la République, par lui, car nous voulons fermement tenir parole et payer les gens qui viendraient à notre service. Je sais bien que Mgr. le Maréchal le peut faire, en permettant au moins que quelques compagnies comme volontaires, et non pas comme des troupes envoyées tout exprès, le fassent, pourvu qu'il nous adresse un cavalier d'esprit et bien résolu, pour nour conduire et employer notre force comme il faut. C'étoit sa réponse et sa déclaration. Si elle est sincère, je ne puis pas deviner» (Corespondența francesă citata).

[1] Scrisoare din tabăra de lîngă Uchan; 28 Septembre 1672, în Grabowski, *Ojczyste wspominki,* II (1854), pp. 348-9. Și Grigore Ghica făcu asemenea propunerĭ, de la Zloczow, în ziua de 21 Septembre (Grabowski, *o. c.;* reprodusă, cu răspunsul lui Sobieski, în *Arch istorică,* II, pp. 22-4).

[2] Corespondența francesă citată.

[3] «Estratto di una lettera scritta del Illmo signor Panaioti all' Illmo signor residente Iustino Colyer, dal campo turchesco sotto Hussatın, in dato 29 settembre 1672»: «Speriamo che doppo 10 overo 15 giorni ritornaremo di

retragerea prin Moldova pustiită, unde nu se făcuse arături de primăvară şi unde fumegaŭ încă satele şi tîrgurile din Ţara-de-sus, căcĭ acolo lucraseră temeinic podghiazurile răzbunătoare[1].

B. Campania din 1673.

Îndată după întoarcerea oştilor, li se dădu drumul, iar Sultanul se aşeză pe iarnă în a doua capitală a sa, Adrianopol[2]. Nu se putea şti dacă se va face o nouă expediţie în primăvară. Totul atîrna de la felul cum vor îndeplini Poloniĭ condiţiile păciĭ, şi era foarte greŭ ca ele să fie îndeplinite în întregime şi după cuviinţă, maĭ ales în ceia ce priveşte haraciul făgăduit.

Deocamdată, Turciĭ se întăriră în ceia ce cîştigaseră. Se va fi lucrat şi pentru asigurarea Cameniţeĭ, dar încă din Ianuar 1673 mîna răpareţă a stăpînilor Moldoveĭ căzu şi asupra Hotinuluĭ nostru. Ştirea despre această încălcare, puţin trainică, din fericire, nu se află în cronicile noastre, care pentru acest răstîmp nu sînt contemporane. Ni-o dă însă o scrisoare polonă, din Cameniţa, datată 31 Ianuar. Printr'însa aflăm că s'a răpit şi «frumoasa biserică zugrăvită din cetate», cu locul eĭ, că s'aŭ îndepărtat cu despreţ, ca nişte lucrurĭ de acum

quì, mentre non ci è più da fare: è impatronita la Maiestà del Gran-Signore di tutta la Podolia et Ucrania, che sono due grande provincie, et anco gran parte della Russia, perchè, havendo preso la Camenizza, che si stimava, per il suo sito naturale, inespugnabile antemuraglia di tutto il Settentrione, si sono resi li altri castelli, et alcuni che hanno voluto fare resistenze, sono per forze presi et li habitanti fatti schiavi miserabilmente» (anexă la raportul luĭ Colyer din 5 Novembre 1672). — O altă scrisoare a lui Panaioti către acelaşĭ ambasador (27 Februar 1673) e o recomandaţie pentru Alexandru Mavrocordat medicul, viitorul Tălmaciŭ-Mare al Porţiĭ, care ar primi să fie tălmaciul Olandeĭ. O voiŭ tipări aiurea. Cf. Brosch, *Geschichten aus dem Leben dreier Grossvesire*, Gotha, 1899, p. 164.

[1] În Iulie fusese ars tîrgul Siretiuluĭ (corespondenţa francesă citată).

[2] Raport olandes din 14 Ianuar 1673. De La Croix (*Guerres des Turcs avec la Pologne, la Moscovie et la Hongrie;* Haga, 1689: multe ştirĭ precise, dar nu toate sigure), pune (p. 36) intrarea Sultanuluĭ în Adrianopole la 8 Decembre.

înnainte netrebnice, toaca şi clopotele şi că s'aŭ aşezat în cuprinsul zidurilor bisericeştĭ două sute de Ieniceri. «Aŭ început să strice şi zugrăveala» — adecă supărătoarele chipurĭ ale sfinţilor — «şi fără doar şi poate se va face acolo o moscheie», scrie spionul Polonilor. La încălcare, Ştefan-Vodă ar fi fost în Hotin şi, ca să poată pleca de acolo spre Scaunul său din Iaşĭ, ar fi trebuit să plătească 3.000 de leĭ Paşeĭ din Cameniţă, noul şi straşnicul său vecin. El lăsă în cetate un pîrcălab, dar acesta nu era ţinut în samă întru nimic, «nicĭ cît un Ataman de Cazacĭ», şi Turciĭ ce se purtaŭ pe la Hotin nu se sfiaŭ să-l acopere de batjocurĭ şi chiar să arăte că ar fi în stare să-l lovească. Scrisoarea se mîntuie astfel: «Într'un cuvînt, această binecuvîntată ţară a Moldoveĭ, îmbielşugată în lapte şi miere, se va preface într'un pustiŭ şi va fi dată supt cîrmuirea Paşeĭ din Cameniţa[1]». Să se maĭ adauge că Turciĭ luaseră şi vama Hotinuluĭ, unul din veniturile cele maĭ marĭ ale Moldoveĭ, şi că întrebuinţaŭ pe ţeraniĭ d'imprejur la tot felul de lucrărĭ. În zădar se făcu plîngere la Poartă, printr'o mare solie de boierĭ, cerîndu-se şi iertarea tributuluĭ[2].

Cu acest Paşă 'n coaste, cu Turciĭ amestecaţĭ în Hotin, cu Cazaciĭ lăsaţĭ în voie să prade, cu Polonia sîngerată de zăbala păciĭ din urmă, nu maĭ era de trăit. Ştefan Petriceicu nu fusese boier mare, n'avea vrîsta cugetărilor liniştite şi sigure şi era socotit de aĭ săĭ de «om bun şi slab, prost»[3]. Dar el îşĭ înţelese datoria, de a întrebuinţa toate mijloacele numaĭ să scape din această strînsoare. Fără să încerce, îĭ era cu greŭ să ştie că e cu neputinţă.

Pentru aceasta se încheiè o învoială cu dibaciul Domn muntean Grigore Ghica, şi el gata să treacă supt o stăpînire creştină, care i-ar fi fost maĭ puţin împovărătoare. Trebuie să fi fost cîndva un jurămînt scris între dînşiĭ, asemenea cu jurămîntul pe care, cu un scop asemenea, şi-l fă-

[1] Grabowski, *o. c.*, II, p. 197.
[2] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 289.
[3] Neculce, p. 205,

cuseră unul faţă de cellalt Mihnea al III-lea Munteanul şi Domnul Moldoveĭ Gheorghe Ghica [1]. Soliile şi cererile se fac decĭ în numele amînduror Domnilor, pe deplin învoiţĭ, înfrăţiţĭ prin aceiaşĭ nevoie şi aceleaşĭ dorinţĭ.

Ceva urme din aceste solíĭ către creştiniĭ din toate părţile s'aŭ maĭ păstrat. La 29 şi 30 Mart se dădeaŭ din Iaşĭ scrisorile de acreditare pentru archiepiscopul de Marcianopol, în Bulgaria, un archiepiscop de propagandă, latin, Petru Parcevich, cunoscut uneltitor prin această lume nemulţămită a Balcanilor [2]. El trebuia să meargă la Împăratul pentru a-ĭ arăta că Turciĭ sînt cu totul scăzuţĭ, ca adevărate puterĭ de oaste şi ca mijloace băneştĭ, că, din potrivă, Moldova are 15.000 de luptătorĭ, iar cealaltă ţară românească de două orĭ pe atîta şi că decĭ amîndoĭ Domniĭ aŭ luat hotărîrea de a scutura de pe umeriĭ lor robia, unindu-se cu Poloniĭ creştinĭ împotriva păgînilor [3]. De la această Curte, archiepiscopul trebuia să treacă, fireşte, la Roma, pentru a vorbi Sfîntuluĭ Părinte. Neapărat că Veneţia nu era uitată din planul călătorieĭ, şi avem apoĭ şi scrisoarea către Genovesĭ, în care, după lauda puteriĭ lor pe mare, care era acum maĭ mult o amintire, li se punea înnaintea ochilor ispita, — şi aceasta o ispită zădarnică în timpurĭ aşa de tîrziĭ, — de a cuceri «toată Silistra, Tighinea, Cetatea-Albă, Brăila, Ismailul şi Chilia» [4]. Li se mai spune chiar şi despre stăpînirea lor de maĭ de mult în Moldova: «Am aflat de la străbuniĭ noştri că şi în Moldova sînt cîteva cetăţĭ întemeiate şi zidite de Republica genovesă». După aceste cuvinte ni-ar veni a crede că scrisoarea a pornit din condeiul luĭ Miron Costin, istoricul timpuluĭ, care se ştie că a fost până la sfîrşit pe lîngă Petriceicu, de şi n'a îmbrăcat nicĭ-o dregătorie. Ştim din Memoriile luĭ Ioan Bethlen că Poloniĭ aŭ cerut ajutor împotriva Turcilor şi de la principele

[1] *Magazinul istoric*, II, pp. 181-6.

[2] Pejacsevich, *Peter, Fr. von Parchevich*, în *Arch. für österreichische Geschichte*, LIX (1880), şi *Acte si fragmente*, I, pp. 248-9.

[3] Menţiunea solieĭ la Împărat, în Hurmuzaki, IX[1], pp. 273-4, n[le] CCCLXXXV-VI.

[4] Hasdeŭ, în *Columna luĭ Traian* pe 1882, pp. 477-9. Pentru Veneţia, Pejacsevich, pp. 625-6.

ardelean Apaffy. Dar el s'a scusat prin Inczédy că e prea încunjurat de Turcĭ ca să poată încerca vre-o mişcare împotriva lor.

Parcevich era în August la Viena; de aicĭ el merse în Italia, unde-l prinse moartea la Roma, în 1674, aşa încît nu se mai aflâ nicĭodată în Moldova despre izbînda acestor soliĭ. Încă din April sosise în Polonia maĭ intăiŭ Trimesul luĭ Petriceicu, cu ştirĭ despre hotărîrile Turcilor şi cu asigurarea că Moldoveniĭ se vor da de partea creştinilor. Instrucţiile acestealalte ale luĭ Parcevich eraŭ din 28 Mart încă. El trebuia să vorbească şi nunciuluĭ papal din Varşovia, care- dădu, în adevăr, tot ajutorul [1].

Pe atuncĭ, cete turceştĭ mergeaŭ necontenit spre Cameniţa; o scrisoare din Lemberg vorbeşte astfel la 23 April de trecerea prin Iaşĭ chiar a doĭ Paşĭ cu opt *odale*. de cîte 150, 200 şi 300 de oamenĭ [2]. Se zvonia că i-ar fi venit luĭ Petriceicu şi porunca de a face iarăşĭ podurĭ pentru oştile împărăteştĭ [3]. Şi în Maiŭ urmează veştile rele: Turciĭ de la Cameniţă, cari aveaŭ încă în fruntea lor pe Halil-Paşa, se tot frămîntă. Eĭ se unesc cu Lipcaniĭ Tatarĭ din Międziboże; 12.000 de luptătorĭ noĭ se îndreaptă spre dînşiĭ. Domniĭ sînt chemaţĭ amîndoĭ la Hotin [4].

În mijlocul acestor temerĭ soseşte iarăşĭ un om de la Petriceicu. El aducea asigurarea că Turciĭ vor veni în număr mult maĭ mic, numaĭ cu Vizirul şi cu Paşa Husein Arapul; Poloniĭ să se grăbească decĭ a se coborî în Moldova, pentru ca să taie năvălitorilor vadul la Dunăre. Cererea nu fu primită, căcĭ se aştepta sosirea Trimesuluĭ polon ce se întorcea de la Poartă şi care era să aducă neapărat dezlegarea [5].

Ştefan-Vodă era acuma, de voie, de nevoie, în tabăra de

[1] Grabowski, II, p. 204.

[2] Hurmuzaki, IX[1], p. 269, n° CCLXXI. În colecţia luĭ Schmidt (mss. Museuluĭ Naţional din Budapesta; după ea întrebuinţez şi unele izvoare polone) se află copia unuĭ act al luĭ Petriceicu, dat din Iaşĭ, 27 Februar 1673.

[3] *Ibid.*, p. 205.

[4] *Ibid.*, pp. 209, 212-3.

[5] Grabowski, II, pp. 209, 212-3, 214; Hurmuzaki, IX[1], p. 271, n[le] CCLXXX-I.

la Hotin. Cu el era grămădită aicĭ toată boierimea țeriĭ, în frunte cu Mitropolitul Dosofteĭ, care-ĭ sfințise ctitoria de lîngă Siretiŭ, Sînt'Onufrie, cu episcopiĭ Teodosie, Serafim, Ioan, cu Vasile Ceaurul, fratele luĭ Gheorghe-Vodă Ștefan, din care făcuse Logofătul săŭ cel Mare, cu Grigore Ghenghea și Ionașcu Balș, Vorniciĭ săĭ, cu Hatmanul Hăbășescu, înțeles de multă vreme cu Poloniĭ și care-ĭ strecura în ureche sfaturĭ de trădare [1], cu Postelnicul Constantin, cu fruntașiĭ ceĭ bătrînĭ aĭ țăriĭ: Bîrlădeanu, Nicolae Racoviță, Miron Costin, Gavriliță Costachi, Alexandru Buhuș, Vistierul Ursachi [2]. Din luna Maiŭ pănă ce se apropia lupta, în Octombre, el nu se clinti de aicĭ, stînd lîngă biserica pîngărită, în preajma Turcilor cari-l desprețuiaŭ, amenințînd să-l și lovească, și cari băteau la tălpĭ, pentru cine știe ce bănuielĭ neîntemeiate, pe boieriĭ ceĭ marĭ eĭ înșiĭ. Hotinul era ca o temniță mare pentru Domn, «care e ținut aproape supt pază», scrie un Polon din Cetatea-Albă, — pentru bietul Domn chinuit și pentru ceia ce Moldova avea maĭ înnalt și maĭ vrednic. Și acel Polon striga cu durere către aĭ săĭ, cari i se păreaŭ prea încețĭ, de și în mijlocul lor era viteazul Sobieski: «Pentru Dumnezeŭ, alergațĭ într'ajutorul Creștinătățiĭ, pentru ca să nu vie odată cu peirea noastră și peirea Creștinătățiĭ întregĭ. Tot ce am scris, o încredințez cu cuvîntul mieu și conștiința mea și frica ce o am de Dumnezeŭ» [3].

Acum și Turciĭ veniaŭ din jos, — oștile cele nouă.

Trimesul polon adusese la Poartă o scrisoare a Cancelariuluĭ prin care se vestia sosirea apropiată a celor 220.000 de galbenĭ aĭ tributuluĭ, adăugindu-se totușĭ că nu se pot da deocamdată și ceĭ 80.000 de leĭ pentru răscumpărarea Lemberguluĭ [4]. Această din urmă parte a scrisoriĭ umplu de mînie pe

[1] Nicolae Costin, p. 9.

[2] Act al luĭ Petriceicu, din Hotin, 20 Iunie 1673; în *Studiĭ și doc.*, VII, p. 367.

[3] Grabowski, II, pp. 213-4 (scrisoare din Cetatea-Albă, 19 Maiŭ 1673).

[4] «Der impossibiliteyt der betalinge voor den uytcoop van Leopoli, alsmeede van het beloofde jaerlicx tribuyt van 22 m goude ungersche ducaten

Marele-Vizir, care goni d'innaintea sa pe sol: ieşind, el fu dus la închisoare. Îndată crainicii strigară, chemînd pentru toamnă la Silistra, unde trebuia să privigheze o tabără de iarnă, aşteptînd un alt mare războiŭ împărătesc în 1674. Corturile Viziruluĭ fură scoase din ziua de 4 Iunie lîngă Adrianopol[1].

Avangarda, supt poruncile luĭ Sarî-Husein-Paşa, porni însă cu mult înnainte spre Dunăre, adecă spre vadul cel obişnuit, la Isaccea. Apostol Durac, răsculatul în potriva luĭ Duca-Vodă, iar acum ofiţer în rîndurile polone, la Sniatynul Pocuţieĭ, scria la 14 Iunie că, după ştirĭ ce are el «de la prietenĭ bunĭ» din Moldova, Husein e acum dincoace de Dunăre şi că va fi la Ţuţora peste zece zile. Grigore Ghica Munteanul ar fi fost luat înnainte cu dînsul; dar de fapt ştim din Cronica Ţeriĭ-Româneştĭ că încă de la 21 Maiu îl mînase spre Hotin un alt Paşă, din ceĭ de al doilea rînd, Carà-Mehmed[2], asupra căruia nu se ştie până acum nimic însemnat. Însă Carà-Mehmed şi încăşi alţĭ Paşĭ par să fi aşteptat la Dunăre pe Husein pentru a porni apoĭ în sus pe Prut împreună cu el. Tatariĭ primiseră şi eĭ chemarea pentru războiŭ. Vizirul se credea că e pe cale. Sultanul însuşi trebuia să vie în primăvară, pentru a smulge biruinţa prin autoritatea luĭ sfîntă, ca în 1672. Zaherea era strînsă pe un an — 10.000 de chile din fiecare ţară —, iar pentru Cameniţa se cerea pe cincĭ anĭ, şi carăle cu grîne, cu făină, cu orez, miere, unt, oţet înnaintaŭ prin arşiţă — printr'o mare arşiţă de foamete — spre larga apă a Nistruluĭ, spre acea veche Cameniţă, ajunsă acuma sprijin şi izvor al oştilor turceştĭ. Cu cît treceaŭ zilele, cu atîta zvonurile se făceaŭ maĭ ameninţătoare: Sultanul — care însă nu se mişcase încă din Adrianopol — ar fi în adăpostul dobrogean al Babadaguluĭ, 22.000 de Ienicerĭ — atît de mulţĭ! — ar fi fost suiţĭ pe corăbiĭ ca să meargă la Azov, portul tur-

in de voorleden maent aen den Primo-Vesier per expressen afgesonden.» Raport olandes din Constantinopol; 19 Iunie 1673.

[1] *Ibid.*

[2] Cronica luĭ Stoica Ludescu, în *Magazinul istoric*, V, pp. 11-2.

cesc de la Marea cu acelaşĭ nume, unde se aţineaŭ Cazaciĭ Donuluĭ şi Muscaliĭ[1]. La Ţuţora s'ar fi aflînd încă de pe la 20 Iunie 10.000 de alţĭ Turcĭ, mergînd către Hotin. La Iaşĭ s'ar fi dat chiar porunca de a «se închide toate pivniţile, toate cîrciumele», care ar putea smomi pe credincioşiĭ Islamuluĭ. Poloniĭ eraŭ rugaţĭ necontenit să alerge pentru a împiedeca încuibarea Turcilor în Moldova, dar deocamdată se ştia numaĭ că Doroşenco dăduse de ştire Turcilor, prin ştafete iuţĭ, venite la 10 în Iaşĭ, că Poloniĭ caută să-l ispitească prin făgăduielĭ foarte marĭ; se maĭ zvonia că Sîrcu, căpetenia Cazacilor închinaţĭ regeluĭ, ar fi făcut un iuruş peste Nistru, răşluind lîngă Soroca o mulţime de vite, de caĭ şi de oĭ din averea mazililor noştri de acolo, cari eĭ, sărmaniĭ, n'aveaŭ nicĭ-o vină, de sigur[2].

Husein şi Paşa de Bosnia — altul decît acel Cară-Mehmed, care silise la plecare pe Ghica-Vodă — eraŭ în ziua de 8 Iulie, în sfîrşit, la Hotin. Grînare se clădiaŭ la Dunăre, precum şi la Ţuţora, în jos de Iaşĭ, şi slugile domneştĭ curăţiaŭ de pîne gropile şi hambarele boierilor şi oamenilor din sate; tot fînul se strîngea iarăşĭ, pentru slujba Împăratuluĭ. Cară se adunaŭ din toate părţile, şi bieţiĭ oamenĭ erau supuşĭ la cărăuşie[3]. Numărul Turcilor se adăugea necontenit prin cetele ce sosiaŭ de la vadul Dunăriĭ[4].

Credinţa Domnilor noştri nu era maĭ puţin bănuită acuma decît înnainte. Doamna luĭ Grigore trebui să meargă la Poartă, ca ostatecă, împreună cu fratele eĭ, Teodor Sturdza (4 August), după ce Domnul însuşĭ plecase împreună cu Turciĭ[5]. Petriceicu era şi el însurat pe acest timp şi va fi avut şi rude de aproape; dar chizeşiĭ săĭ fură patru boierĭ:

[1] Ţarul scrisese Viziruluĭ în iarnă, sprijinind pe Polonĭ. V. răspunsul în Hurmuzaki, V[1], p. 85, n⁰ XCIII.

[2] Grabowski, II, pp. 216, 221-2, 222-3, 224-5; Hurmuzaki, V[2], p. 139, n⁰ CCXV.

[3] *Ibid.*, p. 232.

[4] *Ibid.*, p. 250.

[5] Cronica luĭ Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 177.

Nicolae Racoviță, Ionașcu Balș, Medelnicerul Aldea și Caraiman Căpitanul [1].

Oastea cea mare a Turcilor nu se puse în mișcare până la începutul verii secetoase. Cînd se strînseră sutele de cămile ce erau de nevoie pentru ducerea provisiilor, ce nu se găsiră nici ele tocmai ușor, Aga Ienicerilor porni din tabăra de la Adrianopol, în ziua de 1[iu] Iulie, cu patruzeci și două de *odale* dintre ai săi. Vizirul, Sultanul își ridicară corturile numai la 7 August, înnaintînd însă tot agale, ca pentru un războiu de amenințare, care nu trebuie să aibă numai de cît și lupte [2]. Îndată, soli moldoveni și munteni fură trimeși să întîmpine pe Împărat, și la 31 August se putea scrie din Camenița că oamenii domnești au găsit pe Sultan la Babadag și că s'au și întors înnapoi cu poruncile lui [3]. Petriceicu și Ghica erau tot la Hotin, cu sălbatecul Sarî-Husein, pentru care la [3]13 August cel d'intăiu făcea în Ardeal o cerere de 2.000 de suliți, cioplite din lemn ușor, după datina turcească [4]. La 3 Septembre următor Lembergul, era înștiințat de către Cernăuțeni că Sultanul se apropie acum de Dunăre, că i s'au și gătit conacele și că drumul lui va fi spre Hotin [5]. Dar abia la 29 Septembre Sultanul, care călătorià tot în vînători, era la vadul Isaccei [6].

Încă prin Iulie, Petriceicu făcuse Polonilor iarăși rugămintea de a-i veni în ajutor, și tot fără folos. Un Liovean

[1] Nicolae Costin, p. 9; Hurmuzàki, *Fragmente*, III, p. 291.

[2] Hurmuzaki, *Doc.*, V[2], p. 139, nº CCXVI; IX[1], pp. 274-5, nº CCCLXXXVII.

[3] Grabowski, II, p. 250.

[4] *Török-Magyarkori Állam-Okmánytar*, V, pp. 176-7; *Doc. Bistriței*, I, p. CIII. Caimacamii la Iași erau încă de la 30 April st. v. Vasile Ceaurul, Ilie Sturdza și Toderașco Iordachi Cantacuzino (*Arch. istorică*, I[1], p. 96).

[5] Grabowski, II, p. 253. Aceleași știri la 18 Septembre, din Jaworow (*ibid.*, pp. 349-51). Din potrivă, ambasadorul olandes credea la 11 Septembre că lagărul turcesc e la Silistra: «Het sterft mede seer in het leger, hetwelcke rechtevoort in Silistria leyt, ende aldaer alle de vordere troupen afwacht, die hier dagelicx doormarchieren; waer het tegens het voorjaer opaengesien is, sal den tyt leeren».

[6] *Arch. istorică*, I[1], p. 26.

scria totuşĭ la 22 Septembre: «Moldoveniĭ şi Munteniĭ aşteaptă cu dor oştile noastre, pentru ca prin sosirea lor să ştie că s'a făcut un început întru nimicirea păgînilor, cari-ĭ prigonesc aşa de rău»[1]. La 8 Septembre, Ştefan-Vodă maĭ vorbia încă Polonilor de pace, pe care ar fi aplecaţĭ s'o negocieze Ghica şi el[2]. Pe la începutul luĭ Octombre, cînd tabăra împărătească era la Dunăre, zahereaua, adusă pe şeicĭ şi pe cămile, la Ţuţora, iar Husein, cu ajutătoriĭ săĭ creştinĭ, se afla la Hotin, Domnul Moldoveĭ înteţia încă odată pe veciniĭ săĭ de peste Nistru la o luptă hotărîtă şi îndrăzneaţă, al căreĭ ceas maĭ potrivit ar fi chiar acesta. Cazaciĭ sînt nesigurĭ: împotriva luĭ Hanenco, care e la mănăstirea Pecera, vine Dumitraşco Raicea, cu Muscalĭ, Doroşenco s'a închis în Cehrin şi aşteaptă, măgulind amîndouă părţile. Ştim de aiurea că, data aceasta, Tatariĭ nu se grăbiră să alerge pentru a sprijini pe fraţiĭ lor de lege[3]. Ştefan-Vodă, care ştia şi numărul cel mic al Turcilor, propune acest plan: o oaste mare polonă să plece de pe la Lemberg, unde se strîngeaŭ cîte puterĭ avea la îndămînă regatul, să treacă deocamdată în Ucraina căzăcească, supuind-o cu desăvîrşire, apoĭ să între pe la vadurile de jos ale Nistruluĭ în Bugeacul tătăresc, luînd toate cetăţile pe pe linia Dunăriĭ, ca şi Benderul. S'ar trece Dunărea însăşĭ într'o clipă prielnică, s'ar răscula «Sîrbiĭ», — Sîrbĭ adevăraţĭ, ca şi Bulgarı, — şi s'ar putea merge asupra Constantinopoleĭ. Ţerile noastre s'ar supune dacă li s'ar asigura numaĭ drepturile Domnieĭ, ale boierilor şi slugilor domneştĭ, precum şi judecata după obiceiul pămîntuluĭ[4]. Pentru cea d'intăiu primejdie ar ajunge dacă li s'ar trimete Moldovenilor măcar 1.000 de călărĭ, husarĭ şi panţirĭ[5]. Petriceicu nu uita să arăte că lagărul de la Hotin ar putea fi strivit cu un corp alcătuit numaĭ din

[1] Hurmuzaki, IX¹, p. 273, nº CCCLXXXIV; Grabowski, II, p. 257; cf. *ibid.*, pp. 259-60

[2] Grabowski, II, pp. 256-7.

[3] Hurmuzaki, V², p. 141, nº CCXVIII.

[4] Grabowski, II, pp. 264-7; *Arch. istorică*, II, pp. 26-7.

[5] Hurmuzaki, IX¹, p. 275, nº CCCLXXXVIII.

6.000 de infanterişti şi 12.000 de călăreţi [1]. Şi în alte scrisori, din Septembre, el făcuse îndemnuri de acestea Polonilor, făgăduind chiar să li dea în mînă provisiile bogate care fusese strînse pentru Turcĭ la Ţuţora [2].

Ceia ce zăbovia pe Turcĭ era nădejdea lor că Polonii vor plăti; sosirea acestora era împiedecată de împrejurările din ţara lor, unde regele Mihaĭ Wisznowiecki se stîngea pe încetul, de boala de piept, în apropierea asprimilor toamneĭ. Hatmanul, Ioan Sobieski, era şi acela care vîna maĭ mult o moştenire ce nu se cuvenia nimăruĭ altuia. Totuşĭ de la un timp el prinse să se coboare asupra Turcilor, împărţiţĭ în şese locurĭ şi obosiţĭ de atîtea amînărĭ.

În aşteptarea lupteĭ, a căreĭ siguranţă nu se căpătă decît în clipele din urmă, aĭ noştri eraŭ prinşĭ de neastîmpăr. Seimeniĭ luĭ Ghica se răsculară, şi fură pedepsiţĭ. Apoĭ parte dintre boieriĭ muntenĭ, în frunte avînd pe cutezătorul Badea Bălăceanu, lăsară la o parte orĭce gînd de şiretenie şi prevedere, trecînd făţiş, fără nicĭ-o împotrivire prefăcută, la creştiniĭ ce se apropiaŭ [3]. La 29 Octombre, cînd aceştia ajunseseră acum în vederea Nistruluĭ, eĭ aflaŭ ştirea, crescută de vestitorĭ, că însuşĭ Domnul Moldoveĭ ar fi printre trădătorĭ şi «ar sta la hotar»; ştafete sosiseră din partea luĭ, şi Sobieski se grăbi a-ĭ trimete înnainte un număr de călărĭ cu Korycki şi cu Apostol Durac Moldoveanul [4].

Aşa şi era, Petriceicu trădase, fugind. Supt poruncile luĭ, cîteva miĭ de ostaşĭ polonĭ se revărsană asupra Moldoveĭ de Miază-noapte, lăsată fără apărare, căcĭ nu eraŭ alţĭ Turci decît aĭ luĭ Husein în şanţurile Hotinuluĭ şi cîteva miĭ supt Paşa Caplan la Ţuţora, maĭ mult pentru paza hambarelor şi pentru apărarea Scaunuluĭ domnesc al Iaşilor. După un îndemn tăinuit al luĭ Petriceicu, boieriĭ îşĭ adăpostiseră lucrurile maĭ scumpe şi familiile lor în Suceava; aicĭ alergase şi Doamna. Pentru a nu pierde acest scump zălog în mîna Tur-

[1] Grabowski, *l. c.*
[2] *Ibid.*, p. 269.
[3] Cronica luĭ Constantin Căpitanul, ed. Iorga, pp. 178-9.
[4] Grabowski, II, p. 199 (scrisoare din Hotin, 28 Octombre 1673).

cilor, Ştefan se răpezi asupra Suceveĭ, pe la 24 Octombre, şi prinse a o întări răpede [1]. Dincolo de Siretiu, un alt podghiaz alergă până la Neamţ, puind mîna şi pe această cetate, de mult părăsită şi destul de stricată. Iar cea maĭ mare parte a oştilor veni la Hotin să cerce norocul.

Lupta se dădu a doua zi după moartea regeluĭ Mihail, pentru odihna sufletuluĭ creştin al căruia se jertfiră astfel, la 11 Novembre, în ziua de Sf. Martin a catolicilor, mulţĭ păgînĭ. În sfatul de războiu ce se ţinu, Grigore Ghica ar fi fost pentru o mare bătălie în cîmp deschis; poate că el credea că astfel Turciĭ vor fi bătuţĭ şi maĭ lesne. Simţindu-se slab, Husein nu cuteză însă să-şĭ părăsească cetatea. În cea d'intăiu învălmăşeală, Munteniĭ, şi poate Moldoveniĭ rămaşĭ, se strecurară prin fumul tunurilor descărcate, şi, cînd se lumină, Turciĭ văzură prapurele cu crucea ale Ţeriĭ-Româneştĭ fîlfîind lîngă steagurile cu semnele războinice ale Polonieĭ. Cea maĭ mare parte dintre apărătoriĭ Hotinuluĭ fură junghiaţĭ în şanţurĭ; un Paşă zăcea în mijlocul lor: al Bosnieĭ; în Cameniţa se putură adăposti numai cîţĭva fugarĭ, cari trecură înspăimîntaţĭ apa, arzînd după dînşiĭ podul de mîntuire [2]. În urmărirea fugarilor, steagurile româneştĭ avură o parte însemnată, pe care Sobieski o mărturiseşte bucuros într'o scrisoare de la 11 Novembre chiar, dată în ziua biruinţiĭ şi pe locul eĭ, «din corturile lui Husein-Paşa» [3]. Şi Cazaciĭ luĭ Doroşenco prădară pe fugarĭ [4].

Poloniĭ aveau acum şi Hotinul. Eĭ se gătiră îndată pentru a

[1] *Ibid.*, pp. 276-7; *Török-Mag. Allam-Okm.*, V, p. 183. Trupele care merseră întăiŭ cu Petriceicu eraŭ supt comanda luĭ Sieniawski, stegarul regatuluĭ; cele care ocupară Suceava, stăteaŭ supt Palatinul de Chelm, Gninski. Cele d'intăiŭ eraŭ alcătuite din 7.000 de oamenĭ. Luĭ Petriceicu i se lăsă toată autoritatea, ca şi voia de a se retrage în Polonia (*Annalium Poloniae climacter quartus... scriptore Vespasiano a Kochow, Kochowski;* după ms. G. 100 al Bibl. Regale din Dresda).

[2] Cronicile noastre: Nicolae Costin, Neculce, Stoica Ludescu, Constantin Căpitanul; corespondenţele din Hurmuzaki, *Fragmente*, III. Cf. Brosch, *o. c.*, p. 165 şi raportul olandes din 28 Decembre 1673.

[3] Grabowski, II, pp. 355-6.

[4] Hurmuzaki, V[2], p. 143.

întregi stăpînirea lor asupra Moldoveĭ. Grigore Ghica, temîndu-se să nu primejduiască soarta familieĭ sale, se dădu în lăturĭ, şi Turciĭ îl văzură cu uimire sosind în tabăra dobrogeană a Viziruluĭ la 27 Novembre [1]. Din partea luĭ, Petriceicu se uni cu oastea luĭ Sobieski, venită din sus. Prin Botoşanĭ, unde se afla în acea zi de 27 Novembre, el pătrunse cu dînsa până la Iaşĭ. Aicĭ se aşeză ca Domn la 3 Decembre [2]. În urma luĭ venia ca viitor Domn muntean fugarul Constantin Cîrnul, care era la Suceava în ziua de 24 Decembre [3].

Ştefan-Vodă silise pe înlocuitorul său, care-ĭ fusese până atuncĭ capuchehaie, Dumitraşcu Cantacuzino, să plece din oraş fără luptă. Fricosul Grec lacom de putere şi de plăcerĭ se adăpostise în tabăra de la Ţuţora a luĭ Caplan-Paşa, care fusese uitat acolo fără instrucţiĭ. Caplan însuşĭ trebui să se retragă spre Dunăre, înnecîndu-şĭ zahereaua — 300 de cară pline — în apa Prutuluĭ, şi el sosi la oastea Viziruluĭ în ziua de 15 (25?) ale luniĭ. Toate trupele împărăteştĭ se aşezară pe iarnă la Babadag [4]. Această stare de lucrurĭ se oglindeşte în scrisoarea munteană, din noŭ descoperită la Cluj, ce urmează:

«Pentru rândul veştelor, dup[ă] ce mearse Măriia Sa Gligorie-Vod[ă] la Înpăr[ă]ţie şi veniră şi oştile ţărăĭ noastre în ţară, şi rămas[e] Spătariul cel Mare la marginea ţărăĭ de cătră Moldova, pentru rândul păziĭ, şi tremise oamenĭ în lă-

[1] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 297; *Acte şi fragmente*, I, pp. 294-5 şi Cronicile muntene.

[2] V. Grabowski, pp. 283-5. La 1-iŭ Decembre, Sobieski scrie din lagărul de lîngă Cernăuţĭ luĭ Florian Czartoryski, plîngîndu-se de greutăţile ce întîmpină: la Hotin a lăsat pe sub-camerariul de Litvania, cu Tatarĭ «petihorţĭ», dragonĭ şi pedeştri cu tunurĭ uşoare (Grabowski, II, p. 357). La 24 Novembre, altă scrisoare, de la acelaşĭ către acelaşĭ — tot înainte de instalarea luĭ Petriceicu —, datată: «În Moldova, la Prut, lîngă *Dawidow*» (*ibid.*, pp. 355-6). La 27 Novembre st. v. (=7 Decembre) Sobieski era la apa Jijieĭ (*Acte şi fragm.*, *l. c.*). La 10 Decembre, Dumitraşcu pleca iarăşĭ de la Isaccea în sus. El stătuse maĭ puţin de două săptămînĭ în Scaun (Nicolae Costin, p. 11). Dar la 28 Decembre, Petriceicu era încă Domn (*Török-Mag. Állam-Okm.*, V, pp. 190-1). Cf. şi Grabowski, *l. c.*, pp. 293-4.

[3] *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, p. 189.

[4] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 299; Nicolae Costin, pp. 10-1. Cf. Hurmuzaki, IX[1], p. 277, nº CCCXCI; p. 278, nº CCCXCIII; pp. 279-80.

untru în Moldova pentru veștĭ, și, când fu la Noem[vrie] 26 de zile, ne veni o scrisoare de la Spătariul, fiind noĭ în Buc[u]-reștĭ, scriindu-ne într' acesta chip cum la Noem[vrie] 23 de zil[e] ar fi adus Leașiĭ pre Ștefan-Vod[ă] la Iașĭ, de l-ar fi așezat Domnu. Iar pre Caplan-Pașa și pre Dumitrașco Vod[ă] cel noŭ, cum să-ĭ fie gonit de acolo de la Țuțura. Iar, când fu acum maĭ pre urm[ă] de aceaste, la Noem. 24 de zile, aŭ purces și un om al nostru de aŭ venit de la Înpăr[ă]ție, de la Gligorie-Vod[ă], carel[e] ne spuse veaste ca aceaste: n'aŭ fost mersu la Înpărăție, ce noĭ, precum veni veastea, așa scrisem aicea. A doao veaste acum, Marțĭ, Dech[emvrie] 2 zile, se întâmplă om de-a firea, de spuse acast[ă] veaste, cum un neguțtor ce aŭ fost la Brăil[a] și aŭ venit derept Târgovișt[e] și aŭ venit den Brăil[a] în 2 zile pân în Târgovișt[e] și spuse așa cum ar fi fost în Brăil[a] maĭ nainte de aceale 2 zile, și aŭ venit Cazaciĭ de aŭ lovit Brăila, și o aŭ prădat, și, aceluĭ neguțtor, ce aŭ avut, încă i-aŭ luat tot, și l-aŭ și dăzbrăcat, și, fiind creștin, l-aŭ slobozit de aŭ venit. Decĭ el singur a povestit acast[ă] poveaste precum scrie. De va fi adevărat, iar să vor înnoi veștile. Alte veștĭ făr de aceastea n'am maĭ știut.»

Toată această cucerire însă n'avea nicĭ-o trăinicie. Moartea regeluĭ deschidea iarășĭ o epocă de uneltirĭ pentru tron, așa de dăunătoare intereselor marĭ ale țeriĭ. Sobieski avea nevoie de sprijin, și maĭ ales de banĭ pentru a-șĭ atinge ținta, și el se gîndi să întrebuințeze încurcătura Turcilor pentru a li stoarce un împrumut în vederea alegeriĭ sale. În astfel de împrejurărĭ, fără îndoială că nimenĭ nu se putea gîndi serios la întinderea granițeĭ până la Dunăre, la planul cel mare pe care-l schițase în Octombre bietul Petriceicu. Și Polonilor decĭ li era de a scăpare cu acest războiŭ. Iar cîțĭ ișĭ dădură samă de aceasta, părăsiră încă de la început o causă pierdută. S'a văzut încotro se îndreptară pașiĭ luĭ Grigore Ghica: boieriĭ moldovenĭ maĭ toțĭ se dezlipiră de Petriceicu, pe care-l lăsară în plata nedestoiniciei luĭ. Miron Costin ar fi fost capul răzvrătiriĭ; boierimea din Țara-de-jos s'ar fi despărțit toată de nesocotitul Ștefan-Vodă. Astfel

noul Domn, numit în tabăra de la Isaccea, fusese încunjurat îndată, la Galaţĭ, unde se pregătia pentru luptă, de maĭ mulţĭ dintre fruntaşiĭ ţeriĭ [1]. Nicĭ în fuga luĭ, el nu fu lăsat singur; abia ajunse la Isaccea, şi o nouă expediţie turcească se alcătui în folosul săŭ. Dacă Petriceicu se mai afla în Iaşĭ şi a treia zi de Crăciun, încă de la 10 ale luniĭ Dumitraşcu plecase iarăşĭ spre Moldova, întovărăşit de Chior-Husein-Paşa. Şi Tatariĭ eraŭ chemaţĭ să-l încunjure, ceia ce făcură. Ceata lor sălbatecă se ciocni cu Poloniĭ luĭ Ştefan-Vodă în judeţul Fălciiu încă, la gura Bohotinuluĭ, şi-ĭ învinse. Atuncĭ Domnul creştinilor făcu înnapoĭ drumul săŭ din Novembre, şi, pe la Suceava, pe la Siretiul aşezat în mijlocul pămînturilor sale, el fugi la prieteniĭ cari nu-ĭ putuseră da Domnia [2].

C. Campania din 1674.

În iarna ce urmează, întîlnim deocamdată Tatarĭ în Moldova, lupte în jurul Suceveĭ, unde comandă pentru Polonĭ Teodor Frank, şi ciocnirĭ între Turcĭ, Tatarĭ şi Joimiriĭ leşeştĭ, pentru zahereaua din Cameniţa. Ceĭ doĭ duşmanĭ caută să se flămînzească. Moldova sufere pe urma amîndurora, şi maĭ ales pe urma straşnicilor eĭ oaspeţĭ, Tatariĭ. Muscaliĭ vin în acelaşĭ timp, supt căpeteniile de Cazacĭ Samuilovicĭ şi Ramadanowski asupra luĭ Doroşenco închis în Cehrin. Iar Sobieski, gătindu-şĭ alegerea, caută în ce chip ar putea lua de la Turcĭ banĭ cu împrumut fără să li dea zălogul cerut, dintre membriĭ familieĭ sale, şi fără a li făgădui stăpînirea asupra Podolieĭ întregĭ.

Eraŭ de sigur şi acestea semne de războiŭ, dar al unuĭ lung războiŭ moliŭ, pe urma căruia nu se alege nimic.

Încă în April, lagărul turcesc era la Babadag, şi în fruntea luĭ tot maĭ stătea Marele-Vizir Ahmed Chiupruliul, cu toate nemulţămirile ce deşteptase măsurile sale între

[1] Neculce, pp. 205-6. Cf. Nicolae Costin, pp. 10-11.

[2] Cf. fragmentul din însemnările luĭ Miron Costin, păstrat în compilaţia fiuluĭ săŭ Nicolae, p. 11; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 300-1. — El stătu apoĭ la Kupnowitz, lîngă Sambor (Pejacsevich, *l. c.*, p. 458).

ostașiĭ noĭ, chemațĭ cu grămada din Asia [1]. Nicĭ în Iunie nu se trecuse Dunărea, și Colyer, Trimesul Statelor-Generale olandese, știa că această zăbavă, «care dă mult de gîndit», vine de la negocierile începute pe ascuns de Sobieski, care avea acum politica luĭ proprie [2]. Maĭ bine informat încă, residentul german aflase și care fusese propunerile de taină pe care le împărtășise Hatmanul polon prin solul Siekierzynski. Era vorba iarășĭ de sprijinirea alegeriĭ ca rege a luĭ Sobieski [3]. În aceste negociațiĭ se amestecase, după porunca stăpînilor săĭ, încă din April, și Domnul Moldoveĭ, Dumitrașcu Cantacuzino [4]. Fiindcă pe atuncĭ o parte din Europa se lupta împotriva lăcomieĭ de pămînturĭ a regeluĭ frances Ludovic al XIV-lea, și alțiĭ lucraŭ, fie pentru îmblînzirea Turcilor, fie pentru ințețirea lor. Francesiĭ stăruiaŭ în cel d'intăiŭ sens, prin Trimesul lor în Polonia, episcopul de Marsilia [5], iar cealaltă sarcină o îndeplinia Khindtsperg, residentul împărătesc la Constantinopol, care fu primit de Cantacuzino în Iașĭ la 25 Septembre [6], și agentul olandes Colyer, care veni cu o corabie a Statelor Generale până la Galațĭ, unde-l găsim la 8 Iulie și la 10 și 16 August. Și unul și altul urmară tabăra turcească, «pentru a specula afacerea cu Turcia», cum spune cel din urmă [7].

Caplan-Pașa venise iarășĭ în Moldova ca să escorteze carăle de provisiĭ pentru Camenița, încă din Maiŭ [8]. La 21 ale acesteĭ lunĭ, Sobieski atingea în sfîrșit strălucitoarea sa țintă, și era rege. Dar el zăbovi până în August sosirea în tabăra turcească a soluluĭ care trebuia să dea de veste Sultanuluĭ această întîmplare așa de însemnată, pe care Turciĭ o

[1] Raport olandes din 19 April 1674 și Brosch, p. 168. La 27 Mart. ambasadorul olandes scrie că amiralul turcesc, Capudanul, a plecat cu corăbiile pentru a duce trupe și munițiĭ împotriva Polonieĭ, — știre poate falsă.

[2] Raport din 13 Iunie.

[3] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 308-10.

[4] Hurmuzaki, *Doc.* IX[1], pp. 283-4.

[5] *Acte și fragmente*, I, pp. 85-6.

[6] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 311.

[7] Corespondența olandesă.

[8] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 310; *Doc.*, IX[1], pp. 284-5, n° CCCCVII.

ştiură, de almintrelea, foarte răpede prin spionul lor moldovenesc, Vodă Dumitraşcu [1].

La 1-iŭ Iulie, agentul olandes găsia pe Sultan asupra trecerii peste Dunăre. La 2, oştile începeaŭ să străbată podul. Dincolo de Dunăre, Colyer găsi pe Khindtsberg, şi află de la dînsul că Sobieski, prietenul Francesilor, e într'o veşnică negociare cu Turcii şi că tocmaĭ se aşteaptă Trimesul luĭ cel mare. Pe ziua de 9 Iulie trebuia să se ţie un sfat de războiu între Vizir, Hanul tătăresc şi Capudanul, pentru a hotărî ce drum se va lua de acolo înnainte. Se prevedea încă de atuncĭ că o parte din tabără va merge asupra Muscalilor ce încunjurau Cehrinul primejduind pe Doroşenco. Comanda acestuĭ corp o luă într'adevăr Ibrahim-Paşa: el cuprindea şi pe Tatariĭ toţĭ [2]. Sultanul avea să vegheze

[1] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 310-1.

[2] «Galaz, den 8 Iulii anno 1674.» A scris la 13 Iunie îmbarcarea spre lagar. La 14 s'a pornit călătoria, «ende den 22 dito in een van de monden van de revier Danubio, genaemt Sulina, gearriveert, van de welcke onsse reyst voortsettende ontrent Tulcia, eene forteresse, leggende op de kant van deselve revier, ende, op onsse aencompste aldaer, synde den 25 daeraen volgende, aen de Hr. Kayserlickem Reziden: myn arrivement tot die plaets toe door een myner Janitzaren hebbende bekent gemaeckt, syn wy den 1 July op ontrent een groot vye seylens (*sic*) tot by de brugge (die over de voorss. revier geslagen is), gearriveert, waervan ick terstont aen den Primo Vezier, alsmede aen den opgemelten Hr. Rezident van den Kayser, notificatie hebbe gedaen. Als doen waren den Groten Heer ende den Primo Vezier met het gansche leger alvoor de voorss. revier geslagen, ende gereet omme deselve te passeren, gelyck den 2 dito is geschiet. Op de voorss. myne notificatie heeft my den Primo Vezier doen antwoorden dat ick seer wellecom was, ende tot myn logement prompte ordre gestelt. Den Heer Kayserlicken Rezident als doen noch in Adachioi, een dach reysens vant leger van daen synde, is terstoent daerop in Galaz, legende aen deselve revier, ende ses ordinarisse dagen van Jaz, synde de Hoofft-Stadt van Moldavien, waer ontrent het voorss. leger eenigen dagen stil sal syn gecomen, omme aldaer met my mondelinge conferentie te houden, om dat die plaets te water voor my, het leger moetende volgen, seer gereet, ende naer ontrent twaelff vyren van de voorss: brugge is. Den 3 dito ben ick aen d' over zyde van den Danuby, op den boden van Moldavien, in myn gassigneerdt logement, niet verre van de pavillonen van den Groten Heer ende Primo Visier gecomen; het welcke ick wederome terstont aen die eerste Minister hebbe geadviseert. Dan also Syne Excellentie als doen een weynich onpasselyck was geworden, waervan syn eerste medicus my den selffden daer-

numaĭ asupra mersuluĭ acestuĭ războiŭ, care, lăsînd la o parte pe Polonĭ, duşmaniĭ de pănă atuncĭ, mergea să caute în alte părţĭ de peste Nistru pe Cazacĭ şi sprijinitoriĭ lor, Muscaliĭ Ţaruluĭ.

La 25 Iulie corturile împărăteştĭ eraŭ întinse la Ţuţora [1] şi pe la 26 se va fi făcut intrarea «Împăratuluĭ» în Iaşĭ. De aicĭ se străbătu în lat pămîntul dintre Prut şi Nistru, ajungîndu-se la Soroca în cele d'intăiŭ zile ale luĭ August. În preajma cetăţiĭ celeĭ vechĭ se făcuse un pod peste apa măreaţă. Cîteva întăriturĭ, pălăncĭ ale Cazacilor aşezate pe înnălţimile lutoase ale maluluĭ celuĭlalt, se închinară. Tri-

by missive communicatie heeft gedaen. Ende, het leger den 5 dito voortmarcherende, heeft my de Caia offte eerste secretaris van den opgemelten Primo Vizier tenselve stonde laten weten dat ick het leger soude believen te volgen, tot vier vuyren boven Jas. Het welcke my genootsaeckt heeffi des anderen daechs my te water te transporteren tot Galaz voorss:, alwaer ick den selffden dito ben aengecomen, ende aldaer met alle soorten van eer door den Heer Kayserlycken Resident synde entfangen, hebe ick van denselven verstaen dat den generael Sobiesky door de fransse factie koninck van Polen was geworden ende rechte voort in tractaet stont, omme met de Poort de vrede te maecken, ende dat tot dien eynde alle dagen een extraordinaris minister uit Polen alhier te gemoet w.ert gesien.» Sultanul e decis a face pace pentru a ataca Ungaria şi a rechema pe Împărat din Ţerile-de Jos. «Den opgemelten Heer Resident soude seer guaren dese goede ende gemene saecke personelyck bywoonen, inne gevalle Syne E. geoorloff was in het lager te komen, daervan hy ordinaris een dach reysens moet van daen blyven: dit is een oudt gebruyck . . . Ick my van hier in vyff a ses dagen (God believende) naer Jas sal stransporteren, omme tegens der aencompste van den Groten Heer aldaer present te syn . . . Sodatelyck ontfanckt den Heer Resident eene missive met een courier uit het marscherende turcxe leger van Syn Edt. eerste drogoman, van inhouden dat er op morgen aldaer eene conferentie sal werden gehouden tusschen den Primo Vizier, den Tartar-Chan ende Capelan-Passcha, synde den generael van het voors: leger, waerinne naer alle apparentie soude besloten werden (so den voors: brieff dicteert) datt er benevens de tartersse macht een groot gedelte van het turcxe leger soude werden gedetascheert omme noch in dit saysoen tegens den Moscoviter te ageren; dit soude wel de voorss: vrede met Polen kunnen verhaesten.» În acest cas, restul nu se va lupta aiurea, Turciĭ nepurtînd două războaie de odată.

[1] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 311.

mesul luĭ Sobieski, Ioan Kariboski (Karwoski)[1], se înfățișă, îngăimînd lucrurĭ șirete, care nu mulțămiră pe Turcĭ, dar nicĭ nu-ĭ îndemnară să-șĭ maĭ cerce odată norocul împotriva biruitorilor de la Hotin. Planul războiuluĭ ni-l destăinuiește Colyer: «ne vom în toarce, cu toată siguranța ce se poate până la Uman și apoĭ, dacă lucrurile vor merge după dorința Sultanuluĭ, vom trece înnapoĭ rîul la Tighinea, ce se zice Bender, și de acolo ne vom întoarce spre Dunăre, la Isaccea [2]».

Despre cele d'intăiŭ întîlnirĭ cu Cazacii mărturisește și scrisoarea românească ce urmează. O scrie Mihaĭ Cantacuzino, văr al doilea al luĭ Dumitrașcu-Vodă, după știrĭ primite din tabără:

«Prea-m[i]l[o]stive și înnălțate Craiŭ, Doamne, Doamne, mie m[i]l[o]stive, plecată slujbă închin Mării Tale, ca prea m[i]l[o]stivuluĭ mie Domnu.

Domnul Dumnezeŭ cu lină pač[e] și cu îndălungată biruință să dăruiască pre Măria Ta.

Cu ačastă mică și plecată-m scrisoare vruĭ ca să cercu de

[1] Scrisoare a luĭ Colyer, «nel campo del Gran-Signore, in Zozora, quatro leghe da Jas. li 25 luglio 1674.»

[2] «Da Soroka sul fiume Nistro, li 10 d'agosto 1674.

Questi giorni passeremo il ponto *(sic)*, hormai perfettionato sul Nistro, con qualche lentezza, per la quantità de' carri di proviggioni, che doviamo portare con noi, mentre tutto il paese di quà et di là del fiume è consumato, giraremo, con ogni sicurezza possibile, fino a Oman, et poi, se le cose camineranno secondo il desiderio del Gran-Signore, ripassaremo il fiume a Techinie detto Bender, et di là si inoltraremo verso il Danubio, a Isachzig. Fin hora non è seguito nessun rincontro con li Moscoviti, mentre siamo ancora distanti da loro; due palanche con pochi Moscoviti, di nessun conto, s' hanno rese; quello che succederà nell'avenire, si saperà presto. È arrivato al campo Giovanni Karibozki, Polaco, inviato dal Sobieski, per dar parte della sua elettione in rè di Polonia et per dtre che desidera anco lui la pace con la Porta, ma, essendo venuto senza plenipotenza, nè authorità di trattare et concludere, non sono contenti li Turchi con li soli complimenti del Sobieski. Il quale con queste sue arti d'amicitia con la Porta hà divertito le scorerie de' Tartari nella Polonia, et rivoltate le rovine sopra l'Ukrania, la qual provincia. per causa dell' invasione de' Moscoviti, si và affatto destruggendo.»

fericită și înfrumuțesată *(sic)* sănăta[tea] Mării Tale și ca să fac știre Mării Tale despre veștĭ ce am înțeleage, săvaĭ că de spre toate părțile maĭ adeasea vor fi viind Mării Tale, iar și de la aĭ noștri, când pot adevăra, — numaĭ căt și noao semnează ca să dăm știre Mării Tale. Cum și astăzĭ, Miercurĭ, Av[gust] 7 d., ne-aŭ venit scrisoare de la aĭ noștri plecate slugile Mării Tale, scriindu-ne că Joĭ, Av[gust] 1 d., aŭ venit neşte călăraș tocma de la tabără, cariĭ au fost purces de loc cu un Turcu mare, carele aŭ fost mergănd de la Vezirul la Înpăratul cu trebĭ și cu căte s'aŭ fost întămplat păn' în vreamea aceaia, și așa, viind pănă aproape de Buh, le-aŭ eșit o seamă de Cazač înnainte. Eĭ, avănd înnainte streajă și simțind de Cazacĭ, ș'aŭ schimbat čalmalele și ș'aŭ pus ișlice, că aŭ fost o sumă bună de Turcĭ, că căte puțintei nu pot umbla. Așa părăndu-su Cazacilor că sănt creștin[ĭ], i-au lăsat de aŭ trecut cătvaș. În urmă, prinzănd pre uniĭ și adevărănd că sănt Turcĭ, i-aŭ lovit; den čariĭ să fie scăpat numaĭ fr'o 3, 6, iar alalțĭ toț să fie perit, și pre Aga acel mare l-aŭ prinsu viŭ cu toat[ă] soliia luĭ; den creștin[ĭ] cariĭ aŭ fost venit cu aceĭ Turcĭ, pănă a le prinde veastea, încă aŭ perit cățva, uniĭ și den slugile Domnuluĭ, iar apoĭ, care s'aŭ adevărat creștin, l-aŭ lăsat. Și scriŭ cum să fie fost la 8.000 mie *(sic)* de Cazacĭ. Ramadanoțchi încă să fie trecut Niprul, nestăndu-le Tătarăĭ înnainte, pre cariĭ i-aŭ fost trimis Vezirul să păzească la trecătoarea apeĭ, să nu-ĭ lase să treacă. Dară n'aŭ putut nimic să le stea în potrivă. Iar încă tabe-rele aceaste marĭ încă nu s'aŭ lovit; numaĭ ce vin încet; iar den cetoate în toat[ă] vreamea es de să lovescu, sabie la sabie, și mulțĭ den Turcĭ să fie perit. Ca aceastea pănă acum am înțeles. Și iar, ce am putea ști adevărat, numaĭ căt voĭ face știre Mării Tale, dupe direptatea noastră ce avem către Mării Ta. Numaĭ ne rugăm Mării Tale, den bună și milostivă mila Mării Tale să nu fim apăraț; și mila luĭ Dumnezeŭ pu-rurea să umbrească pre Măria Ta.

Avg[ust] 8 dn., 1678.

A Mării Tale mică și plecată slugă:

Mihaĭ C.

[Adresa:] Prea-luminatuluĭ şi înnălţatuluĭ Craiu, Domnuluĭ Apafi Mihaĭ, den mila luĭ Dumnezeu ţărăĭ Ardealuluĭ Craiŭ, Domnuluĭ părţiĭ Ţărăĭ Ungureştĭ şi spanuluĭ Săcuilor, Domnuluĭ, Domnuluĭ mieŭ m[i]l[o]stivuluĭ, cu plecăciune să s[ă] dea.

[Pecete mică cu vulturul.]

Afacerile turceştĭ mergeaŭ bine. Incă din August Husein-Paşa de Damasc lua în stăpînire fără luptă — se simt în aceasta poruncile luĭ Sobieski — Hotînul [1]. Neamţul fusese părăsit şi el prin capitulaţie, şi Suceava se dădea, la 9 August, căpeteniei Tatarilor şi lui Sandu Buhuş, Hatmanuluĭ Moldoveĭ [2]. Nicĭ-o urmă a biruinţiĭ de la Hotin nu maĭ rămăsese, şi Turciĭ puteaŭ să aibă acum grija Cazacilor singurĭ. Dumitraşcu-Vodă purta sarcina zahereleĭ, iar Duca, noul Domn muntean, a drumurilor [3]. Cel d'intăiŭ, care maĭ avea şi pe aceia a goniriĭ Polonilor din Moldova, se afla în Iaşĭ la 25 August [4].

La 22 ale acesteĭ lunĭ, Turciĭ luaŭ dincolo de Nistru Ledijna (Ladyszyn). La 4 Septembre, cu ajutorul luĭ Doroşenco, care scăpase de mult din încunjurarea duşmanilor săĭ, se luă cu asalt, în chip sîngeros, şi Umanul. Vestea despre această din urmă biruinţă era ajunsă la Constantinopol în ziua de 28 Septembre. Aproape tot Ţinutul până la Nipru, pe care de atîtea orĭ îl ceruse Sultanul de la Polonĭ, era astfel supt ascultare turcească. Acum se putea întoarce «Împărăţia» cu gîndul că trecutul e răzbunat [5].

Ştirile nouă ni lipsesc până acum asupra acesteĭ întoarcerĭ a Turcilor [6]. Ea începu încă în Septembre — la 25 un lagăr era la Soroca —, şi se făcu răpede. În urma Sultanuluĭ, Sobieski

[1] Hammer, ed. din 1835, III, p. 669; Hurmuzaki, V[2], p. 145, n° CCXXIV.

[2] Hurmuzaki, *Supl.* II, vol. I, p. 105 şi urm.; scrisoarea din Iaşĭ, 13 Septembre, a luĭ Dumitraşcu-Vodă, în *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, pp. 264-5; Nicolae Costin, p. 13.

[3] Hammer, *l. c.*

[4] *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, pp. 258-9.

[5] Hammer, III, pp. 669-70. Dar Domnul muntean şi oameniĭ principeluĭ Ardealuluĭ eraŭ la Ledijna încă la 8, la 11 Septembre (*Török-Mag. Állam-Okm.*, V, p. 261-3).

[6] Raport olandes din 17 Decembre 1674: «Ende de militie gebleven aen

luă îndărăt Ucraina, bătînd pe Tatarii răspîndiți dincolo de Nistru. Braclawul, Nimirovul, locurĭ vestite în istoria Cazacilor, căzură în puterea Polonilor, şi eĭ puseră mîna şi pe tîrguşorul Raşcovuluĭ, pe malul stîng al apeĭ, — adăpost al Ruxandeĭ luĭ Vasile Lupul, văduvă după Timuş Hmilnițchi, fiul de Hatman ucis la Suceava [1]: Petriceicu şi Constantin Basarab Cîrnul fură aşezațĭ acolo, mulțĭ țeranĭ de-aĭ noştri veniaŭ în împrejurimĭ, dar Turciĭ nu-şĭ turburară pentru aceasta călătorie triumfală. In Decembre, Sultanul era la Adrianopol, pe cînd lagărul se oprise la Isaccea [2]. El nu fusese risipit, ceia ce arăta gîndul de a se maĭ începe un războiŭ pentru domnia Nistruluĭ şi a Nipruluĭ în primăvară.

D. Luptele din 1675.

Această primăvară nu aduse însă nicĭ pe Sultan, nicĭ pe Vizir. Cerîndu-se, pentru facerea plăților la ostaşĭ, haraciul Moldoveĭ jefuite, care fusese iertat în anul 1674, Şişman-Ibrahim-Paşa, numit serascher saŭ generalisim, pornia din Babadag, unde stătuse iarna, şi se opria pe malul Dunăriĭ, la Isacce, unde podul era gătit de Domnul muntean, în April [2]. Dar trecerea rîuluĭ nu se făcu decît prin Iunie, pe

den Danubii, tusschen Galaz ende Isaczi, synde de plaets daer de brugge is geslagen, omme tegens het vorjaer dicht by de handt te syn». Cf. acel din 23 Decembre 1675 *(sic)*: «Het leger is weder in de winterquartieren aen de Danubii, ontrent Galaz, geleyt». Altul, din 12 Novembre 1675 *(sic)*, atribuie evitarea unei lupte între Turcĭ şi Polonĭ stăruințelor luĭ Sobieski şi ale Francesilor.

[1] *Török-Mag. Állam-Okm.*, pp. 265-6. Cf. şi actul polon ce urmează (ms. 948 din Bibl. Regală din Dresda):

«Iazlovicio a domino Bohusz, praeside eius arcis, die 10 octobris.

Turci multi in Ukraina perierunt, praesertim sub Ladyszyn... Hoc etiam certum, quod ex Vkraina moverit retro Caesar. Sub Seroka traycit flumen et iussit Osman-Bassam, qui antea morabatur Iazlovicii, ut quantocius pontem in Istro sub Studenica extrueret, quem iam extruxit, Veserum et Hanum ordinavit sub Camenecum. Non constat mihi an ratione tractandae pacis, an belli ineundi. Suo iam exercitui hybernam ordinavit, id est Ianiczaris, Valachiam, Vesero et transmarinis militibus, similiter Cumelsencesibus [= camenecensibus] Moldaviam et Hungariam, Hano et tribus Bassis, nostram Podoliam ut sub Cameneco hybernent. Sibimet Caesar hyberna praefixit in arce dicta Baba, ad Danubium.»

[2] Hurmuzaki, V[2], pp. 146-7.

cînd încă de la 18 Maiŭ Capudanul plecase spre Azov cu nu maĭ puțin decît 32 de corăbiĭ [1]. Agentul frances Sauvans adusese această zăbavă [2].

În Iunie, Ibrahim prăda Polonia, luînd cetatea Zebaraz și îngrozind pe locuitorĭ prin cruzimile luĭ grozave [3]. Dar pe atuncĭ Sultanul serba la Adrianopol, cu o deosebită strălucire, o îndoită bucurie de familie: circumcisia fiuluĭ săŭ și căsătoria feteĭ, Cadija, cu al doilea Vizir. Petrecerile, a căror amintire a fost păstrată cu admirație de istoriciĭ Caseĭ osmane în acest timp, ținură patruzecĭ de zile. Și, cu gîndul la aceste pregătirĭ de serbătoare, ambasadorul olandes scria la 9 Iunie: «Se crede prin urmare că armele turceștĭ nu se vor mișca în anul acesta pentru nicĭ-un scop însemnat» [4].

În Iulie cetățile noastre, afară de Hotin,— decĭ Neamțul și Suceava,— fură dărîmate din poruncă turcească: Suceava crăpă numaĭ cînd, aprinzîndu-se lemnele grămădite într'însa, ea se prefăcu într'un cuptor uriaș, — un rug al măririĭ noastre celeĭ vechĭ [5]. Din partea lor, Munteniĭ trebuiră să plece la războiŭ cu Turciĭ și Tatariĭ Hanuluĭ [6].

O încercare împotriva cetățiĭ Bar — unde a învățat carte Miron Costin — nu izbuti; Pașa pierdu 2.000 de oamenĭ. El se încercă la Lemberg, dar aicĭ găsi pe Sobieski însușĭ, coborît în Galiția cu o oaste puternică, și fu bătut răŭ, de și nu ca înnaintașul săŭ la Hotin, în 1673. Nicĭ la Trembowla nu se putu face nicĭ-o ispravă [7]. Constantin Căpitanul

[1] Raport olandes din 9 Iunie: «Het leger leydt als noch in hare winterquartieren aen den Danubio, dicht by Galaz».—Raport olandes din aceiașĭ zi: «Sonder dat men van eenige bewegingе van het leger (het welcke als noch in zyne winterquartieren aen den Danubio, op de grensen van Moldavien, dicht by Galaz is leggende) ietwas verneemt».

[2] *Acte și fragmente*, I, p. 85; Hammer, III, p. 671.

[3] Hammer, III, pp. 671-2.

[4] Hammer, III, p. 673 și urm. Raport olandes din 9 Iunie: «Ende by gevolge geloofft wert dat de turcxe wapenen van dit jaer met geene desseynen van importantie sullen werden gemoveert».

[5] Hurmuzaki, IX[1], p. 287, nº CCCCXI; Nicolae Costin, p. 12; Neculcea, p. 209.

[6] Nicolae Costin, p. 13; Zinkeisen, V, p. 78. Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 186.

[7] Hammer, III, p. 672; *Acte și fragmente*, I, p. 85.

judecă astfel războiul din 1675: «Puţin folos aŭ făcut Turciĭ, de cetăţĭ a lua; numaĭ robĭ pe den afară aŭ făcut, şi aŭ luat mulţĭ» [1].

Întorsul se făcu pe la Hotin. Ibrahim se temea ca Poloniĭ să nu vie în urma luĭ, cucerind Moldova ca în 1673. Decĭ el arse fără cruţare tot ce găsi în drumul luĭ [2]. Ajungînd la Ţuţora, în Novembre, el dădu vină luĭ Dumitraşcu-Vodă că numaĭ pentru că el a lipsit în clipa hotărîtoare, s'a pierdut lupta de la Bar. Bietul om fu aruncat în temniţa luĭ Deli-Başa, căpeteniei deliilor, «îndrăzneţilor», şi înnainte de 20 ale luniĭ negustorul Antonie Ruset, o rudă a Cuparuluĭ sau Păharniculuĭ Ruset, ajutător puternic al luĭ Duca, fu numit Domn al Moldoveĭ: mîna luĭ Duca se poate vedea în această schimbare. Apoĭ trupele împărăteştĭ se coborîră până în tabăra lor cea veche, de la Isaccea [3]. Iar asupra ţerilor noastre, se întinse sora bună a foameteĭ, — ciuma [4]. «Aŭ murit mulţĭ oamenĭ», scrie Neculcea, «cît nu-ĭ puteaŭ îngropa, şi-ĭ aruncau în groapă de-ĭ năruiaŭ» [5].

E. Luptele din 1676.

Negocierile pentru pace urmează în tot cursul ierniĭ. Sobieski se bucură de slujbele agenţilor francesĭ; un Trimes al luĭ, Casimir Giza, merge în Ardeal şi stăruie pe lîngă Apaffy, care primeşte în sfîrşit a lua asupră-şĭ mijlocirea şi expediază, în Iulie, la Poartă pe Pavel Ubresi [6]. Din partea lor, Antonie-Vodă Ruset şi Duca-Vodă îşĭ daŭ toate silinţile pentru o împăcare, ce i-ar fi scutit de atîta cheltuială, de atîtea osteneli, umilinţe şi primejdiĭ [7].

Din partea luĭ, Sultanul primia încă de prin Mart vestea

[1] P. 186.
[2] Hurmuzaki, IX[1], p. 287, n° CCCXIII; *Acte şi fragmente*, I, pp. 85-6.
[3] Cronicile moldoveneştĭ, Const. Căpitanul, p. 189; raport veneţian din 20 Novembre, în Hurmuzaki, IX[1] (întreg); V[2] (parte).
[4] Cronicile moldoveneştĭ şi muntene; Hurmuzaki, IX[1], p. 289, n° CCCCXV.
[5] *L. c.*
[6] *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, pp. 363-4; *Acte şi fragmente*, I, p. 67.
[7] Cf. scrisoarea din 28 Februar 1676 a luĭ Nointel, ambasadorul frances

că afacerile din Egipt merg răŭ. Locuitoriĭ din Constantinopol eraŭ şi eĭ în fierbere, pentru foarte îndelungata lipsă a stăpînitoruluĭ. El se ridică deci, la 7 April, din Adrianopol, luînd cu dînsul şi lagărul, căcĭ avea de gînd să treacă în Asia.

La granița Nistruluĭ trebuiau să meargă numaĭ Tatariĭ şi cîteva miĭ de Turcĭ, vre-o 30.000, supt Ibrahim-Paşa din anul trecut [1].

Uniĭ,—între cari şi Antonie-Vodă, care-şĭ arată această părere într'o scrisoare din 10 (20 ?) Maiŭ —, credeau că lupta nu va maĭ fi cu Polonia, ci cu Doroşenco. În adevăr, acesta lăsase pe Turcĭ şi-şĭ făcuse, în acelaşĭ timp, supunerea către Sobieski şi către Țar [2]. Dar el se îndreptățise la Poartă, şi Marele-Vizir, care nu voise să-l părăsească nicĭ-odată, îl sprijinia cu toată puterea. Viclenia luĭ, în adevăr căzăcească, fu decĭ trecută cu vederea [3].

Ceie d'intîiŭ întîlnirĭ fură între Tatarĭ şi Polonĭ [4]. Numaĭ prin Iulie va fi sosit la Nistru Ibrahim, aducînd cu dînsul şi pe Grigore Ghica, pe cînd Antonie Ruset rămase şi maĭ departe în Capitala sa din Iaşĭ [5]. La 29 Iunie st. v., decĭ 9 Iulie, ceĭ doĭ Domnĭ serbaŭ împreună la mănăstirea Cetățuia hramul Sf. Petru [6].

Se făcu un pod pe Nistru pentru a se începe prada Gali-

la Constantinopol, către Pomponne (Bibl. Regală din Dresda, ms. gall. 645, p. 41) : «Les Polonois viennent de reiterer tout d'un coup pour l'obtention de la paix ; ils employent en mesme temps les princes de Valachie, Moldavie et Transylvanie, — Sa Majesté ayant expedié à ce dernier un Envoyé extraordinaire». V. şi scrisoarea luĭ Sobieski către Duca, în Hurmuzaki, *Supl.* II, vol. I, pp. 109-18. Solul regeluĭ la Duca era Krıwowski *(ibid.)*.

[1] Raport olandes din 18 April 1676: «Het meeste gros van het leger volcht Syne Maiesteyt, latende in Moldavie ende Podolien dertich ende in Caminıec een duysent soldaten». Cf. rapoartele din 28 April, 7 Iunie (Sultanul a trecut canalul la Scutari, în Asia) şi 5 Iulie.

[2] Hurmuzaki, IX', p. 290; *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, p. 375.

[3] Hurmuzaki, *l. c.*

[4] Hurmuzaki, V², pp. 129-30, n° CCXXXI.

[5] V. *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, pp. 396-8, 401.

[6] Cf. Hurmuzaki, V², *l. c.* (chemarea luĭ Ghica); Const. Căpitanul, pp. 189-90.

ţieĭ, silind astfel pe Sobieski la pacea pe care o voiaŭ Turciĭ şi ale căreĭ condiţiĭ de căpetenie nu maĭ eraŭ tributul saŭ baniĭ de răscumpărare aĭ Lemberguluĭ, ci numaĭ cedarea Podolieĭ cu Cameniţa şi a Ucraineĭ întregĭ, pe care, cum am văzut, Sobieski, unit în iarnă printr'un tratat cu Ţarul, o smulsese luĭ Doroşenco în 1674 şi o pierduse faţă de Sultan în anul următor, iar acum voia s'o ţie prin supunerea luĭ Doroşenco[1]. Paza poduluĭ o avură 5.000 de Moldovenĭ şi Muntenĭ, ceĭ d'intîiu supt Hatmanul Alexandru Buhuş, şi 2.000 de Turcĭ.

La începutul luĭ Septembre, o năvală a Polonilor smulse podul din mîna acestor puţinĭ păzitorĭ, şi-l arse[2]. Paşa murise, dar alt Ibrahim, Ibrahim Şaitan saŭ Dracul, numit îndată în locul luĭ[3], puse să se facă podul din noŭ[4]. Tatariĭ şi Turciĭ se revărsară asupra cîmpieĭ galiţiene, arzînd la Joholnicz (?), la Jaszlowiecz, la Buczacz, la Halicz. O ceată răzleţită fu învinsă la Mohilăŭ, şi această întîmplare grăbi sfîrşitul războiuluĭ turco-polon[5].

Ibrahim se răpezi asupra oştiĭ celeĭ marĭ a luĭ Sobieski, care era decĭ la Nistrul băsarabean. El găsi pe rege lîngă Žurawna, pe malul stîng al apeĭ. «Acolo», spune Constantin Căpitanul, unul din luptătoriĭ creştinĭ aĭ acesteĭ bătăliĭ, «era Nistrul, şi peste Nistru un deal mare, pietros, de nu să putea sui nicĭ pedestri». Poloniĭ făcură în acest loc şanţurĭ foarte puternice, răzimîndu-se pe piedecĭ naturale care nu puteaŭ fi trecute, apa, dealurĭ, pădurĭ, cetatea. Turco-Tatariĭ, cu mult maĭ mulţĭ, nu putură clinti din loc ceĭ 30.000 de ostaşĭ bine întăriţĭ. Dar nicĭ aceştia nu-şĭ putură goni duşmaniĭ. Astfel se ajunse, în ziua de 27 Octombre, după o încunjurare de douăzecĭ de zile, cu bătaie de tunurĭ şi harţe

[1] V. maĭ sus şi Hurmuzaki, *Fragmente*, V, pp. 312-3 (*Doc.*, V[1], p. 93); Engel, *Gesch. der Cosaken*.

[2] Hurmuzaki, *Doc.*, V[2], p. 150, n[0] CCXXXII; IX[1], p. 293, n[0] CCCCXVIII; *Acte şi fragmente*, I, p. 87.

[3] Hurmuzaki. IX[1], p. 292, n[0] CCCCXVIII; Hammer, III, p. 684.

[4] Cf. Hurmuzaki, *Supl.* II, vol. I, pp. 116-8.

[5] Const. Căpitanul, p. 190; Hammer, *l. c.*

răzleţe, la pacea de la Žurawna. Poloniĭ o încheiaseră pentru a scăpa din cursă: deci Turciĭ cîştigaŭ prin ea hotarele pe care le doriseră. Trimesul luĭ Duca-Vodă aducea cel d'intăiŭ ştirea cea bună la Poartă, şi astfel ni s'a păstrat numele harniculuĭ şi ageruluĭ Trimes de taină: Căpitanul Mateĭ Cărămidă, care înşelă pe Antonie-Vodă în cale, spuindu-ĭ că tot nu s'a ales la Nistru ce se va face cu Poloniĭ. Vizirul cel bătrîn, Ahmed Chipruliul, plăti vestea cu 200 de galbenĭ [1]. Internunţiul Modrzliwoski sosi pentru ratificare, în Ianuar, şi un «sol mare», venit în urma luĭ, o căpătă, în anul 1677, cu toată împotrivirea residentuluĭ german. Dar oştile rămaseră la Dunăre [2]. Căcĭ un noŭ războiu se gătia în potriva Cazacilor.

F. Luptele cu Cazaciĭ şi Muscaliĭ (1677-81).

Doroşenco era acum omul Ţaruluĭ, căruia-ĭ şi făcuse jurămîntul de credinţă. El fu scos decĭ din fruntea acestor Cazacĭ aĭ Nipruluĭ saŭ, cum li ziceau Turciĭ, aĭ «trestiilor galbene» [3]. Locul luĭ fu dat, la 3 Martie, luĭ Gheorghe, fiul luĭ Bogdan Himlniţchi şi fratele luĭ Timuş: fusese şi el Hatman în timpurĭ, după moartea luĭ Bogdan, dar trebuise sa-şĭ părăsească dregătoria, se făcuse călugăr, intrase în robia Tatarilor, stătuse în cele Şepte Turnurĭ din Constantinopol şepte anĭ de zile şi, cum spune Cantemir, nu se maĭ gîndia de loc, maĭ ales după neizbînda unor încercărĭ de fugă, la stăpînirea asupra oamenilor [4]. Gheorghe saŭ Iurie

[1] Izvoarele citate.

[2] La 26 Novembre 1676, ambasadorul olandes scrie că la 21 Caĭmacamul (care ţinea locul Viziruluĭ, mort la 30 Octombre; cf. şi Brosch, *o. c.*, p. 171 şi urm.) l-a asigurat de încheiarea păciĭ. Residentul german trebuia să plece la Adrianopole pentru a împiedeca ratificarea. Raportul din 31 Ianuar arată că residentul a scris la 11 despre sosirea la 10 a internunţiuluĭ. Se ştia atuncĭ că Sultanul va lăsa «Caminiec met starck guarnisoen beset, ende de vordere soldaten, die, het voorleden jaer, daeromtrent in campagne ist geweest, omtrent den Danuby in haere winterquartie en uytrusten». — La 28 Mart el spune că n'a venit «ablegatul» — La 28 April, ştire despre sosirea unor Trimeşĭ, pe carĭ Turciĭ ĭĭ privesc ca ostatecĭ.

[3] Cantemir, *Ist. imperiuluĭ otoman*, trad. Iosif Hodoş, p. 437 (poate şi după Delacroix).

[4] *Ibid.*, p. 437 şi urm.

fu numit după datinele numiriĭ Domnilor noştri, trimese un Caimacam ca şi aceştia, alese pentru aceasta, ca şi dînşiĭ adese orĭ, pe un Grec, Stamatello, şi, fireşte, aştepta acuma ca Turciĭ să-l aducă în Scaunul săŭ de oblăduitor [1].

Poate că înnainte de a se începe expediţia se aştepta încheiarea definitivă a păciĭ cu Poloniĭ. Sobieski trimesese pentru aceasta, cu un mare alaiu bogat, pe Palatinul de Culm, Gninski, cu secretariul Rzewuski: eĭ trebuiaŭ să ceară înnapoiarea tuturor robilor şi oarecare îndreptărĭ de graniţă şi cedărĭ de cetăţĭ în Ucraina. Solul era în Moldova în Iunie şi intra în Iaşĭ la 26 ale luniĭ. Domnul, Antonie-Vodă Ruset, era în capitala sa, dar el se pregătia să plece la oaste, şi anume la Bender, unde trebuia să se facă adunarea oştilor. Palatinul găsi la 6 Iulie pe serascher, acelaşĭ ca şi în anul trecut, Ibrahim Şaitan, încă la Isaccea, gata să treacă Dunărea [2]. Gninski ajungea la Constantinopol abia în ziua de 10 August şi avea la 16 audienţa la Vizir [3]: nu i se dăduse voie să facă a suna trîmbiţele la intrarea sa şi nicĭ a primi pe miniştriĭ străinĭ; maĭ tărziu, el trebui să se aşeze în josul sofaleĭ Viziruluĭ, cum nu voise să facă ambasadorul frances Nointel şi pentru aceia fusese dat afară; în loc să fie poftit într'un Seraiŭ împărătesc, cum ceruse, el fu găzduit numaĭ în casa sechestrată de la fiul luĭ Panaiotachi Nikussios; ifosul risipitor al Trimesuluĭ, care porunciа să se lase a cădea potcoavele de argint ale cailor suiteĭ sale, stîrni maĭ multă batjocură decît uimire [4].

Ceĭ 40.000 de Turcĭ, unіţĭ cu Moldoveniĭ luĭ Ruset şi Munteniĭ luĭ Duca-Vodă — cîte 10.000 de fiecare, se zice, — înnaintară cu greŭ, fiind lipsă de apă, către cetatea de lemn şi pămînt a Cehrinuluĭ, apărată de mulţĭ Cazacĭ. Ajunseră la 12 August acolo [5]. Ajutoare muscăleştĭ veniaŭ de peste

[1] Hammer, III, p. 693; Delacroix, *o. c.*, p. 71 şi urm.

[2] *Acte şi fragmente*, I, p. 88 şi urm.; Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 119-21.

[3] Raport olandes din 29 August 1677.

[4] Cantemir, *l. c.*; raportul olandes citat şi Hammer, III, pp. 696-7 (după Delacroix).

[5] Raport olandes din 21 Iulie 1677: «Den extraordinaris ambassadeur van Polen

Nipru și Pașa de Bosnia, trimes înnaintea lor, nu putu să le oprească, ci fu rău bătut la valul apeĭ, — pierind atuncĭ și fiul Hanuluĭ însușĭ [1]. Moldoveniĭ și Munteniĭ pierdură atuncĭ mulțĭ oamenĭ, și se auzi chiar că Duca-Vodă ar fi fost rînit la picior [2]. Toate încercările de a pune mîna pe cetate fură zădarnice; luptătoriĭ d'innuntru aruncaŭ asupra Turcilor și cu stupĭ din cari se năpustiaŭ roiurile de albine. La 7 Septembre Ibrahim fu silit a se întoarce înnapoĭ, și retragerea luĭ în astfel de împrejurărĭ fu deosebit de grea și de nenorocită. Tatariĭ luaseră încă de supt Cehrin drumul spre casă, și în urma tabereĭ turceștĭ zburaŭ în toate părțile, ajungînd până la Camenița, caiĭ Cazacilor: zaherea de un mare preț fu descoperită și prinsă de dînșiĭ. La Bender, se lăsă pentru strajă un singur Pașă, care se închise în puternica cetate, iar tot bulucul cellalt apucă spre tabăra Dunăriĭ, cu simțul rușinos al înfrîngeriĭ din partea unuĭ dușman desprețuit. Ca să poată pleca și eĭ către casă, Domniĭ noștri trebuiseră să dea cîte o mie de talerĭ căpeteniei fugarilor [3].

Cînd Gninski, solul cel mare polon, se învrednici în sfîrșit a vedea împărăteasca față a Sultanuluĭ, în ziua de 14 Septembre, se știa la Poartă despre pățania de la Cehrin, și poate aceasta grăbise audiența. Lumea din Constantinopol era într'o mare neliniște. Se zvonia că avîntul Cazacilor e așa de puternic, încît ar putea să primejduiască Azovul, Crimeia, Camenița chiar. Oștĭ nouă fură chemate din Asia și

(die den 24 passato Moldavien is gepasseert ende by gevolge hier naby is) sol wonderlyck toe sien, als hy dese disgratie van Vranckryck sal verstaen». Altul din 7 Octombre: «Den 12 van de maent Augusti is Ibrahim-Pascia, als generael van het turcxe leger, by hem hebbende den Crim-Tartar, verschede Pasciaas ende de princen van Moldavien ende Wallachien, yder met haere troupen, voor Czyhirin, leggende aen de zyde van de revier de Nyper, ende techtevoort onder het gebiet van den Groot-Vorst van Moscovien gecomen».

[1] Hammer, III, pp. 697-8.

[2] *Acte și fragmente*, I, pp. 87-8; Hurmuzaki, IX[1], p. 298, nº CCCCXX.

[3] *Ibid.*; cronicile moldovenești și muntene; *Török-Mag. Állam-Okm.*, V, pp. 462-4 (la 20 Octombre Ruset era întors în Scaun; Turciĭ îl siliseră să înlocuiască pe Hatmanul Gavriliță Costachi prin Sandu Buhuș, cunoscut lor încă din luptele cu Poloniĭ), 468-9.

din Egipt. Sultanul, care dărui două milioane pentru războiŭ, plecă la Adrianopol, ca pentru o campanie de iarnă, dar tot în Octombre el se întorcea înnapoi în vechea sa reşedinţă. Scoaterea Hanuluĭ şi înlocuirea luĭ cu Murad-Ghiraĭ fu hotărîtă încă de atuncĭ, de şi se făcu numaĭ în Mart [1]. Ibrahim avu o primire ca aceia, încît putu să se teamă de moarte, cu toată vrîsta luĭ aşa de înnaintată, încît n'ar fi pierdut multe zile. I se aduse învinuirea, că, după ce n'a prins pe Sobieski la Żurawna, acum pierduse, prin plecarea luĭ grăbită, prilejul de a lua Cehrinul, şi fu aruncat în cele Şepte Turnurĭ. Toate ştirile de la hotar fură oprite, pentru a nu se tulbura şi maĭ mult locuitoriĭ Capitaleĭ. Încă de la 25 Octombre, ambasadorul olandes ştia că «în primăvară Sultanul se va duce la malul Dunăriĭ şi Vizirul-cel-Mare însuşĭ va pleca de aicĭ cu toată oastea» [2].

Şi în Octombre şi în Novembre urmau negocierile cu Gninski, care era ţinut din scurt, fără ştirĭ de acasă şi fără voie de a vedea pe nimenĭ, pentru a-l sili astfel să încheie. Înnainte de a pleca spre Crimeia, la 26 Februar, Hanul cel nou adause silinţa luĭ pentru a se ajunge la un capăt. Negociatorul tătăresc oferia Polonilor pentru unele concesiĭ Jaroslawecz, Ţinutul «Soret», iar în Ucraina, Nimirovul, loc foarte însemnat, saŭ «Kalmik». Gninski crezu că trebuie să maĭ zăbovească încă. Zvonul, răspîndit acum de Turcĭ, că s'aŭ început tratative cu Muscaliĭ, poate să fi înrîurit pe solul polon. Astfel el ratifică la 1[iŭ] Mart şi iscăleşte la Daud-Paşa, în ziua de 7, pacea prin care Turciĭ maĭ căpătaŭ Barul şi Międzyboże, iar în Ucraina nu părăsiaŭ decît localităţile Pawolosk şi Bialocierkiew [3].

Maĭ trecură cîteva săptămînĭ pănă să se înceapă a doua

[1] Raport olandes din 3 Mart (tot atuncĭ fu scos din temniţă şi Ibrahim-Paşa).

[2] «Dat in het voorjaer den Kayser naer de revier den Danubius sal vertreken, ende de Primo-Vesier in persoon met de gansche armade van daer te velde haen». Cf. şi raportul din 7 Octombre, din 9 Decembre, cele două din 18 Ianuar 1678, cel din 3 Mart, acelaşĭ an.

[3] Rapoartele olandese citate. La cel din 1-iŭ Maiŭ e anexat tratatul, datat «al campo di Davut-Pascha, nel plenilunio della luna di Seffer, l'anno 1089».

expediţie a Cehrinuluĭ, În adevăr, ziua de plecare a oştilor e la Turcĭ 23 April, Sf. Gheorghe al creştinilor. La 30, tot lagărul era în mişcare, avînd în mijlocul săŭ, nu numaĭ pe lacomul Vizir, ci şi pe Sultan, care, de altminterea, nu era de loc bucuros de această călătorie prin locurĭ sălbatece, unde nu se poate petrece[1]. Şi Gninski fu silit a merge cu oastea, pentru ca el însuşĭ să se îngrijească de aducerea la îndeplinire a tratatuluĭ. Se ştia că Sultanul va rămînea la Silistra, şi Vizirul va duce trupele spre Cehrin, şi chiar spre Chiev. Din partea Muscalilor nu era nicĭ o nădejde. Nu numaĭ că eĭ făceaŭ pregătirĭ marĭ, strîngînd o oaste pe care scrisorĭ din Moldova, de la 28 Februar, o socotiaŭ la 400.000 (?) de oamenĭ, dar Ţarul avu îndrăzneala să trimeată la Poartă, pentru a cere Ucraina, o solie (a luĭ Davidovicĭ), care, neapărat, fu răpezită înnapoĭ cu ruşine[2].

La 2 Iunie tabăra era pusă la Tatar-Bazargic, în Dobrogea, şi de acolo Sultanul se îndrepta spre reşedinţa luĭ de vară, la Silistra. Ambasadorul polon rămînea aicĭ cu dînsul, pe cînd cu Vizirul mergea numaĭ unul dintre oameniĭ suiteĭ, Proski[3]. La 4 Iulie, Carà-Mustafà era la Bender. Aicĭ aştepta deocamdată sosirea Tatarilor şi a Domnilor noştri, dintre cari al Ţeriĭ-Româneştĭ era în cale, la conacul din Piepteştĭ, în ziua de 3[4], pe cînd Hmilniţchi sosise la Bender încă de la 25 Iunie[5].

Romîniĭ merseră înnainte, deschizînd fîntînĭ în mijlocul stepeĭ pustiĭ şi fără apă. Ajungînd la Cehrin în ziua de 20, fiecare din ceĭ doĭ Domnĭ trebui să facă două podurĭ pe apa mîloasă a Tismenuluĭ, care încunjura de treĭ părţĭ

[1] La 19-21 iese breslele («ambachten»), la 20, Ienicer-Aga, cu Ieniceriĭ, la 21, Sultanul cu Vizirul. Era vorba de plecare încă pe ziua de 27 ale luniĭ (rapoarte olandese din 23 April, 6 Iulie).

[2] Raport olandes din 23 April; Engel, *Gesch. der Kosaken*, p. 269.

[3] Hammer, III, p. 703.

[4] Cronica luĭ Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 192, nota 2.

[5] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 319. La 16 Maiŭ Antonie-Vodă e în Iaşĭ, la 21 Iunie/1-iŭ Iulie, Tălmaciul cel Mare al Porţiĭ, Alexandru Mavrocordat, scrie însă din Bender (*Török-Mag. Állam-Okm.*, VI, pp. 10, 17-8).

cetatea. La 20, începea încunjurarea, pentru izbînda căreia se făceaŭ rugăciunĭ în Constantinopol[1].

Într'ajutorul Cehrinuluĭ alergă căpetenia de Cazacĭ Ramadanowski. El putu trece Niprul fără piedecă. Vizirul făcu toate silinţele pentru a nu-l lăsa să intre în cetate. Caplan-Paşa primi porunca de a se înfige între Cehrin şi oastea venită din noŭ. Dar nu izbuti. Se putea prevedea o nouă întoarcere ruşinoasă ca aceia din 1677, dacă n'ar fi ajutat întîmplarea. Muscaliĭ, bucuroşĭ de biruinţa asupra luĭ Caplan, se dădură beţieĭ într'o zi de sărbătoare, şi astfel Turciĭ putură intra în cuprinsul cetăţiĭ. S'a vorbit şi de o trădare a luĭ Ramadanowski, care avea un fiŭ rob la Tatarĭ şi, în loc să dea banĭ ca să-l răscumpere, era bucuros să primească el banĭ de la păgînĭ. Turciĭ luară astfel Cehrinul, pierzînd, ce e drept, mulţĭ dintre aĭ lor, la izbucnirea uneĭ mine[2].

Dar aceasta rămînea o surprindere, şi nu o biruinţă. Ea ajungea însă luĭ Carà-Mustafà pentru a şterge amintirea retrageriĭ din 1678 şi pentru a-şĭ putea scoate la iveală destoinicia. Alte lupte nu maĭ voi să încerce. Plecă îndată, pe la Uman şi Soroca, de unde luă apoĭ drumul Chişinăuluĭ şi al Bugeaculuĭ, spre Isaccea. Până la Nistru, îl loviră însă la Bug Cazaciĭ, făcîndu-ĭ marĭ pagube. Alţĭ duşmanĭ începeau să zidească din noŭ Cehrinul, pe care Vizirul îl răsese din temelie, ca răzbunare pentru sîngele turcesc ce se vărsase acolo. Domniĭ noştri, de la cari se storsese, după obiceiŭ, mulţĭ banì, merseră cu stăpîniĭ până la Chişinăŭ: aicĭ, după poruncĭ venite de la Poartă, Antonie-Vodă fu mazilit şi dus la Constantinopol, unde fu supus apoĭ celor maĭ grozave

[1] Hammer, *l. c.*; raportul olandes din 6 Iulie.

[2] Izvoarele citate. Cf. raportul olandes din 3 Octombre: «Het is seecker dat de stadt ende het casteel Zeherin tusschen den 25 ende 26 Augusti door de turcxe armade is bestormt ende tegelyck opgesprongen ende dat het moscovitische leger, daerontrent gelegen, hat selve niet heeft cunnen beletten». Alt raport olandes din această zi adauge: «Ende het vier alsdoen door artificie in de mynen gebracht, ende, daerop zin de kruyt magazynen gecomen synde, is deselve met het casteel totaliter opgesprongen, waerdoor aen weder zyden veel volcx gebleven is».

chinurĭ pentru a mărturisi baniĭ pe cari-ĭ avea saŭ nu-ĭ avea. Urmaşul săŭ fu Duca, din Ţara-Românească: el intra la Iaşĭ. în ziua de Sf. Nicolae, pe cînd înlocuitorul săŭ la Bucureştĭ, Şerban Cantacuzino, maĭ zăbovia cîteva săptămînĭ la Adrianopol, unde-şĭ avu audienţa de plecare la 27 Decembre numaĭ [1].

La 21 Novembre, Vizirul, care trimisese pe Asiaticĭ acasă şi lăsase dintre ostaşiĭ europenĭ o parte la Dunăre, intra biruitor la Adrianopol, cu ostaşĭ hămesiţĭ şi goĭ, a căror înfăţişare proclamà înfrîngereà [2].

Era să se maĭ facă o expediţie în acea stepă fără fîntînĭ unde roiaŭ Cazaciĭ şi Muscaliĭ? Mulţĭ, ştiind îndărătnicia Turcilor, credeaŭ aceasta. La 27 Februar 1679, ambasadorul olandes scrie: «Se spune că oastea turcească din Europa îşĭ va avea lagărul anul acesta la hotarele Moldoveĭ, Ucraineĭ şi Podolieĭ, pe cînd Sultanul, Vizirul-cel-Mare şi toată Curtea vor sta la Constantinopol saŭ în împrejurimĭ [3]». La 2 Mart Sultanul sosia în adevăr, viind din Adrianopol, fără pompă, saŭ, pentru a vorbi ca oameniĭ de atuncea: «tiptil». Abia la 20 April ajunse Vizirul [4].

Dar, în loc să se vadă ieşind steagurile în corturĭ, se află despre sosirea la 3 Maiŭ a unuĭ Trimes al Ţaruluĭ, care e

[1] Cf. şi ce se spune în raportul olandes de la 25 Novembre: «Den Grooten Heer, hiervan kennisse becomen hebbende [despre rezidirea Cehrinuluĭ], ende vreesende, so die vyanden daerop de voorn. revier comen te passeren, dat sy haer winterquartieren in Podolien ende Moldavien souden cunnen nemen, heeft sonder uytstel ordre gegeven, omme alle het hoy ende stroo ten platte lande aldaer te verbranden ende het koren nae den Danubij te voeren, op dat den vyandt sich daervan niet soude dienen». — La 3/13 Octombre 1678, Alexandru Mavrocordat scrie din Bender (*Török-Mag. Állam-Okm.*, VI, p. 27).

[2] Acelaşĭ raport.

[3] Raport olandes din 27 Februar 1679: «Men seydt dat de turcxe landmilitie van Europa dit jaer op de frontieren van Moldavien, Eukranie ende Podolie sal camperen ende den Kayser, Primo-Vesier ende het gantsche hof in ende om Constantinopelen syn».

[4] Acelaşĭ raport şi cel din 29 Iunie.

păzit de aproape de Ienicerĭ şi aduce lucrurĭ foarte tainice. Ele eraŭ însă cererĭ tot aşa de îndrăzneţe ca şi în trecut, şi astfel, la 8 Iunie, Capudan-Paşa, Amiralul, pleca în Marea Neagră cu treizecĭ şi şese de corăbiĭ.

Data aceasta nu maĭ era vorba de o pătrundere în lăuntrul ţeriĭ Cazacilor şi de cucerirĭ de cetăţĭ pe acolo. După sfatul Hanuluĭ celuĭ noŭ, se hotărîse a se zidi la gura Nipruluĭ o întăritură care să poată opri şeicele duşmanilor. Un Paşă, Cară-Mohammed, oştenĭ şi salahorĭ de-aĭ noştri, merseră la Dohan-Calè saŭ Dohan-Ghecet, apucîndu-se de lucru, în vară. Tocmaĭ atuncĭ, la 25 Iunie, după sosirea la 11 a Dragomanuluĭ săŭ, ambasadorul polon arăta Porţiĭ că Sobieski a întărit pacea de la Daud Paşa; cetăţile eraŭ date acum cu toatele în mîna dregătorilor turcĭ. Cu toate zvonurile, din această parte nu maĭ era nicĭ o primejdie. Şi decĭ solul Ţaruluĭ primi răspunsul să se întoarcă înapoĭ, putînd să negocieze la Nipru cu Hanul şi Carà-Mohammed [1]. Aceştia răspinseseră năvălirile luĭ Sîrcu, în care se vestise falş că ar fi perit Gheorghe Hmilniţchi, şi la începutul luĭ Septembre se ştia că lucrul s'a mîntuit [2].

Ştirĭ războinice maĭ răsună şi în 1680, în 1681 [3]. Dar ele nu se adeveresc. În Mart ale celuĭ din urmă an, alt sol rusesc venia la Constantinopol. El aducea întărirea păciĭ de la Radzim [4].

[1] Raport olandes din 29 Iunie: «Ende onderentusschen were van dese zyde starck voorgegaen in het bouwen van de twee castelen tot beveylinge van Eukranie ende Podolien; tot welchen eynde oock den Capiteyn-Pascia den 8 dito van hier, met ses en dertigh galeyen, versien met arbeyders ende instrumenten, over de Swarte Zee, nae de rivier Nyper vertrocken is».

[2] Hurmuzaki, *Supl.* II[3], pp. 123, 129. Două steagurĭ de Muntenĭ trec în 1680 de la dînsul la Polonĭ, în Żolkiew (*ibid.*). Cf. Cantemir, *o. c.*, p. 454. — V. şi raportul olandes din 11 Septembre: «Middelerwyle hebben de Turcken de twee starckten op de frontieren van Eukranie voltrocken, niet tegenstaende den Moscoviter ende den Cosack met groot gewelt hetselve heben soucken te beletten; daermede syn nu de provincien van Eukranie, Podolien, Moldavien ende Walachien tegens alle invasien van die kant volcomentlyck gedeckt».

[3] Hurmuzaki, *Supl.* II[3], pp. 131-3.

[4] Hammer, III, p. 718. Cf. Hurmuzaki, *l. c.*; Delacroix, pp 147-8.

Printr'însa Muscaliĭ căpătaŭ asigurărĭ despre Tatarĭ, drepturĭ la Ierusalim, stăpînirea Chievuluĭ şi a cincĭ pălăncĭ, asigurarea că nu se vor clădi şi alte cetăţĭ între Nipru şi Bug. Îndată se luă o măsură privitoare la Ucraina. Duca-Vodă al Moldoveĭ era chemat la Constantinopol. Intra acolo, cu doĭsprezece boierĭ, la 22 Iunie, era făcut Hatman al Ucraineĭ, maĭ dîndu-i-se încă un tuiŭ la 28 ale luniĭ următoare, şi el străbătea stradele Constantinopoleĭ, purtînd cuca pe cap şi înveşmîntat într'o strălucită haină de brocard de aur pe cîmp alb, blănită cu soboli. Întors în Septembre, el începea în primăvară Domnia asupra Cazacilor, cărora li dădu un cîrmuitor, pe Grecul Iani Gredinevicĭ[1].

Iar Gheorghe Hmilniţchi, fostul călugăr Ghedeon şi acum şi fostul Hatman, venia cu un mic alaiŭ, supt pază, în toamnă, şi urma i se pierdea în Constantinopol[2].

---

[1] Iorga, *Călătorĭ, ambasadorĭ şi misionarĭ;* extras din «Buletinul societăţiĭ geografice», sem. II, anul 1898; Bucureştĭ, 1899, pp. 15-20; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 325. Cf. *Ist. lit. romîne în sec. al XVIII-lea*, I, p. 223.

[2] Hurmuzaki, *Supl.* II^{3}, p. 142.

IV.

ÎNCĂ DOUĂ POVESTIRĬ ISTORICE ROMÂNEŞTĬ.

Un cetitor de peste hotare al «Sămănătoruluĭ» mi-a trimes spre cercetare în iarna trecută o cărticică românească manuscrisă din veacul al XVII-lea [1], în care se cuprindea o povestire despre Împărăția turcească, din cele maĭ vechĭ timpurĭ până în vremea Sultanuluĭ Mohammed al IV-lea (1648-87), care «și până astăzĭ tot înpărățeaște», și o expunere a retrageriĭ nenorocite făcută în 1657 de Ardeleniĭ luĭ Rákóczy, pe cari războiul Norduluĭ îĭ adusese în Polonia. Academia Romînă s'a grăbit să cumpere această cărticică, ce face parte astăzĭ din biblioteca eĭ.

Însemnătatea celor două povestirĭ e, fără îndoială, apreciabilă, și aceasta din maĭ multe puncte de vedere.

Cît privește întăiŭ pe amîndouă, ele aŭ o foarte frumoasă limbă românească, plină de întorsăturĭ interesante, de cuvinte vechĭ și de altele care nu se întîmpinase până acum. Scriitorul — compilator pentru una, simplu tălmăcitor pentru cealaltă, cum se va arăta îndată — e stăpîn pe graiul săŭ, și unele din aceste paginĭ sînt potrivite pentru a-șĭ lua locul între probele de limbă bună.

Ca fond, istoria pe scurt a Sultanilor nu pare să fie numaĭ o tălmăcire. Nu cunoaștem până acum o astfel de lucrare în grecește saŭ în slavonește, cu totul deosebită de paginile, de alminterea mult maĭ bogate, care înșiră faptele «Împăraților» turceștĭ în coada cronografelor biblico-romano-bizantine, ce pornesc cu Facerea Lumiĭ [2]. În scrierea românească nu se întîlnesc numaĭ grecisme saŭ numaĭ slavonisme: dacă se

[1] 60 pp. in 12.
[2] V. *Istoria literaturiĭ romîne în secolul al XVIII-lea*, I, p. 83 și urm.

zice «Alaentin» pentru Alaedin, dacă Ludovic cel Mare din veacul al XIV-lea e întitulat «Împărat», în loc de rege, al Ungarieĭ, după cuvîntul grecesc Βασιλεὺς, care are amîndouă înţelesurile, dacă odată lămureşte că Niprul se maĭ zice «Voristianis», în schimb Salonicul nu e numiţ Tesalonic, ci Solun, după slavoneşte. Deci avem a face cu un *potrivitor* şi *amestecător*, cu un compilator, care întrebuinţează de o potrivă texte de istorie turcească în cele două limbĭ învăţate ale Răsărituluĭ. Din unele forme şi explicărĭ se vede chiar că ştia ceva turceşte.

El trebuie să fi fost un om învăţat, căcĭ pe acest timp învăţaţiĭ de elineşte şi «slovenie», aceştĭ *docti duarum linguarum*, eraŭ foarte rarĭ pe la noĭ. El unià cu această însuşirea aceia, iarăşĭ destul de rară pe atuncĭ, a omuluĭ care caută să-şĭ dea sama şi de lucrurĭ care nu-l privesc de aproape, care nu sînt cerute de nimenĭ şi nu-ĭ pot aduce nicĭ-o răsplată. În rîndul întăiŭ al oamenilor astfel împodobiţĭ de fire, oricine va pune pe Nicolae Milescu, boierinaş vasluian, crescut la şcoala Treĭ Ierarchilor de la Iaşĭ, supt Vasile Lupu, întrebuinţat apoĭ ca tălmaciŭ pe lîngă capuchehaiaua moldovenească de la Constantinopol, în măsură decĭ să cunoască pe Turcĭ şi pe Grecĭ. Milescu era pe atuncĭ încă foarte tînăr şi ştim că el se întoarse în ţară pe la sfîrşitul Domnieĭ luĭ Gheorghe Ştefan [1]. Şi trebuie să se maĭ însemne că scriitorul care lămureşte «poarta Neoruluĭ» din vremea Bizantinilor prin «poarta Pahcialiĭ», era un foarte bun cunoscător al Constantinopoleĭ păgîne.

Am văzut că povestirea e alcătuită supt stăpînirea Sultanuluĭ Mohammed al IV-lea. Într'un loc se maĭ dă o indicaţie a timpuluĭ, cînd se asamănă o gîlceavă între creştinĭ cu dezbinarea dintre Polonĭ din zilele scriitoruluĭ însuşĭ. Aceasta s'a întîmplat însă numaĭ în cel de-al doile deceniu al veacului al XVII-lea — aniĭ «rokoszuluĭ» — şi apoĭ de la 1655 înnainte, cînd împotriva regeluĭ Ioan-Casimir se ridică o par-

[1] *Istoria literaturiĭ religioase a Romînilor*, p. 174 şi urm.

tidă care-şĭ căuta un noŭ stăpînitor în persoana principeluĭ ardelean saŭ a fiuluĭ acestuia, Francisc Rákóczy.

Pentru ca să atingă acest scop, Gheorghe Rákóczy al II-lea a făcut o expediţie polonă, care s'a dovedit nenorocită. Domniĭ noştri, aliaţiĭ luĭ, aŭ trebuit să-l ajute cu cîteva *steagurĭ* de ostaşĭ. Aĭ luĭ Gheorghe Ştefan-Vodă aveaŭ în fruntea lor pe Serdarul Grigorie Hăbăşescul şi pe Frăţiţa, căpitan de margine la Ţinutul Fălciiuluĭ [1]. Se înţelege decĭ interesul ce putea să aibă pentru Moldovenĭ acest războiŭ, ale căruĭ jalnice rămăşiţe trecură în curînd prin ţara lor, în prada ţeranilor din sus, ce se aţineaŭ la jaf [2]. Cînd Rákóczy se văzu silit să-şĭ părăsească oastea în Podolia, lîngă Międzibože, plecară spre Nistru, în grabă, şi aĭ noştri [3]. În fruntea celor rămaşĭ în urmă stătu, împlinindu-şĭ datoria până la capăt, Ioan Kemény, care era să fie în curînd şi el principe al Ardealuluĭ. Cînd grosul oştiriĭ căzu în mîna Tatarilor, cari nu recunoscuseră pacea, Kemény împărtăşi soarta celorlalţĭ. Un cronicar muntean contemporan scrie: «Chimin Ianoş, ghinărariul luĭ Racoţ, şi alţĭ boierĭ aĭ luĭ, văzănd că va să le vie lucrul la răŭ, aŭ zis Craiuluĭ să iasă să să ducă la ţara luĭ, că, de va scăpa el, să aibă şi de grija celor ce va rămănea aciĭ: şi aşa aŭ făcut, că aŭ fugit. Iar oştile cu toată boerimia aŭ rămas, şi i-aŭ încungiurat Liaşăĭ cu Tătarăĭ de toate părţile, de le da războĭ în toate zilele. Şi, şăzănd cîtăva vreame închişĭ, sfărşind bucatele, şi iarba, şi gloanţele, de nevoe s'aŭ dat robĭ Tătarălor» [4].

Poate că Milescu să fi fost şi el în oastea de 2.000 de oamenĭ a Hăbăşăsculuĭ; amintim că peste cîteva lunĭ Gheorghe Ghica, noul Domn al Moldoveĭ, trimetea în ajutorul nouluĭ principe ardelean, Acaţiu Barcsai «1.000 de oamenĭ

[1] Miron Costin, ed. Kogălniceanu, p. 353. Cf. *Studiĭ şi doc.*, IV, p. CCLXXXI şi urm.

[2] Ţeraniĭ noştri din părţile cîmpulungene prădară pe ceĭ plecaţĭ de lîngă Rákóczy fără voia acestuia. Miron Costin, p. 354. Cf. Şincaĭ, III, p. 108.

[3] Miron Costin, p. 354; Ludescu, în *Magazinul istoric*, IV, p. 343; Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 137.

[4] Constantin Căpitanul, *l. c.*

cu Neculaï Cîrnul», Milescul nostru, şi că acesta a fost pe urmă Spătar al doilea saŭ al treilea, adecă dregător ostăşesc [1]. Astfel s'ar înţelege maï bine, nu numaï zorul ce ar fi avut el de a spune pe romăneşte Moldovenilor despre «primejdiia cea rrea şi cădearia oştei Ţ[ă]răï Ardealuluï», ci şi faptul că el a avut în mînile sale povestirea luï Kemény însuşï.

De la cele d'intăiŭ paginï se vede în adevăr, că el, magnatul, sfetnicul ascultat al luï Rákóczy, că el, căpetenia vitează a fugarilor vrednicï de o soartă maï bună, e acel care povesteşte. E o expunere făcută, nu pentru stăpîn, ci pentru oricine, o dezvinovăţire a sa şi o laudă a tovarăşilor săï de lupte şi de robie. Amintirea celor vechï, cari mărturisiseră şi eï cu mîndrie despre astfel de retragerï, poate să fi îndemnat pe generalul ardelean. Se ştie că el a scris memoriï, care sînt astăzï tipărite [2], şi la aceste memoriï, care nu ajung pănă la anul 1657, editorul a adaus o scrisoare a luï Kemény datată «din tabăra tătărească de la hotarele Moldoveï în 6 August 1657», şi această scrisoare a fost tradusă aicï, nu din ungureşte, cred, ci din latineşte.

Avem decï înnaintea noastră, în formă romănească, un izvor de căpetenie pentru istoria ardeleană din acest timp, şi e păcat că în păţaniile ce a avut să îndure micul manuscript el a pierdut maï multe paginï din urmă.

Copiatorul amînduror traducerilor, pe care şi el le-a găsit de sigur în aceiaşï cărţulie, e «mult greşitul şi robul luï Dumnezeu Andronic diacul din sfînta mănăstire a Caşinuluï», care a mîntuit lucrul săŭ la 22 August 1673. Caşinul era însă o ctitorie a luï Gheorghe Ştefan, şi din acest fapt am putea scoate încheierea că tălmăcirile au fost făcute pentru acest Domn, care, cum se ştie, a pus pe călugărul Antonie să-ï scrie şi psalmiï şi alte cărţï sfinte în romăneşte, pentru

[1] *Ist. lit. religioase, l. c.*

[2] Ed. Szalay *(Önéletirása)*, Pesta, 1856, in 8⁰. V. pp 503-11. Cf. *Memoriile luï Kemény János (traducerea şi adnotarea pasagiilor privitoare la Romînï)*, tesă de licenţă de Neagoe Popea, Bucureştï, 1900.

cetirea luĭ [1]. În chip firesc, lucrarea ar fi ajuns la cunoștința călugărilor din Cașin.

De la eĭ, ea trecu în mîna unor Ardelenĭ saŭ Bucovinenĭ încă de prin *1788*, cînd cineva făcea pe paginile albastre adause la legătura cea nouă, din acest timp, socoteala anilor ce s'aŭ strecurat de la 1648. Acelașĭ proprietar a scris icĭ și colo pe aceste paginĭ începuturĭ de adeverință din partea a deosebițĭ Vornicĭ și jurațĭ de sat.

A da la lumină două scrierĭ, care pot fi ale unuĭ om ca Milescu, mi s'a părut o operă folositoare.

---

[1] *Ist. lit. religioase*, pp. 165-6.

Istorie aliasî pre scurt, de multe leitopiseţe izbrînit[ă], întru carea să aratî toţ Înpăraţiĭ turceştĭ, căţ aŭ fostŭ din ceputul Înpărăţii lor pănî astădzĭ, — să să ştie.

Osman întăĭ: Înpăratul turcesc.

Acesta Osman iaste acela ce-ĭ zic şi Osmangic, începător de ruda Osmanleilor, cariĭ şi pănă astădz înpărăţescu. Pentru aciaia să şi chiamă Osmanliĭ, şi tot din ruda lor să chiamă Alii-Osman. Acesta aŭ fostŭ ficor unuĭ Tătar Erdogrulii; care Tătar au fostŭ de la Tătărămia cea mare, şi lăcuiia la Persiia, cînd era Tătarăĭ maĭ mare pre Persiia, iar apoĭ, după ce s'aŭ sculat Persiĭ şi aŭ gonit pre Tătar[i] de la Înpărăţiia lor, aŭ fugit şi el de au venit la on tărgu ce să chiamî Iconion: deč au născut pre Osman acesta acolo. Carele multe vitejiĭ şi fapte ca acele minunate au făcut înprotiva creştinilor. Pentru care fapte stătu şi Înpărat, după moartia luĭ Alaentin Înpăratul: începutu s'au Înpărăţiia luĭ leat ot H[risto]s 1300, şi au înpărăţit 28 de anĭ. Însă într' aceia vreame n'aŭ fostu dzicănd Înpărat, ce numaĭ Han.

Al doile Înpărat: Orhanŭ.

Acesta aŭ fostŭ ficor luĭ Osman, şi au urmat Înpărăţiia părinteluĭ săŭ. Era om foarte vicleanŭ la firea luĭ, iar la lucrurile războiuluĭ aŭ fostŭ foarte om de isprav[ă]. Acesta multe războae aŭ făcut cu Greciĭ, şi aŭ dobănditu oraşul cel mare Brusa, caria aŭ fostu Mitropolie a toatî Vit(it)enii, apoĭ iar[ă]şŭ s'au înpăcat cu Greciĭ, şi ş'aŭ luatŭ femiaie şie pre

sora Înpăratuluĭ Mihail Paleologăĭ; şi au înpărăţitu 22 aĭ, şi aŭ murit.

Al treile Înpăratŭ: Muratŭ.

Acesta au urmatŭ Înpărăţiia tătăne-săŭ, şi iar era foarte un om sămăţŭ şi vicleanu, şi la începutŭ aŭ ţinutŭ prieteşug cu Înpăratul grecescu. Pentru aceia i-aŭ datŭ 12.000 de Turcĭ într' agiutor, căndu avia eĭ războiŭ cu Marco Cramvovichie, Domnul Bulgarilor. Iar apoĭ au supus el tot Răsăritul pănă la marginia Măriĭ, şi de acolo iar au întrat în corabiĭ ghenuvezeşt[ĭ] (leatŭ ot H[risto]s 1363) şi aŭ trecut la Evropa cu 6.000 de oamenĭ. Care oaste aŭ trecutu-o Ghenuveziĭ, pentru zavistiia ce au avutu cătră Grec̆, şi, alta, căc̆ aŭ luatu de la tot omul căte un galbăn de aur. Şi atunce au luat Cálipolitu, Dedimotihon şi alte părţĭ de loc dintr'acolo, multe, Filepupolitu ceai lăudată, şi Udriiul cel mare; margăndŭ pren toatî Ţara Sărbascî ca o parî de foc, tot prăda şi lua cetăţile. Atunce s'au strănsu Lazar, despotul Sărbieĭ, şi Marco, Domnul Bulgarilor, şi alţĭ d[o]mnĭ mulţĭ arbănăşeştĭ, de i-au dat luĭ războiŭ tare. Ce el foarte cumplit i-aŭ răsăpit şi i-aŭ ucis, şi pre L[a]zar Despotul viŭ l-aŭ prinsu şi în loc l-aŭ omorît; iar într'aceia un rob a luĭ Despot Lazar s'aŭ făcut a să închina Înpăratuluĭ Murat, şi aşia l-aŭ lovit foarte tare cu cuţitul în pieptu, şi l-aŭ omorît, la oraş la Cosova. Şi aŭ înpărăţit 23 de aĭ.

Al patrule Înpărat: Baghiazit Fulgerul.

După moartia luĭ Murat aŭ rămas 2 fic̆or[ĭ]: unul Suliman şi altul Baghiazit. Dec̆ Baghiazit s'au arătat cum adecă va să să svătuiascî cu frate-săŭ, cu Suliman, şi l-au chemat la odaia luĭ, şi îndatăş l-aŭ zugrumat; şi atunce el săngur stătu Înpăratŭ. De la acesta Înpărat aŭ rămas obiceiŭ a omorî Osmanlii pre fraţiĭ lor. Acesta aŭ strănsu oaste multă şi aŭ prădatŭ toată Ţ[a]ra Sărbascî, leatu 1376, ѿт вьплащенїе хсва. Apoĭ s'au dus la Botna[1], de-au prădat Ţ[a]ra

[1] Adecă *Bosna,* Bosnia.

Ungureascî şi Ţ[a]ra Munteneascî, şi aŭ luat mulţime de creştinĭ mulţĭ, şi au venitŭ pre lăngî Ţ[a]rigrad, de-aŭ răsăpitŭ multe lucrurĭ pre înpreğur, şi aŭ străcatŭ multe de toate. Dat-aŭ războiŭ şi Ţ[a]rigraduluĭ, pănă unde aŭ pus să dea biru pre an căte 20.000 de galbenĭ de aurŭ. Atunce Înpăratul grecescu s'aŭ dus la Franţa şi s'aŭ rugatŭ Înpăratuluĭ şi tuturor să vie într'ağutoriul lor. Deč atunce multî oaste creştineascì s'aŭ adunatŭ : întăĭ Ludovechi înpăratul *(sic)* ungurescu, şi fratele Craiuluĭ Franţeĭ, şi alţiĭ mulţ aŭ venitŭ asupra Turcilor, şi s'aŭ tăbăritŭ la Necopolit, carea aŭ fostu a Turcilor. Şi mare fricî aŭ datŭ întru Turcĭ înpreunarea creştinilor, căč toatî floarea creştinilor era acolo, şi ar fi dobănditŭ pre Turcĭ, căč că cu mult era creştini maĭ mulţĭ decăt Turci. Ce numaĭ atăta, că creştiniĭ s'aŭ simeţit pentru putiarea lor şi, avănd eĭ biruinţa gata înprotiva Turcilor, aŭ început a să prič[i] între dănşi, a cuĭ va fi biruinţa. Deč atunce multă vrajbî aŭ cădzut între dănşiĭ, şi nu era la o tocmalî să iasî toţ odatî la războiŭ; numaĭ ce aŭ eşitŭ întăĭ Frănciĭ; deč i-aŭ foarte fræntŭ Turciĭ, şi s'aŭ răsăpit acea oaste toatî. Pre uniĭ i-aŭ robit, pre alţiĭ i-aŭ omorît, căt de abiè aŭ scăpat şi Cra[i]ul Ungurescŭ. Acolo aŭ perit 100.000 de creştinĭ şi s'aŭ robit 300 de capete de boiarĭ: francĭ, sărbĭ, bulgar[ĭ], greč, tot pentru simeţiia Frăncilor, şi pentru măndriia Grecilor, şi pentru neascultarea Sărbilor, şi pentru pizma Bulgarilor, — că n'aŭ stătut cu toţiĭ, fost-aŭ neascultare şi pizmă şi măndrie între dănşi, pentru *(sic)* cum iaste acmu între Leşĭ pizmă şi neascultare. Acesta războiŭ s'aŭ făcut vleatŭ. 1395, Sept[emvrie] 18 dnŭ, şi atăta s'aŭ înbogăţitŭ şi s'aŭ simeţit Baghiazit de către biruinţa ačasta, căt îndatăş aŭ alergatŭ să ià şi Ţ[a]rigradul, şi l-ar fi luat atunce de nu s'ar fi tămplat la Anatol Temurlenghi, Înpăratul Tătărămiĭ ceĭ mare, carele aŭ eşitŭ de la Tătărăme şi aŭ supus toatî Asiia cea Mar[e] şi cea Micî. Audzind Baghiazit acesta lucru, aŭ alergatŭ să-i dia războiŭ, şi s'aŭ lovit oştile la Enghiuris, şi fu biruitŭ Baghiazit, şi l-aŭ prinsu Temurlinghi viŭ, şi l-aŭ pus într'o cuşcă de fierŭ, viŭ, şi l-aŭ purtatŭ în toatî oastea luĭ, iar elŭ de voe rea s'aŭ zugrumat săngur, şi aŭ muritŭ rob. Înpărăţit-aŭ 32 aĭ. Acesta

Inpărat nu era cu toatî mintia, iar el era iute şi pripnicŭ, căt ca un fulger alerga dintr'un loc într'altul. Pentru aceia i-aŭ pus numele Ilderim Baghiazit, adecă: fulger.

Al cincile Înpăratŭ: Mehmet.

După cădearia ce-aŭ cădzut Baghiazit la robie, aŭ vrut să stia înpăraţ amăndoĭ fii luĭ: Genghi şi Musa, şi aŭ vinit lucrul şi la războiŭ pentru înpărăţie, şi aŭ datŭ şi războiŭ, şi aŭ biruitŭ Musa pre Ginghe. Iar preste puţinea vreame s'aŭ rădicatŭ Mehmetŭ fečorul luĭ Genghi celuĭ omorît, şi aŭ dat războiŭ cu Musa, şi l-aŭ omorîtu, şi aŭ rămas săngur înpăratŭ turcescu; pentru aceia nič Turciĭ pre Genghi şi pre Musa nu-ĭ priimăscŭ în čata înpăraţilor. Acesta răul Mahmet multe războae aŭ bătut în Ţ[a]ra Munteneascî şi în ţara Moldoveĭ, şi el întăiŭ aŭ supus ţ[ă]răle aciaste, şi aŭ trecut la Răsărit şi aŭ luatŭ toate cetăţile ce aŭ fostu luat Temurlenghi, şi au omorîtu pre mulţĭ domnĭ şi maĭ mariĭ de-acolò. Acesta aŭ rădicat Scaun[ul] de la Brusa şi l-aŭ dus la Udriiŭ. Aŭ înpărăţitŭ 5 aĭ, şi aŭ muritŭ.

Al şiasele Înpăratŭ: Murat.

Acesta Muratŭ au urmatŭ Înpărăţiia tătăne-săŭ, şi îndatăş aŭ pornitŭ spre războiŭ. Întăĭ aŭ mărsu asupra Sărbilor, şi aŭ luatŭ Săfie[1], şi aŭ prinsu pre Despotul Sărbieĭ viu, şi l-aŭ orbitŭ şi pre dănsul şi pre fičoriĭ luĭ, iarî pre fata luĭ Despotŭ au luatu-o şie femiae, pentru frămsiaţele eĭ. Apoĭ iarîşĭ aŭ mărsu şi au prîdatŭ Ţ[a]ra Ungureascî şi ţ[a]ra Moldoveĭ, Arbînaşiĭ şi Rumele. Pornit-aŭ războiŭ asupra Vineţienilor, şi aŭ luatŭ Vineţienilor Solonul. Dusu-s'au la Belgrad, iar n'aŭ putut să-l ià. Iar Craiul Vladislavu, şi a Liaşilor şi a Ungurilor Craiul, au venitu cu puteare mare şi aŭ bătutŭ pre Carabeĭ, pre Veziriul luĭ Muratŭ, la poala munteluĭ ce să chiamî Îmos, şi aŭ dobăndit pre Turcĭ şi au prinsu pre Carabeĭ viŭ, iar maĭ pre urmă au făcut pace Muratu cu Craĭ Vladislav şi au răscumpăratŭ pre Carabeĭ dreptu 50.000 ug. Iar Înpăratul grecescu şi Papa şi Veniţiianiĭ au trimis pre Chesarin gardinalul şi au îndemnatu pre Vladislav Craiul leşescu să strice

[1] Sofia.

prieteniia ce avea cu Turciĭ şi să vie depreunî cu ceialalţĭ asupra Turcilor. Şi aşia le-aŭ arătat cum ğurământul cel cătră păgînĭ nu trebue să s[ă] ţie. Atunce Murat, fiind fostu la Caramanie, de să bătia acolo la Răsăritŭ cu domnul Caraimanilor, s'aŭ strânsu Vineţiianiĭ cu 60 de catergĭ pre mar[e], şi aŭ trecut toţ, de-aŭ fostu străjuind trecătoaria la Calipolitŭ, să nu treacă Muratŭ. Iar Vladislavŭ cu oaste multî aŭ venitŭ la Varna, ce să chiamă Dionisupolis, şi hatman oştilor aŭ fostŭ Uniadu cel lăudat, cărue fičor luĭ, Mateiaş anume, aŭ stătut Craĭ pre urmî Ţ[ă]răĭ Ungureştĭ. Înţelegînd ačast[a] Murat, îndatî aŭ alergatŭ la Mar[ea] Neagrî, cu toatî oastia luĭ, şi, neavînd cu ce treace Maria Neagrî la Evropa, aŭ venit iarăş Ghenovezeĭ şi aŭ cerşutŭ căte un galbîn de aurŭ pre om, să-ĭ treacî, şi el îndatăşŭ aŭ datŭ 100.000 ug. de aur, şi l-aŭ trecut de-aŭ venitŭ la Varna. Şi aŭ dat războiŭ şi foarte mare: aŭ începutŭ creştiniĭ a înfrănge, aşia cătŭ aŭ ceput Turciĭ şi a fugi. Atuncia episcopul de Varadin şi ep[i]sc[o]pul de Ostrogon aŭ trecut preste tocmitura oştiĭ şi făr socotinţî aŭ începutŭ a goni pre Turcĭ; aşijderile şi Craiul Vladislav, macar că Uniad multŭ învăţa să nu să clăteascî din locŭ. Iar ceia ce era cu zavistie cătră Uniad, dzisăr[ă] Craiuluĭ să ias[ă], să nu să dzică biruinţa luĭ Uniad, ce să s[ă] dzicî a Craiuluĭ Vladislav. Iară Ali-Paşe, vădzănd neascultarea creştinilor, aŭ strănsu într'un locŭ pre ianiciarĭ, şi aŭ datŭ asupra creştinilor celor fără de sfatŭ, şi i-aŭ biruit, şi aŭ omorîtu pre Craiul Vladislav, fugănd, şi pre alţĭ mulţĭ boiarĭ leaşĭ şi ungur[ĭ], şi pre Chesaren gardinalul carele aŭ fostŭ începător războiuluĭ acestuĭ făr cale, năprasnic, pre dănsul încă l-aŭ omorîtŭ; şi de'biè săngur Uniad şi depreunî cu puţinĭ fu scăpatŭ. Mare moarte fu atunce între creştinĭ. Acesta războiŭ fu vltŭ. 1444 aĭ, Noe[m]*v*[rie] 1. Atunce Murat, ca un biruitor, îndatăş aŭ alergatŭ de-aŭ supus tot locul acela pănă la Necopolit, şi şi-aŭ făcut prieteşug cu Vineţiianiĭ, şi, lăsănd toate războaele, au alergat asupra Elinilor, şi întăiŭ s'aŭ dus la Morea şi aŭ stricat zidiul cel de 6 mile, cela ce desparte Moar. *(sic)* de la Rumelis[1], şi aŭ prădat toată Morea, şi aŭ luat bir de la Despotul Mò-

[1] *Rumili*, Rumelia.

reiuluĭ, carel[e] aŭ fost frate Înpăratuluĭ grecescŭ. Apoĭ iarăş s'aŭ dus la Avlona, în Ţara Arbănăşascî, şi aŭ luatu-o. Într'acele dzile aŭ viclenitŭ pre Muratŭ Schenter-beiŭ, carele îl chema Gheorghie Castorean[1]: fost-aŭ întăĭ creştinŭ, şi Murat l-aŭ turcitŭ şi l-aŭ pus în Săraiul luĭ; pre urmă l-aŭ făcut şi beĭ în Ţ[a]ra Sărbască. Deč el, ca un om ce aŭ fostŭ mainte creştin, s'aŭ întorsu iarăşŭ la leagia luĭ H[risto]s, şi aŭ măntuit de supt măna păgănilor Ţ[a]ra Arbanaşilor, şi toatî aŭ supu-su-o suptŭ ascultarea luĭ, şi s'aŭ fostŭ chemănd cel purtător de chinur[ĭ] a luĭ Hr[isto]s Gheorghie Castoriian, carel[e] aŭ fostu mainte Schenter-beiŭ, Domnu Ipiruluĭ şi a toatî Ţ[a]ra Arbănăşascî. Multe şi mare războae aŭ făcut cu Murat, şi la toate fu biruitor Gheorghie. Atunce şi Ioan, Voevodul ungurescu şi moldovenescu, carele aŭ fostu şi la războiul Varneĭ, aŭ stränsu oaste multî, şi aŭ dat tare războiŭ la Sofie, şi biruitu fu de cătră Muratŭ, şi multă moarte să fiace între creştinĭ. Atunce după ačasta biruinţî s'aŭ întorsu Murat la Ud[r]iiŭ, şi aŭ muritŭ de boalî. Înpărăţit-aŭ acesta Înpăratŭ 31 aĭ. Acesta Înpărat aŭ începutŭ întăĭ a lua pruncíĭ creştinilor şi a-ĭ fač[e] Turcĭ: dintru cariĭ aŭ făcut čata Ianiciarilor, cu cariĭ în ce chipŭ au arătat multî vitejie pren războae *(sic)*.

Al şiaptel[e] Inpărat: Mehmet, carele aŭ luatŭ Ţ[a]rigradul.

Dupî moartia luĭ Murat, aŭ stătutŭ Înpărat fičorul luĭ, Mahmetu, fiind de 21 aĭ. Acesta era un înţăleptŭ şi viteazu, şi sămăţu foarte: era-ĭ dragă luĭ mărirea şi lauda, şi era cumplitŭ, atăta căt şi fičoriĭ luĭ ceĭ maĭ iubiţ decăt toţ pentru puţin[ă] pricinî îĭ omorăia; foarte iubiia pre ceĭ cărtular[ĭ] şi înţăleptĭ, şi le dăruiia multe de toate, slugilor celora ce era aproape, îĭ dăruia foarte cu darur[ĭ] bune: pentru aceia îl iubiia şi siliia cu toţiĭ pentru dănsul; ales cărtulariĭ cinstiia. Acesta, avănd gănd ca acela să ià Ţ[a]răigradul, aŭ făcutŭ o cetate tare aproape de Ţ[a]răigrad, unde să chiamă Fonees, adecă ca să ţie acolò şăicele cele ce-l trecia la Asiia, iar preste puţineale dzile aŭ venit la Ţ[a]rigrad

[1] Castriot.

şi l-au încunğuratu-l şi pre mare şi pre uscat, făcănd pod de la Galata pănă în Ţ[a]răigrad, şi aŭ datŭ războiŭ tare în 51 dzile; au luatŭ Ţ[a]răigradul vltŭ. 1453, Maĭ 29, şi pre toţ boiariĭ căţĭ aŭ aflatŭ viĭ, aŭ omorîtŭ. Iar fericitul Înpăratŭ Costantin aŭ muritŭ, dănd războiŭ aproape de poarta Neoruluĭ, unde să chiamă acmu poarta Pahcialiĭ, şi aşia să stănsă Înpărăţiia grečascî, caria aŭ înpărăţit 1121 aĭ. Şi, după ce au luatŭ Mehmetu Ţ[a]rigradul şi au omorîtŭ pre toţ maĭ mariĭ, adus-aŭ dintr' alte ţ[ă]rŭ jidovĭ, creştinĭ, şi i-aŭ lăcuitu în Ţ[a]rigrad. Apoĭ s'aŭ dus la Morea, de l-aŭ luatŭ şi pre Despot, pre ceia *(sic)* ce era maĭ mare pre Morea, cariĭ era fraţ Înpăratuluĭ grecescu şi era maĭ mare pre More[a]: i-au făcut să plătească căte 16.000 ug. pre an birul înpărătescu. Apoĭ au luatŭ Lemnos, Metelin, Evripos. Acestia toate le-aŭ luatu. Dusu-s'aŭ la Arbănaşŭ, la Bosna, şi aŭ prinsu pre Ştefan Craiul Bosneĭ viŭ, şi l-aŭ omorîtu, supus-aŭ şi Ardealul, şi Moldova, şi Chiafiaoa, apoĭ au mărsu la Răsăritu şi au datu războiu cu Domnul Caraimanilor. Dat-aŭ războiŭ în doî rănduri cu Ozun-Hasan, Înpăratul Persieĭ, şi l-au biruitu. Luat-aŭ Trapezonul, şi aŭ prinsu viu pre David Înpăratul Trapezonteĭ, şi l-au dus în Ţ[a]rigrad, şi făr milî l-aŭ omorîtu depreunî cu toţŭ fičoriĭ luĭ. Acesta Înpăratŭ aŭ trimisŭ pre Omer-Paşe pre uscatŭ şi au trecutŭ pre la Bosna, şi s'aŭ dus în Ţara Frenčascî, pănî aproape de Vineţie, şi în doî rănduri au bătutŭ oastia frănčască, şi aŭ prădatŭ multe părţĭ de loc într'acol[o] şi aŭ luatŭ robĭ mulţĭ. Apoĭ au făcutŭ prieteşug preste totŭ cu Vineţiianiĭ şi aŭ alergatŭ asupra Ungurilor şi a Sărbilor, şi aŭ luatŭ pre Despotul sărbăscŭ, iar pre urmă aŭ socotit într'acesta chipu şi aŭ înparţitŭ oastea în treĭ părţĭ, şi o parte mare au luat cu sine şi aŭ mersu asupra Înpăratuluĭ Sirieĭ, alta aŭ trimis cu Mesih-Paşe asupra Rodosuluĭ, şi a treia parte aŭ trimis cu Ahmetŭ-Paş[a] la Polie, nedejduindŭ cum cu acesta lucru voru dobăndi toatî lumia. Însă trecînd la Asie, să margî asupra Siriianilor, la Nicomidie aŭ bolnăvitŭ, şi aŭ muritu vltŭ. 1481, Maĭ în treĭ. 53 aĭ aŭ custat, şi aŭ înpărăţitŭ 33 aĭ.

Al optule Înpăratŭ: Baghiazit.

Tămplăndu-să moarte luĭ Soltan Mehmetŭ, aŭ lăsatŭ doĭ fičorĭ, unul Baghiazitŭ, altul Gemŭ. Iar Vezirul Mehmetŭ-Paşă aŭ trimis a Capadochie de-aŭ adus pre Gem, să-l facî Înpăratŭ, iar ianiciariĭ, iubind pre Baghiazitŭ şi neiubindŭ prea Veazir, după aceia aŭ socotit în Ţ[a]răigrad şi pre Vezirul l aŭ omorîtŭ, iară pre Gem nu l-aŭ priimitŭ Înpărat, numaĭ aŭ vestitŭ între dănşiĭ Înpăratŭ pre Bagăiazitŭ, nefiindŭ elŭ de faţ[ă]. Decĭ, nefiindŭ el acolo, aŭ găsitŭ unŭ fičor a luĭ Baghiazit în Ţ[a]rigrad, anume Curcutŭ, de 13 aĭ, şi aşia l-aŭ pus epitrop în Scaunul tătăne-săŭ pănă aŭ sosîtŭ şi el de aŭ venitu la Înpărăţie. Deč aŭ dăruitu darurĭ ianiciarilor; străns-aŭ oastia Rumelii şi aŭ trimisu-o cu Ahmetu-Paşe asupra frateluĭ săŭ luĭ Gem, carele vrea să ià Anatolul, să fie acolo Înpăratŭ. Dat-aŭ războiu acolo la Nicheas, şi fu biruitu Gem, şi au scăpat de-au fugit cu puţinĭ, şi s'au dus la marginia Măriĭ cătră Asiia. De acolo aŭ fugitŭ la Rodos, la Meşterul cel mare, şi el l-au trimis la Franţa, şi de la Franţa l-au trimis la Răm, la Papa, şi acolo aŭ custatŭ căţva aĭ, şi aŭ muritu la închisoare, căč că Baghiazitŭ aŭ trimis banĭ mulţĭ Papeĭ să-l ţie la închisoare pre Gem şi să nu-l maĭ lase să ias[ă] de-acolo. Acesta Baghiazitŭ înnal treile an al Înpărăţii luĭ, s'au dusu şi pre mar[e] şi pre uscatu de au luatu tărgurile de pre lăngî Dunăre şi toate căte săntu pre lăngî Mare pănă la apa Nipruluĭ, ce să chiamă Voristianis, şi toatî ţ[a]ra Moldoveĭ au luatŭ, vltu. 1493. Trimis-aŭ pre Handum-Paşă şi au prădat Ţ[a]ra Ungureascî, vltu. 1498. Aŭ începutŭ a să bate cu Vineţiianiĭ, şi aŭ luatu Naupactul, şi înnal doile an au trimis pe Schentir-Paşă de au prădatŭ ţ[ă]rile Vineţiianilor pre uscatu pănî la Tevriz, şi aŭ făcutu multă robie şi moarte. Şi întro 1499 aĭ ot H[risto]s aŭ mersu săngur Baghiazitŭ la Moreas şi aŭ luatu Mothonis cu mare războiu şi cu moarte creştineascî, şi Vineţiianiĭ încă aŭ luatŭ de la Turcĭ Aghia Mavra, caria aŭ datu-o îndărăpt, şi aŭ făcutŭ pace cu Turciĭ. Atunce s'au rădicatŭ la Persie Ismail Sofi; ruda acestuia înpărăţiaşte pănı astădzĭ la Persiia. Acesta Baghiazitŭ aŭ avutŭ doĭ fičor[ĭ], şi maĭ mulţĭ încă dzicŭ să fie avutu, iar unul dintr'ănşiĭ, anume

Selim, era foarte om viteazŭ, şi l-aŭ trimis tată-săŭ la Trapezonta. Carele, socotind bătrăniaţele tătăne-săŭ şi vădzînd cum tată-săŭ va să dia înpărăţiia fičoruluĭ celuĭ maĭ mare, luĭ Ahmetŭ, aŭ socotitŭ el să stia Înpărat; şi aşia aŭ rădicatŭ războiŭ asupra luĭ Baghiazitŭ, tătăne-săŭ, şi aŭ trecut la Chiafia de la Trapezonta, şi ş'aŭ luatŭ muiare o fatî a Hanuluĭ, şi Tătar[ĭ] mulţĭ aŭ luat cu sine, şi aŭ venitŭ la Udriiŭ, adecă să s[ă] închine tătăne-săŭ; iar tată-săŭ, cunoscănd gănŭdul luĭ, cum aŭ venit să-ĭ ià Înpărăţiia, i-aŭ trimis darurĭ multe şi i-aŭ poruncitŭ să margî să şadzî la Semendrie. Iar el tot veniia spre Udriiŭ. Deč, vădzînd Baghiazitŭ acesta lucru, aŭ purces tare în Ţ[a]rigrad, să-şŭ apuce Scaunul, iar Selim l-aŭ şi ağunsu cu Tătariĭ la Čorla. Deč acolo, vădzănd cum Tătarăĭ vor să-ĭ prade ţ[a]ra făr omenie, ş'aŭ scos capul din car de unde şedea, căč că era podagros şi nu putia să încalece, şi aşia aŭ început cătră ianiciar[ĭ] a striga cu lacrămì ca să lovascî pre Tătar[ĭ]. Iar ianiciariĭ, macar că pre Selim încă l iubiia, aŭ lovitŭ pre Tătar[ĭ], şi foarte i-aŭ surupatŭ, şi Selim iarăşŭ aŭ fugitŭ la Chefia, la Hanul, la socru-săŭ. Acesta lucru înţelegănd Ahmetŭ, fečorul cel maĭ mare a luĭ Baghiazitŭ, carele cu adevăratŭ nedejduiia înpărăţiia, s'aŭ sculat de la Amasiia cu voia tătăne-săŭ de veniia în Ţ[a]răigrad să ià Înpărăţiia. Atunce, înţelegănd ianiciariĭ, dac'aŭ sosit la Halchedon, căcĭ eĭ pre altul nu poftiia să le fie Înpăratŭ, făr numaĭ pre Selimŭ, — s'aŭ tulburatŭ şi aŭ început a să amesteca şi a să ğura pre capul luĭ Baghiazit cum că pre altŭ Înpăratŭ nu vor priimi. Iar Baghiazitŭ, una pentru frica şi alta pentru dragostia Inpărăţii, aŭ poruncitŭ fičoruluĭ săŭ să margî îndărăptŭ la Amasiia, căč că nu iaste prilej ca să-ĭ dia Înpărăţiia. Şi Ahmetŭ, vădzănd ruşinia ce-aŭ păţit, aŭ făcut voe rea şi aŭ socotit să înpărăţascî şi fără voia tătăne-săŭ, şi străngănd toate oştile Răsărituluĭ şi aŭ supusŭ Răsăritul totŭ, şi pre solul carele l-aŭ trimis tată-săŭ, i-aŭ tăiatŭ urechile şi nasul. Care lucru vădzănd Baghiazitŭ, neputănd pentru bătrăniaţe să margî asupra luĭ Ahmetŭ, ce aŭ socotit să-şĭ trimiţî Viziriul cu oştile, iar oştile aŭ răspunsŭ cum «noĭ sîngurĭ măna să rădicăm asupra Osmanliĭ, nu vom miarge», numaĭ să trimiţî

Înpăratul pre Selim, pre fičorul său, să margî de preunî, şi atunce precum le va poruncî, aşia vor face. Pentru aciaia aŭ scris săngur cu măna luĭ: Selim să vie cum maĭ de sărgu, să s[ă] batî cu frate-său. Şi Selim îndatîş aŭ venitŭ, cu oaste multî şi cu pohfală, şi aŭ cădzut la pičoarele tătăne-său, luĭ Baghiazit, să-lŭ erte de căte aŭ greşit cătră însul mainte. Şi tată-său l-aŭ ertat, şi aŭ dzis să margî asupra fratelui său luĭ Ahmetŭ. Găndul luĭ Selim aŭ fostŭ acesta, să ià Înpărăţiia, iar şi Baghiazitŭ aŭ gănditŭ să-ĭ trimiţî eĭ acolò să să supue amăndoĭ eĭ acolo, de vreame ce pe dinsul nu-l asculta, şi el aŭ socotitŭ să pue Înpăratŭ pre Soltan Curcutŭ, pre carel[e] îl pusiase întăĭ epitropŭ, pănă aŭ venitŭ el. Pentru aceia aŭ trimis o catargî, şi aŭ adus pre Curcutŭ de la Fochia, şi îngăduiia numaĭ atăta, să treacî Selim la Anatol, şi decíĭ să-l şi pue Înpăratŭ. Care lucru înţeleagănd Selim, cu darurĭ marĭ aŭ făcut oştianiĭ şi căpitaniĭ cu multî bucurie de l-aŭ făcutŭ Înpăratŭ fără de şt[i]ria tătăne-său. Carele vădzănd săla luĭ Sultan Selim, s'aŭ spămăntat şi au lăsat Înpărăţiia, şi aŭ eşitŭ plăngănd şi blăstămănd pre fičorul său, şi aşia s'aŭ dus la Didimopohon[1], şi aŭ murit de voe rea; alţiĭ dzicŭ iarăşŭ, să-l fie omorît fičorul luĭ. Acesta Înpăratŭ aŭ custat 74 aĭ, şi aŭ înpărăţitŭ 31 aĭ.

Al noîle Înpăratŭ: Selim, ce aŭ fostŭ dzicănd Putiarnicul.

După cum arătîm maĭ sus, înpărăţind Sultan Selim, îndatî ş'aŭ adunatŭ toatî oastea luĭ, şi aŭ trecut la Răs[ă]ritŭ, şi aŭ dat războiŭ cu Ahmetŭ, frate-sau, şi l-aŭ biruitŭ, şi l-aŭ omorît, şi pre celalaltŭ frate, pre Curcut, aŭ trimis acolo la Magnisiia de l-aŭ zugrumat, şi toţ fičoriĭ fraţilor săĭ, şi acelora ce aŭ muritŭ mainte, pre toţ i-aŭ omorît, căt n'aŭ lăsat nice unul. Apoĭ s'au întorsu în Ţ[a]răigrad, şi, avănd gănd să să batî cu Înpăratul Persilor şi cu Înpăratul Misiruluĭ, s'aŭ înpăcatŭ cu Vineţieniĭ şi cu Craiul Ungurescŭ, apoĭ aŭ pornitŭ asupra Persilor, şi aşia aŭ biruitŭ, căt s'aŭ dus pănă la Tevriz, ce să chiamî Ecvatana, şi aŭ luatŭ cetatia, şi aŭ golit Înpărăţiia de totŭ, de-aŭ luatŭ toatî

[1] Didimotihon, — Demotica.

avuţiia, şi de acolo aŭ venitŭ la Trapezonta. După aciastia, vltŭ. 1516, msţa Ghennuarie, aŭ luatŭ Misirul, şi mainte de luarea Misiriuluĭ aŭ făcut straşnice războae la Halepŭ şi la Şaam [1], şi la războiŭ aŭ omorît pre Soltanul Misiriuluĭ, apoĭ Misirlii aŭ pus pre altŭ Sultan, şi pre acela încă l-aŭ biruit, şi l-aŭ prinsu viŭ, şi l-aŭ spăndzuratŭ, purtăndu-l întăiŭ pre uliţî. Aciastia toate vitejiĭ făcurî pre Selim straşnicŭ în toatî lumea, căč într'atăta puţinî vreame aŭ dobănditŭ atătia Înpărăţiĭ şi oraşe şi cetăţĭ: Şamul, Halepul, Gaza, Antiohiia, Ier[u]s[a]limul, Misirul, cu toate depre înpreğiur, pănî la Maria Roşie, şi, întorcăndu-sî în Ţ[a]răigrad biruitor, aŭ bolnăvitŭ, scoţănd o dureare la muşche, şi aŭ făcut o ranî nevindecatî. Cu carea aŭ şi murit. Înŭpărăţit-aŭ 8 aĭ, şi aŭ custatŭ 45 de aĭ, şi aŭ custatŭ tot cu vitejie. Murit-aŭ pre cale, mărgăndŭ la Udriiŭ, la Ciurlo, unde aŭ datŭ războiŭ cu tatî-săŭ, pentru ca să s ă] facă izbănda. Acesta aŭ fostu foarte om de oaste şi iute la faptele luĭ: războaele luĭ bătia ca şi a luĭ Alexandru Machidon; nemică nu băga în samă pre nime; mănca puţin, şi bucate de un fial; n'aŭ fostu datŭ de femeĭ. Pentru aceia aŭ fostu întru tot vitiaz, şi lucrurile luĭ aŭ fostŭ groznice, şi faptel[e] vitejeştĭ. 1573 [cifre]; 1573 anno dominis *(sic)*.

Al dziacile Înpăratŭ: Suliiman.

După moartia luĭ Selim stătu Inpăratŭ Soltan Suliiman, fičorul luĭ, vltŭ. 1520. Şi, vădzăndu-l toţ oameniĭ cum iaste tănăr şi smearin, să bucura, găndind că după leul cel sireapu au împărăţitŭ mieluşel blănd, — adecă pentru tată-săŭ Selim. Pentru aceia mulţĭ aú începutŭ a-l vicleni, şi întăĭ Paşia de Meser aŭ socotit să fie el săngur Înpăratŭ acolò, avănd şi pre Cerchiajĭ agiutor şi pre Arapı, iar Seleiman-Paş[a] au trimis pre Fiarhatŭ-Paşe, şi pre acel viclianŭ l-aŭ omorăt, şi oastia luĭ au povedit *(sic)*. Acesta Suleiman sănggurŭ s'aŭ dus şi aŭ luatu Belgradul, carele nice unul din strămoşiĭ luĭ n'aŭ putut să-l ià. Craiŭ aŭ fostu atunce în Ţara Ungureascî Lundovic, tănăr încă şi nepriceput. Altî nemicî nu avea,

[1] Siria.

numaĭ faalî şi laudî mare. Preste un an aŭ purces săngur cu armatî mare asupra Rodosuluĭ, şi aŭ bătutu-o 5 lunĭ, şi au luatu-o făr nădejde. Căč că veaste ca aciaia era, cum nime nu va putia să ià Rodosul, nu numaĭ căč era tare cetatia, ce şi încă pentru căč toţ Craiĭ frănceştĭ şi săngur Papa aŭ fostŭ fagăduindŭ cu mare ğurămănt să-ĭ ağute. Ce atunce nemicî nu putur[ă] fač[e], ce o luî Suliman. Şi aŭ deşchis doî uşĭ creştineştĭ închise: una pre mare, Rodosul, alta pre uscatŭ, Belgradul, căč aceste doî cetăţ era zidiurile şi cheile creştinilor. Vltŭ. 1525, iarăşŭ săngur Suliiman s'aŭ dus la Belgrad, şi de acolò aŭ purces de s'aŭ dus cătră Budun [1]. Craiul unguresců Londovic aŭ eşitŭ înŭ tămplarea luĭ la Mohač, vltŭ. 1526, Av[gust] 29, şi atuncia fu războiŭ tare, şi Unŭguriĭ fură dobănditŭ foarte răŭ, şi Craiul, fugindu, cădzu într'un iazăr, şi să înnecă. Atunce Suliiman luî Budumul şi toate cetăţile čal[e] mar[ı] şi minunate de pe înpreğur. Atunce păn în săvărşitŭ aŭ supus Ardealul, Ţ[a]ra Munteneascî, Ţ[a]ra Moldoveĭ. Aşia aŭ alergatŭ, luîndŭ ţ[e]rile, păn la Viena, adecă Beciul; iar Beciul nu-l putu lua, măcar că şi bătu treĭ lunĭ. În a opta oaste ce aŭ fostu mersu în Ţ[a]ra Ungureascî, de boal[ă] muri, bătănd oraşul Pečoul ce să chiamî 5 Besiarič. Iar Mehmetŭ-Paşe ascunsî moartia luĭ patrudzăč de dzile, cătŭ nime n'aŭ ştiutŭ, pănă cănd au trimis la Amasiia, de aŭ adus pre fičorul luĭ, pre Selim, la Belgrad, şi atunce l-au arătat la oaste. 48 de aĭ au înpărăţitŭ Suliiman; şi avu minte foarte bunî: nu era srebroliubnic (adecă iubitor de argintu), ce era foarte înţăleptŭ. Acesta aŭ aşedzat Înpărăţiia turceascî şi aŭ scris pravilă în ce chipu să va purta Înpărăţiia lor.

Al unsprădziač[elea] Înpărat: Selim, cel beţiv.

Sosind Selim la Belgrad, stătu Înpărat, arătăndu-să moartia tătăne-săŭ, vltu. 1568, Sep[temvrie] 3 dzil[e]; şi făcu pace cu Ţ[a]ra Ungureascî 8 aĭ, şi cu Vineţiianiı aşijderile. Ce aŭ cerşutu să-ĭ dia ostrovul Chipros; care lucru nevrănd să facî Vineţiianiĭ, aŭ trimis la Chipros pre uscat şi pre mare

[1] Buda

oaste multî, şi aŭ luatŭ Neçosia cetatia cè minunatî a Chiprosuluĭ. Vltŭ. 1571, s'aŭ înpreunat Papa, Spaniia, Vineţiianiĭ, şi aŭ făcut armatî mare, adecă să-ĭ răsăpascî pre Turcĭ de tot, şi armata aceia aŭ venitŭ de s'aŭ bătutŭ cu armata turceascî la Morea, la ostrovel[e] cial[e] mič, Octovrii 6, şi foarte rău furî biruiţĭ Turciĭ, şi toatî pănă întru una peri armata turceascî, fiind 250 de vase, şi maĭ mulţĭ de 20.000 Turcĭ perirî, şi patru miĭ cădzurî la robie. Iar Selim nemicî n'aŭ băgatŭ în samî ačasta, ce iar[ă]şŭ aŭ mersu de-aŭ luatŭ Famagosta, o cetate la Chipros, şi aŭ gătatŭ iar[ă]şŭ 160 de catarge şi patru magoane şi 200 de vas[e] mič. Carele vădzănd Vineţiianiĭ, s'au spăriat şi i-aŭ dat 300.000 de ug. de aur, şi aŭ făcut prieteşug, pierdzănd şi domniĭ[1] Chiprosuluĭ. Vltŭ. 1573, pre urma ačasta aŭ pornitŭ asupra Spanii, şi aŭ luatŭ Tunuzul şi Aligherul, cheile amăndoî Afrăncăĭ[2], din mănul[e] luĭ Spanie. Vria el să margî şi la Corfos, iar fu cuprinsu de moarte, de pripî, şi aŭ murit, înpărăţind 7 aĭ. Acesta era unŭ om măncăčos şi beţiv. Pentru acesta lucru au dobănditŭ numele cel bun, cum iaste beţiv. Era şi foarte gras. Pentru aceia i-aŭ venitŭ şi moartia aşia de pripă.

Al 12 Înpărat: Murat.

Murat, cel maĭ mare fičor, fu următor Înpărăţieĭ luĭ Selim, şi aŭ maĭ adaos lăngă cial[e] 12.000 ianiciarĭ încă patru miĭ. Şi 12 aĭ avu războiŭ cu Persiĭ, şi aŭ luatŭ Tevrizul şi alte cetăţ multe a Persilor. El aŭ supus pre Hanul Crămuluĭ supt măna luĭ, de iaste suptŭ ascultarea luĭ. Aşijderile aŭ supus pre Gĭurgeĭ, pre Mengrel[ĭ]: luat-aŭ Marea Caspiee păn la Astrahan. Şi, după ce bătu Persiĭ, aŭ purcesŭ asupra Ţ[ă]răĭ Ungureştĭ, şi aŭ luat Ghiavarinul, şi la Bosna Sisanul[3]. Aŭ datŭ agiutor Înpăratuluĭ de la Iuzbechiŭ[4], şi aŭ luat de la Persĭ Corosanul, ţ[a]ra cea mare, şi aŭ trimis pre Ţigala la Calavrie şi aŭ pustiitu-o. Acesta aŭ adaos birul Ardealuluĭ, şi Muntianilor, şi Muldovianilor, şi cu Leaşiĭ încă nu

[1] *Domniia.*
[2] Sisecul.
[3] Uzbec.
[4] Africeĭ.

vru să facă pač[e], până când i-aŭ trimis banĭ mulţĭ dar luĭ. Făcut-aŭ şi armatî mare, să să batî cu armata Frâncilor. 150 catarge aŭ avut, şi 18 magone şi 300 de galioane şi caramusali. În dzilele Înpărăţii luĭ aŭ strânsu avuţie multî, pentru căč el aŭ început a vinde slujbele pre banĭ. Era foarte om pizmătar şi întru totŭ dat spre femeĭ, căč avea şi fičor[ı] mulţĭ: la moartia luĭ s'aŭ aflatŭ 32 de scărcimbe de cuconĭ, leagăne, tot cu cuconĭ micĭ. În dzilele acestuia aŭ vicleanitŭ şi Mihaĭ-Vodă Domnul muntenescu. Înpărăţit-au 20 aĭ, şi aŭ custatŭ 47 aĭ, şi aŭ murit vltŭ. 1595, Ghen[arie] 16. În dzilele luĭ aŭ stătut mare čumă în Ţ[a]răigrad, şi foc, de-aŭ arsu vr'o mie de case. Om albu aŭ fost, şi gras aŭ fostu, şi foarte cu osărdie mare spre credinţa; iubiia a să podobi cu pietri scumpe: pentru aciale ş'aŭ făcut surguciu cu pietri scumpe şi ş'aŭ pus în cap.

Al 13 Înpăratŭ: Mehmetŭ.

După moartia luĭ Murat stătu Înpăratŭ Mehmetŭ, fičorul luĭ, şi aŭ adus înnaîntia luĭ 17 fraţ al luĭ, de vărstă căte de 12, 13 aĭ, şi li s'aŭ arătat lin; apoĭ i-aŭ trimis să-ĭ obrezuiascî, după credinţa lor, şi, puindŭ în toate cămările căte un brăŭ, îi obrezuiia şi-ĭ şi zugruma, păn i-aŭ zugrumatŭ pre toţ. Acesta aŭ avut multe războae în Ţ[a]ra Ungureascî cu Imberadorulŭ, şi aŭ luatŭ pre Egreş, Filecul şi Lipa, iar Ungurii aŭ luatŭ de la dănsul Ianecul, şi atăta l-aŭ biruitu de răŭ, căt i-aŭ luat corturil[e] şi puşcile. Iar Ungurii, lacomiĭ, stricăndu-şĭ tabăra şi năvălind la jac, s'aŭ întorsu îndărăptŭ Turciĭ, şi nu numaĭ corturile şi puşcile ş'aŭ luatu înnapoĭ, ce încă multî vărsare de sănge fu întru creştin[ı], şi iarăşĭ fu biruinţa la Turcĭ. În dzilele acestuĭ Înpăratŭ au fostu Mihaĭ-Vodă cel vestitŭ, D[o]mnul muntenescŭ, şi au venit de-au luat Gĭurgevul, şi aŭ ağunsu pănă la Nicopolis, şi aŭ biruitŭ pre Turcĭ de tot, şi atăta aŭ supus putiarea luĭ Mehmetŭ, cătŭ toţ dzicia că iaste conceniia Turcilor. Căč acesta Mehmetŭ era atăta datŭ la femeĭ şi la disfătarea lumiĭ, căt altă grije nu purta: numaĭ socotiia în ce chip va plini pofta luĭ cea rrea. Deč nepriiatiniĭ luĭ toţ de toate

părţile aŭ găsitŭ prilej bun, de l-aŭ fostu biruindŭ: aşia şi Mihaĭ-Vodî în Ţ[a]ra Munteneascî şi la Ardial, căt şi Un guriĭ la Străgoniia. Iar Turciĭ, socotind cum nu iaste destoinic de înpărăţie, aŭ vrut să-l omoar[e] şi să facî Înpărat pre fičorul luĭ cel maĭ mar[e], pre Mehmet. Iar, înţelegănd Mehmetŭ acesta lucru, acesta atăta s'aŭ măniatŭ, căt l-aŭ omorăt îndatî, iar, preste puţinea vreame, atăta s'aŭ căit, căt de voia rrea aŭ murit, vltŭ. 1603. Şi au înpărăţit 8 aĭ, şi aŭ custat 39 aĭ. Acesta Înpărat aŭ fostŭ foarte gras şi albŭ, mierăŭ *(sic)*, şi pre chip să arăta cum iaste de protiva luĭ Sardanapal, Înpăratuluĭ celuĭ curvarŭ al Persilor.

Al 14-le Înpăratŭ: Ahmetŭ.

Murind Mehmet, au lăsatŭ Înpărăţiia luĭ foarte turburatî, şi pre uscatŭ şi pre mare: pre mare Căzaciĭ aŭ făcutŭ multe vitejiĭ şi jacurĭ, la Asiia cea Micî toţ Paşiĭ aŭ viclenit, şi nu numaĭ [nu] era supuş, ce încă o şi bătia Înpărăţiia; în Ţ[a]ra Ungureascî era războae multe; şi Nemţiĭ şi Unguriĭ încî au făcut războae multe asupra Turcilor, nebagăndu-l în samă toţ pre Mehmet, şi socotindu-l în chip de femiae şi blăstămat. Iar, după moartia luĭ, vădzănd cum aŭ urmatu Înpărăţiia, fičorul luĭ Ahmetŭ fiindu de 15 aĭ, aŭ socotitu toţ, cum să va răsăpi Înpărăţiia Turčascî. Iar nu să săvărşescu lucrurile după cugetul omenescu, ce după cum săntu tocmite de Dum n e]dzău. Pentru acel, şi la acesta Mahmetŭ *(sic)* tot înprotivî fu de cum găndiia firea omeniască. Pentru că toţ biruitoriĭ Turcilor, şi săngur Înpăratul Persilor, carele au gonitŭ de-atătea orĭ pre Turcĭ de la Ecvatana, atunce cu toţiĭ făr de nič-o nevoe aŭ alergatu soliĭ lor în Ţ[a]răigrad, de aŭ făcut pač[e] întriadănsu cu Ahmet. Şi întăiŭ Înpăratul Persieĭ aŭ trimis sol mare la Ahmet, şi cerca să aibî prieteşug mare cu ruda Osmanliilor, iar Ahmet au ţinutŭ închis 7 lunĭ pre sol în Ţ[a]răigrad, şi apoĭ făr nice-o ispravî l-aŭ trimis, nevrănd să facă prieteşug cu Persiĭ. Numaĭ ce aŭ trimis oaste multî asupra Persilor, iar Persiĭ tot cerca pace, iar Ahmetŭ tot n'aŭ priimitŭ pacia, pănî cînd au trimis de s'aŭ făgăduit Persiĭ căte 100 de cămile încărcate de mătasă, pre an, şi atunce aŭ făcut pace. Aşij-

derile şi Unguriĭ şi Nemţiĭ aŭ trimis de aŭ cerşut pač[e] de cătră însul, iar el n'a vrut, ce aŭ trimis pre Ali-Paş[a], şi aŭ luatŭ Ostrogonul, şi apoĭ aŭ datŭ Unguriĭ 200.000 ug. aur, şi au făcut prieteşug cu Ahmetŭ, păn în 20 de aĭ. După aciaia aŭ mersu soliĭ Leşilor de aŭ făcut prieteşug cu dănsu. Aşijderile şi Mengreliĭ şi Giurgiĭ în dzilele luĭ aŭ priimitŭ ca să dia bir toţ, şi s'aŭ înpăcat cu dănsul. Apoĭ aŭ trimis pre Murat-Paşia cel bătrănŭ, şi aŭ supus pre toţ Paşiĭ ceĭ vicleanĭ. Şi făr nediajde fu o pace mare între Înpărăţiia Turciascî în dzilele acestuĭ Înpărat. Şi era Ahmetŭ un Înpărat foarte lin cătră oameniĭ săĭ. Făcut-aŭ şi în Ţ[a]răigrad mecetul cel lăudatŭ, pre numel[e] luĭ, şi aŭ murit cu noroc, custănd 30 de aĭ, şi înpărăţind 15 aĭ.

Al 15 Înpăratŭ: Mustafa.

Murind Ahmetŭ, mulţi fičorĭ a luĭ rămasără-ĭ, şi toţ era tiner[ĭ]: celŭ maĭ mare era Osman, şi era de 12 aĭ. Pentru aciaia aŭ scos din închisoare Veziriĭ pre Mustafa, fratele luĭ Ahmetŭ, şi l-aŭ pus în Scaun, iar eĭ, vădzănd că iaste de tot nebun, preste 3 lunĭ l-aŭ scosŭ din Scaun, şi l-au pus iarăş în temniţî unde fusias[e].

Al 16 Înpăratŭ: Osman.

Acesta Osman era fičor d'intăiŭ născut luĭ Ahmetu, şi fu Înpărat tinerel, de 13 aĭ, şi îndatăşŭ începu a cerca să facî vitejiĭ, pentru să dobăndeascî nume mare. Şi îndatăş, înnal doile an a Înpărăţii luĭ, purčasă în ţ[a]ra Moldoveĭ, ca să s[ă] batî cu Leaşiĭ, vltu. 1620; iar nimicî nu putu face, ce încă aŭ pierdutŭ multî oastia, şi 5 Paşĭ. Şi apoĭ făcu pace şi să întoarsî în Ţ[a]răigrad fără nič-o ispravî. Atunce, dobăndind la inema luĭ mare scrăbî pre čata ianiciarilor, şi vru să-ĭ stăngî de tot. Deč într'alt chipŭ nu putu face, ce socotî aşia cum să facî în vr'un chipŭ cumva, să margî să să închine la groapa pror[o]culuĭ lor, luĭ Mahmetŭ, şi, trecănd la Asiia cu avuţie înpărăteascî, să facî altî oaste noaî, şi aciaia oaste pre ianiciarĭ să-ĭ omoar[e]. Care lucru înţelegănd ianiciariĭ, în multe chipurĭ îĭ să ruga luĭ să ias[ă] dintru

acesta gănd; iar el nu vru. Pentru aciaia îl închisăr[ă] la 7 Turnurĭ, şi l-aŭ omorît, vltŭ. 1622, Maĭ 9, şi iarăşŭ aŭ pus pre Mustafa cel nebun. Ce, iarăş socotind cum iaste de tot nebun şi vor piiarde Înpărăţiia, trecănd 15 lunĭ, şi iar îl scoasărî şi-l pusărî Înpărat, şi, vădzănd nebuniia luĭ, iară îl pusără în închisoare, unde aŭ fostŭ mainte.

Al 17 Înpăratŭ: Murat.

După eşiria luĭ Mustafà, aŭ pus pre Înpăratul Murat, pre fičorul luĭ Soltan Ahmet şi frate acestuĭ ucisul Soltan Osman, vltŭ. 1623, Sep[temvrie] 1; de 16 aĭ fu cănd stătu la Înpărăţie. Pentru aciaia mulţĭ, socotind tinereaţele luĭ, nu vria să fie supuş, şi maĭ vrătos la Asiia spahii, cariĭ aŭ făcut multe amestecăturĭ în Ţ[a]răigrad, şi vria să-ş facă voile lorŭ: şi el toate le-aŭ sufiaritŭ pănî într'o samî de vreame. Şi cănd fu de 42 aĭ, şi să cunoscu lăcomiia lor, şi aşia aŭ început a-ĭ omorî, atăta căt în puţinî vreame îĭ omorî pre toţ, şi foarte stătu sălbatec, şi războinic, şi răvnitor cătră ucidere, căt nice o dzi nu putia fi ca să nu omoară om cu mănule luĭ, şi atăta fricî deade tuturor, căt nice o asupreală nu cutedza nime să maĭ facî în toată Înpărăţiia Turciascî. Acesta s'aŭ dus cu oaste multî asupra Persilor, şi aŭ luatŭ Vanul şi Revanul, carele săntŭ la Armenimia cia Mare, şi să întoarsă biruitor în Ţ[a]răigrad; peste treĭ lunĭ iarăşĭ să dusă cu oaste maĭ multă la Bagdatŭ, şi-l luî. Acolò omorî 20.000 de Persĭ, cariĭ aŭ fostŭ închişŭ în cetate. Deč mare fricî aŭ datu Persilor şi altor Înpărăţiĭ. Deč Persiĭ aŭ trimis sol şi darurĭ, şi aşia făcurî prieteşug în 20 aĭ. Acesta era om vitiaz şi cu multî îngăduinţî, şi să învăţî de la Persĭ a bia vinŭ multŭ şi rachiŭ. Pentru care lucru bănd vin multŭ şi rachiŭ, într'o vreame ce era omor în Ţ[a]răigrad, şi muri, vltŭ. 1640, Ghen[arie] 31. Înpărăţit-aŭ 17 aĭ, şi au custatu 33 aĭ.

Al 18 Înpăratŭ: Ibraeahim.

Acesta Înpăratŭ îndatăşĭ după moartea frateluĭ săŭ, luĭ Murat, stătu în Scaunul Înpărăţii frăţine-săŭ, căcĭ că pre fraţiĭ săĭ pre ceialalţĭ pre toţ i-aŭ omorătu Murat, iar pre Ibraea-

himŭ l-aŭ fostŭ ascuns înă-sa, dzicănd cum aŭ murit, şi ia l-aŭ fostŭ ascunsu într'o cas[ă] suptŭ pămăntŭ adăncu, căt nime nu-l ştiia. După ce-l pusără Înpărat, el să deade la disfătăciunele lumiĭ, şi atăta fu dat muerilor, căt pre toţ căţĭ aŭ fostŭ mainte de dănsul îĭ întrecu, căč că din firea luĭ era nebun, şi, dacă luî şi Înpărăţie, stătu şi maĭ nebun. Vezir era atunce Carà-Mustafa, carel[e] acoperiia nebuniile luĭ, iar, murind şi Viziriul, îndatăş să descoperir[ă] toate nebuniile luĭ. Carele nesuferind oştile, l-aŭ închis, şi apoĭ l-aŭ şi omorăt. Înpărăţit-aŭ 8 aĭ. Acesta aŭ începutŭ războiŭ asupra Vineţiianilor, şi aŭ luat la Crit Haniia şi Retemnos, şi pre Marea Niagră aŭ luat Azapul de la Căzač.

Al 19 Înpăratŭ: Mahmetŭ.

Acesta fiind întăiŭ născut fičor luĭ Ibraeahimŭ, l-aŭ înpărăţit după eşirea tătăne-săŭ, vltŭ. 1648, Iul[ie] 28 dni, şi aŭ stătut Înpărat de 7 aĭ şi 7 lunĭ şi 7 zile, şi pănă astăzŭ tot înpărăţiaşte.

[Stema Cantacuzinilor.]

Пис аз много грѣшныи и роб Богыи Ѧндроник диак ѡт стаал монастир Кашин, да се знает, егда писах бил блѣт ⁊зрпа, ав. кв.

Primejdiia cea rrea şi cădearia oşteĭ Ţ[ă]răĭ Ardealuluĭ într'acesta chip s'aŭ tămplatŭ.

Inpăcăndu-ne cu Leaşiĭ şi despărţindu-ne de dănşiĭ, noaptia tărdziŭ, ağuns-am la locul obuzuluĭ, de unde iarăş tărdziŭ am purces, pentru zăbava comisariuluĭ leşescu Sapiha, carele prin neşte trecătorĭ reale de-a direptul se ducea înnaintea Hanuluĭ tătărăscu, săvaĭ că noĭ atuncia n'am ştiut, ce alţĭ oamenĭ, de oameniĭ leaşeştĭ marĭ, dintru direaptî inima lor, îndemnăndu-să, altă sfătuindu-ne, dusără-ne pre altî cale, şi, măcar că între oştile noastre era zarvî mare, pre care nič a-ĭ

sfătui nu-ĭ putiamŭ, pentru frica Tătarălor, încunğurarea noastrî tremoarte *(sic)* în drept spre calea ţ[ă]răĭ Moldoveĭ era. Ce, ca o oaste truditî şi flămăndzănd de pedeapsa erneĭ ceĭ lungĭ, stricaţ şi făr de odihna, din primăvar[ă], nu numaĭ dzioa, ce şi noaptea, de înblarea la străj, şi la pază, şi după hranî, aşijdere şi pentru multe greutăţ a oşteĭ şi trecătorĭ rreale, care, neavănd vreame, nu poč să le spuiŭ toate, că maĭ vrătos la gătare era fără voe, — dupî aceaia pănî în sar[ă] şi pre întuniarecŭ sosim la un tărgăşor care avea şi cetăţue. Ce şi aicia, încî fiindu rrea trecătoare şi tinoas[ă], maĭ multî parte de oaste pănî în dzio nu putu treace. Într'ačastî sarî, tărdziŭ, în 26 de dzil[e] ale luĭ Iul[ie], ne scrisărî Leaşiĭ că ar hi ağunsu cincĭ sute de Tătar[ĭ] şi săngur Hanul încă-ĭ la Cameniţî; pentru aciaia să avemŭ a ne purta de grije. După aciaia ţiindŭ sfat între noĭ, păru-ni-s[ă] ca să măntuimŭ pre faţa Craiuluĭ, cu căţva lăngă sine, ca, de va fi cădeare oşteĭ, iar Măria Sa să n'aibî vre-o oprealişte la casa sa, de vreame ce va miarge la Scaunul săŭ, şi ca să nu pieiu cu Craiŭ cu tot, poruncit-aŭ Măria Sa să mărgu şi eŭ cu Măria Sa. Ce, luînd pilda ferciteĭ pomenireĭ moşilor miĭ, ca să fiŭ biruit de dragostea Caseĭ miale şi a Domnuluĭ mieŭ, săvaĭ că într'o cale cu grije ca aceaia de Măria Sa bucuros nu mă ve *(sic)* rumpe, căce am vădzut că era cu greu şi Mării Sal[e] ačasta, ce am cerşitŭ ertăciune şi nu mult mainte de purceaderea Mării Sale aşia arătaiŭ adevărul lucruluĭ acestuia:

«M[i]l[o]stive D[oa]mne, cu adevăr cu greŭ mă rumpu de Măria Ta, alegăndu calia ačasta, ce aşia să-m dia D[u]mn[e]-dzăŭ bine mie, că nu mă rumpŭ, şi de credinţa mia nu mă despărţăscu, ce de cunoştinţa inemiĭ miale cè nidireapte săntu biruitŭ. Nice într'un chip ačasta nu poč face, cum şi Măria Ta şi noĭ toţ să miargem, căce nu ne-amŭ chiema păstorĭ direpţĭ, lăsănd noĭ la perire fără capŭ creştinătatea şi direpţĭ fraţiĭ Caseĭ noastre, că, într'alt chip, iacă ce să începŭ. Iatî oştil[e] carele aŭ trecut t(r)ina, pricepăndŭ mear-gerea Mării Tale, eĭ aŭ încălecatu şi tot dupî tine să vor trage, şi, trebuind a sărgui la strămtoar[e], de atătia miĭ nu veĭ putea străbate, duşmaniĭ dăndu-ţ în urmî, că săntŭ dupî

tine: cu toți înpreun[ă] veți peri. Oastia ce-ĭ rămasî dincolo de tină, pedestriĭ și ceia ce sănt la carăle cial[e] ce-s de treaba războiuluĭ, înțălegănd de ducerea noastrî, mestecare face-vor și spaimă, șĭ cu rușine mare vor fugi, despărți-să-vor, fugi-vor, perĭ vor, nu numaĭ de dușĭmanĭ, ce de toate neamuril[e]. Și într'acesta chip acăstî perire cu rușine neaudzitî șĭ cu pomenire rea fi-ne-va. Pentru aceia du-te Măria Ta, că acasta așia-ĭ cautî să fie, iar eŭ, pănî unde voiŭ putea, după agiutoriul luĭ D[u]mn[e]dzăŭ, voiŭ îndirepta șî voiŭ păzĭ aciaste gloate; ce va fĭ rănduitŭ de D[u]mn[e]dzăŭ, bucuros săntu a răbda toate greutățil[e] înpreunî cu dănșiĭ, șî moarte maĭ bine decăt eŭ să scapŭ, șĭ dulce neamul mieŭ să pie. Că astădzĭ maĭ dulce mĭ-ĭ moartia cu dănșiĭ înpreunî decăt să scapu cu rușine întru audzulŭ celor de departe, că șĭ dela nedestoinicĭ deregîtoriia mia acăsta să pohteaște.»

Nu avu ce face Craiŭ, ce-ĭ căutî a îngăduĭ sfatuluĭ mieŭ, ca să margî, și pre mine să mă lase. Și, luîndu-mĭ dzioa bunî, ostil[e] aședzaiŭ. Decĭ eĭ, ticăloșiĭ, vădzănd că eŭ rămăiŭ cu dănșiĭ, iar eĭ cu bunî nedeajde rămasăr[ă], și din capete marĭ mulțĭ. Întru cariĭ rămasă cinstitul și bun viteazŭ Cornij Freanți, Beldi Pal și Hasar[1] Peter și Domocuș Tămașŭ, și alțiĭ maĭ mulțĭ. Deĉ într'acesta chip Măria Sa mearsă spre Liov, iar noĭ vreamŭ să ținem calea cătră Streĭ. Abia furĭ 2 saŭ treĭ ĉasur[ĭ], încă nice oștile nu trecus[e] toate,—Tătarăĭ ağunsărî și loviri oastea den dărăptŭ. Pre cariĭ vrănd să-ĭ sprejînescu, întorșu înnapoĭ pre căte șireagurĭ putuiŭ din oastea lefeciilor de cămpu, încă și dintr'aceștea pre puțin[ĭ]. Acolea peri și căpitanul lor, viteazul Ghelleni Gheargheĭ. Vrea să întorcu și pre Sapiha, căĉ că avea cățva dragon[ĭ] călăr[ĭ], ca să ne ağutoreascî, ce, necum să ne agiutoreascî, dăndu-șĭ cuvănt uniĭ altora, să deaderă de o parte și nu vrur[ă] să agiutoreascî, că dragoniĭ pre lesne vea putea sprejini trecătoarea; ce mulțĭ dintru dănși cu Tătarăĭ înpreunî stăturĭ înprotiva noastrî, șĭ din cetate încî așijderea ne bătea. Unde ucisărî și pre Ghelleni Gheargheali. Înŭcă dupî ce

[1] Huszár.

eram făcutŭ cu dănşiĭ pace, atuncea încî totdeauna ne dodeiia, carăle Craiuluĭ şi ale noastre le jăcuiia şi pre căpeteniĭ şi pre alţiĭ unde putea tăè-ĭ. Deč într'acesta chipŭ fu pacia lor cia creştînescî. Nu pociŭ părî pre capete, căč că nu ştiŭ, cu voia lor aŭ fostŭ, aŭ cum. Gloatele fiindu supăraţ, una, de primejdie ce vedea pre dănşi, altî, de zăbavî prin cale cu precătorĭ *(sic)*, după Sapiha încă ne căuta a îngădui. Dacă bătum pre Tătarŭ la trecătoare şi ne înturnăm înnapoĭ, eĭ ne-aŭ fostŭ lăsatŭ şi haiduciĭ şi Săcuiĭ; şi oastia cea de cămpu maĭ multî era înnainte. Denapoĭ încă departe o am ağunsu. Sosind dupî aceia la o cetîţue ce să chiamă Strimbuna[1], deč şi acolea fiindu-ne a treace pre cale strămtă şi prin oraşŭ, ce şi aicia duşmaniĭ noştri ceĭ înpăcaţ deaderî din cetate afarî, şi cămările Craiuluĭ şi a noastre le jăcuir[ă], iar dupî aciaea, dăndu-mi-sî prilej, sfătuit-am cu starostia aceluĭ tărgu, şi aşia eram tocmitŭ ca să las 10 puşcĭ şi o pioî afarî de tărgu, unde vom pune tabîra. Care puşcĭ după aceaia să le duc în cetate, ca să le ţie pănî cănd va fi vreame de-a le ducerea. Pre care lucru era să şi adeveritŭ *(sic)*. Decĭ şi noĭ încă le lăsăm acolia, că nu maĭ putum nice maĭ duce.

Vrum sara pre lunî să purciadem, iar Sapiha, sosind la cetate, sfătuit-aŭ făţarnicu şi aŭ trimis pre frate-săŭ la mine, dzicănd că au ağunsu vre-o 10 Tătar[ĭ], ce să trimiţu să ĭ prindzu, că ceialalţĭ nu-s aproape, ce-s de vr'o 4 mile de departe, şi aceştea încă-s puţinĭ, iar de Ghanul nu să aude nemicî prea acialea locurĭ. Apoĭ aŭ dzis să-l îngăduescu să margî cu noĭ, iar pre de altî parte el s'aŭ înbătatŭ în cetate noaptea, la miadzînoapte aŭ, eşit în cămpu şi s'aŭ culcatu. Deč trimiţănd pentru dănsu oameniĭ mieĭ, eĭ le-aŭ luatŭ caiĭ şi i-aŭ lăsatŭ pedestri, de-aŭ venit la noĭ. Deč noĭ, zbuciumăndŭ multu fără de povaţî, mainte de ziorĭ eramŭ purcesu şi eram mărsŭ foarte tare pănî la dzioî. Cînd fu deamineaţa la 6 časurĭ, ağunsărî Tătarăĭ, şi lovir[ă] aripa denapoĭ; la cariĭ iarî îm[ĭ] căuta să mă întorcu şi să-ĭ bat înnapoĭ. Pre cariĭ foarte cu vitejie fru-

[1] Trembowla.

moas[ă] iĭ înfrânsăm şi-i bătum; ğumătate de milî de pământ iĭ gonim înnapoĭ şi cât era pre înpreğur. Iar pentru care lucru, şireagurile tot sosiia, de ce de ce maĭ multe şi maĭ ḑease, sosi şi Subancazì cu oastia Buğaculuĭ, după dânsulŭ Muradin[1] Sultan, după aciaia încî vădzum unde vin[e] şi Sapiha al nostru, cu un sol tătarăscu înpreunî, poftind să fim stătătorĭ pre pace şi cu dânşiĭ, şi să n[e] ţinem de cuvinte ce am grăitŭ cu Leaşiĭ,— că eĭ încă săntu gata pre pač[e].

Era înnainte-ne iarîş o trecătoar[e] rrea cu tinî, pre un iazăr lungu, întru careiera şi un pod; dincolo era şi un coşteŭ; cară [e] şi podvijiia era începută[ă] a treač[e], ce domnul coşteiuluĭ, Leahul, cu laude făr de omenie începu a ne priimi. Deci pre-acolea nu putum să treacem; în doî părţĭ a fi nu ne era cu nedeajde; treacerea cu nevoe, duşmaniĭ ne ağungia, credinţî nu le puteamŭ da; de nevoe stătum la tractî[2]; ne aşedzîm ghăleşteul şi podul luomu-l denapoia noastrî; gloatele aşia le rânduiiŭ ca să ne fie locul de sprejinealî şi apa să ne folosascî; patru sacîluş[e] mičŭ, puşŭčŭ[3] în patru cornurĭ, puţinĭ pedestraşŭ, străleţ, de Săcuĭ călăreţ, în loc de şanţu pre margine, precum puturî ağunge; iar oastea cea călare, din lăuntrul acestora, pentru voia poduluĭ şi a apeĭ; căută-mĭ prea loc multe a cuprinde; de care lucru de multe orĭ mi-aŭ părut şi răŭ. Într'ačăstî, la 8 časurĭ, sosi Tătărime multî, şi deaderî în noĭ năvalî preste samî de mare, de treĭ părţĭ, pânî în sarî. Cărora cu îndrăznire vitejascî şi lăudatî le răspunsărî, şi, nefiindŭ deprinşĭ cu războiŭ tătărăscu, fostu-mi-aŭ cu nevoe a-ĭ păzi să nu să răşchire, ca să nu-ĭ spargî păgîniĭ. Supăratu-mi-s'aŭ maĭ multŭ de chiote şi de hălăitur[ĭ] decât de altî trudî: de nu să ve cumva rări îndatî, iĭ vem bate. Era rânduite tot deosăbĭ steagurĭ: uniĭ de hărăţitŭ, alţiĭ de sprijenit, iar alţiĭ de aleşŭ. Într'ačastă dzi răni-sî şi pre Iarîi Miclăuş, Căpitanul de câmpu, şi muri. Mazfeld Polcovnicul de drăganĭ şi de Neamţĭ, şi alţiĭ mulţĭ perirî. Era din locul nostru un şanţu bătrînŭ lângî

[1] Nuredin.

[2] Tractat.

[3] Poate pentru *puşu*, am pus.

gheleşteŭ. Înşărîndŭ vreamia, într'acela muţaiŭ tabîra; ce încî nu cuprinsărî pănî la iaz şi la pod. Deç duşmanii îl dobăndirî acesta locŭ foarte cu războiŭ mare, că, pricepăndŭ Tătarăĭ locul acela, fără samî năvăliia. Deč, daçă îl dobăndirî cu multă (ne)nevoe, toatî noaptea aŭ fostŭ pre noĭ, spre noĭ; a doa dzi iarîşŭ aŭ începutŭ la tractî. Decĭ apoĭ, avănd căteva locurĭ duşmaniĭ, totdeauna să înmulţiia; noĭ cu oameniĭ şi cu caiĭ noştri eram într'o foamete preste samî şi în lipsî mare. Iarî a treia dzi sosi şi Hanul. Deč noĭ trimisîm solul nostru la dănsul; cu răspunsŭ bun, să întoarse de toate. Cu mine încî să adunî Chehaia Viziriuluĭ şi alţĭ mărzaŏ. După aciaia şi Subancazi-Aga. Şi fu pof[t]a' lor de cătăva sumî de banĭ, şi prespre aceia să legîm ğurămăntŭ într'acesta chipŭ cum, înprotiva pizmaşilor cariĭ aŭ eĭ, — maĭ vrătos înprotiva Căzacilor, — să dăm oaste. Dacă ne tocmim cu acasta, poftirî ca şi eŭ săngur să mărgu să mă adun cu Hanul, ca să audzî din rostul mieŭ cuvintele aciastia. Aşia strănsămŭ banĭ de la oaste, 20.000 de talerĭ Hanuluĭ, Veziriuluĭ şi Sultanuluĭ 1000 ug., fărî de aceaia şi altor căpeteniĭ şi celora ce sănt pre lăngî Hanul, o sumî de banĭ; cariĭ şi trimisem.

Pre suptŭ vriamea acasta să fiĭ audzit chiote şi să fiĭ vădzut trăsnete, care lucru înhioreadzî inimil[e] slabilor: sunete, hălăiturĭ preste samî, săgeţ ca ploaia ce vărsa şi ca grăunţele ce vănturî, aşia veniia. Deč şi dzua şi noaptia tot aşia, şi în ciaia dzi de mainte tot şireagurĭ de noŭ năvălindu-ne, şi mainte de tractî şi dupî tractî, tot năpădiia pănî la şanţu, cu ţipete şi cu sunete mare.

A patra dzi deamineaţa, în 31 de dzile a luĭ Iul[ie], veni Muradin-Soltan, şi mă chemarî pre ğurămăntŭ, de nu voiŭ să mărgu precum m'am adeveritŭ şi Hanuluĭ. Decĭ, ducăndu-mî depreunî cu dănsul, Sultanul să despărţi de mine, şi mearsî înnainte la Hanul. Iar pre mine, şi ceia ce era cu mine, ne dusă la fratele Sultanuluĭ, la cortul lor, să fim acolea pănă ne va scoate prilej a ne aduna cu Hanul, şi acolea ne adusărî de măncat şi de băut. Într'aceiaşŭ dată începurî a striga: halla, halla, la şanţu. Iar noĭ ne păru că hălăescu precum le era obiceiul, ca şi acialialalte dzile cănd da năvalî la şanţu; cu care chiote şi noĭ şi vitejimia eram deprinşĭ. Într'aciaiaşŭ

datî audzim şi înpuşcăturĭ dease, dintru care lucru pricepum vicleşugul lor, şi deademŭ strănsoar[e] Soltanuluĭ celuĭ tănăr, aducăndu-ne aminte de ğurămăntul lor. Deč cu dănşiĭ înpreunî apucîm pre caĭ şi sărguiiam a miarge la cortul Hanuluĭ, iar oarda toatî năvălirî cu mare grabî şi toţ cu odatî[1]....

---

[1] Pe foile albe, adause la legătura din veacul al XVIII-lea:

«... [ie]reĭ Simeon eŭ ... [vid]ic şi cu ğuraţŭ auzind porunca. Scriptos audivimus; Ioseph iudex. 1788-1648.

Eŭ Vornicu Mihaĭ ... paroicu ... preut Vasil[e].

[Pe faţa de la început:]

... Vornicu ... porunca înprotivă.

... nic Nistor ot Crăni ... juraţi şi tot sat ... şi am înţeles.

... ţă Vornic ot Ţibe ... satul am ... am înţeles.»

TABLA NUMELOR ŞI LUCRURILOR

A.

B.

NB. În această tablă nu se cuprind numele din bucăţile cu interes lingvistic saŭ literar numaĭ, decĭ din cap. III şi din cronica luĭ Amira, căreia i s'a adaus un indice în ediţia separată, italiană. Articolele privitoare la lucrurĭ aŭ înaintea lor o steluţă.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.

ERATĂ

La p. 14. Și originalul documentuluĭ din Buzăŭ se află de curînd la Ac. Rom.— Poate că satul *Movila* să fie «Movileniĭ» din Tecuciŭ, unde s'a făcut nunta luĭ Alexandru Coconul (Miron Costin, p. 288).

La p. 18, nota 1: cetește «cxciv», în loc de «xc».

La p. 21, r. 15 de sus: «Craiuluĭ», în loc de «Craiŭ».

La p. 131, r. 8 de jos, e de adaus anul 1660.

La p. 142, r. 4 de sus: «Antonie-Vodă», în loc de «Ghica».

La p. 143, r. 2 de jos: «Iampol», în loc de «Pampol».

TABLA CUPRINSULUĬ

De acelaşĭ autor sînt încă în librărie:

	Leĭ
Studiĭ şi documente cu privire la istoria Romînilor, V	6.—
» » » » » » » » VI	6.—
» » » » » » » » VII	6.—
Braşovul şi Romînii.	6.—
Note critice asupra culegerilor de documente interne româneştĭ . . .	—.75
Drumurĭ şi oraşe din Romănia	2.50
Sate şi mănăstirĭ din Romănia	2.50
Neamul nostru în Bucovina	2.50
Inscripţiĭ din bisericile Romăniei, I.	5.—
Istoria luĭ Mihaĭ Viteazul pentru poporul romănesc	1.—
Istoria luĭ Ştefan-cel-Mare pentru poporul romănesc (cu note) . . .	2.50

Preţul Leĭ 3.50.